

ACHTERGRONDRAPPORT BIJ HET MINISTERIEEL BESLUIT VAN 20 DECEMBER 2021 HOUDENDE DE  
VASTSTELLING VAN EEN SOORTENBESCHERMINGSPROGRAMMA VOOR AKKERVogELS

Ter informatie voor de lezer en de gebruiker van dit rapport

Dit rapport werd opgemaakt in opdracht van het Agentschap voor Natuur en Bos en vormt conform het artikel 26 van het Soortenbesluit de basis voor het soortenbeschermingsprogramma voor akkervogels. Het bevat hiertoe de nodige analyse en onderbouwing en reikt tevens technisch detail aan over de manier waarop bepaalde maatregelen uit het soortenbeschermingsprogramma best kunnen worden uitgevoerd om maximaal aan de noden van de soorten tegemoet te komen.

Dit achtergrondrapport vormt een informatief document. Het soortenbeschermingsprogramma werd formeel vastgesteld met het ministerieel besluit van 20 december 2021. Enkel dit ministerieel besluit heeft juridische kracht.

Het vastgestelde soortenbeschermingsprogramma voor akkervogels is raadpleegbaar op de website [www.natuurenbos.be/sbp](http://www.natuurenbos.be/sbp).

# Soortenbeschermingsprogramma Akkervogels – achtergrondrapport



## Inhoudstabel

1	Inleiding.....	9
1.1	Wat zijn “akkervogels” en keuze van paraplusoorten	9
1.2	Verloop en inhoud van de opmaak van het SBP akkervogels	10
2	Ecologische vereisten, status en voorkomen van de paraplusoorten	12
2.1	Patrijs ( <i>Perdix perdix</i> ) .....	12
2.1.1	<i>Kenmerken leefgebied en geschikte ecotopen</i>	12
2.1.2	<i>Voedsel</i> .....	12
2.1.3	<i>Overige relevante ecologische informatie</i>	12
2.1.4	<i>Historische en huidige omvang populatie in Vlaanderen</i>	13
2.1.5	<i>Huidige verspreiding in Vlaanderen</i>	14
2.1.6	<i>Beschermingsstatus</i> .....	15
2.2	Veldleeuwerik ( <i>Alauda arvensis</i> ) .	16
2.2.1	<i>Kenmerken leefgebied en geschikte ecotopen</i>	16
2.2.2	<i>Voedsel</i> .....	17
2.2.3	<i>Overige relevante ecologische informatie</i>	17
2.2.4	<i>Huidige verspreiding in Vlaanderen</i>	18
2.2.5	<i>Historische en huidige omvang populatie in Vlaanderen</i>	18
2.2.6	<i>Beschermingsstatus</i> .....	19
2.3	Geelgors ( <i>Emberiza citrinella</i> ) .....	20
2.3.1	<i>Kenmerken leefgebied en geschikte ecotopen</i>	20
2.3.2	<i>Voedsel</i> .....	21
2.3.3	<i>Overige relevante ecologische informatie</i>	21
2.3.4	<i>Huidige verspreiding in Vlaanderen</i>	22
2.3.5	<i>Historische en huidige omvang populatie in Vlaanderen</i>	22
2.3.6	<i>Beschermingsstatus</i> .....	23
2.4	Grauwe gors ( <i>Emberiza calandra</i> )	24
2.4.1	<i>Kenmerken leefgebied en geschikte ecotopen</i>	24
2.4.2	<i>Voedsel</i> .....	24
2.4.3	<i>Overige relevante ecologische informatie</i>	25

2.4.4	<i>Verspreiding in Vlaanderen</i> .....	25
2.4.5	<i>Historische en huidige omvang populatie in Vlaanderen</i>	26
2.4.6	<i>Beschermingsstatus</i> .....	27
3	SWOT-analyse: sterkten, zwakten, kansen en bedreigingen	28
3.1	Inleiding en methode .....	28
3.2	Overzicht van de sterktes .....	28
3.2.1	<i>Toegenomen kennis en inzichten</i> .....	28
3.2.2	<i>Sterk engagement van diverse organisaties die zich inzetten voor de implementatie van akkervogelmaatregelen en draagvlakverbreding</i> .....	30
3.2.3	<i>Het bestaan van een instrument als beheerovereenkomsten</i>	31
3.2.4	<i>(Nog) voldoende open ruimte voor duurzame populaties van akkervogels in Vlaanderen</i>	32
3.3	Overzicht van de zwaktes .....	33
3.3.1	<i>Huidige landbouwlandschap kan vaak niet voorzien in de behoeftes van akkervogelsoorten</i>	33
3.3.2	<i>Optimaliseren van het instrument beheerovereenkomsten - al doende leren</i>	33
3.3.3	<i>Bestaand instrument via VLIF voor de ondersteuning van de aanleg van nieuwe kleine landschapselementen door landbouwers wordt amper benut</i>	35
3.3.4	<i>Ingezette middelen zijn/liken ontoereikend voor het omkeren van de situatie voor akkervogels – brede aanpak is nodig</i> .....	36
3.3.5	<i>Kennisverspreiding in Vlaanderen</i> .....	36
3.3.6	<i>Beperkte handhaving op het behoud van de bestaande permanente ecologische infrastructuur</i> .....	37
3.4	Overzicht van de kansen .....	38
3.4.1	<i>Toenemende maatschappelijke interesse voor duurzame en/of natuurvriendelijke landbouw</i>	38
3.4.2	<i>De vernieuwing van het GLB</i> .....	38
3.4.3	<i>Beheer van structureel verankerde ecologische elementen door overheden</i>	40
3.4.4	<i>Erosiebeleid</i> .....	41
3.5	Overzicht van de bedreigingen.....	41
3.5.1	<i>Intensivering in de landbouw</i> .....	41
3.5.2	<i>Overige bedreigingen</i> .....	45
4	Instrumenten.....	43
4.1	Inleiding .....	43

4.2	Instrumenten uit het landbouwbeleid / GLB	44
4.2.1	<i>Achtergrond</i>	44
4.2.2	<i>De eerste pijler van het GLB</i>	45
4.2.3	<i>De tweede pijler van het GLB</i>	45
4.3	Instrumenten uit andere beleidsdomeinen	49
4.3.1	<i>Instrumenten uit het Decreet Landinrichting</i>	49
4.3.2	<i>Natuurbeheerplan</i>	51
4.3.3	<i>Instrumenten van Regionale Landschappen</i>	53
4.3.4	<i>Projectsubsidies in het kader van wildbeheereenheden en jachtfonds</i>	53
4.3.5	<i>Specifieke subsidies in het kader van een Soortenbeschermingsprogramma</i>	54
4.3.6	<i>LEADER</i>	54
4.3.7	<i>Overige instrumenten</i>	55
5	Maatregelen ten voordele van akkervogels	57
5.1	Inleiding	57
5.2	Maatregelen gericht op permanente ecologische structuur in het landschap	59
5.2.1	<i>Instandhouding van bloemrijk hooiland / soortenrijk grasland</i>	59
5.2.2	<i>Hagen, heggen, houtkanten, struwelen</i>	61
5.2.3	<i>Ecologisch beheer van wegbermen</i>	63
5.2.4	<i>Behoud van onverharde veldwegen</i>	65
5.3	Maatregelen gericht op een akkervogelvriendelijkere teeltwijze	66
5.3.1	<i>Akkervogelvriendelijk telen van (zomer)granen</i>	66
5.3.2	<i>Onderzaaien van vlinderbloemigen onder zomergraan</i>	68
5.3.3	<i>Japanse haver als zaadleverende groenbedekker</i>	70
5.3.4	<i>Telen van low-input gewassen</i>	72
5.3.5	<i>Behoud stoppel in 1 winter</i>	74
5.3.6	<i>Extensiever beheerd luzernehooiland i.f.v. akkervogels</i>	76
5.3.7	<i>Strokenteelt</i>	78
5.3.8	<i>Onbespoten akkerranden</i>	79
5.4	Gerichte akkervogelmaatregelen op perceelsniveau	80
5.4.1	<i>Behoud stoppel in 2 winters (of eenjarige braak)</i>	80
5.4.2	<i>Meerjarige braaklegging van stoppelvelden</i>	82
5.4.3	<i>Voedselgewassen voor akkervogels (incl. wisselteelt, bloemenblokken)</i>	82

5.4.4	<i>Vogelakkers</i> .....	85
5.5	Gerichte akkervogelmaatregelen in strookvorm	87
5.5.1	<i>Behoud van graanranden</i> .....	87
5.5.2	<i>Aanleg van gemengde grasstroken</i> .....	89
5.5.3	<i>Keverbank</i> .....	90
5.5.4	<i>Duo- en trioranden</i> .....	92
5.5.5	<i>Bloemenstroken</i> .....	93
5.6	Overige maatregelen .....	95
5.6.1	<i>Ondersteunende maatregelen in bredere landbouwcontext</i>	95
5.6.2	<i>Maatregelen op bedrijfsniveau</i> .....	95
5.6.3	<i>Ondersteunende maatregelen door niet-landbouwers</i>	96
5.7	Combinatiemogelijkheden van maatregelen voor akkervogels	103
5.7.1	<i>Ruimtelijk combineren van zomergranen en wintergranen</i>	103
5.7.2	<i>Combinatie vogelvoedselgewas met nateelt van Japanse haver</i>	104
5.7.3	<i>Combinatie telen van graan met nateelt van Japanse haver</i>	104
5.7.4	<i>Creëren van predatiebestendige landschappen</i>	105
6	Doelstellingen en strategieën.....	107
6.1	Inleiding .....	107
6.2	Strategische doelstellingen .....	107
6.2.1	<i>Stoppen van de achteruitgang van de populaties akkervogels in Vlaanderen</i>	108
6.2.2	<i>Ontwikkelen van bronpopulaties van akkervogels</i>	108
6.2.3	<i>Afgestemde en gebiedsgerichte inzet van het instrumentarium</i>	114
6.2.4	<i>Samenwerking met de landbouwsector</i>	114
6.3	Operationele doelstellingen .....	115
6.3.1	<i>Afbakening van de focusgebieden</i> .....	115
6.3.2	<i>Kwantificatie van de na te streven maatregelendichtheid</i>	123
6.3.3	<i>Kwantificatie en haalbaarheidstoets van het vooropgesetelde areaal aan maatregelen binnen het focusgebied</i> .....	126
6.3.4	<i>Optimalisatie van de inzet van het instrumentarium</i>	130
6.4	Strategische keuzes vanuit de mogelijke landbouwbedrijfsvisies	132
6.4.1	<i>Achtergrond</i> .....	132
6.4.2	<i>Inpassingsstrategieën</i> .....	134
7	Actieplan .....	137

7.1	Actiecluster 1: Actualisatie focusgebieden en prioritaire deelgebieden	137
	<i>Actie 1.1. Actualisatie van het focusgebied.....</i>	<i>137</i>
	<i>Actie 1.2. Afbakening van de prioritaire deelgebieden van het focusgebied</i>	<i>137</i>
7.2	Actiecluster 2. Aanpassen beheerinstrumentarium.	138
	<i>Actie 2.1. Diversifiëren en verbeteren van GLB-maatregelen ten gunste van akkervogels.</i>	<i>138</i>
	<i>Actie 2.2. Verankering van het instrumentarium in het nieuwe GLB.</i>	<i>139</i>
	<i>Actie 2.3. Uitwerken van een plan van aanpak voor een projectoproep rond akkervogelprojecten</i>	<i>139</i>
	<i>Actie 2.4 Uitbreiden van stimulansen voor akkervogelvriendelijke teelten en teeltwijzen</i>	<i>140</i>
	<i>Actie 2.5 Ontwikkeling van een pilootwerking rond akkervogelbedrijfsplannen</i>	<i>140</i>
7.3	Actiecluster 3. Uitrollen vernieuwd instrumentarium ter behoud en ontwikkeling van leefgebied binnen geselecteerde gebieden .....	142
	<i>Actie 3.2. Aanstellen van gebiedscoördinatie op niveau van deelgebieden</i>	<i>142</i>
	<i>Actie 3.3. Uitwerken gebiedsvisie per prioritair deelgebied</i>	<i>143</i>
	<i>Actie 3.4. Gebiedsgericht inzetten van het vernieuwd instrumentarium</i>	<i>144</i>
	<i>Actie 3.5. Projectoproep ‘experimentele maatregelen in de prioritaire deelgebieden’</i>	<i>145</i>
	<i>Actie 3.6: Ondersteuning van akkervogelprojecten via samenwerkingsverbanden buiten de prioritaire deelgebieden .....</i>	<i>145</i>
7.4	Actiecluster 4. Optimalisatie omkadering van en advisering aan landbouwers en andere betrokken doelgroepen.....	147
	<i>Actie 4.1. Continue wisselwerking met betrokken en geëngageerde landbouwers</i>	<i>147</i>
	<i>Actie 4.2. Gerichtte opleidingen naar doelgroepen.....</i>	<i>147</i>
	<i>Actie 4.3. Integratie van biodiversiteit en soortenbescherming in landbouwopleiding</i>	<i>148</i>
7.5	Actiecluster 5. Evaluatie, monitoring en (overig) onderzoek	150
	<i>Actie 5.1. Evaluatie van de effectiviteit van akkervogelvriendelijke maatregelen in de prioritaire deelgebieden .....</i>	<i>150</i>
	<i>Actie 5.2. Effectiviteitsonderzoek van akkervogelvriendelijke maatregelen op micro-niveau (steekproefsgewijs).....</i>	<i>151</i>
	<i>Actie 5.3. Proefproject predatordruk en predatorcontrole</i>	<i>152</i>
	<i>Actie 5.4 Evaluatie van de monitoring en jachtvoorwaarden voor patrijs</i>	<i>152</i>
7.6	Actiecluster 6. Sensibilisering en communicatie	154
	<i>Actie 6.1. Algemene communicatie .....</i>	<i>154</i>
	<i>Actie 6.2. Doelgroepgerichte communicatie .....</i>	<i>154</i>
7.7	Actiecluster 7. Coördinatie .....	156
	<i>Actie 7.1. Aanstelling van en werking door coördinator SBP</i>	<i>156</i>

<i>Actie 7.2. Oprichting en werking van een ‘Vlaams overlegplatform akkervogels’</i>	156
<i>Actie 7.3. Oprichting en operationele werking van expertencomité</i>	156
<i>Actie 7.4. Opmaak evaluatierapport .....</i>	157
7.8 Fasering en financieel overzicht .....	158
8 Voortgangscontrole en evaluatie	164
8.1 Algemene voortgangscontrole van het SBP	164
8.2 Voortgangscontrole en monitoring in de prioritaire deelgebieden van het focusgebied	164
8.3 Algemene opvolging van de populaties akkervogels in Vlaanderen	165
8.4 Opvolging van nieuwe maatregelen.....	165
9 Aanbevelingen voor de toekomst	166
10 Literatuurlijst .....	168



# 1 Inleiding

## 1.1 Wat zijn “akkervogels” en keuze van parapluoorten

Akkervogels zijn karakteristieke soorten van het landbouwgebied die voor hun overleving voor een groot deel van akkerland afhankelijk zijn. Maar ook soorten die tijdelijk of permanent op of rond akkers leven, worden soms – afhankelijk van de bron – als “akkervogels” beschouwd.

Akkervogels kunnen ruwweg verdeeld worden in 2 categorieën (zie onder andere Dochy & Hens 2005, Dochy 2014):

- a) OLA's: open landschappen akkervogels;
- b) KLA's: kleinschalige landschappen akkervogels.

De soorten van open landschappen broeden en foerageren in open terrein, in de gewassen, vaak ver verwijderd van de randen met eventuele kleinschalige landschapselementen. De andere groep akkervogels broedt en foerageert in hagen, houtkanten, rietkragen of andere vegetaties in de randen van de landbouwpercelen. Vele soorten van deze laatste groep zijn evenwel niet exclusief gebonden aan grootschalige akkervogelgebieden.

Vermeersch en Devos (2017) onderscheiden volgende ‘typische’ akkervogelsoorten:

- a) OLA's: gele kwikstaart, grauwe gors, grauwe kiekendief, Kievit, kwartel, scholekster en veldleeuwerik;
- b) KLA's: geelgors, patrijs.

Het onderscheid tussen OLA en KLA is in zekere zin kunstmatig en dient in de eerste plaats gezien als een manier om op een eenvoudige wijze richting te geven op grote lijnen, zonder teveel in detail te treden in de ecologische details per soort. Bv. geen bomen in OLA-gebied, juist wél maar niet teveel in KLA-gebied. De Patrijs is geen OLA en eigenlijk ook geen pure KLA, maar heeft een optimum tussen beide in, namelijk in eerder open landschap zolang het maar kleine percelen zijn.

In het soortenbeschermingsprogramma voor akkervogels zal de aandacht zich richten op 3 zogenaamde “parapluoorten”. Een parapluoort is een soort waarvoor de leefgebiedvereisten en behoudsmaatregelen eveneens in belangrijke mate tegemoet komen aan de behoeften voor veel andere soorten, die in hetzelfde leefgebied voorkomen. Dit SBP richt zich doelgericht op de parapluoorten wiens leefgebiedvereisten dan ook als leidraad gelden doorheen dit SBP.

Op basis van het INBO-advies INBO.A.3536 zijn de veldleeuwerik, geelgors en patrijs als parapluoorten gekozen (Vermeersch en Devos, 2017). Daarbij is patrijs indicatief voor een relatief kleinschalig, niet al te besloten landbouwgebied met een voldoende afwisseling van lage hagen, houtkanten, brede bermen, ruigtes en braakliggende terreintjes. Een gemengde landbouw geniet de voorkeur, met ook aanwezigheid van (historisch permanente) graslanden. Geelgors is meer kenmerkend voor een meer besloten kleinschalig landschap met een vrij dicht netwerk van hagen en bomen. Van de soorten die eerder gebaat zijn bij grote, open akker- en weilandcomplexen kan veldleeuwerik beschouwd worden als een goede parapluoort.

Hoewel de grauwe gors als standvogel zeer indicatief is voor de leefgebiedkwaliteit van een gebied, is deze soort te zeldzaam om nog als parapluoort binnen dit SBP te kunnen fungeren. De grauwe gors is evenwel ‘ernstig bedreigd’ volgens de nieuwe Rode Lijst (Devos et al. 2016) en krijgt om die reden eveneens bijzondere aandacht in dit

soortenbeschermingsprogramma. Voor de grauwe kiekendief is reeds een SBP goedgekeurd.

## 1.2 Verloop en inhoud van de opmaak van het SBP akkervogels

De opmaak van een soortbeschermingsprogramma 'akkervogels' verloopt in twee stappen. Eerst wordt een basisrapport opgemaakt en vervolgens worden aanvullende delen uitgewerkt met het oog op de oplevering van een ontwerp soortenbeschermingsprogramma 'akkervogels'.

Het basisgedeelte omvat volgende onderdelen:

1° een synthese van de kennis over de soortengroep, waarbij aandacht wordt besteed aan het voorkomen, de status en de ecologische vereisten van de soorten. Hierbij wordt gefocust op de parapluoorten (patrijs, veldleeuwerik en geelgors) en daarnaast de grauwe gors. De bedreigingen en mogelijkheden/kansen voor de duurzame instandhouding van de soorten in kwestie in Vlaanderen worden overlopen. Dit zowel voor Vlaanderen als specifiek voor de kansrijke gebieden voor akkervogels. Relevante lopende of geplande acties worden daarbij in rekening gebracht. Ook de potentiële bijdrage van maatregelen die al genomen worden in kader van soortenbeschermingsprogramma's voor andere soorten (vb. grauwe kiekendief) wordt geëvalueerd.

2° een beschrijving van de instrumenten en maatregelen die kunnen worden ondernomen om bij te dragen tot een duurzame instandhouding van de parapluoorten en de grauwe gors in het Vlaamse Gewest en binnen het focusgebied voor akkervogels. Er wordt aangegeven waar en hoe maatwerk op soort- en gebiedsniveau nodig is om het effect van bestaande en nieuwe maatregelen op akkervogels te maximaliseren. Hierbij worden ook leemten in de kennis beschreven. Verder wordt aangegeven welke instrumenten hiervoor inzetbaar kunnen zijn met eventuele hiaten of wenselijke aanpassingen van deze instrumenten. Indien hierbij verder onderzoek nodig is, moet dit aangeduid worden. Hierbij worden ook de actoren beschreven die te maken hebben met de soorten in kwestie en die invloed kunnen hebben op de duurzame instandhouding van de soorten in kwestie in Vlaanderen, het focusgebied voor akkervogels in het bijzonder.

3° de concrete doelstellingen (einddoelstelling en voorstel tot doelstelling van het soortenbeschermingsprogramma voor een termijn van 5 jaar) voor het bereiken of instandhouden van een duurzame populatie van de parapluoorten en de grauwe gors in het Vlaamse Gewest.

Om de nodige structuur aan te brengen en het geheel overzichtelijk te houden is in het basisgedeelte gekozen voor volgende opbouw:

- a) hoofdstuk 2: ecologische achtergrond, leefgebied, voorkomen en status;
- b) hoofdstuk 3: SWOT-analyse – sterkten en zwaktes, bedreigingen en kansen;
- c) hoofdstuk 4 en 5: beschikbaar instrumentarium en mogelijke maatregelen .

Onderdelen die na dit basisgedeelte aan bod komen zijn:

1° Concrete doelstellingen en strategieën om deze doelen te bereiken binnen het SBP, rekening houdend met de looptijd van 5 jaar en het belang van de bijdrage van de

maatschappelijke actoren. Deze doelstellingen worden concreet toegewezen/verdeeld aan/over ofwel niveau Vlaams gewest ofwel de kansrijke gebieden voor akkervogels teneinde de doelstellingen te realiseren. Ze worden concreet vertaald naar meetbare en opvolgbare eenheden (oppervlakte of percentage ecologische infrastructuur in een gebied - hoofdstuk 6).

2° De uitwerking van de punten uit het basisgedeelte tot een haalbaar en maatschappelijk gedragen actieplan met een overzicht van de nodige acties/maatregelen per gebied die noodzakelijk zijn om de in punt 1° beschreven doelstellingen te realiseren (hoofdstuk 7).

3° een beschrijving van de vast te leggen voortgangscontrole en evaluatie van het actieplan, met inbegrip van onderzoek en monitoring, met het oog op een eventuele bijsturing van de maatregelen (hoofdstuk 8).

4° een sensibilisatie- en communicatiestrategie ter implementatie van het actieplan. Deze strategie dient op maat te zijn van de verschillende betrokken actoren die mee uitvoering zullen geven aan het actieplan (onderdeel van hoofdstuk 7).

5° aanbevelingen naar de toekomst. (hoofdstuk 9).

## 2 Ecologische vereisten, status en voorkomen van de parapluoorten

### 2.1 Patrijs (*Perdix perdix*)

#### 2.1.1 Kenmerken leefgebied en geschikte ecotopen

De patrijs is een typische 'kleinschalig landschap akkervogel' (KLA) en komt hoofdzakelijk voor in akkergebieden met relatief kleine percelen, bestaande uit een mozaïek van extensieve graslanden en weiden, braakliggende gronden, brede bermen, heggen/hagen en droge heide (Von Blotzheim e.a., 1973; Devos, 2004). De patrijs zoekt warme plekken op losse bodem op.

De patrijs nestelt in allerhande ruigtes met overjarige polvormende grassen, met voorkeur voor de perceelranden en onder struikranden. Zowel graangewassen, graslanden en braakliggende gronden kunnen dienst doen als nestbiotoop. Gebouwen, bomen, hoog opgaande hagen, struwelen en andere gewassen worden gemeden (Dochy & Hens, 2005).

De bodemkwaliteit, schuilmogelijkheden, intensiteit en aard van het grondgebruik hebben belangrijke invloeden op de populatiedichtheid (Von Blotzheim e.a., 1973).

#### 2.1.2 Voedsel

In het broedseizoen voedt de patrijs zich hoofdzakelijk met zaden en bladeren/groetopjes van (on)kruiden. Bij voldoende aanbod worden ook ongewervelden genuttigd. Kuikens voeden zich in de eerste weken van hun leven uitsluitend met ongewervelden, in het bijzonder larven van bladwespen (tevens aan kruidige gewassen gebonden) als belangrijke voedselbron. Een insectenrijke fauna gedurende het broedseizoen is dus essentieel. Vanaf ongeveer 2 maanden leeftijd is het voedsel van de juvenielen ongeveer 85% plantaardig. (Von Blotzheim e.a., 1973; Tapper e.a., 1996; Devos, 2004; Dochy & Hens, 2005). Voedselbronnen die in het broedseizoen niet worden geconsumeerd zijn fruit, boomzaden, granen, koolzaad en gewervelden (Dochy & Hens, 2005).

Buiten het broedseizoen voedt de patrijs zich wel voornamelijk met granen, alsook met zaden en bladeren/groetopjes van (on)kruiden (gras, klaver, wintergraan, ...) (Dochy & Hens, 2005).

#### 2.1.3 Overige relevante ecologische informatie

##### Trekgedrag

De patrijs is een uitgesproken standvogel die binnen dezelfde omgeving broedt en overwintert.

##### Specificaties voortplantingsperiode en gedrag

Van Dijk (1996) hanteert als datumgrenzen voor het vaststellen van territoria van patrijs de periode 15 februari tot 20 juni. Territoria staan vast voor de start van het broeden, meestal vanaf februari-maart (schriftelijke mededeling K. Vanhuyse). Von Blotzheim & Bauer geven aan dat het begin van de broedperiode zich situeert vanaf april/begin mei. Andere bronnen vermelden als broedperiode einde april tot eind mei ([www.vogelbescherming.nl](http://www.vogelbescherming.nl)), en zelfs tot begin augustus (schriftelijke mededeling K. Vanhuyse). Het broedseizoen is redelijk lang, voornamelijk doordat de patrijs, indien het eerste legsel mislukt, nog een tweede en soms – bij mislukken van het vervangsel –

nog een derde legsel kan hebben. De piek in het uitkippen van de kuikens ligt in België gemiddeld in de laatste weken van juni. De patrijs heeft weliswaar maximaal 1 legsel per jaar. Omwille van deze reden is het broedsucces van de patrijs enorm van belang.

De patrijs is een nestvliedder. De periode tussen het leggen van de eerste eieren en het verlaten van het nest door de jongen bedraagt 36-42 dagen (www.vogelbescherming.nl; Reader's Digest, 1979). De jongen stappen meteen het nest uit en zijn na 14 dagen vliegvlug. Na zo'n 5 weken zijn ze zelfstandig (www.vogelbescherming.nl).

#### Koloniseren nieuwe gebieden – dispersieafstanden

Over in hoeverre patrijzen in staat zouden zijn nieuwe gebieden, eens geschikt voor deze soort te koloniseren, is weinig informatie beschikbaar in de literatuur. Aangezien patrijzen uitgesproken standvogels zijn, valt te verwachten dat de kolonisatie van nieuwe gebieden over relatief korte afstanden verloopt, grootteorde meerdere kilometers (Gottschalk et al, 2017)

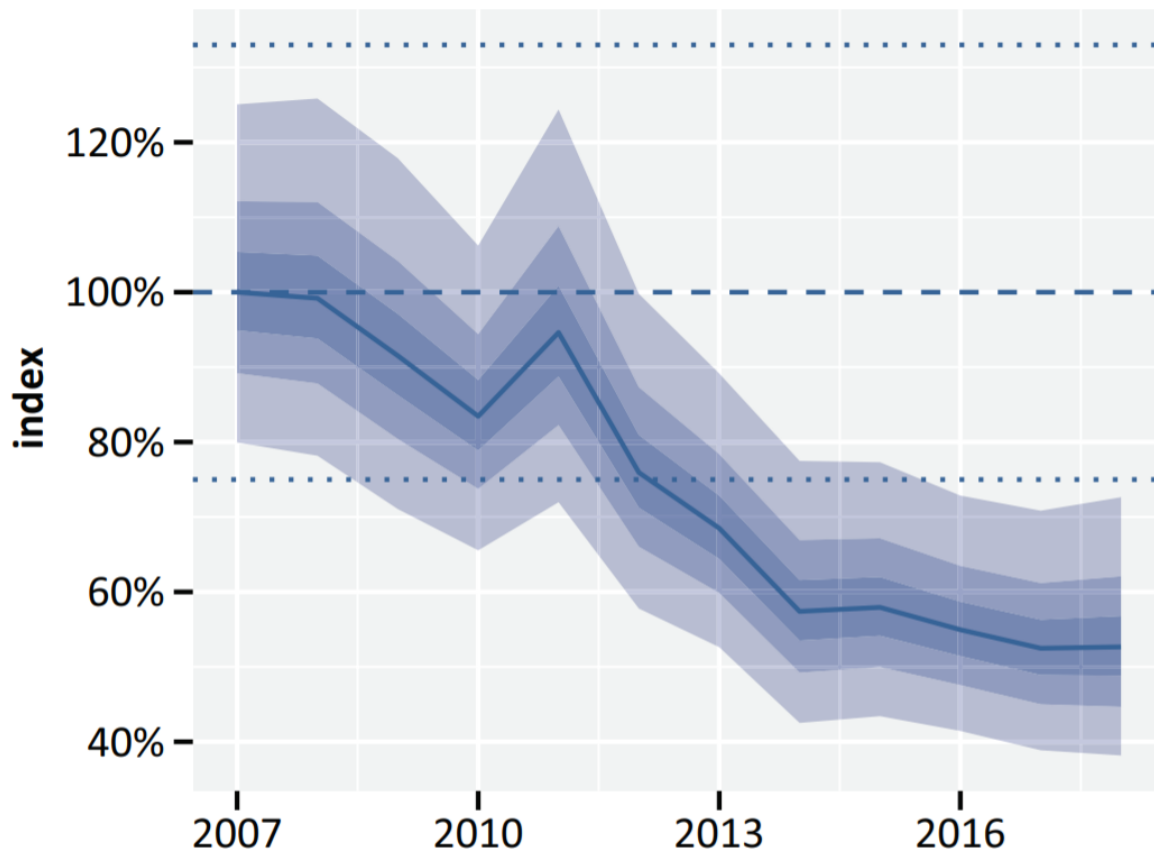
Herkolonisatie gebeurt daarom logischerwijs vanuit brongebieden. Een belangrijke voorwaarde voor herkolonisatie in voorheen bezette gebieden is dat er in de bronpopulaties een overschot aanwezig is van waar andere gebieden kunnen worden verkend.

#### **2.1.4 Historische en huidige omvang populatie in Vlaanderen**

Schattingen van de populatiegrootte voor patrijs in Vlaanderen in het verleden zijn de volgende:

- jaren '70: Belgische populatie omvat 27.000 broedparen, waarvan < 50% in Vlaanderen (Devos, 2004);
- 1985-1988: Vlaamse populatie omvat 6.000-10.000 broedparen (Devos, 2004);
- 1989-1991: Vlaamse populatie omvat 4.700-6.000 broedparen (Devos, 2004);
- 2000-2002: Vlaamse populatie omvat 3.500-10.000 broedparen (Devos, 2004);
- 2008-2012: Vlaamse populatie omvat 3.500-10.000 broedparen (Devos e.a., 2016a).

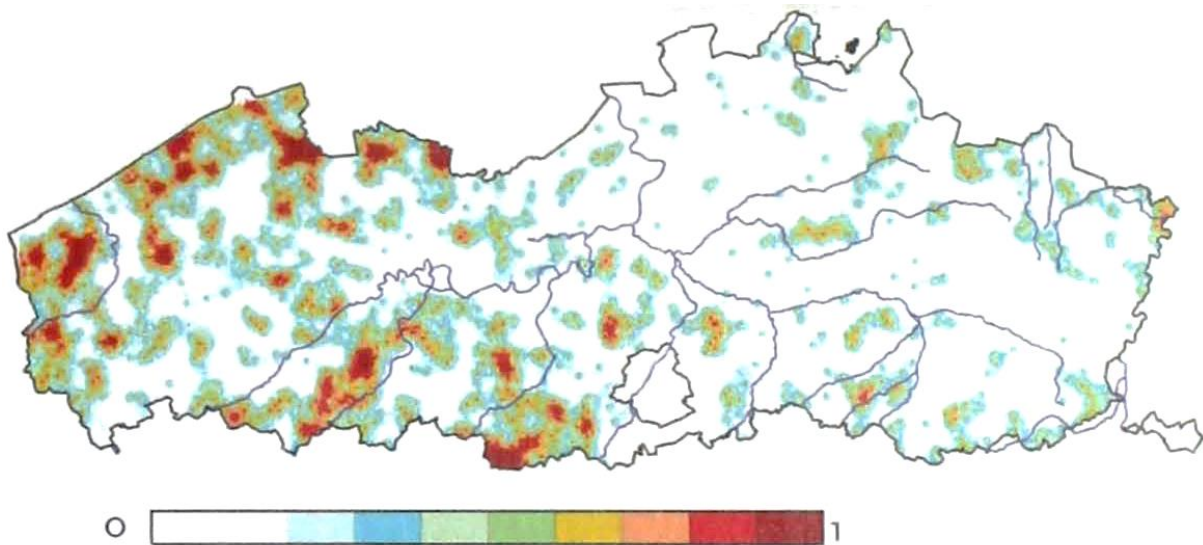
De populatieschatting voor de periode 2008 – 2012 doet vermoeden dat de Vlaamse patrijzenpopulatie zich sinds de periode 2000 – 2002 heeft gestabiliseerd. Monitoring gedurende de periode 2007-2018 in het kader van het project Algemene Broedvogels Vlaanderen, wijst daarentegen op een significante daling van het aantal individuen met gemiddeld 5,2 % per jaar (zie Figuur 1) (Devos e.a., 2016b; Vermeersch & Devos, 2017; Onkelinx, et al., 2020, Vermeersch et al., 2020).



**Figuur 1. Trend in populatiegrootte van de patrijs in de periode 2007-2018 (grijze zone = 90% confidentie-interval) (Vermeersch et al., 2020).**

### 2.1.5 Huidige verspreiding in Vlaanderen

In 2000-2002 kwam de patrijs wijdverspreid voor in heel West- en Oost-Vlaanderen en Vlaams-Brabant, met een aantal kleine populaties in de minder bosrijke gebieden van Antwerpen en Limburg. De kernpopulaties bevinden zich in de Kustpolders, polders van het Meetjesland, de Oost-Vlaamse koutergebieden tussen Schelde en Leie en de omgeving Geraardsbergen-Aalst-Halle. (zie Figuur 2). Hoewel wijdverspreid, komt de patrijs, met uitzondering van de Westhoek, nergens in aanzienlijke dichtheden voor (Devos, 2004).



**Figuur 2. Verspreidingsgebied van de patrijs in de periode 2000-2002 (Devos, 2004).**

### 2.1.6 Beschermingsstatus

- Vogelrichtlijn: bijlage II en bijlage III deel A
- Soortenbesluit: categorie 2 en 4
- Vlaamse Rode Lijst: kwetsbaar
- IUCN Red List: momenteel niet in gevaar

De patrijs behoort in Vlaanderen tot het jachtwild (kleinwild). De soort kan bejaagd worden van 15 september tot en met 14 november doch énkél binnen een erkende WBE en mits aan volgende voorwaarden is voldaan (art. 22 van het jachtvoorwaardenbesluit):

1° de opeenvolgende wilddrapporten wijzen uit dat voor het geheel van jachtterreinen die tot de WBE behoren, gedurende de drie voorgaande kalenderjaren een gemiddelde dichtheid waargenomen is van minstens drie broedparen patrijzen per 100 ha open ruimte;

2° uit het faunabeheerplan blijkt dat een patrijsvriendelijk beheer wordt gevoerd.

## 2.2 Veldleeuwerik (*Alauda arvensis*)

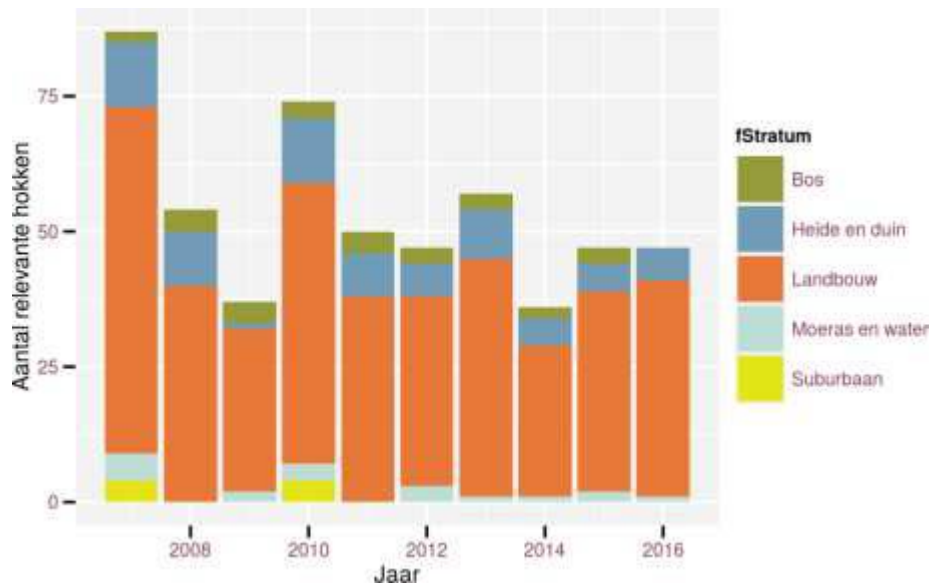
### 2.2.1 Kenmerken leefgebied en geschikte ecotopen

De veldleeuwerik is een typische 'open landschap akkervogel' (OLA) die voorkomt in allerhande (half)natuurlijke vegetaties en landbouwgewassen, in het bijzonder graslanden, weilanden en akkers, maar ook in (vergraste) droge/vochtige heide, duinen, veengebieden, schorren en opgespoten terreinen (bijvoorbeeld terrils). De soort heeft dus een voorkeur voor open landschappen met lage vegetatie, veel open bodem en voldoende structuurvariatie (mozaïeklandschap). In heuvelachtige landschappen wordt de veldleeuwerik voornamelijk in de hoger gelegen gebieden waargenomen (Von Blotzheim & Bauer, 1985; Stevens, 2004).

De veldleeuwerik is een grondbroeder met voorkeur voor graangewassen en braakliggende gronden, maar nestelt eveneens in grassige/kruidige gewassen. Voornamelijk de gewashoogte en -dichtheid zijn van belang. 'Onderhoudsarme' gewassen, zoals biet, krijgen de voorkeur wegens hun goede vegetatiestructuur en aantrekkelijkheid voor insecten (schriftelijke mededeling R. Erens). De veldleeuwerik houdt doorgaans minstens 10 m afstand vanaf perceelranden, zeker in aanwezigheid van hoog opgaande landschapselementen, en minstens 100 m vanaf bebouwing. Bos, hagen, struwelen, parken, tuinen en gebouwen worden dus gemeden (Dochy & Hens, 2005). Alleenstaande gebouwen, bomen en dergelijke zullen niet verhinderen dat de veldleeuwerik zich zal nestelen, maar hebben toch een beduidend negatief effect op populatiedichtheid. In vochtige gebieden zal de veldleeuwerik in bermen, taluds of dijken nestelen (Von Blotzheim & Bauer, 1985). Een verdeling van waarnemingen van veldleeuwerik over de verschillende types landschappen wordt weergegeven in Figuur 3.

Uit een onderzoek in Oost-Groningen in Nederland kwam onder meer de gevoeligheid van de veldleeuwerik in een intensief landschap van maai-grasland naar voren (Ottens e.a., 2013). De resultaten van het onderzoek gaven aan dat veldleeuweriken vroeg in het seizoen nog prima in staat zijn om nakomelingen te produceren in de broedgeschikte gewassen. Vanaf 1 juni echter, op de helft van het broedseizoen, verlaten de veldleeuweriken de velden, omdat de gewassen te hoog werden. Kruidenrijke akkerranden bieden voor de veldleeuweriken geen uitkomst omdat deze lintvormige elementen in het algemeen vermeden worden als broedplaats (wellicht vanwege het hogere predatierisico). De meeste paren gebruikten deze randen voornamelijk om in te foerageren. Uit de analyse van de nestoverleving van veldleeuwerik in het Nederlands onderzoek kwam de grote invloed van het broedgewas naar voren. Het merendeel van de paren nestelde in intensief beheerde graslanden, waarin ze met een broedsucces van slechts 4% vrijwel kansloos bleken. Dit werd grotendeels veroorzaakt doordat het grasland zeer frequent gemaaid werd. In tarwe lag de overleving op 21% en in luzerne op 29%. In deze gewassen was het vooral predatie waardoor nesten verloren gingen. In faunaranden en natuurbraak was de overleving 10%, maar met slechts 16 nesten is dit percentage minder betrouwbaar dan in de andere vegetatietypen. Voor een stabiele populatie is een overleving van 28% vereist.





**Figuur 3. Verdeling van waarnemingen van veldleeuwerik over verschillende types landschappen (De Bruyn e.a., 2017).**

### 2.2.2 Voedsel

In het broedseizoen geeft de veldleeuwerik de voorkeur aan ongewervelden als kevers, mieren, sprinkhanen, krekels, vliesvleugeligen, vliegen en vlinders, maar eet daarnaast ook (on)kruidzaden en bladeren/groeitopjes van kiemplanten. Voedselbronnen die niet worden geconsumeerd zijn fruit, boomzaden, granen, koolzaad, bodemongewervelden en gewervelden (Von Blotzheim & Bauer, 1985; Stevens, 2004; Dochy & Hens, 2005).

Buiten het broedseizoen eet de veldleeuwerik voornamelijk graankorrels (vnl. tarwe, maar ook gerst en rogge), haver, boekweit, onkruidzaden, bladeren/groeitopjes van kiemplanten en bloemdelen (Von Blotzheim & Bauer, 1985; Dochy & Hens, 2005).

### 2.2.3 Overige relevante ecologische informatie

#### Trekgedrag

Alvast van de veldleeuwerik is bekend dat een belangrijk deel van de vogels die in Vlaanderen broeden zich in de najaarsperiode verplaatst in zuidelijke en zuidwestelijke richting (naar Frankrijk of Engeland) en vervangen worden door vogels die meer noordelijk en noordoostelijk van Vlaanderen broeden ([www.vogelbescherming.nl](http://www.vogelbescherming.nl)).

#### Specificaties voortplantingsperiode en gedrag

Van Dijk (1996) hanteert als datumgrenzen voor de broedperiode 1 april tot 15 juni. Von Blotzheim & Bauer (1985) hebben, afgaand op de periode van eileg, alvast dezelfde periode naar voren geschoven. Andere bronnen geven aan dat sommige vogels al iets vroeger kunnen starten met leggen/broeden, einde maart ([www.vogelbescherming.nl](http://www.vogelbescherming.nl)). Teunissen et al. (2009) geven dan weer aan dat er gebroed wordt tot eind juli.

De veldleeuwerik is een nestblijver. De periode tussen het leggen van de eerste eieren en het vliegvlug zijn van de jongen bedraagt (minstens) 45 dagen ([www.vogelbescherming.nl](http://www.vogelbescherming.nl)).

### Koloniseren nieuwe gebieden – dispersieafstanden

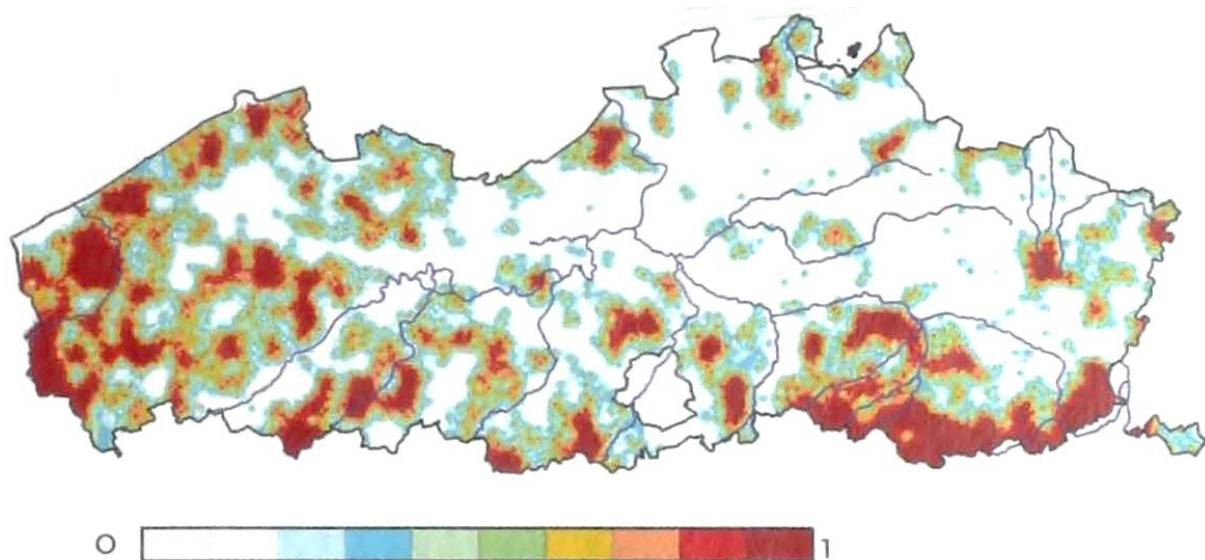
Over in hoeverre veldleeuweriken in staat zouden zijn nieuwe gebieden, eens geschikt voor deze soort te koloniseren, is weinig informatie beschikbaar in de literatuur. Aangenomen kan worden dat, zolang er in de regio leeuweriken broeden, van daaruit ook vlot nieuwe leefgebieden kunnen gekoloniseerd worden. Voor de veldleeuwerik speelt wellicht ook mee dat het door haar trekgedrag makkelijker is om nieuwe gebieden te ontdekken.

Een belangrijke voorwaarde voor herkolonisatie in voorheen bezette gebieden is dat er in de bronpopulaties een overschot aanwezig is van waar andere gebieden kunnen worden verkend.

### **2.2.4 Huidige verspreiding in Vlaanderen**

In 2000-2002 kwam de veldleeuwerik wijdverspreid voor in Vlaanderen, met uitzondering van verstedelijkte gebieden en de meest beboste gebieden in de Centrale en Zuidelijke Kempen en het aansluitende deel van Zandig Vlaanderen (zie Figuur 4) (Stevens, 2004).

Het is relevant te vermelden dat daar waar in het oosten van Vlaanderen en in Haspengouw de soort nog frequent wordt aangetroffen in landbouwgebieden, dat minder het geval lijkt in de Kempen. In de Limburgse en Antwerpse Kempen lijkt de veldleeuwerik als broedvogel vaak zijn toevlucht te zoeken tot onder meer (vergraste) heidegebieden, onbebouwde delen van industriegebieden, vliegvelden en nog niet verboste delen van mijnterrils (eigen vaststellingen M. Indeherberg).



**Figuur 4. Verspreidingsgebied van de veldleeuwerik in de periode 2000-2002 (Stevens, 2004).**

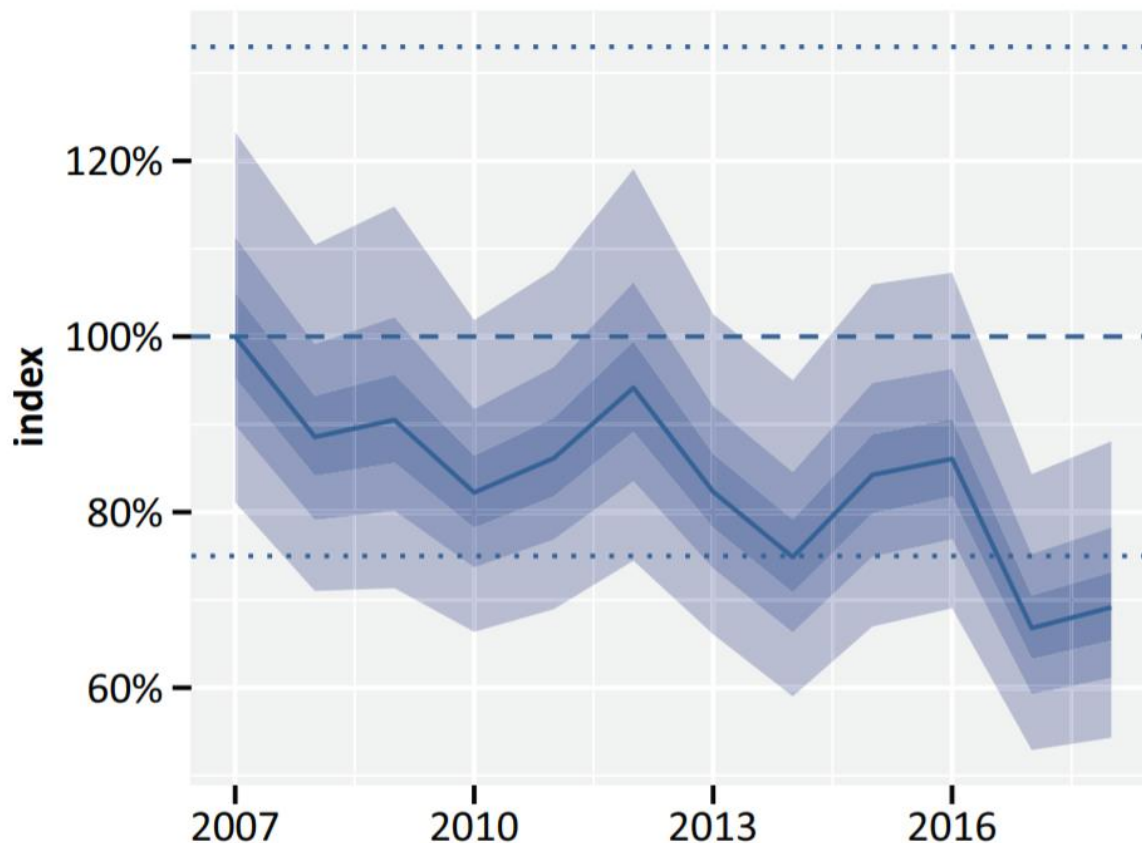
### **2.2.5 Historische en huidige omvang populatie in Vlaanderen**

De veldleeuwerik is al lange tijd een van de snelst afnemende soorten in het landbouwgebied. De huidige Vlaamse populatie omvat nog geen 5% van de totale populatie in de jaren '60. Schattingen van de populatiegrootte voor veldleeuwerik in Vlaanderen in het verleden zijn de volgende:

- Jaren '60: Vlaamse populatie omvat > 180.000 broedparen (Stevens, 2004);
- 1973-1977: Belgische populatie omvat ongeveer 115.000 broedparen (Stevens, 2004);

- 1985-1988: Vlaamse populatie omvat 30.000-60.000 broedparen (Stevens, 2004);
- 2000-2002: Vlaamse populatie omvat 9.000-11.000 broedparen (Stevens, 2004);
- 2008-2012: Vlaamse populatie omvat 6.000-8.000 broedparen (Devos e.a., 2016a).

Monitoring gedurende de periode 2007-2018 in het kader van het project Algemene Broedvogels Vlaanderen wijzen op een afname van 35% in deze periode (zie Figuur 5). Deze afname gaat nog steeds door in het landbouwgebied, terwijl heidegebieden steeds meer lijken te gaan fungeren als toevluchtsoord (Devos e.a., 2016b; Vermeersch & Devos, 2017; Onkelinx, et al., 2020, Vermeersch et al., 2020).



**Figuur 5. Trend in populatiegrootte van de veldleeuwerik in de periode 2007-2018 (grijze zone = 90% confidentie-interval) (Vermeersch et al., 2020).**

### 2.2.6 Beschermingsstatus

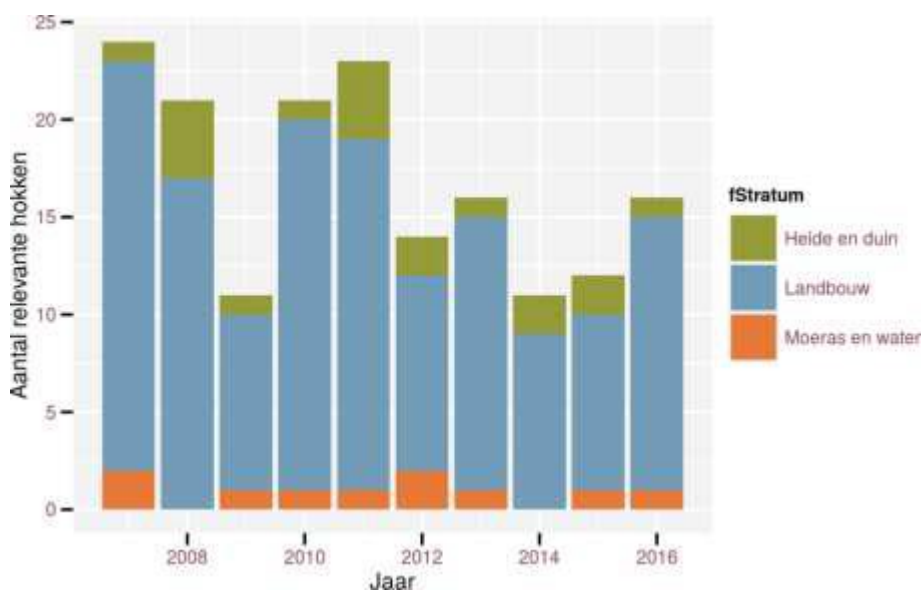
- Vogelrichtlijn: bijlage II
- Soortenbesluit: categorie 2
- Vlaamse Rode Lijst: kwetsbaar
- IUCN Red List: momenteel niet in gevaar

## 2.3 Geelgors (*Emberiza citrinella*)

### 2.3.1 Kenmerken leefgebied en geschikte ecotopen

De geelgors is een 'kleinschalig landschap akkervogel' (KLA). Deze soort heeft een voorkeur voor overgangssituaties in droge tot vochtige, structuurrijke landschappen, meer bepaald overgangszones tussen bossen, struwelen en open landschap. De voorkeurshabitat van geelgors in West-Europa is kleinschalig agrarisch landschap met kleine landschapselementen (KLE) en boomgaarden, maar ook structuurrijk struikgewas, heide, grasruigtes en parkachtig landschap vormen geschikte habitat. Bomen worden gebruikt als zangpost (Rutten, 2004; Von Blotzheim & Bauer, 1997; Cramp & Perrins, 1994). Studiewerk in West-Vlaanderen toonde dat vooral oude landschapselementen van belang zijn, want zij vormen als het ware de basis van het broedhabitat. Het gaat zowel om oude hagen en bomen als om bloem- en dus insectenrijke terreinen (Dochy, 2018).

De geelgors nestelt laag tegen de grond, hoofdzakelijk in de zonnige randen van open bossen (< 40% kroonsluiting), heggen en struiken geflankeerd door (braakliggende) velden, (half)droge graslanden en veengebieden (Von Blotzheim & Bauer, 1997; Dochy & Hens, 2005). Gebouwen, hoogstambomen, graan- en andere gewassen, braakliggende gronden en graslanden in open landschap worden als nestbiotoop gemeden (Dochy & Hens, 2005).



**Figuur 6. Verschillende types landschappen waar geelgors in Vlaanderen wordt waargenomen (De Bruyn e.a., 2017).**

De territoriumgrootte van de geelgors kan sterk variëren. In Duitsland zou dit gemiddeld 3.000 m<sup>2</sup> zijn, tot zelfs 7.500 m<sup>2</sup> in Finland en Groot-Brittannië. Kwaliteit van het leefgebied is hierbij een belangrijke factor (Cramp & Perrins, 1994). Ook populatiedichtheden zijn uiteenlopend en variëren naargelang de grootte van het leefgebied en het type landschap. Zo hebben de gemiddelde lengte van heggen (langer is beter), de hoeveelheid heggen per oppervlakte-eenheid en de aanwezigheid van kruidachtige vegetatie langs houtkanten een belangrijke positieve invloed op de populatiedichtheid van de geelgors (Lewylle & Veraghtert, 2010).

Von Blotzheim & Bauer (1997) vermelden dichtheden voor bepaalde gebieden en biotopen:

- 0,8 – 3,9 bp/10 ha (50 ha-grote vlakte in een oud eiken-haagbeukenbos);
- 1,7 – 2,3 bp/10 ha (34 ha-groot kerkhof in een landelijke stadsrand);
- 6 – 7 bp/10 ha (dennenaanplant en oud parkgebied in landelijk dorp);
- 4,1 bp/10 ha (vochtig, onderhoudsvrij dennenbos);
- 3,5 bp/10 ha (leefgebied met houtkanten);
- ≤ 2,8 bp/10 ha (andere biotopen).

### 2.3.2 Voedsel

Vroeg in het voorjaar, tijdens de eerste lenteverschijnselen voedt de geelgors zich bij voorkeur al met ongewervelden (met uitzondering van bodemongewervelden), maar ook met gras- en onkruidzaden en granen als gerst, gierst, haver en Engels raaigras. Voedselbronnen die geen meerwaarde bieden voor de geelgors zijn fruit, boomzaden, koolzaad, bladeren/groeitopjes, bodemongewervelden en gewervelden. Kuikens worden hoofdzakelijk gevoed met ongewervelden. Buiten het broedseizoen is de geelgors afhankelijk van zaden en zetmeelrijke granen (Rutten, 2004; Dochy & Hens, 2005; Von Blotzheim & Bauer, 1997).

### 2.3.3 Overige relevante ecologische informatie

#### Trekgedrag

De geelgors kan in onze contreien goeddeels omschreven worden als standvogel. Geelgorzen zijn in het broedseizoen territoriaal. In de winterperiode is dit niet het geval en verzamelen ze zich in groepen die geschikte foerageergebieden opzoeken. Vaak gaat het dan over de omgeving van boerderijen of velden waar voedsel te vinden is. In die periode vertonen de dieren enig 'zwerfgedrag' maar gaan ze zelden of nooit echt ver wegtrekken van de broedgebieden. Doortrek van Scandinavische en Duitse vogels treedt alleen op bescheiden schaal op ([www.vogelbescherming.nl](http://www.vogelbescherming.nl); Von Blotzheim & Bauer, 1997).

#### Specificaties voortplantingsperiode en gedrag

De geelgors nestelt zowel op de grond (greppel, onder heg etc.) als in struik of jonge boom ([www.vogelbescherming.nl](http://www.vogelbescherming.nl)). Van Dijk (1996) hanteert als datumgrenzen voor de broedperiode 1 april tot 20 juli. Von Blotzheim & Bauer (1997) hebben, afgaand op de periode van eileg, alvast dezelfde periode naar voren geschoven, al is ook gekend dat eileg en zang kan doorgaan tot in de maand augustus of zelfs later ([www.vogelbescherming.nl](http://www.vogelbescherming.nl); Reader's Digest, 1979). De geelgors heeft twee tot drie broedsels per jaar ([www.vogelbescherming.nl](http://www.vogelbescherming.nl)) en is een nestblijver. De periode tussen het leggen van de eerste eieren en het uitvliegen van de jongen bedraagt (minstens) 30 dagen ([www.vogelbescherming.nl](http://www.vogelbescherming.nl); Reader's Digest, 1979).

#### Koloniseren van nieuwe gebieden – dispersieafstanden

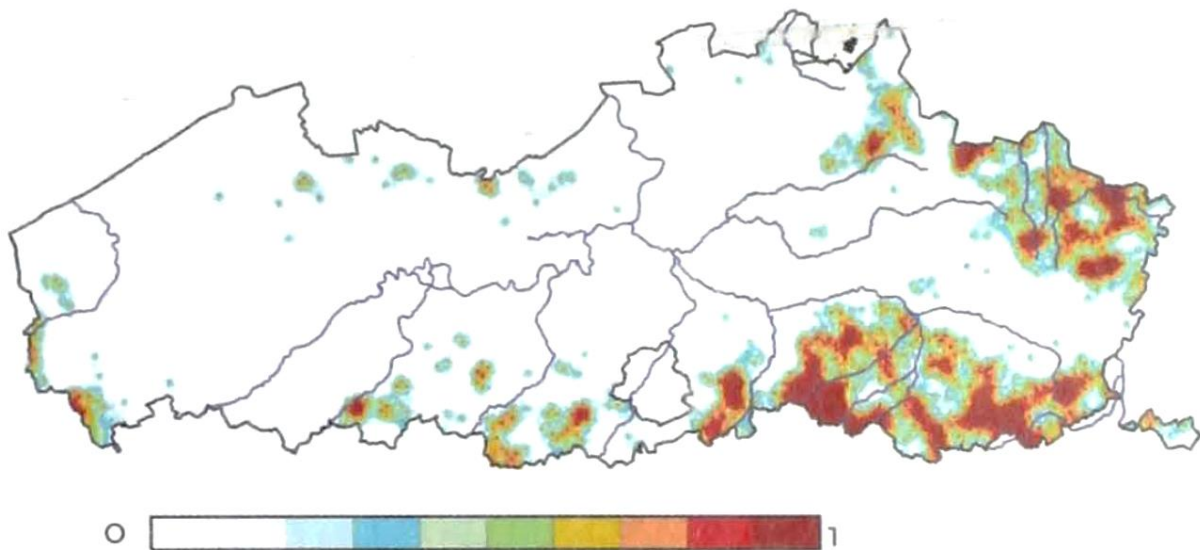
Over in hoeverre geelgorzen in staat zouden zijn nieuwe gebieden, eens geschikt voor deze soort te koloniseren, is weinig informatie beschikbaar in de literatuur. Aangezien geelgorzen in regel geen grote verplaatsingen maken tijdens hun levenscyclus, valt te verwachten dat de kolonisatie van nieuwe gebieden relatief moeilijk verloopt. Kolonisatie van nieuwe leefgebieden gebeurt daarom wellicht vooral vanuit aangrenzende brongebieden. Uit het feit dat populatieafname vooral blijkt te gebeuren waar oude landschapselementen verdwijnen (Dochy, 2018) kan worden geconcludeerd dat het belangrijk is in de eerste plaats in te zetten op de directe omgeving van waar deze landschapselementen wél nog aanwezig zijn.



Een belangrijke voorwaarde voor herkolonisatie in voorheen bezette gebieden is, naast dat desgevallend gewerkt dient te worden aan het landschap (heraanplanten KLE's), dat er in de bronpopulaties een overschot aanwezig is van waar andere gebieden kunnen worden verkend.

### 2.3.4 Huidige verspreiding in Vlaanderen

In de periode 2000-2002 kwam de geelgors voornamelijk voor in de Krijt-Leemregio, Hageland-Haspengouw en de Oostelijke Kempen met aansluitende delen van de Noordelijke en Centrale Kempen. Daarnaast kwam de soort voor in de zuidelijke rand van de Westelijke en Centrale Heuvels, de noordelijke rand van Zandig Vlaanderen en het uiterste westen van de Zandlemige Regio (zie Figuur 7) (Rutten, 2004).



**Figuur 7. Verspreidingsgebied van de geelgors in de periode 2000-2002 (Rutten, 2004).**

### 2.3.5 Historische en huidige omvang populatie in Vlaanderen

Schattingen van de populatiegrootte voor geelgors in Vlaanderen in het verleden zijn de volgende:

- 1973-1977: Vlaamse populatie omvat 10.000-11.000 broedparen (Rutten, 2004);
- 1985-1988: Vlaamse populatie omvat 3.000-3.500 broedparen (Rutten, 2004);
- 1989-1991: Vlaamse populatie omvat 3.200-3.750 broedparen (Rutten, 2004);
- 2000-2002: Vlaamse populatie omvat 3.400-4.000 broedparen (Rutten, 2004);
- 2008-2012: Vlaamse populatie omvat 3.500-4.200 broedparen (Devos e.a., 2016a).

Het afgelopen decennium heeft de geelgors het vrij goed gedaan in Vlaanderen (zie Figuur 8). Inventarisaties gedurende de periode 2007-2018 in het kader van het project Algemene Broedvogels Vlaanderen, wijzen op een lichte – zij het niet significante- stijging van 14% in de periode 2007-2018 (Devos e.a., 2016b; Vermeersch & Devos, 2017; Vermeersch et al. 2020, Onkelinx et al. 2020).

Deze stijging is opmerkelijk gezien zulke stijging binnen een tijdsspanne van (slechts) 10 jaar niet dadelijk verwacht werd, gelet op het feit dat deze soort sterk gebonden is aan houtkanten en houtwallen en deze landschapselementen sowieso tijd nodig hebben om zich te ontwikkelen. In een aantal gevallen heeft de stijging ook te maken met toenemende

oppervlakte onder effectief natuurbeheer – de uitbouw van reservaten. De soort reageert snel op percelen die in natuurbeheer genomen worden of op het creëren van bvb. open plekken in (vooral naald-)bossen.

Deze stijging dient echter ook genuanceerd: in West- en Oost-Vlaanderen bijvoorbeeld blijft de soort terrein verliezen. Vooral ten oosten van Brussel en in de provincie Limburg lijkt de soort goed stand te houden en lokaal zelfs wat uit te breiden. Onderzoek in Vlaams-Brabant toont aan dat er aanzienlijke lokale verschillen bestaan wat betreft de evolutie in populatiestatus. De toename doet zich vooral voor in de buurt van wintervoedselakkers. De afname laat zich het meest voelen in de periferie van het areaal, en is duidelijk gelinkt aan het verdwijnen van oude landschapselementen (Dochy, 2018).

Alle gegevens zijn verzameld binnen het ABV project, dus inventarisatiemethodiek (en dus ook intensiviteit van inventarisatie) waren in principe consistent. Minstens 900 van de 1200 door INBO geselecteerde kilometerhokken moesten worden geïnventariseerd in cyclussen van 3 jaar. Vergelijking tussen specifieke jaren geeft dus een redelijke vergelijkbaarheid tussen cycli maar geen 100% juiste vergelijking omdat niet helemaal dezelfde hokken met elkaar worden vergeleken.



**Figuur 8. Trend in populatiegrootte van de geelgors in de periode 2007-2016 (grijze zone = 95% confidentie-interval) (Vermeersch & Devos, 2017).**

### 2.3.6 Beschermingsstatus

- Europese Vogelrichtlijn: /
- Soortenbesluit: categorie 2
- Vlaamse Rode Lijst: momenteel niet bedreigd
- IUCN Red List: momenteel niet in gevaar

## 2.4 Grauwe gors (*Emberiza calandra*)

### 2.4.1 Kenmerken leefgebied en geschikte ecotopen

De grauwe gors is een uitgesproken 'open landschap akkervogel' (OLA). Deze soort gedijt het best in open, eerder vlakke agrarische landschappen, waar vochtige, extensieve hooi- en grasweiden afwisselen met drogere vegetaties als graangewassen, stoppelvelden, en kruidenrijke structuurelementen zoals bermen, dijken, perceelranden, sloten/poelen, ... Verdonckt *et.al.* (2018) rapporteren dat in de resterende leefgebieden in Vlaanderen deze variatie in ecotopen nauwelijks nog voorkomt. Onder meer (kruidenrijke) graslanden en dito bermen zijn er nauwelijks nog aanwezig. Kleine struwelen en bomen worden gebruikt als leefgebied, maar in mindere mate, en voornamelijk in het winterseizoen.

De grauwe gors foerageert laag tegen de grond, in gewassen met laaghangende (< 20 cm) zaden of gebroken graanstengels. Akkerranden en bermen langs onverharde wegen vormen dus geschikte foerageerplaatsen (Von Blotzheim & Bauer, 1997; Rutten, 2004). Daarnaast, hoewel in mindere mate, begeeft de grauwe gors zich ook in akkergebied met knolgewassen (bieten, aardappelen, wortels, rapen, ...) (Rutten, 2004). De grauwe gors heeft hier en daar elementen nodig zoals struiken, palen, elektriciteitsleidingen, ... om te gebruiken als zangpost (Von Blotzheim & Bauer, 1997; Dochy & Hens, 2005) maar ook marginale opgaande structuren kunnen volstaan (schriftelijke mededeling F. Verdonckt).

De grauwe gors is een groundbroeder en verkiest als nestbiotoop onder andere graangewassen, stoppelvelden, extensief grasland, ruigteranden, bermen, rivierbeddingen en vochtige, kruidenrijke riet- en hooiweiden. Gebouwen, bomen, struwelen en hagen worden gemeden. Buiten het broedseizoen worden gezamenlijke slaapplekken gevonden in stoppelvelden, grasruigtes en rietvelden (Von Blotzheim & Bauer, 1997; Dochy & Hens, 2005).

Populatiedichtheden in West-Europa zijn over het algemeen vrij laag en liggen tussen de 0,3 en 0,8 broedterritoria/10 ha. In geoptimaliseerd leefgebied zou de populatiedichtheid thans 2,6 – 3,3 broedterritoria/10 ha moeten kunnen bereiken (Von Blotzheim & Bauer, 1997).

De meeste (80%) grauwe gorzen foerageren tot 200 m van het nest vandaan, maar bij grotere populatiedichtheden zijn voedselvluchten tot 500 m geen uitzondering (Von Blotzheim & Bauer, 1997).

### 2.4.2 Voedsel

In het broedseizoen worden de jongen vrijwel geheel grootgebracht met ongewervelden (rupsen, sprinkhanen, hooiwagens, ...). Adulten zijn voornamelijk aangewezen op stapelvoedsel zoals granen (zomergerst en -tarwe) en zaden, bijvoorbeeld van zuring en duizendknoopsoorten, maar eten aanvullend ook ongewervelden (Von Blotzheim & Bauer, 1997; Rutten, 2004; Dochy & Hens, 2005). Voedselbronnen die niet worden geconsumeerd zijn fruit, boomzaden, koolzaad, bladeren/groeiopjes, bodemongewervelden en gewervelden (Rutten, 2004; Dochy & Hens, 2005).

Buiten het broedseizoen is de grauwe gors afhankelijk van granen en (on)kruidzaden (Rutten, 2004; Dochy & Hens, 2005).

Gezien de soort in Vlaanderen geen uitgesproken trekgedrag vertoont en enkel verplaatsingen maakt in een relatief klein gebied is het erg belangrijk dat in het leefgebied jaarrond voedsel te vinden is.



### 2.4.3 Overige relevante ecologische informatie

#### Trekgedrag

De grauwe gors kan in onze contreien goeddeels omschreven worden als standvogel. Grauwe gorzen zijn in het broedseizoen territoriaal. In de winterperiode is dit niet het geval en verzamelen ze zich in groepen die de geschikte foerageergebieden opzoeken. Vaak gaat het dan over velden waar voedsel te vinden is.

Von Blotzheim & Bauer (1997) geven aan dat grauwe gors de neiging heeft om – weliswaar over korte afstanden – te trekken in voor- en najaar, al zijn er ook vogels die overwinteren in of nabij het broedgebied. Op de site van [www.vogelbescherming.nl](http://www.vogelbescherming.nl) wordt aangegeven dat populaties in Noordwest Europa grotendeels standvogel zijn maar af en toe zwervende groepen in de winter kunnen voorkomen als gevolg van temperatuurschommelingen.

#### Specificaties voortplantingsperiode en gedrag

De grauwe gors bouwt het nest op of net boven de bodem tussen gewassen als granen, luzerne, erwten en biet ([www.vogelbescherming.nl](http://www.vogelbescherming.nl); Verdonck *et al.*, 2018). Van Dijk (1996) hanteert als datumgrenzen voor de broedperiode 15 mei tot 20 juli. [www.vogelbescherming.nl](http://www.vogelbescherming.nl) vermeldt als de periode van eileg: begin mei tot half juli. Von Blotzheim & Bauer (1997) geven aan dat territoria al vanaf eind maart bezet kunnen worden en dat vanaf juli territoria worden verlaten.

De grauwe gors is een nestblijver. De periode tussen het leggen van de eerste eieren en het uitvliegen van de jongen bedraagt (minstens) 30 dagen ([www.vogelbescherming.nl](http://www.vogelbescherming.nl); Reader's digest, 1979).

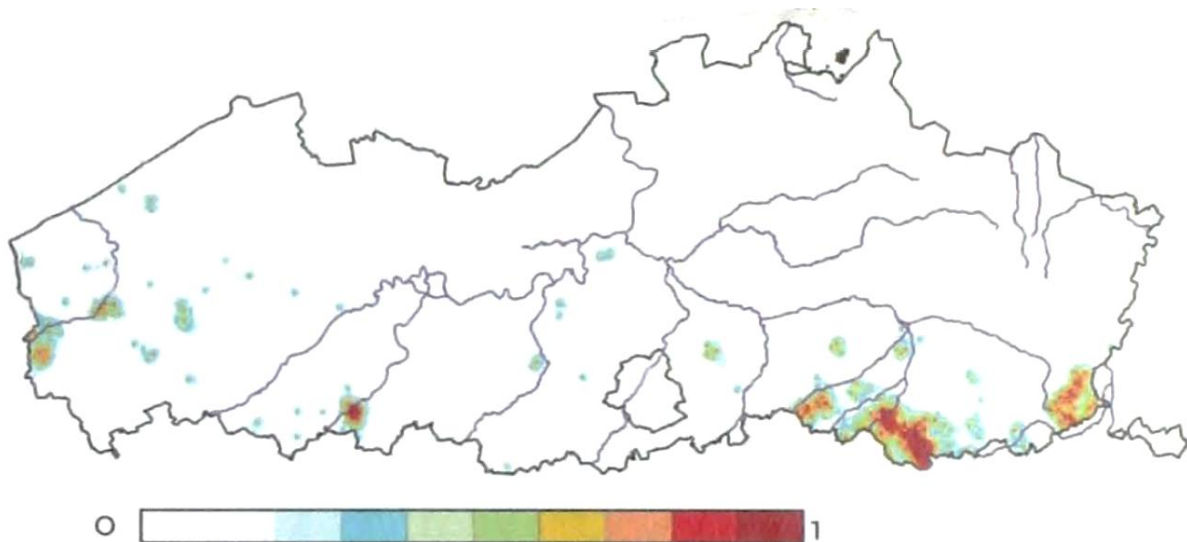
#### Koloniseren nieuwe gebieden

Over in hoeverre grauwe gorzen in staat zouden zijn nieuwe gebieden, eens geschikt voor deze soort te koloniseren, is weinig informatie beschikbaar in de literatuur. Voor Vlaanderen is het waarschijnlijk dat de kolonisatie van nieuwe gebieden moeilijk verloopt aangezien bij ons, maar ook in de grensgebieden van naburige landen, nog weinig grauwe gorzen voorkomen. Herkolonisatie gebeurt daarom logischerwijs vanuit naburige brongebieden. Een belangrijke voorwaarde voor herkolonisatie in voorheen bezette gebieden is, dat er in de bronpopulaties een overschot aanwezig is van waaruit andere gebieden kunnen worden verkend.

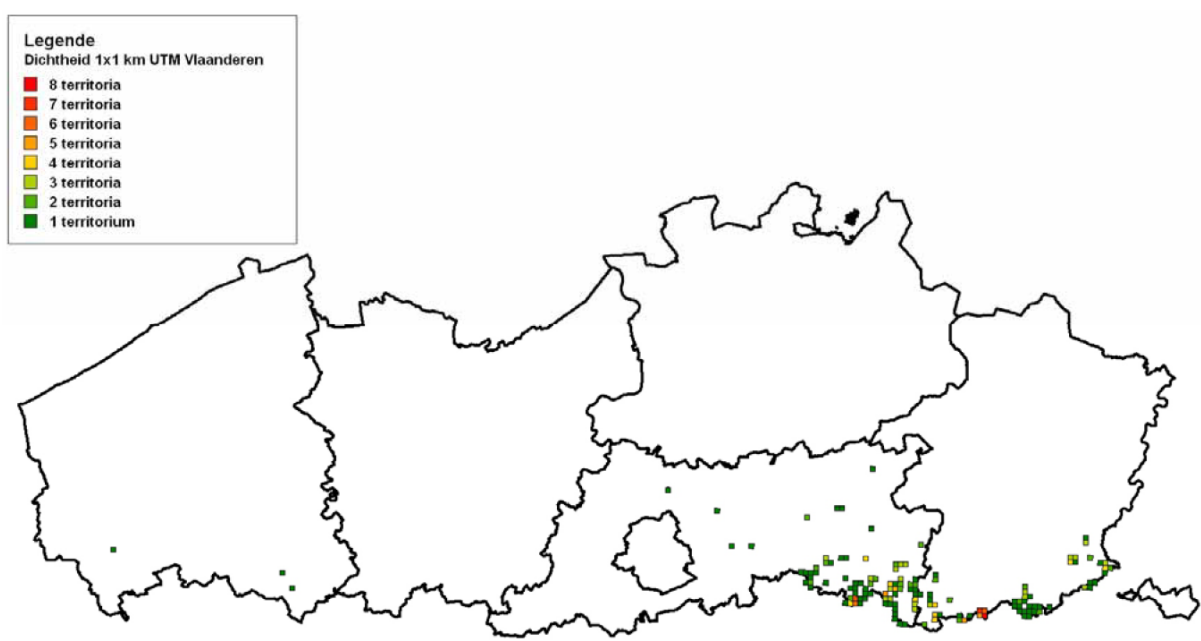
### 2.4.4 Verspreiding in Vlaanderen

In 2000-2002 kwam de grauwe gors voornamelijk voor in de Krijt-Leemregio (met uitzondering van Voeren) en de aangrenzende delen van oostelijk Hageland-Haspengouw. Daarnaast kwamen kleinere kernen voor in de ruime omgeving van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, het Schelde-Leiegebied (zuidelijk Oost- en West-Vlaanderen), de Westhoek en centraal West-Vlaanderen (zie Figuur 9) (Rutten, 2004).

Al minstens sinds het broedseizoen 2007-2008 komt de grauwe gors niet meer voor in het westelijke deel van Vlaanderen. Momenteel blijven nog enkele kernpopulaties over in de Krijt-Leemregio en de aangrenzende delen van Hageland-Haspengouw (zie Figuur 10) (Feys & Vermeersch, 2014; Vermeersch & Devos, 2017).



**Figuur 9. Verspreidingsgebied van de grauwe gors in de periode 2000-2002 (Rutten, 2004).**



**Figuur 10. Verspreidingsgebied van de grauwe gors in de periode 2007-2008 (Lewylle e.a., 2011).**

#### 2.4.5 Historische en huidige omvang populatie in Vlaanderen

Zoals blijkt uit onderstaande cijfers is de trend in populatiegrootte van de grauwe gors al decennia lang sterk dalende. De grauwe gors loopt een ernstig risico op uitsterven in Vlaanderen.

- 1973-1977: Belgische populatie omvat 3.000-4.900 broedparen (Rutten, 2004);
- 1985-1988: Vlaamse populatie omvat 1.000-2.500 broedparen (Rutten, 2004);
- 1989-1991: Vlaamse populatie omvat 1.170-1.500 broedparen (Rutten, 2004);
- 2000-2002: Vlaamse populatie omvat 650-750 broedparen (Vermeersch & Anselin, 2009);

- 2007-2008: Vlaamse populatie omvat 205-300 broedparen (Feys & Vermeersch, 2014);
- 2008-2012: Vlaamse populatie omvat  $\leq 500$  broedparen (Devos e.a., 2016a);
- 2016: Vlaamse populatie omvat 82 territoria (Guelinckx, 2017);
- 2017: Vlaamse populatie omvat 45 territoria (Guelinckx, 2017);
- 2018: Vlaamse populatie omvat 40 broedparen (Verdonckt *et.al.*, 2018).

#### **2.4.6 Beschermingsstatus**

- Europese Vogelrichtlijn: /
- Soortenbesluit: categorie 2
- Vlaamse Rode Lijst: met uitsterven bedreigd
- IUCN Red List: momenteel niet in gevaar

## 3 SWOT-analyse: sterkten, zwakten, kansen en bedreigingen

### 3.1 Inleiding en methode

In dit hoofdstuk wordt een analyse van de sterkten, zwakten, kansen en bedreigingen gepresenteerd.

#### ***Ter info: Methodologisch kader voor de analyse van sterkten, zwakten, kansen en bedreigingen***

De methodiek van de SWOT-analyse, die gangbaar wordt toegepast bij het opstellen van bedrijfsplannen voor ondernemingen, wordt gevolgd. Volgende stappen worden hierbij gezet:

#### **1. Bepalen sterke en zwakke punten (Strengths & Weaknesses):**

Sterktes en zwaktes hebben betrekking op het onderwerp van de analyse zelf. Dit is echter meer dan enkel de akkervogels op zich. Sterktes en zwaktes kunnen betrekking hebben op kenmerken van de akkervogels zelf, de organisaties die in Vlaanderen een rol hebben (of kunnen hebben) om akkervogels te ondersteunen en de instrumenten en middelen die er op dit moment in Vlaanderen voor worden ingezet.

#### **2. Kansen en bedreigingen (Opportunities & Threats)**

Kansen en bedreigingen zijn externe factoren die een invloed hebben of kunnen hebben op de situatie en de status voor de akkervogels, de mate waarin organisaties in Vlaanderen hun rol om akkervogels te ondersteunen kunnen (blijven) waarmaken en de instrumenten en middelen die in de toekomst ter beschikking zouden kunnen zijn voor de bescherming van akkervogels in Vlaanderen.

We wijzen er tot slot op dat de volgorde waarin sterktes, zwaktes, kansen en bedreigingen worden besproken geen betekenis heeft. Het is niet de bedoeling geweest om de besproken aspecten in volgorde van afnemend (of toenemend) belang te plaatsen.

### 3.2 Overzicht van de sterktes

#### 3.2.1 Toegenomen kennis en inzichten

De kennis en de inzichten rond akkervogels en effectief akkervogelvriendelijk beheer zijn de afgelopen jaren sterk toegenomen onder meer dankzij wetenschappelijke studies en rapportages in binnen- en buitenland.

In deze context mag ook het toenemend aantal vrijwilligers vermeld dat in landbouwgebied aan natuurstudie doet en zijn medewerking verleent aan grootschalige onderzoeksopzetten. Dat gaat zowel over monitoringsprojecten van Natuurpunt en INBO (ABV-tellingen) als kleinschalig onderzoek van natuurstudiewerkgroepen met focus op landbouwsoorten (zoals Werkgroep Grauwe Gors en tellingen van jachtwildsoorten door jagers).

Om na te gaan wat beheerovereenkomsten opleveren voor akkervogels voert het INBO sinds 2010 broedvogelinventarisaties uit binnen een meetnet van 16 locaties met een gradiënt aan beheerovereenkomsten verspreid over Vlaanderen. De geselecteerde gebieden werden tot op heden gemonitord tijdens de broedseizoenen van 2010, 2012, 2013, 2016 en 2018. De studie (De Bruyn et al, 2019) kon tot dusver geen positieve respons aantonen tussen de vogelpopulaties en de genomen beheermaatregelen. Er zijn evenwel belangrijke methodologische kanttekeningen te maken naar de zeggingskracht van deze monitoring toe:

- Van de gebieden die in deze studie onderzocht werden, had slechts één gebied (sinds 2016) het streefcijfer van 7% (inclusief andere ecologische elementen dan BO) bereikt, wat als minimale oppervlakte wordt beschouwd om veranderingen op populatieniveau te kunnen induceren (EC, 2013).
- Er werd maar tijdens 5 jaar territoriumkartering uitgevoerd. Er zijn dus slechts 5 punten om een trend te bepalen in een gebied. Om een significant effect te vinden mag de variantie van de data niet te groot zijn en moet er een grote stijging (daling) in abundantie zijn. Hierdoor wordt de relatieve impact van een afwijkend punt sterker. Een outlier kan dus een grote invloed hebben op de regressie. Daarbij komt dat sommige soorten soms in lage aantallen voorkomen. Een territorium meer of minder geeft onmiddellijk grote veranderingen.
- ...

In 2016 startte het Interreg North Sea Project Partridge. Het project onderzoekt de haalbaarheid en het effect van 'natuur- en diervriendelijke landbouwvoering' op patrijzenpopulaties en de biodiversiteit in het algemeen. Het hoofddoel van het project is een stijging van 30% van biodiversiteitsindicatoren in de studiegebieden in de partnerlanden tegen 2020. In de deelnemende landen worden twee studiegebieden ontwikkeld, waarvan op minstens 7% van het gebied maatregelen voor akkervogels uitgevoerd worden. In Vlaanderen is er een demogebed in de Isabellapolder (Boekhoute) en in Ramskapelle (Nieuwpoort). Vlaamse partners van het project zijn de Vlaamse Landmaatschappij, Inagro, Agrobeheercentrum ECO<sup>2</sup>, het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek en Hubertus Vereniging Vlaanderen. Meer info: <https://www.vlm.be/nl/projecten/Paginas/Partridge.aspx>.

In 2018 startte Universiteit Hasselt in opdracht van de Vlaamse Landmaatschappij een onderzoek om te achterhalen hoe broedende akkervogels gebruik maken van beheerovereenkomsten. Hiervoor wordt onder andere voor veldleeuwrik en gele kwikstaart nagegaan via zenderonderzoek hoe deze soorten van het landschap gebruik maken en welke factoren hun broedsucces bepalen. Dit onderzoek loopt tot 2021 en brengt gedetailleerd de impact van de beheerovereenkomsten in kaart, niet alleen naar broeddichtheden maar ook naar voedselvoorziening en andere factoren die het broedsucces bepalen. Weliswaar zijn op dit moment nog geen conclusies beschikbaar die voor dit SBP nuttig kunnen zijn.

In het kader van SBP grauwe kiekendief wordt er eveneens effectiviteitsonderzoek uitgevoerd door de Werkgroep Grauwe Kiekendief, met onder meer een muizenonderzoek en de uitrol van een Meetnet Agrarische Soorten (MAS), dat een effectieve methode is gericht op het meten van akkervogeldynamieken in een context van open landschappen. Dit MAS lijkt op basis van de eerste analyses in staat om een meer accurate opvolging te doen en binnen de projectgebieden ontwikkelingen te detecteren op microniveau (reacties op uitbreiding van areaal maatregelen maar ook bijvoorbeeld populatie-impact op externe omstandigheden zoals droogte of wijzigingen van teelten).

Daarnaast kan Vlaanderen ook bogen op wetenschappelijk onderzoek dat gevoerd wordt in het buitenland. De introductie van de Groningse vogelakker als sleutelmaatregel in het SBP grauwe kiekendief is daar een voorbeeld van.

Toch loopt de kennisvergaring in Vlaanderen nog steeds achter op bijvoorbeeld Nederland. Het is bijgevolg van belang om te blijven inzetten op het versterken van de kennis rond akkervogels, voornamelijk via wetenschappelijk onderzoek en via dataopbouw

### **3.2.2 Sterk engagement van diverse organisaties die zich inzetten voor de implementatie van akkervogelmaatregelen en draagvlakverbreding**

Zowel vanuit de overheid, NGO's als intermediaire organisaties is er meer en meer interesse voor landbouwgebieden en de meervoudige functies die ze kunnen vervullen, in het bijzonder de natuurfunctie.

Bij Natuurpunt vzw heeft de gestage afname van akkervogels geleid tot een steeds toenemende aandacht voor deze vogelgroep. Haar focus op het natuurbehoud in Vlaanderen omvat ook de biodiversiteit in het landbouwgebied, akkervogels in het bijzonder. Via een uitgebreide vrijwilligerswerking wordt reeds jarenlang geïnventariseerd in het landbouwgebied, waarbij akkervogels steeds meer aandacht krijgen. Veeleer dan zelf terreinen te verwerven ligt de focus van de vereniging wat akkervogels betreft op het ondersteunen van het beleid door natuurstudie en inventarisatie en het bepleiten van de nodige beleidsaandacht voor biodiversiteit in het landbouwgebied, akkervogels in het bijzonder.

De Werkgroep Grauwe Gors vzw is een onafhankelijk samenwerkingsverband van experts dat zich focust op akkervogels en andere akkernatuur in Vlaanderen. Naast natuurstudie en onderzoek betracht de werkgroep ook om op het terrein maatregelen te helpen realiseren ten voordele van grauwe gors en andere akkervogels via onder andere het ondersteunen van andere initiatiefnemers aan de hand van hun opgebouwde expertise.

Regionale landschappen in Vlaanderen behouden en versterken natuur, landschap, erfgoed, streekidentiteit en recreatie. Ze brengen inwoners en partners samen rond een wervend verhaal over natuur en landschap dat inspireert en voor verbondenheid zorgt. Aanvankelijk werkten RL'en eerder projectmatig (puntsgewijs) maar de laatste jaren is er een verschuiving naar een meer gebiedsgerichte aanpak. Regionale landschappen zijn al jaren bezig met het opzetten en faciliteren van initiatieven ten voordele van biodiversiteit in landbouwgebieden. Regionale landschappen nemen hierbij telkens een rol op als neutrale procesfacilitator. Waar opportuun worden eigen initiatieven afgestemd met de bedrijfsplanner van de VLM teneinde complementair te werken.

Agrobeheergroepen (ABG's) zijn vrijwillige samenwerkingsverbanden van lokale land- en tuinbouwers die gebiedsgericht samenwerken rond agrarisch natuur-, landschaps-, bodem- en/of waterbeheer. Een aantal van deze agrobeheergroepen is ook actief rond akkervogelbeheer. Binnen een agrobeheergroep spreken de landbouwers in een gebied onderling af wie welke beheermaatregelen op zijn gronden voorziet en wie welke werkzaamheden uitvoert naargelang ieders specialiteiten en beschikbare machines. Boerennatuur vzw (voorheen Agrobeheercentrum ECO<sup>2</sup> vzw) ondersteunt agrobeheergroepen inhoudelijk en procesmatig. Eind 2017 telde de vzw 31 agrobeheergroepen. Boerennatuur vzw werkt ook projectmatig rond akkervogels, zoals in het kader van het Interreg-project PARTRIDGE.

Jagers en wildbeheereenheden kunnen een belangrijke rol spelen bij de ondersteuning van akkerbiodiversiteit. In het kader van hun wildbeheeractiviteiten is de focus vooral gericht op voornamelijk patrijs en andere kleinwildsoorten, maar vele maatregelen komen ook andere akkervogels ten goede. Zo wordt er leefgebied voor akkervogels voorzien (onder andere fauna-akkers, aanplant struiken, onderhoud heggen, ...), wordt er bijgevoerd tijdens de wintermaanden en wordt er aan predatorcontrole gedaan.

Deze maatregelen voeren wildbeheerders deels uit op eigen terreinen, maar er wordt ook gezocht naar actieve samenwerking met landbouwers. Landbouwers worden aangesproken om op een faunavriendelijke manier te gaan maaien, om de vergroening op een faunavriendelijke manier in te vullen en om het leefgebied te verbeteren door beheerovereenkomsten te sluiten.

Hubertus Vereniging Vlaanderen VZW coördineert momenteel een Vlaams patrijzenproject<sup>1</sup> waarin een 60-tal wildbeheereenheden specifiek rond de patrijs werken, in samenwerking met diverse andere partners (onder andere regionale landschappen). Daarbij is er aandacht voor leefgebiedenverbetering, het voorzien van wintervoedsel en predatorcontrole.

Hoewel het instrument beheerovereenkomsten hierna aan bod komt, is een vermelding van de bedrijfsplanners van de VLM hier ook aan de orde. Door de gebiedsgerichte inzet van geëngageerde en goed opgeleide bedrijfsplanners wordt het instrument op een oordeelkundige manier ingezet. Daarnaast biedt deze lokale verankering de mogelijkheid om de werking af te stemmen met andere initiatiefnemers in het landbouwgebied. Tenslotte kunnen bedrijfsplanners als 'ogen en oren op het terrein' voortschrijdend inzicht opdoen en zo het instrument kort op de bal evalueren en bijsturen op basis van hun praktijkervaring .

### **3.2.3 Het bestaan van een instrument als beheerovereenkomsten**

De Vlaamse Landmaatschappij heeft als één van haar taakstellingen om beheerovereenkomsten af te sluiten met landbouwers ten behoeve van het verhogen van de waterkwaliteit, erosiebestrijding en het verhogen van de biodiversiteit in landbouwgebieden. Het nemen van maatregelen voor akkervogels is een belangrijk onderdeel van deze laatste. De VLM werkt met bedrijfsplanners die landbouwers ondersteunen om dergelijke overeenkomsten te sluiten en zo bij te dragen aan de biodiversiteit in onder meer akkergebieden in Vlaanderen.

Er zijn verschillende beheerovereenkomsten die specifiek kunnen worden ingezet voor akkervogels: het telen van vogelvoedselgewas en het aanleggen en onderhouden van gemengde grasstroken. Ook zijn er specifieke maatregelen voor andere akkersoorten zoals grauwe kiekendief en hamster die ingezet kunnen worden in afgebakende gebieden (<https://www.vlm.be/nl/themas/beheerovereenkomsten>).

---

<sup>1</sup> <https://hvv.be/info/projecten/vlaams-patrijzenproject/>



De VLM stelt als gebiedsdoelstelling een dekking voorop van minimaal 8-10% aan onbespoten en onbemest terrein (beheerovereenkomsten en andere relevante akkervogelvriendelijke infrastructuur) om de verdere achteruitgang van de akkervogelpopulatie te stoppen. Belangrijk is het aanbieden van een mozaïekstructuur aan geclusterde maatregelen waarbij maatregelen max. 500 m uit elkaar liggen (Philips et al. 2009, Siriwardena 2010). De beheerovereenkomsten geven afzonderlijk immers geen sluitende invulling aan alle drie de basisvereisten voor akkervogels (dekking, voedsel en nestgelegenheid) tegelijk. Door volledige percelen in te richten met de 2 basismaatregelen wordt hier maximaal op ingespeeld. De VLM bedrijfsplanner hanteert hierbij volgende richtcijfers per 1 km<sup>2</sup>:

- wintervoedselgewas: 2-3 ha per km<sup>2</sup> (Philips et al. 2009, Siriwardena 2010) met max. 1 tot 1,5 ha bij elkaar en mits motivatie in zeer open landschap tot 2 ha bij elkaar – bij voorkeur kleine percelen verspreid over het gebied – maatregel maximaal combineren met de gemengde grasstrook plus zodat op dezelfde locatie winter- en zomerleefgebied gecreëerd wordt
- gemengde grasstroken plus: 2-3 ha per km<sup>2</sup>
- daarnaast 2 ha “kale grond” en andere structuren bvb. onverharde wegen, heggen...

Hoewel de intrinsieke eigenschap van beheerovereenkomsten inhoudt dat ze gesloten worden op basis van vrijwilligheid en na 5 jaar kunnen stopgezet worden, leert de praktijk de hernieuwingsgraad binnen beheergebieden voor akkervogels ruim 80% bedraagt (schriftelijke mededeling VLM). Hieruit kan geconcludeerd worden dat het instrument door de landbouwers gewaardeerd wordt en op dit moment een behoorlijke continuïteit kan garanderen.

Aanvullend op beheerovereenkomsten kan ook nog de Catalogus Agromilieu-en klimaatsteun worden vermeld. Dit document omvat 49 maatregelen en bijhorende vergoedingen voor het verlenen van agromilieu-en klimaatsteun aan grondgebruikers die vrijwillig maatregelen uitvoeren die goed zijn voor het milieu, het landschap en het klimaat: enerzijds alle beheerovereenkomsten die landbouwers momenteel kunnen sluiten met de VLM (Vlaamse Overheid) en anderzijds 17 maatregelenpakketten die gemeenten en provincies als aanvulling op de beheerovereenkomsten kunnen inzetten. De catalogus beoogt een harmonisatie en stroomlijning van de subsidieregelingen voor provinciale en gemeentelijke overheden.

De 17 maatregelenpakketten uit de catalogus die geen deel uitmaken van het PDPO, moeten beschouwd worden als een aanvulling op de beheerovereenkomsten. Die pakketten kunnen lokale overheden sluiten met landbouwers en met andere grondgebruikers. Meer info: <https://www.vlm.be/nl/SiteCollectionDocuments/Beheerovereenkomsten/catalogus%20agromilieu-klimaatsteun/Catalogus%20agromilieu-en%20klimaatsteun.pdf>

### **3.2.4 (Nog) voldoende open ruimte voor duurzame populaties van akkervogels in Vlaanderen**

Vlaanderen is, vanuit Europees perspectief, uiteraard een kleine regio. Met een oppervlakte van iets meer dan 6.000 km<sup>2</sup> vindt er in Vlaanderen echter op bijna de helft van haar oppervlakte (circa 13.500 km<sup>2</sup>) nog steeds actieve landbouw plaats. Gelet op het feit dat het territorium van de meeste akkervogels, alvast in goede leefgebieden, slechts enkele hectaren bedraagt is er dus ook in het kleine Vlaanderen heel wat potentieel om akkervogels te herbergen. Toch moet dit gegeven met enige nuance genomen worden aangezien de huidige open ruimte, en bijgevolg ook het landbouwlandschap, enorm versnipperd en verdicht is. Dit kan een negatief effect hebben op de verbreiding van



akkervogels, en hieruit volgend op de diversiteit van het genetisch materiaal binnen populaties en op het koloniseren van nieuwe gebieden.

### 3.3 Overzicht van de zwaktes

#### 3.3.1 Huidige landbouwlandschap kan vaak niet voorzien in de behoeftes van akkervogelsoorten

De landbouwpraktijk die heden ten dage over een groot deel van het areaal landbouwgebied in Vlaanderen plaatsvindt kan vaak niet voorzien in de behoeftes van akkervogels. Dit is op sprekende wijze geduid en geïllustreerd voor de soort grauwe gors (Verdonckt *et.al.*, 2008). Essentiële vaststelling voor deze soort, en mogelijk ook voor andere akkervogelsoorten, is dat het huidige landbouwlandschap er niet in slaagt op voldoende wijze invulling te geven aan alle drie de basisbehoeftes (voedsel, dekking, nestgelegenheid) gedurende het volledige jaar. Voor de grauwe gors blijken meerdere ernstige knelpunten opdat de soort zich kan handhaven in het Vlaamse landschap: de soort vindt nauwelijks nog een veilige broedplaats en in bepaalde periodes van het jaar vinden de vogels (veel) te weinig voedsel waardoor er – in het beste geval – slechts één legsel is en dus relatief weinig jongen kunnen worden voortgebracht (Verdonckt *et.al.*, 2018).

#### 3.3.2 Optimaliseren van het instrument beheerovereenkomsten - al doende leren

##### *Achtergrond*

Beheerovereenkomsten voor akkervogels werden in 2008 ingevoerd in Vlaanderen binnen het Programma voor Plattelandsontwikkeling. De eerste generatie bestond uit gemengde grasstroken (inclusief opgeploegde keverbanken) onder duo- en trioranden beheer, leeuwerikvlakjes, winterstoppel, graanranden, faunaranden, wintervoedsel, ... De gebieden waar deze beheerovereenkomsten konden gesloten worden, werden door het INBO voorgesteld op basis van de best beschikbare data voor de verschillende doelsoorten (veldleeuwerik, geelgors, grauwe gors, patrijs, ...). In dit zogenaamde focusgebied werd een onderscheid gemaakt tussen kerngebieden en zoekzones. In zoekzones konden beheerovereenkomsten enkel gesloten worden indien binnen een gebied een minimale vooropgestelde dekkingsgraad aan maatregelen gehaald werd. In de kerngebieden konden alle beheerovereenkomsten voor akkervogels gesloten worden na positieve beoordeling door de VLM bedrijfsplanners.

Vele van bovenvermelde beheerovereenkomsten kenden weinig succes, waren soms praktisch of administratief moeilijk in- of toepasbaar binnen de gangbare bedrijfsvoering. Daarom werd het aanbod aan beheerovereenkomsten sterk verminderd en aangepast. Na evaluatie en bevraging van experts werden 2 basismaatregelen vooropgesteld: het wintervoedselgewas, als maatregel om de nood aan wintervoedsel in te vullen en de gemengde grasstrook plus, in functie van zomervoedsel, dekking en broedgelegenheid. Daarnaast zijn er beheerovereenkomsten voor het onderhouden van houtige KLE's, gemengde grasstroken en botanisch beheer op blijvende graslanden die ook meerwaarde bieden aan akkervogels. De gedifferentieerde inzet in zoekzones en kerngebieden werd daarbij verlaten. Door middel van een gerichte inzet van de VLM bedrijfsplanners ligt de focus nu op het versterken van bepaalde gebieden, met name de (prioritaire) kerngebieden en enkele betere zoekzones.

In 2017 introduceerde Vlaanderen ook de vogelakker als beheerovereenkomst. In de verschillende actiegebieden voor grauwe kiekendief kent deze maatregel een onverwacht succes bij landbouwers. De integratie van een landbouwproductie via de oogst van luzerne draagt hier zeker toe bij. De actiegebieden van het SBP grauwe kiekendief overlappen deels met de (prioritaire) kerngebieden voor akkervogels.

Om de inzet van de beheerovereenkomsten nog meer te focussen werd in 2018 zeer gericht ingezet op de (prioritaire) kerngebieden voor akkervogels (10.000 ha beste gebieden). Dit resulteerde in een stijging van de gemiddelde dekking aan beheerovereenkomsten van 4% naar 6,4 % in de prioritaire kerngebieden. In 2019 gaat de VLM op dit elan verder en wordt ernaar gestreefd om in alle prioritaire akkervogelgebieden 7% dekking via beheerovereenkomsten te realiseren.

### *Suboptimaal beheer*

De actuele beheervoorschriften van BO's en de afstemming van beheervoorschriften tussen de verschillende BO's onderling zijn niet altijd optimaal om de bedoelde effectiviteit en basisbehoeften voor akkervogels voldoende te kunnen garanderen. Een concreet voorbeeld is de mogelijkheid tot het klepelen zonder afvoer van gemengde grasstroken: hierdoor gaat de strook onder andere sneller vergassen en verdwijnt de meer open structuur, wat de geschiktheid voor akkervogels versneld doet afnemen in vergelijking met een situatie mét afvoer van het maaisel.

Voor de beheerovereenkomsten in het kader van PDPOIII werden de beheervoorschriften erg specifiek omschreven bij aanmelding aan Europa. Daardoor was er niet de flexibiliteit om op relatief korte termijn zinvolle aanpassingen te kunnen doorvoeren aan bepaalde beheervoorschriften, als die als suboptimaal werden geëvalueerd. Voor de volgende GLB-periode is het belangrijk om de beheervoorschriften voor beheerovereenkomsten voldoende ruim te omschrijven zodat die marge er wel zal zijn.

### *Suboptimale locaties*

Een ander aandachtspunt is dat beheerovereenkomsten soms worden gesloten op plaatsen die suboptimaal of ongeschikt zijn voor akkervogels. Op macroschaal is het succes van een beheerovereenkomst gerelateerd aan de intrinsieke kwaliteit van het landschap. Op microschaal kan een BO op een foute plek in een nochtans prima landschap worden aangelegd waardoor ze ecologisch toch niet goed rendeert.

Een voedselgewas bijvoorbeeld dat gelegen is aan de schaduwzijde van een houtkant of dat te laag (en te nat) gelegen is. Dergelijke ligging zal niet het effect hebben van een meer optimale inpassing van zulke maatregel in het landschap. Met andere woorden de ruimtelijke optimalisatie van maatregelen op macro- en microniveau, waarbij soortgerichte maatregelen doelgericht op de meest potentievolle gebieden/percelen worden toegepast, is belangrijk.

De praktijk leert evenwel dat het meest optimale niet altijd haalbaar is op terrein. Hoewel de bedrijfsplanner steeds zal voorstellen om de beheerovereenkomsten te sluiten op de meest optimale locaties, is dat soms niet inpasbaar binnen het teeltplan van het landbouwbedrijf. Als een BO op een bepaalde plaats niet opportuun is, dan moet ingezet worden op een heldere uitleg aan de landbouwer

om dat te duiden en zo mogelijk gezocht naar een andere maatregel die op die plek een zinvolle bijdrage kan leveren aan de realisatie van doelen in een gebied.

#### *Wijzigend beleid*

Hoewel de huidige praktijk leert dat beheerovereenkomsten door landbouwers vaak worden verdergezet (desgevallend op een ander perceel) is het een risico dat door wijzigend beleid of een veranderende landbouwcontext de dekkingsgraad in de toekomst niet kan gegarandeerd worden. Ook wanneer beheervoorschriften worden aangepast op basis van voortschrijdende inzichten is het mogelijk dat landbouwers afhaken. De nieuwe voorwaarden passen dan niet langer binnen het bedrijf. Een goede omkadering is belangrijk al zal dat niet altijd leiden tot de opname van een gewijzigde maatregel.

#### *Weinig akkervogelvriendelijke teelten*

Beheerovereenkomsten voor akkervogels zetten vandaag vooral in op high-target inrichtingen op een specifiek perceel maar hebben geen impact op het teeltplan rondom de BO's – terwijl de interactie tussen beiden wel belangrijk is voor de effectiviteit van de BO's. Teeltevoluties kunnen met andere woorden negatief interfereren met de maatregelen. Het is wenselijk dergelijke maatregelen te introduceren, al dan niet onder de vorm van een beheerovereenkomst (bijvoorbeeld het garanderen van een minimum of verhoogd areaal aan akkervogelvriendelijke teelten).

### **3.3.3 Bestaand instrument via VLIF voor de ondersteuning van de aanleg van nieuwe kleine landschapselementen door landbouwers wordt amper benut**

Landbouwers kunnen voor de aanleg van kleine landschapselementen (hagen heggen, houtkanten, bomenrijen en poelen) voor 100% van de subsidiabele kosten ondersteuning krijgen van het Vlaams Landbouwinvesteringsfonds (VLIF). De aanleg van kleine landschapselementen wordt beschouwd als een niet-productieve investering die gericht is op het verhogen van de biodiversiteit. Een attest afgeleverd door de Vlaamse Landmaatschappij dient aan te tonen dat de niet-productieve investering geografisch verantwoord is.

Van deze ondersteuning wordt erg weinig gebruik gemaakt. In 2017 ging het om 10 aanvragen (waarvan 9 geselecteerd), in 2018 om 3, goed voor een ondersteuning van respectievelijk 26.499€ en 6.511€. Hoewel in het najaar van 2017 werd afgesproken dat de betrokken beheersdiensten (i.c. VLM) samen met het Departement Landbouw en Visserij sterker zouden inzetten op de bekendmaking van de subsidies bij de landbouwers bleek dit zich voor 2018 niet te vertalen in een verhoogd aantal aanvragen (VLIF-Activiteitenverslag 2017, VLIF-activiteitenverslag 2018).

Gezien regionale landschappen jaarlijks een veelvoud aan projecten realiseren in samenwerking met landbouwers, lijkt het onderbenut zijn van het instrument niet zozeer bij de bereidheid van de sector te liggen maar eerder bij de aantrekkelijkheid of gebruiksvriendelijkheid van het instrument of het gebrek aan een wervende promotie ervan bij landbouwers.

### 3.3.4 Ingezette middelen zijn/lijken ontoereikend voor het omkeren van de situatie voor akkervogels – brede aanpak is nodig

Ondanks lokale positieve resultaten met beheerovereenkomsten is er op Vlaams niveau nog steeds een verdere achteruitgang van de akkervogelpopulaties. Door een verdere optimalisatie van de beheerovereenkomsten zowel qua inhoud (optimalisatie van de maatregelen) als qua inzet (voldoende dekking op goede locaties) kan de effectiviteit verder verhogen. De vraag is evenwel of beheerovereenkomsten alleen de trend op Vlaams niveau kunnen keren. Naast beheerovereenkomsten is het tevens nodig te investeren in meer en betere permanente structuren die als het ware de ruggengraat vormen van een geslaagde werking rond akkerfauna en in het stimuleren van een meer akkervogelvriendelijke vorm van landbouw (meer laagdrempelige akkervogelvriendelijke maatregelen en akkervogelvriendelijke teelten).

In welke gebieden BO gesloten kunnen worden en hoe die gebieden bepaald kunnen worden, en of er ook ingezet moet worden op andere, complementaire strategieën, is onderwerp van discussie verderop in dit document.

Daarnaast is het van belang om ook middelen te voorzien voor ecologische coaching, draagvlakverbreding en onderzoek en monitoring om maatregelen te evalueren en kennis in een Vlaamse landbouwcontext op te doen.

### 3.3.5 Kennisverspreiding in Vlaanderen

Er kan ontegensprekelijk worden gesteld dat de kennis rond akkervogels, niet enkel op vlak van areaal maar ook naar de redenen waarom akkervogels het zo moeilijk hebben, enorm is toegenomen. Ook in Vlaanderen is, via studiewerk en niet in het minst dankzij de inzet van vele vrijwilligers, heel wat bijgeleerd.

Wellicht vertoont de kennis die we vandaag (al) hebben echter nog lacunes. De kennis en de analyse die zijn gemaakt voor de grauwe gors bijvoorbeeld (Verdonckt *et.al.*, 2018) is het resultaat van jarenlange inspanningen en het lijkt zinvol om ook voor andere akkervogels dergelijke analyses ten gronde te kunnen doorvoeren. Het inzetten op wetenschappelijk onderzoek is bijgevolg cruciaal om deze kennislacunes op te vullen. Daarnaast is het belangrijk om de reeds beschikbare kennis en bekomen inzichten op continue basis te verspreiden, niet enkel tussen wie met akkervogels bezig is maar tot bij alle beleidsmakers in Vlaanderen.

Ook kan ingeschat worden dat met betrekking tot kennisverhoging bij ‘eerstelijnsmedewerkers’, die rechtstreekse contacten onderhouden met landbouwers (bedrijfsplanners, jagers, natuurbeschermers, projectcoördinatoren van regionale landschappen...), er nog een belangrijke groeimarge is. Meer en meer ontstaat immers het inzicht dat het kunnen overtuigen van landbouwers om zich te engageren bij te dragen aan biodiversiteit niet enkel ecologische kennis vereist maar dat ook enige landbouwkundige en zelfs bedrijfseconomische kennis welkom is (Indeherberg *et.al.*, 2018). Daar komt nog bij dat bij het opzetten van samenwerkingen communicatieve vaardigheden van groot belang zijn. Wanneer immers een win-win voor zowel biodiversiteit als voor landbouwers kan worden gevonden werkt dit ongetwijfeld sterk kansverhogend om samenwerkingen aan te gaan. Ondanks dat sommige ‘eerstelijnsmedewerkers’ vaak een zeer brede ecologische en voldoende landbouwkundige kennis hebben door jarenlange ervaring, neemt dat niet weg dat er geregeld belangrijke kennislacunes

opduiken (nieuwe inzichten, nieuwe evoluties in de landbouw, in het beleid, ...) en dat bijgevolg verbetering op enkele vlakken mogelijk moet zijn. Op dit moment zijn er, voor zover wij weten, geen gerichte opleidingen of coachingstrajecten waarbij mensen geschoold en getraind worden op de drie voornoemde vlakken (ecologische kennis, landbouwkundige kennis en communicatieve skills).

### **3.3.6 Beperkte handhaving op het behoud van de bestaande permanente ecologische infrastructuur**

Permanente ecologische infrastructuur in het landbouwlandschap vormt de ruggengraat van het leefgebied waarop allerhande tijdelijke maatregelen kunnen worden geënt en die de effectiviteit ervan sterk kunnen verhogen. Spijtig genoeg wordt nog steeds vastgesteld dat bestaande kleine landschapselementen (wegbermen, houtkanten, onbegroeide taluds, etc.) bewust of onbewust beschadigd raken en legaal dan wel illegaal verdwijnen. Gelet op de moeilijkheid om dergelijke elementen in het landschap terug in te brengen en de lange tijd die nodig is om de bijhorende levensgemeenschap te ontwikkelen, is het van groot belang om wat er nu nog aanwezig is te behouden. Voldoende focus op handhaving bij overtredingen op de wetgeving met betrekking tot het behoud van kleine landschapselementen en toezicht op herstel van illegaal verwijderde kleine landschapselementen door de bevoegde diensten zijn belangrijk.

## 3.4 Overzicht van de kansen

### 3.4.1 Toenemende maatschappelijke interesse voor duurzame en/of natuurvriendelijke landbouw

Er lijkt in Vlaanderen een toenemende vraag naar landbouwproducten die op een duurzame manier worden verbouwd en die lokaal verbouwd en afgezet worden.

Het Departement Landbouw en Visserij toont in haar rapport “*De Biologische Landbouw in Vlaanderen – Stand van zaken 2017*” bijvoorbeeld een duidelijk positieve trend in de belangstelling van Vlamingen voor biologische landbouw. Sinds 2008 is de besteding aan biologische voeding meer dan verdubbeld.

Steeds meer Vlamingen hechten dus belang aan de manier waarop hun voedsel wordt geproduceerd. Hierbij speelt niet enkel het aspect gezondheid een rol, maar ook ethiek (i.e. het wordt milieuvriendelijker geproduceerd). Zo is er daarnaast ook steeds meer interesse in principes als ‘korte keten’, streekgebondenheid en agro-ecologie.

Een voorbeeld van een actie die inspeelt op deze maatschappelijke trend en waarvan akkervogels profiteren en inspeelt is ‘b. akkerbrood’ van Regionaal Landschap Haspengouw en Voeren vzw, waarbij brood met het label ‘Kortweg Natuur’ wordt geproduceerd met graan dat op een akkervogelvriendelijke manier werd geproduceerd.<sup>2</sup>

Het groeiende belang aan een meer duurzame landbouw kan ook gezien worden als een kans voor akkervogels, doordat akkervogels in principe moeten kunnen profiteren van landbouwvormen die sterk gebaseerd zijn op het hanteren van duurzaamheidsprincipes.

### 3.4.2 De vernieuwing van het GLB

#### 3.4.2.1 Inleiding

Het GLB bestaat uit 2 pijlers. Onder pijler 1 vallen de Inkomensondersteuning en het Markt- en prijsbeleid. Onder pijler 2 valt het PDPO (Plattelandsontwikkelingsprogramma).

#### Pijler 1: Inkomensondersteuning en markt- en prijsbeleid

##### *Inkomensondersteuning*

Een belangrijk deel van het GLB bestaat uit inkomenstoeslagen. Dat betekent dat boeren geld krijgen als aanvulling op hun agrarische inkomen. In het huidige GLB heeft deze ondersteuning de vorm van betalingsrechten, een vast bedrag per hectare.

##### *Markt- en prijsbeleid*

De EU voert een markt- en prijsbeleid om ervoor te zorgen dat de prijzen voor landbouwproducten niet te veel schommelen. Het markt- en prijsbeleid is het traditionele instrument van het GLB.

#### Pijler 2: Plattelandsontwikkeling

---

<sup>2</sup> [www.kortwegnatuur.be/bakkerbrood](http://www.kortwegnatuur.be/bakkerbrood)

Sinds 2000 maakt het Europees fonds voor Plattelandsontwikkeling deel uit van het GLB. De Vlaamse uitwerking van het Europese Plattelandsontwikkelingsprogramma kennen we als PDPO. Binnen het PDPO is er ruimte voor de lidstaten om – binnen de Europese kaders – een eigen invulling te geven aan het plattelandsbeleid.

Tot voor kort kon de ondersteuning van biodiversiteit via het GLB vooral gebeuren via het PDPO-programma, dus via pijler 2. Eén van de prioriteiten van het fonds is namelijk: *“Herstel, instandhouding en verbetering van ecosystemen die aangewezen zijn op de landbouw en de bosbouw”* (Vlaamse Overheid, 2014). Het meest recente Vlaams Programma voor Plattelandsontwikkeling voor de periode 2014-2020 (PDPO-III) stelt 551,8 miljoen euro ter beschikking. Dit fonds biedt eveneens kansen voor maatregelen ten behoeve van akkervogels onder vorm van agromilieumaatregelen en beheerovereenkomsten.

Meer en meer betracht ‘Europa’ om ook middels pijler 1 klimaat- en milieuvriendelijke landbouw aan te moedigen. Sinds 2014 is vergroening verplicht voor iedereen die de basisbetaling wil ontvangen. De basisbetaling en de vergroeningstoelage zijn met elkaar verbonden. De vergroeningspremie ontvangt men wanneer men de volgende klimaat- en milieuvriendelijke landbouwpraktijken naleeft:

- Het toepassen van gewasdiversificatie;
- beschikken over voldoende ecologisch aandachtsgebied;
- het behouden van het areaal blijvend grasland.

Tot op heden hebben de vergroeningsmaatregelen weinig meerwaarde kunnen bieden voor akkervogels. De doelstelling van de vergroeningsmaatregelen was dan ook ruimer bedoeld om binnen de landbouwpraktijk te komen tot een hogere basis milieu- en natuurkwaliteit. Landbouwers hebben daarbij de keuze om voor milieugerichte dan wel natuurgerichte maatregelen te kiezen in functie van hun bedrijfsvoering. Beide gaan evenwel niet noodzakelijk hand in hand...

In belangrijke mate hebben landbouwers in dit kader bijvoorbeeld gekozen voor de inzaai van groenbedekking (na de hoofdteelt) om te voldoen aan de 5% ecologisch aandachtsgebied (EAG) op het bedrijf. Deze maatregel richt zich echter vooral op het milieu: het beperken van de nitraatresidu in de bodem, het op peil houden van het koolstofgehalte in de bodem en het vermijden van erosie. Daarnaast kan de groenbedekker na de minimale aanhoudingsperiode ook geoogst worden voor ruwvoeder. Voor akkervogels bieden dergelijke groenbedekkers weinig meerwaarde of zijn zelfs negatief, gezien ze aanleiding geven tot een verminderd aanbod aan (winter)stoppel (zie ook ‘bedreigingen’), slechts tijdelijk (winterseizoen) voor dekking zorgen en weinig voedsel bieden. Hierop dient uitdrukkelijk één uitzondering vermeld, namelijk de vroeg gezaaide (mengsels met) Japanse haver (zie verder onder 5.3.3).

Ook de beheerovereenkomsten uit het PDPO (pijler 2) kunnen verder geoptimaliseerd worden (zie ‘zwakten’).

### **3.4.2.2 Kansen via het nieuwe GLB**

Vanaf 2023 start een nieuwe planperiode van het GLB. Vlaanderen is momenteel bezig met de Europese richtlijnen voor het nieuwe GLB om te vormen tot een Vlaams Strategisch Plan.

De Europese Commissie stelt volgende algemene doelstellingen voorop voor het nieuwe Gemeenschappelijke landbouwbeleid:

*“1. To foster a smart, resilient and diversified agricultural sector ensuring food security*



2. *To bolster environmental care and climate action and to contribute to the environment- and climate-related objectives of the Union*
3. *To strengthen the socio-economic fabric of rural areas*

Meer specifiek voor de milieudoelstellingen stelt de Europese Commissie onder meer volgende doelstelling voorop:

*“Contribute to the protection of biodiversity, enhance ecosystem services and preserve habitats and landscapes”*

De herziening van het Europese landbouwbeleid en de opmaak van een Vlaams strategisch plan ter uitvoering hiervan is een kans om te onderzoeken hoe in het uitvoeren van de landbouwpraktijk het bijdragen aan het verhogen van biodiversiteit substantieel kan worden versterkt.

De Europese Commissie betracht in de nieuwe regelingen inzake betalingsrechten te werken via nieuw op te maken ‘ecoregelingen’; dit zijn jaarlijkse hectarepremies die landbouwers kunnen ontvangen wanneer ze vrijwillig kiezen voor een specifieke milieu-inspanning en agromilieumaatregelen. Daarmee liggen er kansen om met hulp van het 1<sup>ste</sup> pijler systeem binnen het GLB ook intensieve landbouwpraktijken akkervogelvriendelijker te maken. De uitdaging hier is om deze ecoschema’s te laten renderen voor akkervogels.

Ook via aanpassingen aan het PDPO-programma (pijler 2) liggen er opnieuw kansen om het toekomstig programma, ook voor akkervogels, te benutten door nieuwe maatregelen te voorzien, of door bestaande maatregelen aan te passen. Specifiek vermelden we hier ook de ondersteuning door het VLIF van de aanleg van nieuwe kleine landschapselementen. De analyse in 3.3.3 toonde aan dat de potenties van dit instrument onvoldoende worden benut. Daarnaast streeft het Vlaamse regeerakkoord 2019-2024 (§4.2 p. 65) naar een besteding van minimum 10% van de VLIF-middelen aan niet-productieve investeringen (waaronder naast KLE ook niet-productieve investeringen in water- of bodembeheer vervat zitten), waar dit de voorbije jaren ruim onder de 0,05% bleef. Om deze ambitieuze doelstelling te halen, zal het geweer van schouder moeten veranderd worden.

### **3.4.3 Beheer van structureel verankerde ecologische elementen door overheden**

Heel wat structureel verankerde ecologische elementen in het landbouwlandschap, in het bijzonder wegbermen en waterlopen, zijn eigendom van en/of worden beheerd door overheden. Een goed beheer van deze elementen en sensibilisatie naar de aangrenzende eigenaars/beheerders om dit openbaar domein te respecteren, biedt heel wat kansen om een basis-natuurkwaliteit in het agrarisch gebied in stand te houden, te herstellen en te ontwikkelen. De aanwezigheid van een basis-natuurkwaliteit verhoogt immers de effectiviteit van de maatregelen die op de landbouwpercelen worden ontplooid.

De oorzaken van een eventueel niet correct of natuurgericht beheer kunnen velerlei zijn: budgettaire, niet bewust van het belang, geen personeel voor opvolging ... Geval per geval zal moeten gekeken worden wat de specifieke knelpunten zijn die actueel een correct beheer beperken, om met die kennis een haalbare oplossing uit te werken.

### 3.4.4 Erosiebeleid

In het kader van het Erosiebesluit worden vanuit de Vlaamse Overheid subsidies verleend (tot 75% van de investeringskost) aan gemeenten voor het uitvoeren van kleinschalige erosiebestrijdingswerken (bufferbekkens, taludherstel, aarden dammen met erosiepoel, houtkanten, ...). Om in aanmerking te komen voor subsidiëring dienen dergelijke kleinschalige erosiebestrijdingswerken beschreven staan in een goedgekeurd gemeentelijk erosiebestrijdingsplan.

Gezien de erosieproblematiek doorgaans gelinkt is aan akkergebieden en de erosiebestrijdingswerken gedurende een periode van 20 jaar in stand gehouden moeten worden, liggen hier mogelijk kansen om in deze erosiebestrijdingswerken een toegevoegde waarde te creëren (qua inrichting en/of qua beheer) in functie van akkervogels die in het omliggende akkerlandschap broeden. De potentie daarvoor is uiteraard sterk afhankelijk van de specifieke situatie van de respectievelijke projecten. Het zou in ieder geval een zinvolle overweging en reflex zijn om telkens de mogelijkheden te benutten, gezien het de aanleg van (semi-)permanente structuren betreft die vanuit de overheid worden gefinancierd.

## 3.5 Overzicht van de bedreigingen

In de literatuur zien we heel vaak terugkomen dat de intensivering in de landbouw de bedreiging bij uitstek is voor akkervogels. Dit wordt behandeld in §3.5.1. Wat zijn precies de aspecten van die intensivering die een probleem vormen voor akkervogels? Het is belangrijk dit goed te begrijpen om ook naar oplossingen te kunnen werken en geschikte maatregelen naar voren te schuiven. In verschillende subparagrafen worden aspecten die onderdeel zijn van de problematiek van intensivering in de landbouw zo precies mogelijk omschreven.

Naast 'intensivering in de landbouw' zijn er ook enkele andere mogelijke bedreigingen voor akkervogels. Deze komen aan bod in §3.5.2.

### 3.5.1 Intensivering in de landbouw

#### 3.5.1.1 Inzet van steeds grotere, gespecialiseerde landbouwmachines

Dankzij de ontwikkeling en inzet van grote en gespecialiseerde landbouwmachines, kunnen landbouwers steeds gemakkelijker en efficiënter inzaaien, beheren en oogsten. Die automatisering in de landbouw kan echter op verschillende vlakken een bedreiging vormen voor akkervogels. Het veelvuldig berijden van akkers met grote, zware landbouwvoertuigen kan een bedreiging vormen voor het broedsucces van akkervogels, in bijzonder OLA-grondbroeders die binnen de akkers zelf kunnen broeden, zoals de veldleeuwerik. Door het frequenter en/of grondiger bewerken van akkers, kan er een vergroot risico zijn op nestverstoring door uitmaaien of overrijden van grondnesten. Grondbroeders die nestelen in perceelranden, lage haagranden en struwelen/houtkanten, zoals respectievelijk de patrijs, grauwe gors en geelgors, kunnen hiervan eveneens schade ondervinden.

Het is evenwel passend ook de nuance aan te brengen dat grotere landbouwmachines *niet per definitie* moeten leiden tot meer schade voor akkervogels. Door grotere sproeiarmen kan de betreding en densiteit van sporeisporen verlagen en met de inzet van moderne landbouwmachines kunnen soms meerdere veldbewerkingen in 1 keer worden uitgevoerd wat dan weer net tot minder rijbewegingen

leidt. In het maaibeheer is het dan weer wel mogelijk dat het gebruik van brede(re) maaibalken en snellere machines een grotere impact heeft op bijvoorbeeld vliegvlugge jongen van patrijs.

Hoewel precisielandbouw door slimme gerichte inzet van bijvoorbeeld gewasbeschermingsmiddelen betekenisvol lagere milieudrukken kan opleveren, kan precisielandbouw toch ook nadelig zijn voor de biodiversiteit omdat in een aantal situaties de perceelsranden nog beter kunnen benut worden en daarmee de oppervlakte onbewerkte rand nog verder verkleint.

### **3.5.1.2 Evolutie naar grotere percelen**

Eén van de gevolgen die de intensivering in de landbouw met zich meebrengt is schaalvergroting t.t.z. de evolutie naar steeds groter wordende percelen.

Het probleem van schaalvergroting is onder meer het verdwijnen van nestgelegenheid en dekking voor KLA's. Schaalvergroting gaat immers onder meer gepaard met het verdwijnen van kleine landschapselementen en dus ook met het verdwijnen van het 'traditionele', kleinschalige agrarische landschap. Daarnaast nemen de vliegafstanden tijdens de broedtijd toe ten gevolge van schaalvergroting (schriftelijke mededeling R. Evens).

Het probleem van schaalvergroting stelt zich ook voor OLA's omdat ze als gevolg kan hebben dat er minder randen, afwisseling, dekking, en onkruidstroken beschikbaar zijn. Schaalvergroting creëert met andere woorden een minder structuurrijk landschap.

### **3.5.1.3 Verlies aan blijvende en structurele ecologische infrastructuur in het landbouwgebied**

Bestaande kleine landschapselementen (wegbermen, houtkanten, onbegroeide taluds, etc.) worden nog steeds bewust en onbewust beschadigd en weggewerkt. In een aantal gevallen is dit gelinkt aan punt 3.5.1.1 waarbij grotere machines (vb. spuittoestellen) soms zorgen voor een grotere milieudruk op de rand van percelen (en de naastgelegen landschapselementen), in andere gevallen werden kleine landschapselementen bewust verwijderd i.f.v. schaalvergroting (3.5.1.2). Niet-correct beheer van kleine landschapselementen (foute machines (bv. klepelen van hagen), te korte omlooptijd, etc.) voert de druk op deze elementen verder op.

### **3.5.1.4 Evolutie naar weinig diverse monoculturen met beperkte meerwaarde voor akkervogels**

De omschakeling naar weinig diverse monoculturen vorm een bedreiging omdat ze de voedselbeschikbaarheid voor akkervogels in het gedrang kan brengen vanwege de verminderende diversiteit in het voedselaanbod binnen het leefgebied (Von Blotzheim & Bauer, 1997b). Belangrijk is op te merken dat 'monoculturen'- in de zin van dominantie van één gewas binnen een groot gebied - van alle tijden zijn en voor akkervogels op zich niet problematisch *hoeven* te zijn. Lange tijd gingen monoculturen immers nog steeds gepaard met een belangrijke mate van biodiversiteit, die zich onder meer uitte door het voorkomen van een waaier aan akker(on)kruiden. Het in hoge mate wegvallen van dergelijke variatie binnen die monoculturen is, althans voor akkervogels, evenwel een probleem.

Onder deze noemer kan gedacht aan de opkomst/groei van akkervogelonvriendelijke teelten, zoals aardappel of mais, of akkervogelonvriendelijke beheervormen, zoals intensief gemaaid gras.

### 3.5.1.5 Toenemend gebruik van groenbemesters en nateelten

Percelen die gedurende meer dan 1 jaar niet gebruikt worden, zogenaamde braakliggende percelen, maken nauwelijks nog deel uit van het Vlaamse landbouwareaal. Maar ook de periode waarin een veld waar bijvoorbeeld graan verbouwd wordt een 'stoppelveld' genoemd kan worden, een situatie die in feite niet vervat zit onder de toestand 'braak', is meer en meer verkort geraakt.

Deze evolutie vormt voor vrijwel alle akkervogelsoorten een bedreiging gezien het effecten heeft op de beschikbaarheid en diversiteit aan voedsel. Onbespoten stoppelvelden bijvoorbeeld hebben voor akkervogels - zowel in de herfstperiode, de winterperiode en het vroege voorjaar - een belangrijke functie als bron van granen, zaden en kiemblaadjes/groeitopjes. Het verdwijnen van stoppels vormt ook een bedreiging voor de nestgelegenheid en schuilmogelijkheden van akkervogels, waaronder voornamelijk de veldleeuwerik, maar ook patrijs en grauwe gors (Von Blotzheim & Bauer, 1997a; Von Blotzheim & Bauer, 1997b).

In plaats van braaklegging of een toestand van 'stoppel' doorheen de winterperiode worden **ongebruikte akkers steeds vaker ingezaaid met een groenbedekker**. De redenen hiervoor zijn onder andere preventie tegen akker(on)kruiden en het voorkomen van bodemerosie, het vasthouden van nutriënten, bodemverbetering (structuur, organische stof) en eventueel stikstoffixatie en het verhogen van de oogstbrendst. Vóór het inzaaien van het volgende commerciële gewas kan de groenbedekker worden ingewerkt of gebruikt als groenvoeder.

Dit is onder meer een belangrijke factor in het ontstaan van een *hungry gap*<sup>3</sup> waar onder andere grauwe gorzen onder lijden. Een *hungry gap* vormt vervolgens weer een bedreiging voor het broedsucces, onder meer doordat eileg en broeden pas later in het seizoen beginnen en hierdoor de kans op meerdere nesten binnen hetzelfde broedseizoen verkleint (Verdonck *et.al.*, 2018).

In onderstaande links wordt het (negatief) effect van het gebruik van groenbemesters voor akkervogels verder gduid. Niet alle groenbedekkers zijn evenwel a priori negatief voor akkervogels. Japanse haver kan, indien vroeg genoeg ingezaaid, net voor een meerwaarde zorgen als wintervoedsel.

<https://www.naturetoday.com/intl/nl/nature-reports/message/?msg=23155>

<https://toekomstgblb.nl/maak-graanstoppels-onderdeel-vergroening/>

In het nieuwe mestdecreet (MAP 6) wordt sterk ingezet op het toepassen van groenbedekking na de hoofdteelt. Het lijkt aangewezen om dit af te stemmen met de doelstellingen voor de akkervogels.

### 3.5.1.6 Toegenomen zaaidichtheid

Een ander fenomeen dat kan worden gecatalogeerd onder de noemer 'intensiever gebruik van landbouwgronden' is de toegenomen zaaidichtheid van gewassen, vooral van granen. Dit heeft een

---

<sup>3</sup> Een *hungry gap* is een periode waarin het voedselaanbod te laag voor sommige akkervogels om aan hun voedingsbehoeftes te voldoen. Ze zijn voor hun overleving met andere woorden deels aangewezen op de energiereserves die zij nog in zich hebben. Dit komt omdat sommige akkervogels, zoals de grauwe gors, afhankelijk zijn van stapelvoedsel, t.t.z. nutriëntenarm voedsel waarvan grote hoeveelheden moeten worden genuttigd om toe te komen. Een *hungry gap* zou zich meestal voordoen tegen het einde van de winter tot het vroege broedseizoen, omdat de overblijvende voedselreserves opgeraken en nieuwe voedselbronnen nog niet aanwezig zijn.

negatieve impact op de leefgebiedkwaliteit van akkers, omdat het hierdoor voor bepaalde akkervogels lastiger is geworden om zich, op zoek naar voedsel, doorheen het gewas te verplaatsen. Het gebrek aan blootliggende bodem verhindert daarenboven de kansen op nestgelegenheid. Dit geldt in het bijzonder voor grondbroeders van open landbouwgebieden (OLA's) zoals de veldleeuwerik. Ook voor broeders van kleinschalige landschappen (KLA's), zoals de patrijs, is dit van belang.

#### **3.5.1.7 Toegenomen gebruik van gewasbeschermingsmiddelen**

Ook een manier om het rendement per oppervlakte-eenheid te verhogen is de generieke inzet van allerlei gewasbeschermingsmiddelen en (kunstmatige) meststoffen (Tapper e.a., 1996; Dochy & Hens, 2005; Von Blotzheim & Bauer, 1997a; Von Blotzheim & Bauer, 1997b). Het effect van gewasbeschermingsmiddelen is bovendien tweedelig. Er kan een onderscheid gemaakt worden tussen de directe impact (de contaminatie van adulte of juveniele vogels door opname van actieve gifstoffen), en de indirecte impact (beschikbaarheid van voedsel) (Foppen *et.al.* 2018).

Bij directe effecten van gewasbeschermingsmiddelen op de vogel zelf, gaan de gedachten in de eerste plaats wellicht uit naar pesticiden uit de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw, zoals DDT, die directe lethale gevolgen hadden voor predatoren zoals roofvogels (Newton, 1998, 2013). Laboratoriumexperimenten met neonicotinoïden en recente resultaten van veldstudies naar rode patrijs, patrijs, diverse duivensoorten en de witkruingors bewijzen echter dat directe gevolgen voor zaadeters, zoals akkervogels, zeker niet helemaal uit te sluiten zijn (Gibbons *et.al.*, 2015; Lopez-Antia *et.al.*, 2015; Millot *et.al.*, 2017; Eng *et.al.*, 2017). Naast directe letale effecten, gaat het ook om negatieve effecten op de voortplanting, de groei en ontwikkeling van jonge vogels en het trekvermogen.

Het indirect effect van gewasbeschermingsmiddelen slaat op een gebrek aan voedsel. Gewasbeschermingsmiddelen beschermen het hoofdgewas door schadelijke fauna en voorvoedingsstoffen-concurrerende flora te elimineren. De lagere biodiversiteit die daarvan het gevolg is, vormt een bedreiging voor alle akkervogelsoorten op vlak van voedselbeschikbaarheid. Insectenbestrijding in het bijzonder is een bedreiging voor kuikenoverleving, omdat de kuikens veel proteïnerijk voedsel nodig hebben. De bestrijding van (on)kruiden, hetzij langs perceelranden of tussen de hoofdteelt, verwijdert dan weer een belangrijke bron van zaden en bladeren/groeiopjes.

De impact van het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen op akkervogels kan naar impact dan ook nauwelijks overschat worden.

#### **3.5.1.8 Achteruitgang van het areaal van veilige en geschikte gewassen voor akkervogels**

Landbouwgewassen kunnen op verschillende manieren 'ongeschikt' of 'onveilig' zijn voor akkervogels. Heel wat gewassen hebben intrinsiek wel wat te bieden voor akkervogels maar de manier hoe een gewas geteeld wordt kan ervoor zorgen dat een gewas voor akkervogels 'ongeschikt' of 'onveilig' is. De variatie en samenhang van geschikte teelten op leefgebiedsniveau zijn ook van belang voor de verschillende levensfasen van de doelsoorten doorheen het jaar (broedveilige plekken, rui, foerageren in winter).

De grootschalige omschakeling van zomer- naar wintergraanteelten vormt bijvoorbeeld een belangrijke bedreiging voor heel wat akkervogels (Von Blotzheim & Bauer, 1997b; Dochy & Hens, 2005). Wintergranen (wintertarwe, wintergerst, ...) worden in het najaar ingezaaid waardoor er 's winters op de bewerkte grond geen stoppels of achterblijvende granen en zaden meer overblijven en

het aanbod aan wintervoedsel afneemt (zie hoger). Daarnaast zijn wintergraanvelden voor veel akkervogelsoorten ook in het broedseizoen minder interessant, doordat het gewas tijdens het broedseizoen te hoog en dicht komt te staan en in regel vroeger geoogst wordt; voor een aantal akkervogels samenvallend met de broedperiode.

Opgemerkt wordt dat er met voldoende nuance dient gesproken als het gaat over de mogelijke negatieve gevolgen van de overschakeling van zomer- naar wintergranen. De grauwe kiekendief bijvoorbeeld kan wel profiteren van wintergraan omdat het gewas voor de soort, op het moment dat deze wil gaan broeden, al *verder staat* in vergelijking met zomergraan, en zo aantrekkelijker is om er te gaan broeden (Vandegehuchte e.a., 2015). Ook kunnen 1<sup>ste</sup> broedsels van veldleeuwerik plaatsvinden in wintergranen omdat deze al vroeg in het voorjaar een veilige broedplaats bieden. Zomergranen zijn dan weer meer geschikt voor 2<sup>de</sup> broedsels van de veldleeuwerik. Voor wat betreft winter- en zomergranen is de juiste nuance dan ook wellicht dat het aangewezen zou zijn dat een combinatie van beide in het akkerlandschap voor akkervogels het meest wenselijk zou zijn en steeds ergens veilige broedplaats biedt en meerdere legsels van een aantal doelsoorten mogelijk maakt.

In Haspengouw is de teelt van suikerbieten vermeldenswaard. Suikerbieten bieden omwille van hun structuur met lage maar gesloten rijen immers vanaf midden juni tot eind juli een ideale uitgangssituatie voor 2<sup>e</sup> en zelfs derde legsel van veldleeuwerik of herlegsels van grauwe gors. Ook voor veilige ruimstandigheden zijn bieten een belangrijke meerwaarde in een akkervogelvriendelijke teeltplan (Verdonckt *et.al.*, 2018). Het areaal van suikerbiet in Vlaanderen zou echter sterk kunnen afnemen door marktevoluties en lage prijzen.

### **3.5.1.9 Een trend van vroeger geoogste gewassen**

Wellicht mede onder impuls van een combinatie van gewaskeuze en een optimalere bemesting is er ook een trend ontstaan dat een deel van het landbouwareaal reeds vroeg op het seizoen een eerste keer wordt geoogst. Dit vormt in het bijzonder een bedreiging voor met name die akkervogelsoorten die gebaat zijn bij meerdere succesvolle broedsels per jaar, zoals de veldleeuwerik en de grauwe gors (Von Blotzheim & Bauer, 1997b). Dit vanwege het risico op nestverstoring, doordat grondnesten kunnen worden overreden of uitgemaaid. Hierbij kan gedacht worden aan raaigraslanden maar ook de teelt van vlinderbloemigen gaat vaak gepaard met meerdere maaibeurten die relatief kort na elkaar plaatsvinden (tussentijd van 40-tal dagen). Varianten op het oogstregime met bijvoorbeeld een vroege maaibeurt en vervolgens een periode van een 60-tal dagen waarin niet wordt geoogst alvorens de 2<sup>de</sup> maaisnede kan dan wel weer interessant zijn voor een aantal akkervogels.

## **3.5.2 Overige bedreigingen**

### **3.5.2.1 Verhoogd predatierisico**

#### *Predatoren*

Akkervogels krijgen te maken met verschillende soorten predatoren (Tapper e.a., 1996; Dochy & Hens, 2005): roofvogels (havik, slechtvalk, sperwer, torenvalk, boomvalk, buizerd, kiekendieven, ...) , zoogdieren (vos, wezel, hermelijn, bunzing, steenmarter, bruine rat, egel, eekhoorn, honden, katten, ...) en kraaiachtigen (nestpredatoren: zwarte kraai, ekster, kauw, gaai).

Torenvalk en Wezel zijn de enige soorten die min of meer gespecialiseerd zijn (zij het weliswaar op muizen), de andere soorten zijn generalisten. Zij vangen de prooien die eerder 'per toeval' op hun

verkenningstochten worden aangetroffen. De menukeuze van generalisten is over het algemeen zeer uiteenlopend en varieert mee met het lokale aanbod (Dochy & Hens, 2005).

Het aantal predatoren in landelijke gebieden is naar het einde van de 20ste eeuw toegenomen, zowel qua soortenrijkdom als qua aantal (dichtheid). In veel regio's zijn er sinds de jaren 1980 soorten bijgekomen zoals steenmarter, boomvalk, sperwer, havik en sinds begin de jaren '90 de vos (Dochy & Hens, 2005).

#### *Factoren die het predatierisico beïnvloeden*

De aanwezigheid van predatoren in akkervogelgebieden kan dan wel leiden tot verlies van legsels of predatie van kuikens en volwassen dieren, de aanwezigheid van predatoren in ecosystemen is ook een natuurlijk fenomeen. Dit neemt niet weg dat het nuttig is voldoende inzichten te hebben in de factoren die de predatiedruk in akkergebieden kunnen beïnvloeden om hier desgevallend/desgewenst op te kunnen inspelen.

Dochy & Hens (2005) vermelden volgende factoren:

- Versnippering van het leefgebied waardoor er relatief meer randen binnen of aan de rand van dat leefgebied aanwezig zijn. Voornamelijk zoogdieren maken van deze randen gebruik om leefgebieden van akkervogels binnen te dringen
- Ontstaan van ecologische vallen, zijnde kleine, geïsoleerde stukjes leefgebied die hoge dichtheden akkervogels aantrekken maar waar ze erg kwetsbaar zijn voor predatie. Predatoren kunnen dergelijke plekken met hoge prooidichtheden onthouden en zullen bijgevolg terugkeren.
- Kwaliteitsverlies van broedgebied voor akkervogels, waardoor akkervogels het moeten redden in suboptimaal-leefgebied waar ze mogelijk kwetsbaarder zijn en het predatierisico mogelijk hoger is.
- Verlaagde voedselbeschikbaarheid in het leefgebied van akkervogels, waardoor deze vogels kwetsbaarder zijn. Voedselvluchten duren bijvoorbeeld langer, waardoor nesten minder goed beschermd zijn en/of hongerige jongen luider gaan bedelen zodat nesten meer opvallen voor predatoren.
- In slecht onderhouden hagen is de structuur meer open waardoor nesten gemakkelijker bereikbaar zijn voor bv. eksters.
- Wanneer geen geschikte dekking in de buurt van foerageerzones aanwezig is, zijn vogels verplicht meer risico te nemen om voedsel te zoeken in bv. meer open (bv. geelgors) of juist dichtere vegetatie (bv. kievit). De vogels moeten veel alerter zijn en verliezen hierdoor foerageertijd.

Tenslotte zijn de effecten van predatie op kleine populaties groter.

Er zijn belangrijke onderzoeken rond predatiedruk en predatoren uitgevoerd in Groot-Brittannië (Tapper e.a., 1996; Aebischer & Ewald, 2004; Ewald e.a., 2012) en Frankrijk (Bro e.a., 2000; Bro e.a., 2004). Van der Wal en Teunissen (2018) geven een literatuuroverzicht over de nieuwe kennis die opgedaan is in de laatste jaren wat betreft predatiedruk en boerenlandvogels. De studies tonen aan dat de impact van predatie sterkt afhangt van de context in een gebied; hoe ziet het landschap er uit, hoe wordt het benut en welke predatoren komen er voor.

*Patrijs uitgelicht:*

*Verminderende overleving van broedende en overwinterende hennen en een dalend gemiddeld broedsucces werken de verdere achteruitgang van de patrijs in de hand (Kuijper, 2007, Bro et al., 2000). Deze factoren zijn gerelateerd aan predatiedruk, maar ook aan landbouwactiviteiten en, wat de herfstoverleving betreft, ook aan jacht (zie §3.5.2.2.).*

*Onderzoek in Groot-Brittannië (Aebischer et al. (2004), Ewald et al. (2009) ) voorspelden aan de hand van populatiemodellen dat een combinatie van biotoopverbeterende maatregelen met predatorcontrole tot een sneller herstel van en tot hogere patrijzenpopulaties leidt. Dit gegeven werd in verschillende landen ook in de praktijk vastgesteld (Aebischer et al. (2010), Ewald et al. (2012), Bourdouxhe (2002), Draycott (2012).*



### **3.5.2.2 Jacht**

In Vlaanderen is de patrijs de enige typische akkervogel waarop de jacht is geopend. Bijgevolg is de mogelijke bedreiging uitgaande van verhoogde mortaliteit door de jacht enkel voor deze soort relevant.

Scheppers et al. (2019) ging na wat de impact van jacht op de patrijzenpopulatie en de duurzaamheid ervan is aan de hand van gepubliceerde populatiemodellen. Uit de verschillende beschouwde modellen blijkt dat de jachtintensiteit een belangrijke rol speelt in de populatieontwikkeling van patrijs (Potts (1986), De Leo et al. (2004), Bro et al. (2000)). Bij te hoge afschotpercentages (overbejaging) zal de stand steeds achteruit gaan, los van het feit of er al dan niet biotoopverbetering plaatsvindt. Overbejaging moet dus ten allen tijde vermeden worden, omdat het de inspanningen van soortherstel teniet zal doen.

Modellen rond duurzame jacht suggereren dat bij lage patrijzenstand op modern boerenland de maximaal duurzaam afschot 20% van de najaarsstand bedraagt, en dat een afschot van 50% van de najaarsstand leidt tot uitsterven (Watson et al., 2007). Evenwel besluit De Leo et al. (2004), na het in rekening brengen van toevalsfactoren, dat het risico op uitsterven in kleine gefragmenteerde populaties zelfs bij een lage jachtintensiteit reëel is. De huidige jachtwetgeving in Vlaanderen tracht het risico op overbejaging tegen te gaan door jacht te beperken tot WBE's met een voldoende populatiegrootte. Daarbij werd gemiddeld (minstens) 3 koppels patrijs per 100 ha open ruimte vooropgesteld, berekend over de drie voorgaande jaren.

Aangezien vanuit de jachtsector ook aan predatorbestrijding wordt gedaan (i.c. verwilderde kat, kraaiachtigen en vos) en er op verschillende plaatsen (via de opmaak van wildbeheerplannen) ook inspanningen gebeuren ten voordele van het wild en van akkervogels (onder andere biotoopverbetering en bijvoederen) dient de bedreiging die uitgaat vanuit 'de jacht' met voldoende nuance omschreven en kan deze van plaats tot plaats bovendien sterk verschillen.

### **3.5.2.3 Illegale uitzetting van patrijs**

Hoewel niet toegestaan in de Vlaamse jachtwetgeving, zijn er vaststellingen dat in sommige regio's ten behoeve van de jacht toch patrijzen worden uitgezet. Gottschalk et al (2017) beschrijft hoe dergelijke praktijk het herstel van wilde patrijzenpopulaties eerder belemmert dan bevordert. Meer bepaald zijn er risico's op hybridisatie tussen ondersoorten en kunnen lokale adaptaties verdwijnen in de wilde populatie, wordt de oorzaak van de achteruitgang van de wilde populatie (doorgaans lage leefgebiedkwaliteit) niet weggenomen, is de overleving van de uitgezette individuen vaak laag en is er risico op de infectie van de wilde populatie met ziekten en parasieten die de uitgezette vogels van gekweekte oorsprong vaak met zich mee dragen.

Illegale uitzettingen vertroebelen daarnaast ook het helder zicht op de populatie en op andere aspecten die daaruit worden afgeleid zoals inschatting van bejaagbaarheid, evaluatie van ingezette beheermaatregelen en hun effect op de populatie.

### 3.5.2.4 Verlies of kwaliteitsvermindering van leefgebied

#### 3.5.2.4.1 Permanent verlies van leefgebied

Alhoewel niet alle gebieden in landbouwgebruik goede akkervogelgebieden zijn, zou gesteld kunnen worden dat alle landbouwgebieden in principe 'potentieel akkervogelgebied' zijn. Gevolg is dat elk direct en indirect verlies van landbouwgebied, hetzij door verstedelijking, ontwikkeling als industriegebied, ontginningsgebied of door bebossing, een permanent verlies van (potentieel) leefgebied voor akkervogels impliceert.

Uiteraard dient de vaststelling van verlies aan landbouwgrond en van een mogelijk nadelig effect voor akkervogels geplaatst binnen een bredere context. Waar landbouwgrond wordt omgezet in natuurgebied ontstaan namelijk mogelijkheden voor natuurontwikkeling en een betekenisvolle toename van biodiversiteit in Vlaanderen, evenwel niet noodzakelijk op het vlak van akkervogels.

#### 3.5.2.4.2 Verlies aan blijvende en structurele ecologische infrastructuur in het landbouwgebied

Bestaande kleine landschapselementen (wegbermen, houtkanten, onbegroeide taluds, etc.) worden nog steeds bewust en onbewust beschadigd of verdwijnen al dan niet legaal. In een aantal gevallen is dit gelinkt aan punt 3.5.1 (intensivering) waarbij grotere machines (vb. spuittoestellen) soms zorgen voor een grotere milieudruk op de rand van percelen (en de naastgelegen landschapselementen), in andere gevallen worden kleine landschapselementen bewust vernietigd i.f.v. schaalvergroting. Niet-correct beheer van kleine landschapselementen (foute machines, te korte omlooptijd, etc.) voert de druk op deze elementen verder op. Beschadigde KLE worden zelden hersteld.

#### 3.5.2.4.3 Windturbines

##### *Risico op aanvaringslachtoffers*

De potentiële impact van windturbines voor akkervogels in de broedperiode, en dus in de broedgebieden<sup>4</sup> zelf, verschilt van soort tot soort. Wat betreft de kans op aanvaringslachtoffers is het belangrijk te weten dat de rotor bij de meeste grote windturbines minstens tot 50 m van het maaiveld blijft. Tijdens het broedseizoen blijven de vliegbewegingen voor de meeste akkervogelsoorten *doorgaans* onder die hoogte (wat niet uitsluit dat er jaarrond vliegbewegingen gebeuren op rotorhoogte door bv. grauwe gors). Een soort als veldleeuwerik is kwetsbaarder, doordat de soort van nature zangvluchten maakt op grotere hoogte.

##### *Potentiële verstoring van het leefgebied*

In het broedgebied dient naast het mogelijk optreden van aanvaringslachtoffers ook rekening gehouden met het potentieel optreden van verstoring, waardoor een deel van het leefgebied niet of minder geschikt wordt. Everaert (2015) hanteert, als de afstand die vogels behouden tot windturbines en/of waarbinnen een significant waarneembare aantalsreductie werd vastgesteld, 127 m voor 'gevoelige kleine zangvogels van open gebied' waaronder de geelgors.

---

<sup>4</sup> In de voor- en najaarsperiode trekken onder meer leeuweriken op grotere hoogte, deels ook 'op rotorhoogte'. Tegelijk dient gesteld dat er voor de meeste 'akkervogels' wellicht geen uitgesproken trekroutes bestaan in Vlaanderen en een soort als de Veldleeuwerik min of meer gelijkmatig over Vlaanderen doortrekt. Dat maakt het niet opportuun om, omwille van de vaststelling van voorbijtrekkende akkervogels, te betrachten (landbouw)gebieden in Vlaanderen af te bakenen waar windturbines zouden moeten geweerd worden.

### *Impact op inzetbaarheid van instrumenten*

Daarnaast hanteert de VLM rond windturbines een voorzorgsprincipe om ecologische vallen te vermijden, waarbij beheerovereenkomsten ter versterking van het leefgebied van akkervogels enkel worden afgesloten op voldoende afstand van windturbines<sup>5</sup>. Als windturbines dus worden geplaatst in kerngebieden voor akkervogels, heeft dit indirect het gevolg dat een belangrijk luik van het instrumentarium in die omgeving niet meer kan worden ingezet en dat deel van het kerngebied niet meer kan versterkt/ontwikkeld worden ten behoeve van de akkervogels. Het ecologisch rendement van eerdere investeringen kan door het uitdoven van maatregelen ook verloren gaan.

### *Bestaande beleidscontext*

De bedreiging die zou uitgaan van windturbines voor akkervogels en in landbouwgebieden dient in die zin genuanceerd dat vergunningsverlening uiteraard altijd voorafgaat aan een grondige analyse van milieu-effecten. Als een globaal kader bestaat hiervoor in Vlaanderen de Omzendbrief RO/2014/02 zijnde een 'Afwegingskader en randvoorwaarden voor de oprichting van windturbines'. De omzendbrief stelt onder meer:

*"Er wordt rekening gehouden met de ruimtelijke draagkracht, de gevolgen voor het leefmilieu en de culturele, economische, esthetische en sociale gevolgen. Op deze manier wordt gestreefd naar ruimtelijke kwaliteit."*

Tevens wordt in de omzendbrief het belang van het hanteren van het ruimtelijk principe van de 'gedeconcentreerde bundeling' benadrukt. Door windturbines zoveel als mogelijk te bundelen, betracht men het behoud van de nog resterende open ruimte in het sterk verstedelijkte Vlaanderen te garanderen. De omzendbrief stelt dat ernaar gestreefd zou dienen te worden om windturbines ruimtelijk te concentreren in 'zeehavengebieden, industriegebieden of in de nabijheid van markant in het landschap voorkomende infrastructures zoals wegen, spoorwegen, rivieren, kanalen, hoogspanningsleidingen...'.

Naast de oprichting van windturbines in de geëigende bestemmingsgebieden laat de Vlaamse Codex Ruimtelijke Ordening evenwel, via een beperkt aantal afwijkingsbepalingen, de beoordeling van initiatieven in andere bestemmingen toe. Artikel 4.4.9., van de Vlaamse Codex Ruimtelijke Ordening (VCRO), in werking getreden op 1 september 2009, biedt bijvoorbeeld vergunningsgrond voor de realisatie van windturbines in niet geëigende bestemmingsgebieden, zoals agrarisch en landschappelijk waardevol agrarisch gebied.

Tegelijk stelt de omzendbrief dat bij plaatsing van windturbines rekening moet gehouden worden met de hoofdbestemming van het gebied en wordt ook gesteld dat de oprichting van windturbines op landbouwgrond met de nodige voorzichtigheid geëvalueerd dient te worden. Daarnaast stelt de omzendbrief dat bij aanvraagdossiers en bij het verlenen van vergunningen de natuurregelgeving in acht dient genomen te worden: *"De te verwachten effecten op de fauna, in het bijzonder op vogels en vleermuizen vormen een belangrijk element in de besluitvorming bij de oprichting van windturbines."* Dit impliceert dat, waar van toepassing, voorstellen tot plaatsing van windturbines steeds onderworpen dienen te worden aan de geijkte natuurtoetsen (gewone natuurtoets, toets aan het

---

<sup>5</sup> Voor beheerovereenkomsten in functie van grauwe kiekendief werd dit geconcretiseerd als nooit binnen de 100m en bij voorkeur verder dan 500m van windturbines verwijderd (schriftelijke mededeling VLM).

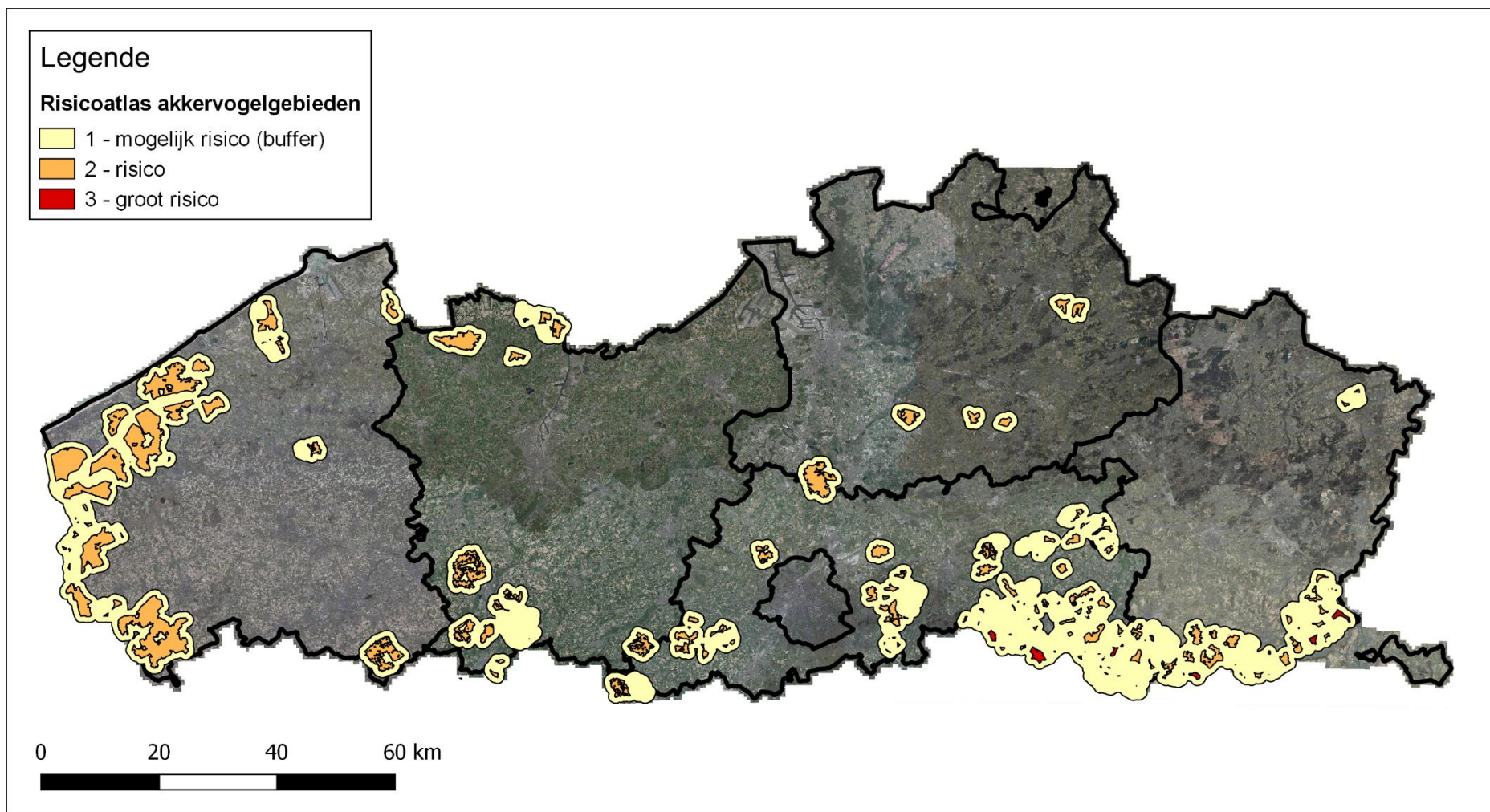
soortenbesluit, verscherpte natuurtoets (VEN), passende beoordeling (SBZ)). Waar er toch effecten zouden kunnen optreden voorziet de natuurregelgeving in het toepassen van verzachtende of, wanneer van toepassing, compenserende maatregelen.

Er bestaat reeds een instrument dat aangeeft in welke gebieden best omzichtig omgegaan wordt met het plaatsen voor windturbines, rekening houdend met natuurwaarden zoals akkervogels. Het INBO heeft een dynamisch beslissingsondersteunend instrument opgemaakt voor de oprichting van windturbines in Vlaanderen en de mogelijke effecten ervan op vogels en vleermuizen (Everaert, 2015). Het instrument bevat informatie en aanbevelingen over de mogelijke effecten, en geeft aan welke stappen er nodig zijn bij het onderzoek van geplande projecten en plannen. Een “Vlaamse risicoatlas vogels-windturbines” maakt deel uit van dat instrument, en wordt geregeld geüpdatet. Figuur 11 geeft de risicokaart voor akkervogels weer<sup>6</sup>. De atlas geeft enkel een eerste inschatting en is dus slechts het startpunt in de detailanalyse voor geplande windturbines op project- of planniveau.

In die zin kan globaal gesteld dat er ‘checks and balances’ zijn ingebouwd in het procedureverloop om te voorkomen dat windturbines een negatieve impact zouden genereren op akkervogels. Weliswaar is een duidelijke coherente beleidsmatige afstemming tussen de kerngebieden voor akkervogels, waar in afgebakende gebieden gerichte maatregelen worden ontplooid, en zones voor windturbines wenselijk.

---

<sup>6</sup> De risicokaart voor akkervogels is in detail te raadplegen via <https://geo.inbo.be/windturbines/>.



**Figuur 11. Risicoatlas voor akkervogelgebieden, met aanduiding van de verschillende risicoklassen: 1 – mogelijk risico (buffer), 2 – risico, 3 – groot risico (Everaert, 2015).**

### **3.5.2.5 Opkomst boslandbouw (agroforestry)**

Boslandbouw houdt in dat **op eenzelfde perceel landbouwteelt wordt gecombineerd met aanplanting van bomen**. Bij boslandbouw zijn hout- en teeltopbrengsten een gelijkwaardig doel. In Vlaanderen staat de boslandbouw voorlopig nog in de kinderschoenen, maar de Vlaamse Overheid neemt initiatieven om agroforestry meer kansen te bieden. Boslandbouw is opgenomen in PDPO-III, waardoor de inplanting van loofbomen op landbouwgrond kan worden gesubsidieerd.

Alhoewel hoogstamboomgaarden bijvoorbeeld, een grote biodiversiteit met zich mee kunnen brengen, worden ze door vele akkervogelsoorten gemeden. Onder andere van OLA's als grauwe gors, Kievit, en veldleeuwerik is geweten dat zij tot wel 100 m van hoogstaande elementen als gebouwen en bomen vandaan blijven. Dit zou vooral te maken hebben met predatorvermijdend gedrag van de vogels. Hoogstammige bomen kunnen immers een broedgebied zijn voor bijvoorbeeld kraaiachtigen.

Maar ook KLA's als geelgors en patrijs vermijden vaak concentraties aan hoogstammige bomen. Boslandbouw volgens PDPO-III voorschriften (minimaal 0,5 ha met 30 tot 200 homogeen verspreide bomen per ha) op een paar percelen kan dus al snel leiden tot leefgebieddegradatie over een behoorlijk groot gebied.

Boslandbouw, zeker binnen gebieden die belangrijk zijn voor open landschap akkervogels (OLA's), zou een ernstige bedreiging voor de huidige akkervogelpopulaties kunnen gaan vormen. Voor kleine landschappen akkervogels (KLA's) is meer nuance aan de orde. Daar kan boslandbouw juist kansen bieden. Bijvoorbeeld bij de aanplant van bomen worden de stroken waarop geplant wordt regelmatig ingezaaid met kruidenmengsels. Het potentiële negatieve effect hangt ook af van welke bomen worden aangeplant, in welke dichtheden en in welk landschap. De aanleg van lage heggen en struweel kan bijvoorbeeld ook boslandbouw zijn, en dit kan dan weer net een positief effect hebben op soorten als geelgors en patrijs.

### **3.5.2.6 Onvoorspelbare en niet controleerbare evoluties**

Bepaalde omstandigheden, die vaak een autonome evolutie kennen waar moeilijk grip op te krijgen is, kunnen in belangrijke mate een invloed hebben op de akkervogelpopulaties of de manier waarop akkervogelbescherming vorm wordt gegeven. Hierbij denken we aan wijzigingen in het landgebruik, veranderende economische omstandigheden, wijzigingen in het beleid (natuurbeleid, landbouwbeleid, ...), klimaatverandering, opkomst van nieuwe teelten, ...

De huidige situatie met haar randvoorwaarden is niet gegarandeerd dezelfde als die van morgen. Het is van belang om oog te hebben voor voldoende continuïteit, voldoende flexibiliteit, voldoende diversiteit aan instrumenten en voortschrijdende innovatie in maatregelen t.b.v. akkervogelbescherming.



## 4 Instrumenten

### 4.1 Inleiding

In denkoefeningen rond instrumenten en maatregelen ter verbetering van de situatie voor akkervogels belandt de gedachtegang doorgaans snel bij beheerovereenkomsten. Met beheerovereenkomsten worden aan landbouwers subsidies gegeven voor het vrijwillig nemen van akkervogelvriendelijke maatregelen op de eigen en/of gepachte gronden voor een in de tijd beperkte periode. In landbouwgebied is de landbouw(productie)functie uiteraard de hoofdfunctie. De keuze om binnen landbouwgebied naast de landbouwproductiefunctie al dan niet ook een bepaalde biodiversiteit na te streven wordt via dit instrument aan de 'beheerder', de landbouwer dus, overgelaten. Dit verklaart dan ook wellicht het succes ervan.

Binnen het landbouwbeleid zijn er evenwel ook nog andere instrumenten die (onder andere) een verhoging van de basisbiodiversiteit binnen het landbouwgebied beogen, zoals de randvoorwaarden (conditionaliteit) en vergroeningspremies (ecoschema's).

Ondanks het gegeven dat in het GLB steeds meer aandacht is voor vergroening en het instrument beheerovereenkomsten aanslaat bij landbouwers, dient geconcludeerd dat dit de negatieve trend van akkervogels op Vlaamse schaal, die zich reeds vele decennia manifesteert, nog niet heeft weten om te buigen. De moeilijkheid om meer permanente ecologische structuren in het landbouwgebied in te bedden, een aspect waar beheerovereenkomsten niet het gepaste instrument voor zijn, en de nog steeds globaal zorgwekkende toestand voor akkervogels in Vlaanderen noopt tot het overwegen van de inzet van een meer divers palet aan instrumenten, waarbij de verschillende beleidsinstrumenten elkaar niet in de weg hoeven te staan.

In dit hoofdstuk doen we daarom een brede verkenning van de verschillende mogelijke instrumenten die inzetbaar kunnen zijn voor akkervogels. Enerzijds instrumenten vanuit het landbouwbeleid maar anderzijds ook instrumenten uit andere beleidsdomeinen. Niet om beide tegen elkaar uit te spelen en het debat te polariseren wel om betere inzichten te krijgen die moeten leiden tot een geoptimaliseerde toolbox ten behoeve van akkervogels.

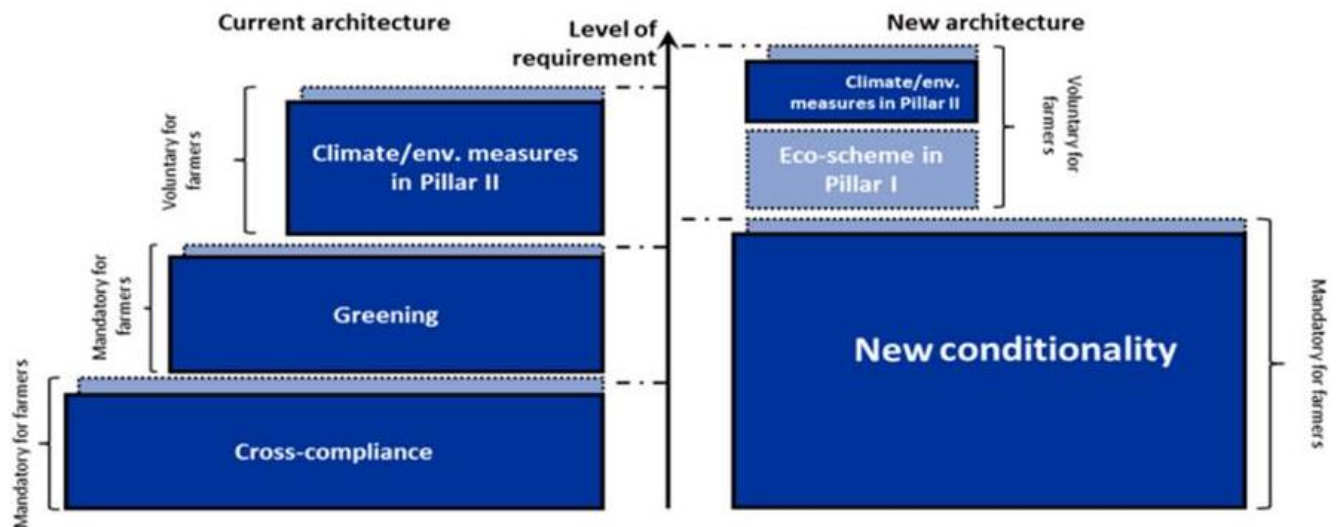
## 4.2 Instrumenten uit het landbouwbeleid / GLB

### 4.2.1 Achtergrond

Net zoals in vele andere sectoren gebruikt de overheid ook in de land- en tuinbouwsector subsidies om ondersteuning te bieden aan maatschappelijk relevante activiteiten en om op een positieve manier beleidsmatig te sturen. Door het overhevelen van nationale landbouwbudgetten naar Europa, komen de meeste subsidies ook van Europa. De krachtlijnen hiervan liggen vast in het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) en de meerjarenbegroting van de EU.

Bij de opstart van de Europese unie waren landbouwsubsidies zeer economisch geïnspireerd. Het doel van deze subsidies was voldoende aanbod en een lage kostprijs van voedsel te garanderen. De laatste decennia werden de subsidie geheroriënteerd naar enerzijds een inkomenssteun en anderzijds naar de realisatie van milieukundige en andere randvoorwaarden (biodiversiteit, klimaat, ...). Met andere woorden krijgen de land- en tuinbouwers een vergoeding vanuit de maatschappij voor diensten die ze leveren, maar waarvoor ze uit de markt geen rechtstreekse inkomsten kunnen halen.

De subsidies vanuit het landbouwbeleid worden via 2 pijlers gestructureerd die hieronder worden besproken.



**Figuur 12: Vergelijking tussen de huidige (links) en voorgestelde (rechts) nieuwe 'groene' architectuur binnen het Gemeenschappelijke Landbouwbeleid van de EU.**



#### 4.2.2 De eerste pijler van het GLB

De eerste pijler van het GLB betreft rechtstreekse betalingen aan landbouwers. Daarbij worden een aantal randvoorwaarden opgelegd waardoor de bedrijfstoeslag afhankelijk is van een reeks criteria op het gebied van milieu en volksgezondheid, om tegemoet te komen aan de verwachtingen van de Europese burgers. Bovenop de basisbetaling ontvangt elk bedrijf een aanvullende betaling per hectare indien het gebruikmaakt van landbouwmethoden die heilzaam zijn voor het klimaat en het milieu (vergroeningsmaatregelen / ecoschema's).

De eerste pijler van het GLB heeft als sterkte dat de randvoorwaarden generiek gelden voor alle landbouwers. Wanneer we ons beperken tot de voor akkervogels relevante maatregelen kunnen we concluderen dat de eerste pijler als sterkte de potentie heeft om bij te dragen aan de algemene verbetering van de basismilieukwaliteit en basisbiodiversiteit in het landbouwgebied. Enerzijds gelden voor alle landbouwers de randvoorwaarden voor rechtstreekse betalingen, anderzijds krijgen alle landbouwers de mogelijkheid om een extra vergroeningspremie te bekomen.

Daar tegenover staat dat maatregelen uit de eerste pijler eerder generiek gelden en onvoldoende specifiek en gericht (kunnen) inzetten op de juiste akkervogelvriendelijke maatregelen op de juiste plaats. Desalniettemin kunnen de vergroeningsvoorwaarden op zich (in het nieuwe GLB heten die eco-schema's) al voor een stuk tegemoetkomen aan de vereisten voor akkervogels, waarbij ze vooral potentie hebben om het ruimere landschap robuuster te maken (via gewasdiversificatie, via ecologisch aandachtsgebied, ...). Zoals eerder vermeld hadden vergroeningsmaatregelen in Vlaanderen de voorbije jaren bij landbouwers vooral succes op het vlak van milieu (waterkwaliteit, erosiebestrijding, ...) en bleven kansen liggen om gecombineerd ook inzake biodiversiteit winst te boeken (zie eerder 3.4.1.2).

#### 4.2.3 De tweede pijler van het GLB

Als tweede pijler van het GLB is het beleid van de EU inzake plattelandontwikkeling ontwikkeld om plattelandgebieden binnen de Unie te ondersteunen en het hoofd te bieden aan een breed scala aan uitdagingen op het gebied van economie, milieu en maatschappij. Een hogere mate van flexibiliteit (in vergelijking met de eerste pijler) stelt regionale, nationale en lokale autoriteiten in staat om hun individuele zevenjarige programma's voor plattelandontwikkeling op te stellen op basis van een Europees 'menu van maatregelen'. In tegenstelling tot de eerste pijler, die geheel gefinancierd wordt door de EU, worden de programma's binnen de tweede pijler medegefinancierd door EU-gelden en regionale of nationale middelen.

Eén van de prioriteiten van de tweede pijler van het GLB is het herstel, de instandhouding en de versterking van de ecosystemen die afhankelijk zijn van de landbouw. De uitvoering van het beleid inzake plattelandontwikkeling verloopt via programma's voor plattelandontwikkeling die door de lidstaten (of hun regio's) worden ontwikkeld (PDPO). Met deze meerjarenprogramma's wordt een gepersonaliseerde strategie aangewend die beantwoordt aan de specifieke behoeften van de lidstaten (of regio's). Deze programma's zijn gebaseerd op een reeks (te combineren) maatregelen, die kunnen worden geselecteerd

uit een 'menu' van Europese maatregelen inzake steun voor plattelandsontwikkeling en medegefinancierd door het Elfpo. Het percentage van medefinanciering varieert per regio en maatregel. De programma's moeten door de Europese Commissie worden goedgekeurd en omvatten ook een financieringsplan en een reeks resultaatindicatoren.

Meest relevante maatregelen voor akkervogels die onder deze pijler worden ontwikkeld, betreffen de specifieke beheerovereenkomsten gericht op akkervogels en de steun voor niet-productieve investeringen (aanleg van KLE) via het VLIF. Daarnaast worden er onder PDPO ook subsidies voor agromilieumaatregelen toegekend voor het vrijwillig toepassen van milieu-, klimaat- en natuurvriendelijke landbouwpraktijken die bijkomende inspanningen vragen van de landbouwers binnen het kader van een vijfjarige verbintenis (LV-Agromilieumaatregelen) en zijn er ook mogelijkheden voor de subsidiëring van demonstratieprojecten.

Met het inzetten op beheerovereenkomsten worden aan landbouwers subsidies gegeven voor het vrijwillig nemen van akkervogelvriendelijke maatregelen op de eigen of in gebruik zijnde gronden. Bij dit instrument is het mogelijk om akkervogelmaatregelen te beperken tot specifieke, afgebakende gebieden. De VLIF-steun voor niet-productieve investeringen richt zich op de aanleg van (nieuwe) kleine landschapselementen (haag, heg, houtkant, bomenrij of poel). De LV-Agromilieumaatregelen richten zich op het stimuleren van bepaalde productieve teelten of teeltwijzen. Om op deze instrumenten beroep te doen dient de begunstigde een actieve landbouwer te zijn.

#### **4.2.3.1 Beheerovereenkomsten**

##### *Sterktes*

Beheerovereenkomsten hebben een duidelijk doel en bevatten een welomschreven lastenboek waaraan een landbouwer zich moet houden. Dit lastenboek moet verzekeren dat de beoogde doelstelling inspanning van de beheerovereenkomst maximaal kan renderen voor het bereiken van de beoogde doelstelling en bieden de landbouwer een leidraad hoe hij het beheer dient uit te voeren. Daar tegenover staat dat de landbouwer billijk wordt vergoed voor het gevoerde beheer en/of de gederfde inkomsten. De sterkte van een beheerovereenkomst is dus dat beheervoorschriften heel helder en doelgericht kunnen worden uitgewerkt om een zo optimaal mogelijk resultaat te bereiken. Weliswaar dient rekening gehouden te worden dat het niet te complex wordt en te ver van de courante landbouwpraktijk afglijdt opdat landbouwers er alsnog op zouden instappen.

Een andere sterkte van beheerovereenkomsten is dat het een vrijwillig instrument is zodat heel duidelijk de keuze wordt gelaten aan de landbouwer om hier al dan niet gebruik van te maken. Daarnaast wordt een beheerovereenkomst gesloten voor een in de tijd beperkte periode waarbij de landbouwer na afloop dus ook altijd de keuze heeft om de overeenkomst voort te zetten dan wel op het perceel opnieuw voluit voor landbouwproductie te gaan. Die vrijheid verklaart dan ook wellicht het succes van het instrument.

Tenslotte is het door een weloverwogen afbakening van toepassingsgebieden mogelijk om beheerovereenkomsten heel gericht in te zetten in die zones waar de effectiviteit het hoogst wordt ingeschat.

### *Aandachtspunten (zie ook 3.3.2)*

De effectiviteit van een beheerovereenkomst wordt mede bepaald door de dichtheid/bedekkingsgraad van maatregelen in een bepaald gebied en de combinatie aan maatregelen in een bepaald gebied. Zolang een zeker dekkingspercentage niet wordt bereikt en er een onvoldoende evenwichtige mix aan maatregelen voor handen is, kan het zijn dat prima uitgevoerde beheerovereenkomsten toch nauwelijks resulteren in ecologische winst. De VLM is zich hier van bewust en hanteert volgende richtcijfers: BO voedselgewas: max. 1 tot 1,5 ha per 1 km<sup>2</sup> bij elkaar (mits motivatie in zeer open landschap tot 2 ha bij elkaar en maximaal 2-3 ha per km<sup>2</sup>) maximaal gecombineerd met de BO gemengde grasstrook plus (2-3 ha per km<sup>2</sup>) (schriftelijke mededeling VLM). Ook de interactie van beheerovereenkomsten met omliggende teelten en teeltevoluties, is bepalend voor de effectiviteit van het instrument. Voor nestgelegenheid van heel wat akkervogels heeft bijvoorbeeld een voldoende productief areaal granen een positief effect. Andere gangbare teelten hebben dan weer een negatief effect.

Hoewel het bijdraagt tot de bereidheid van landbouwers om van het instrument gebruik te maken, is de tijdelijkheid van beheerovereenkomsten ook een aandachtspunt om het instrument als speerpunt te benutten voor een duurzame ontwikkeling/behoud van akkervogelpopulaties. Tegenover het feit dat beheerovereenkomsten worden gesloten voor een relatief korte periode en in principe inspanningen die genomen worden ten behoeve van akkervogels op die wijze tijdelijk van aard zijn, staat dat circa 80% van de BO's wordt vernieuwd (schriftelijke mededeling VLM). In die zin blijken BO's zoals ze nu worden ingezet toch reeds een behoorlijke continuïteit te kunnen garanderen in het behoud van leefgebied voor akkervogels.

Ook de effectiviteit van de voor akkervogels ingezette BO-maatregelen vormt een blijvend zorgpunt. De huidige gehanteerde BO's voor akkervogels zijn reeds het resultaat van een bijstellingsronde van de eerste generatie BO's. Alhoewel we zeker mogen uitgaan dat de huidige BO's voor akkervogels meer geschikt zijn dan de eerste reeks, komen vanuit dit SBP-proces niet toevallig weer heel wat nieuwe varianten en nieuwe maatregelen naar voor. Hieruit blijkt een besef dat het nog beter kan (en moet). Aansluitend hierbij is het zo dat er voortdurend voortschrijdende inzichten zijn (uit binnen- en buitenland) aangaande de effectiviteit van ingezette maatregelen (cfr. Bos e.a., 2010; De Bruyn, 2018). Het is dan ook aan te bevelen om de beheervoorschriften van BO's met voldoende marge aan de Europese Commissie ter goedkeuring voor te leggen, zodat ze een zekere flexibiliteit bevatten om eventuele nieuwe inzichten vlot te laten doorvloeien in de concrete lastenboeken tijdens de looptijd van het programma.

Een ander aandachtspunt zijn de kosten voor de overheid. Uiteraard is het zo dat het sluiten van beheerovereenkomsten met landbouwers kosten met zich meebrengt voor de overheid. Dit gegeven alleen al wettigt dat maatregelen zo ontworpen worden dat ze effectief dienen te zijn in het licht van de beoogde doelstelling. Dit impliceert dat met nog meer zorg dient gekeken naar de macro- en microlocatie van aangevraagde en te sluiten overeenkomsten en met het belang van lastenboeken die op alle punten een doelmatigheidstoets kunnen doorstaan.

#### **4.2.3.2 VLIF-steun voor niet productieve investeringen**

*Sterktes*

Wat VLIF-steun betreft is het vanzelfsprekend een pluspunt dat actueel 100% van de subsidiabele kosten voor de aanleg van kleine landschapselementen worden vergoed. Daarbij wordt ook op voorhand afgetoetst of de investering/type KLE wel verantwoord is op die locatie (bv. geen hoge bomenrij in open akkerlandschap). Dit wordt aangetoond door een attest afgeleverd door de VLM. Net zoals beheerovereenkomsten gebeurt de aanvraag van VLIF-steun op vrijwillige basis. Weliswaar wordt op deze manier een permanente structuur gecreëerd die na aanleg behouden blijft, waarbij het correct beheer door beheerovereenkomsten kan worden ondersteund.

#### *Aandachtspunten*

Wat de VLIF-steun voor de aanleg van nieuwe KLE betreft, is het alvast een aandachtspunt dat dit instrument op heden amper wordt benut. Hoewel dit instrument in theorie de aanleg van permanente ecologische infrastructuur dient te dragen, blijkt het in de praktijk niet tot resultaten te leiden (zie eerder onder 3.3.3). Waaraan dit precies te wijten is, is niet geheel duidelijk. Mogelijk zijn de administratieve (veel tussenstappen, complexe on-line aanvraag) en/of financiële instapdrempels (>1.000€ exclusief BTW per dossier) te hoog voor de vaak eerder kleinschalige aard van de investering. Daarnaast is het aan de landbouwer zelf om de steun aan te vragen en wordt er op het terrein amper wervende promotie gemaakt rond dit instrument (geen specifiek personeel die landbouwers actief gaat benaderen, zoals bij beheerovereenkomsten wél het geval is). Het Vlaams Regeerakkoord 2019-2024 voorziet hier evenwel een belangrijke inhaaloperatie zoals reeds onder 3.4.2 geduid.

Niettegenstaande deze VLIF-steun 100% van de subsidiabele kosten beoogt te dekken, zijn de forfaitair bepaalde vergoedingen te scherp berekend waardoor landbouwers vaak alsnog zelf een deel moeten bijpassen om de aanplant te kunnen realiseren.

Deze VLIF-steun staat momenteel los van alle andere instrumenten; er is geen of onvoldoende stimulans via bijvoorbeeld een koppeling met de randvoorwaarden, met klassieke beheerovereenkomsten of -gezien de belangrijke maatschappelijke meerwaarde van deze KLE's- een vorm van bonus.

#### **4.2.3.3 LV-Agromilieumaatregelen**

Het Departement Landbouw en Visserij subsidieert een beperkt aantal teelten en teeltwijzen vanuit het PDPO als agromilieumaatregel<sup>7</sup>. De focus hiervan ligt bij een aantal maatregelen op het stimuleren van teelten en teeltpraktijken die milieudrukken beogen te beperken. Raakvlakken met akkervogels zijn (in de PDPOIII-lijst) te vinden bij de subsidie voor de teelt van vlinderbloemigen.

In combinatie met het stimuleren van een grotere bedrijfseigen eiwitproductie gaat de teelt van vlinderbloemigen gepaard met minder bemesting, minder gewasbeschermingsmiddelen en een goede bodembedekking/verminderde erosiegevoeligheid. Vlinderbloemigen bieden een rijker insectenleven en

---

<sup>7</sup> <https://lv.vlaanderen.be/nl/subsidies/agromilieumaatregelen>

dus voedsel voor akkervogels en bepaalde teelten (voedererwten, veldbonen) blijven tot de oogst relatief zonder intensief maaibeheer (itt bv. grasklavermengsels) op het veld waarbij ze dekking en nestgelegenheid kunnen bieden.

Eerder dan hier verder dieper in te gaan op de specifieke meerwaarde van de vlinderbloemigenteelt voor akkervogels, willen we hier illustreren dat dit instrument opportuniteiten biedt voor een positieve teeltdiscriminatie en aldus een instrument kan zijn om bepaalde akkervogelvriendelijke teelten en teeltwijzen te stimuleren.

### **4.3 Instrumenten uit andere beleidsdomeinen**

#### **4.3.1 Instrumenten uit het Decreet Landinrichting**

Het Decreet Landinrichting van 28 maart 2014 beoogt op een geïntegreerde wijze de afstemming en de toepassing van instrumenten en de uitvoering van maatregelen die gericht zijn op het behoud, het herstel en de ontwikkeling van functies en de kwaliteiten te realiseren. Het decreet voorziet hiervoor verschillende instrumenten die via 3 sporen al dan niet kunnen worden ingezet. Spoor 1 betreft de inzet van instrumenten ter uitvoering van een landinrichtingsplan ter realisatie van een landinrichtingsproject. In spoor 2 worden instrumenten ingezet ter uitvoering van de inrichtingsnota ter realisatie van een concreet project, plan of programma dat is goedgekeurd en van financiering voorzien door de Vlaamse Regering, provinciebestuur of gemeentebestuur. In spoor 3 worden instrumenten ingezet ter uitvoering van een beheervisie van een concreet project, plan of programma.

Het pallet aan instrumenten beoogt enerzijds maatregelen op het vlak van inrichting (inrichtingswerken, vestigen van erfdienstbaarheden van openbaar nut, ...) anderzijds op het vlak van beheer (beheerovereenkomsten en dienstenvergoedingen). Daarnaast zijn er nog instrumenten gericht op verwerving en grondmobiliteit (herverkaveling, gebruikruil, ...) en ten slotte grondenbank, koopplicht, bedrijfsverplaatsing, -stopzetting of -reconversie. Onderstaande figuur 13 biedt een overzicht. De mogelijke inzet van instrumenten is evenwel niet in ieder spoor gelijk.



**Figuur 13. Visualisatie van de verschillende instrumenten uit de instrumentenkoffer van het decreet landinrichting.**

Uiteraard gaat de focus van de doelstellingen van het Decreet Landinrichting veel ruimer dan énkél het aspect biodiversiteit c.q. akkervogels doch het biedt zeker raakvlakken en kansen om een gebied op een betere manier in te richten voor akkervogels door het voorzien van permanente structuren of door een bepaald beheer voor langere termijn vast te leggen en te ondersteunen.

De instrumenten beheerovereenkomsten en dienstenvergoeding kunnen bovendien al relatief eenvoudig en laagdrempelig worden afgesloten via een vastgestelde beheervisie. Daarbij wordt een gebied aangeduid op basis van een beheervisie die onder meer volgende elementen bevat: een omschrijving van de doelstellingen en maatregelen waarvoor de beheerovereenkomsten en de dienstenvergoedingen worden ingezet, de te verwachten resultaten, een omschrijving van de pakketten beheerovereenkomsten en dienstenvergoedingen die voor de uitvoering van de beheervisie kunnen worden gesloten respectievelijk uitbetaald en de motivering voor de inzet van de instrumenten. Een beheerovereenkomst is daarbij een overeenkomst waarbij de gebruiker of groep van gebruikers van een grond er zich vrijwillig toe verbinden om gedurende een bepaalde termijn een vooraf bepaalde prestatie te leveren. Een jaarlijkse dienstenvergoeding wordt toegekend als ten gevolge van een opgelegd beheer of opgelegde inrichting een bijkomende dienst op het vlak van beheer gewenst is. Het bedrag van de beheerovereenkomst of dienstenvergoeding staat in verhouding tot de geleverde inspanningen, de eventuele inkomstenderving en de transactiekosten die ermee gepaard gaan. Beheerovereenkomsten en diensten die bepaalde milieu- of natuurdoelstellingen realiseren kunnen alleen vergoed worden als een hogere kwaliteit voor milieu en natuur wordt bereikt dan de basiskwaliteit voor milieu en natuur.

Een voordeel van de beheerovereenkomsten sensu Decreet Landinrichting (niet te verwarren met de beheerovereenkomsten sensu PDPO) en de dienstenvergoeding is dat elke gebruiker, niet alleen een

landbouwer, beheerder kan zijn. Daarnaast kan het beheer verzekerd worden voor een langduriger periode dan bijvoorbeeld een beheerovereenkomst sensu PDPO. Tenslotte kan iedere administratieve overheid een dienstenvergoeding toekennen. Weliswaar is bij de ontwikkeling, vergoeding en inzet van deze instrumenten een afstemming met -indien voorkomend- gelijksoortige instrumenten uit het GLB belangrijk.

#### 4.3.2 Natuurbeheerplan

Om biodiversiteit te beschermen en te bevorderen is vanuit het natuurbeleid het instrument natuurbeheerplan het meest beproefd of bekend. Om beheersubsidies te kunnen verkrijgen, wordt een natuurbeheerplan opgesteld voor de betreffende terreinen. Een natuurbeheerplan is geen doel op zich maar een middel om in een bepaald terrein, beheerd ten behoeve van het natuurbehoud, bepaalde doelstellingen (i.v.m. ecologie, bosbeheer, landschap, cultuurhistorie, recreatie...) te realiseren. Een natuurbeheerplan heeft een looptijd van 24 jaar, tenzij anders bepaald bij de goedkeuring ervan.

Het concept houdt in dat in een gebied de functie natuur primeert boven andere functies. Daarbij wordt beoogd, via een gericht beheer, de verworven biodiversiteitswaarde langdurig te garanderen. Binnen dergelijke gebieden wordt 'medegebruik' steeds afgewogen aan de hoofdfunctie, zijnde in dat geval natuur of biodiversiteit. Vanuit deze optiek kan het instrument bijdragen tot het behouden, realiseren en gepast beheren van permanente ecologische structuren in het landbouwgebied.

Bij het opstellen van een natuurbeheerplan worden afhankelijk van de doelstellingen die gekozen worden voor de realisatie van de ecologische functies 4 types onderscheiden: type 1: behouden van de aanwezige natuurkwaliteit; type 2: bereiken van een hogere natuurkwaliteit; type drie: bereiken van de hoogste natuurkwaliteit en type 4: erkend natuurreservaat.

In deze context (SBP akkervogels) gaat het om relatief beperkte oppervlaktes zodat het natuurbeheerplan type 2 (hogere natuurkwaliteit) meest gepast lijkt. Over het ganse terrein gelden dan de criteria voor geïntegreerd natuurbeheer terwijl minstens 25% van de oppervlakte van het terrein wordt beoogd voor de ontwikkeling van één of meerdere natuurstreefbeelden. Voor natuurbeheerplan type 2 gelden geen minimumoppervlaktes. In bepaalde gevallen kan ook een natuurbeheerplan type 3 (hoogste natuurkwaliteit) overwogen worden: daarbij gelden opnieuw de criteria voor geïntegreerd natuurbeheer maar dient over het ganse terrein één of meerdere natuurstreefbeelden tot doel gesteld. Daarenboven dienen in een natuurbeheerplan type 3 voor bepaalde natuurstreefbeelden minimale oppervlaktes nagestreefd te worden en is de vereiste na te streven kwaliteit vaak hoger.

Natuurstreefbeelden die in de context van akkervogels best aansluiten zijn:

- *Soortenrijk mesofiel hooiland* (voor type 3 énkél indien gestreefd wordt naar het regionaal belangrijk biotoop rbbhu of het Europese habitatype 6510)
- *Soortenrijk permanent cultuurgrasland met relictén van halfnatuurlijke graslanden* (voor type 3 énkél indien gestreefd wordt naar regionaal belangrijk biotoop rbbkam of rbbzil of het Europese habitatype 6510)
- *Soortenrijk verruigd grasland* (voor type 3 énkél indien gestreefd wordt naar het Europees te beschermen habitat 6430)
- *Doornstruweel* (zowel type 2 als type 3)



- *Soortenrijke akker met veel en/of zeldzame akkerkruiden (énkel voor type 2)*
- *Leefgebied voor beschermde soorten overeenkomstig het Soortenbesluit, die geen Europees te beschermen soort zijn (énkel voor type 2)*
- *Leefgebied voor Europees te beschermen soorten, habitattypische soorten of soorten waarvoor er een goedgekeurd SBP bestaat (zowel type 2 als type 3)*

Naast een forfaitaire beheersubsidie, in functie van de vooropgestelde natuurstreefbeelden (vegetatie) van het natuurbeheerplan, is ook een aanvullende subsidie voor het behoud en de verbetering van leefgebieden van soorten, opgesomd in de bijlage 1 van het besluit betreffende de subsidiëring van het geïntegreerd natuurbeheer, mogelijk. In de context van dit SBP is soortengroep 2 relevant: het ecoprofiel *'dieren van structuurrijke graslanden in een kleinschalig landschap'* (van de akkervogels staat hier énkel geelgors vermeld). Mogelijke maatregelen betreffen: onderhoud van hagen, houtkanten en knotbomen (resp. pakket 2, 3 en 4), en gefaseerd maaien omwille van ongewervelden (pakket 6).

Zowel natuurlijke personen, privaatrechtelijke rechtspersonen als besturen kunnen een beheersubsidie verkrijgen op voorwaarde dat de aanvrager een terrein beheert op basis van een goedgekeurd natuurbeheerplan dat voldoet aan de voorwaarden voor het beheer van een terrein van type twee, drie of vier en de in het natuurbeheerplan tot doel gestelde natuurstreefbeelden voldoen aan de bepalingen.

Voor de oppervlakte die een landbouwer inbrengt in een natuurbeheerplan kan evenwel geen landbouwsteun meer worden bekomen.

### 4.3.3 Instrumenten van Regionale Landschappen

Een regionaal landschap bevordert in hoofdzaak het streekeigen karakter, de natuurrecreatie, het recreatief medegebruik, de natuureducatie, het draagvlak voor natuur en het beheer in uitvoering van het Natuurdecreet. Een regionaal landschap heeft ook als taak het beheer, het herstel, de aanleg en de ontwikkeling van kleine landschapselementen te faciliteren, stimuleren en coördineren.

Regionale landschappen hebben vaak projecten of zelfs een standaardwerking die focust op aan landbouwlandschappen gebonden soorten (waaronder akkervogels), landschapsherstelprojecten, ... al dan niet in rechtstreekse samenwerking met landbouwers, maar ook met andere particulieren en lokale overheden. Eigen initiatieven en projecten (landschapsplannen, landschapsbedrijfsplannen, ...) kunnen vanuit een lokale, gebiedsgerichte visie en werking andere instrumenten aanvullen en versterken.

### 4.3.4 Projectsubsidies in het kader van wildbeheereenheden en jachtfonds

#### *Projectsubsidie*

Een erkende wildbeheereenheid (WBE) kan bij het Agentschap voor Natuur en Bos een aanvraag indienen tot het verkrijgen van een projectsubsidie. De projecten moeten het wildbeheerplan/faunabeheerplan uitvoeren, de veiligheid van de jacht verhogen, een verbeterde samenwerking met alle partners initiëren of meer en betere natuur creëren. Er kan per erkende WBE die niet over een faunabeheerplan beschikt maximaal 1 project per jaar worden ingediend met een maximumbedrag voor de toegekende subsidie van 1500 euro. Wanneer de WBE over een faunabeheerplan beschikt, kan maximaal 9000 euro per volledige erkenningsperiode van 6 jaar worden aangevraagd waarbij zelf kan gekozen worden hoe dit bedrag besteed wordt (meerdere jaarlijkse kleinere projecten dan wel 1 of meerdere grotere projecten (>1500€) voor de ganse periode).

Het project waarvoor projectsubsidie wordt gevraagd, dient aan te sluiten bij een limitatieve lijst aan subsidieerbare typeprojecten waarvoor forfaitaire bedragen werden bepaald (andere projectvoorstellen zijn evenwel ook mogelijk doch worden geëvalueerd na indiening). Volgende types projecten uit deze lijst passen binnen het kader van dit SBP:

- Aanleg van heggen, houtkanten en struwelen met gebruik van inheemse soorten
- Onderhoud van heggen, houtkanten en struwelen
- Inzaaien van landbouwgronden of akkerranden met kruidenmengsels voor wildsoorten

#### *Jachtfonds*

De inkomsten die de Vlaamse overheid int van de Vlaamse jachtverloven en inschrijvingsgelden voor het jachtexamen, worden in een fonds gestopt met de toepasselijke naam 'Jachtfonds'. Een belangrijk deel van het Jachtfonds wordt opnieuw geïnvesteerd in de praktische organisatie van het jachtgebeuren, maar ook in de verbetering van de leefgebieden van wildsoorten binnen het brede kader van natuurbehoud.

Het jachtfonds is een flexibel instrument (zowel geografisch als thematisch) waarbij er een focus kan gelegd worden in het besteden van de middelen. Zo werd in 2019 bijvoorbeeld de focus gelegd op een

subsidie rond biotoopherstel in beboste jachtgebieden en een subsidie voor de aanleg van everbuffers in een beperkt aantal gemeenten in Vlaanderen. Deze subsidies worden in het kader van een proefproject toegekend via een inkoopveiling. Via deze nieuwe methode wordt betracht met het beschikbare budget zoveel mogelijk te realiseren op het terrein.

Het jachtfonds kan in de toekomst uiteraard ook beslissen om tijdelijk of periodiek de focus te leggen op de subsidiëring van projecten ten voordele van het leefgebied van wildsoorten in een akkercontext, wat zowel de leefgebieden van wildsoorten als van andere wilde dieren in het landbouwgebied ten goede kan komen.

#### **4.3.5 Specifieke subsidies in het kader van een Soortenbeschermingsprogramma**

Het artikel 25. Van het Soortenbesluit voorziet dat soortenbehoudsmaatregelen voor bepaalde soorten of groepen van soorten betrekking kunnen hebben op onder andere het toekennen van subsidies. In het kader van dit SBP zou de mogelijkheid kunnen voorzien worden om een projectsubsidie uit te werken die als het ware experimenteerruimte biedt om innovatieve maatregelen of teeltwijzen en de wetenschappelijke opvolging daarvan (op ecologisch, eventueel ook op landbouwkundig vlak) uit te proberen.

Ze kan ook ondersteuning bieden voor een lokale groep van actoren die via een samenwerkingsverband, al of niet ondersteund door een coördinator, een inspanningsverbintenis aangaan binnen een bepaald projectgebied om er de situatie voor akkervogels te verbeteren.

Procedureel kan dit worden geïnitieerd en financieel ondersteund via een projectoproep, met het SBP als kader, vanuit de doelstelling dat bijgedragen moet worden aan een betere kennis van en een betere toestand voor akkervogels. Hierbij kan een (onafhankelijke) expertenjury een keuze maken tussen de verschillende kandidaat-projecten.

#### **4.3.6 LEADER**

LEADER is de afkorting van voor 'Liaison Entre Actions de Développement de l'Economie Rurale' (vrij vertaald 'samenwerking voor plattelandsontwikkeling) en is een Europees subsidiëringsprogramma voor plattelandsontwikkeling. LEADER wordt met Europese (50%), Vlaamse (25%) en Provinciale middelen (25%) ondersteund. In Vlaanderen zijn momenteel 12 regio's erkend als LEADER-gebied, de beheerder van het programma is de VLM, de coördinatie van de aanpak binnen de regio's gebeurt door de Provincies. Binnen deze gebieden wordt een waaier aan projecten ondersteund die bijdragen aan de geïntegreerde en duurzame ontwikkeling van het platteland, met een innovatief en experimenteel karakter en die bijdragen tot samenwerken en netwerkvorming op streekniveau.

Zowel lokale overheden, vzw's, feitelijke verenigingen, vennootschappen, verenigingen met een winstoogmerk en zelfs natuurlijke personen komen in aanmerking voor het indienen van een LEADER-project. Hierbij is samenwerking cruciaal. Voor de periode 2023-2027 lijkt Leader in de ontwerp-plannen voor het volgend Strategisch Plan potentieel te bieden om diverse acties te ondernemen inzake akkervogels, zowel breed als specifiek rond de in dit SBP benoemde paraplu-soorten. Gezien ook Korte Keten en lokale verwerkingsketens een aandachtspunt worden, kan LEADER ook interessant zijn om

faciliterende samenwerkingsverbanden op te zetten rond bv. het verwerken van producten en/of reststromen uit akkervogelbeheer.

#### **4.3.7 Overige instrumenten**

Naast bovenvermelde instrumenten zijn er ook nog initiatieven die vanuit lokale overheden worden geïnitieerd. Bijvoorbeeld soortenbeschermingsplannen die financiële ondersteuning bieden voor de aanleg van velden wintervoedsel. Op dergelijke instrumenten, die zich eerder lokaal richten, gaan we hier niet verder op in omdat we ons in dit hoofdstuk vooral richten op instrumenten die op schaal Vlaanderen inzetbaar zijn. Het is niettemin belangrijk om te vermelden dat ze bestaan.

**Tabel 1: Samenvatting van enkele kenmerken van de hierboven besproken instrumenten**

Instrument	Landbouwer	Particulier	Lokale overheid	Vrijwillig/ verplicht	Looptijd
Randvoorwaarden	x			Verplicht	5 jaar
Vergroeningsvoorwaarden				Vrijwillig	5 jaar
Beheerovereenkomst en PDPO	x			Vrijwillig	5 jaar
VLIF-steun	x			Vrijwillig	Permanent (KLE)
LV Agromilieumaatregelen	x			Vrijwillig	5 jaar
Beheerovereenkomst en LI	x	x		Vrijwillig	Variabel, in overleg af te spreken.
Dienstenvergoeding	x	x		Verplicht	Afhankelijk van kader
Natuurbeheerplansubsidies	x	x	x	Vrijwillig	In principe 24 jaar
Instrumenten van Regionale Landschappen	x	x	x	Vrijwillig	Afhankelijk van de aard: permanent (KLE) tot tijdelijk (teelten ter bevordering van biodiversiteit)
Projectsubsidies WBE		Enkel via WBE		Vrijwillig	Afhankelijk van de maatregel, al dan niet permanent (KLE)
Jachtfonds		In principe gericht op jachtsector		Vrijwillig	Afhankelijk van de nadere uitwerking.
SBP - projectsubsidies	x	x	(x)	Vrijwillig	Afhankelijk van de nadere uitwerking.
LEADER	x	x	x	Vrijwillig	Afhankelijk van de nadere uitwerking.

## 5 Maatregelen ten voordele van akkervogels

### 5.1 Inleiding

Maatregelen die positief zijn voor akkervogels dienen in te spelen op 1 of meerdere van volgende zaken:

- het bieden van voedsel (jaarrond);
- het bieden van beschutting tegen weer en wind en veiligheid naar predatoren, ook wel 'dekking' genoemd;
- het bieden van nestgelegenheid.

Bij de hieronder besproken maatregelen wordt aan de hand van onderstaande pictogrammen weergegeven binnen welk thema de betreffende maatregel nuttig is. Uiteraard kan een maatregel ook inspelen op verschillende noden tegelijk.



'Voedsel' omvat zowel de aanwezigheid van geschikte voedselbronnen binnen het leefgebied van akkervogels, als de variatie van het voedselaanbod.



'Dekking' betreft de aanwezigheid van vegetatie en kleine landschapselementen die schuilmogelijkheden en afscherming van predatoren bieden.



'Nestgelegenheid' betreft de aanwezigheid van geschikte nestplaatsen voor akkervogels, alsook de omstandigheden voor succesvolle broedsels.

Er zijn heel wat maatregelen te bedenken die gunstig zijn voor akkervogels. Daarbinnen is er een grote diversiteit naar uitvoering (vlakdekkend vs. strookvorm), impact op de gangbare landbouwpraktijk (sterk aanleunend bij een productieve teelt tot volledig teeltvervangend) en duur van de maatregel (permante structuren vs. 1-jarige maatregelen). Om de maatregelen op een overzichtelijke wijze te beschrijven worden ze hieronder gegroepeerd per type; of althans het type waarin de maatregel doorgaans wordt uitgevoerd.

Onder 5.1 komen maatregelen gericht op permanente ecologische infrastructuur aan bod. Onder 5.2 worden maatregelen beschreven die een reguliere akkerbouwteelt mits enkele aandachtspunten akkervogelvriendelijker kunnen maken. Onder 5.3 komen specifieke akkervogelmaatregelen aan bod waarvan de implementatie op perceelsniveau wordt beoogd. Onder 5.4 worden specifieke akkervogelmaatregelen beschreven die bedacht zijn voor uitvoering in stroken/randén. Weliswaar dient vermeld dat vlakvormig bedachte maatregelen ook nuttig inzetbaar kunnen zijn als (voldoende brede) strook en vice versa. Onder 5.5 worden aanvullend een aantal overige maatregelen gebundeld, onder andere ook maatregelen die door niet-landbouwers kunnen worden genomen.

Per maatregel wordt bekeken welke akkervogelsoorten voornamelijk voordeel uit de maatregel halen. Daarnaast wordt voor elke maatregel nagegaan of er reeds geschikte instrumenten beschikbaar zijn voor de implementatie van de betreffende maatregel. Tevens worden reflecties gemaakt ten aanzien van de landbouwkundige meerwaarde en inpasbaarheid van de maatregelen in de landbouwbedrijfsvoering.

De beschreven maatregelen schetsen het pallet aan mogelijkheden zonder daarbij teveel in detail te gaan wat concrete beheervorschriften betreft. Parallel aan de opmaak van dit SBP werd een technische werkgroep opgestart die tal van akkervogelvriendelijke maatregelen onder de loep nam en concrete aanbevelingen formuleerde om deze maatregelen al dan niet (nog) effectiever te maken. Deze inzichten werden geconcludeerd in verslagen van deze technische werkgroep en geresumeerd in beknopte en praktische fiches die werden overgemaakt aan de administraties die het passende instrumentarium beheren.

In §5.6 wordt er een eerste verkenning gedaan hoe maatregelen idealiter gecombineerd worden met elkaar en hoe deze elkaars 'rendement' (in termen van akkervogels) kunnen verhogen.

Ook hier worden reflecties gemaakt ten aanzien van de kansen die deze combinatiemogelijkheden (al dan niet) bieden voor de inpassing in landbouwbedrijfsvoering.



## 5.2 Maatregelen gericht op permanente ecologische structuur in het landschap

Permanente ecologische infrastructuur in het landschap vormt als het ware de ruggengraat voor de biodiversiteit in het landbouwgebied. Voor tal van soorten vormen permanente natuurlijke elementen een duurzaam reservoir van waaruit het omliggende landbouwgebied (i.h.b. tijdelijke maatregelen) kan worden gekoloniseerd. In die zin verhoogt de aanwezigheid van permanente elementen de slagkracht van tijdelijke maatregelen, tegelijk vormt het jaarrond een buffer voor wijzigingen in het aanbod van tijdelijke maatregelen en seizoenale variatie in het landbouwgebied.

Permanente ecologische infrastructuur hoeft niet a priori topnatuur te zijn, vooral het blijvend karakter ervan en de voorspelbaarheid van haar aanwezigheid vormt de meerwaarde. Ze kan vlakvormig zijn (bv. permanente graslanden) of lijnvormig (bv. heg).

### 5.2.1 Instandhouding van bloemrijk hooiland / soortenrijk grasland



#### Omschrijving van de maatregel

Deze maatregel betreft de instandhouding en beheer van bloemenrijke, relatief schrale (=weinig bemeste) hooilanden in een akkerlandschap. Naast nestgelegenheid trekt bloemrijk hooiland in het bijzonder diverse ongewervelden aan. Voor akkervogels die broeden in de akkers rondom biedt het een belangrijk reservoir aan (kuiken)voedsel zodat een relatief geïsoleerd grasland in een ruimer akkergebied een belangrijke meerwaarde kan betekenen voor de voedselbeschikbaarheid en kuikenoverleving. Daarnaast vormt een permanent grasland een permanent reservoir aan ongewervelden zodat tijdelijke akkervogelmaatregelen in de omtrek vlotter kunnen gekoloniseerd worden door deze prooidieren.

Met het oog op akkervogels kennen deze graslanden bij voorkeur een gefaseerd maai-beheer, waarbij op een faunavriendelijke manier wordt gemaaid om maaislachtoffers te vermijden. Een specifiek aandachtspunt, als we willen dat botanisch waardevollere graslanden ook een meerwaarde hebben voor akkervogels, is de maaidatum. Deze zou minimaal uitgesteld moeten worden tot 15 juni, wat voor vele soorten akkervogels alsnog een groot risico op uitmaaïen van (2<sup>de</sup>) nesten en jongen inhoudt. Idealiter wordt gestreefd naar 15 juli.

Het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen en meststoffen, is vanuit de doelstelling akkervogels, niet wenselijk.

Het grootste ecologisch potentieel van deze maatregel bevindt zich op de zuidgerichte hellingen. Dergelijke percelen kunnen ook bijdragen aan de erosieproblematiek.

#### Zinvol voor welke (akker)vogelsoorten?

- Paraplu-soorten: geelgors, grauwe gors, patrijs en veldleeuwerik.
- Andere soorten: onder meer grauwe kiekendief, gele kwikstaart.

#### Maatregel als instrument beschikbaar?

Deze maatregel past binnen de BO 'ontwikkeling soortenrijk grasland' en 'behoud soortenrijk grasland'.

De vraag kan gesteld of, ten behoeve van akkervogels, specifiek moet ingezet worden op het ontwikkelen van nieuwe soortenrijke graslanden op tijdelijke basis. Waar langjarig een historisch mestgebruik gold, kan er immers van uit gegaan dat het lang kan duren eer er een soortenrijk grasland tot stand komt. In een akkerlandschap waar 'blijvend' gras evenwel schaars is, kan het evenwel toch zinvol zijn bepaalde perceeltjes in de richting van 'soortenrijk grasland' te laten ontwikkelen zo er garanties zijn op de duurzame ontwikkeling en instandhouding ervan. Als zulke percelen grote aantallen paardenbloem of andere composieten herbergen, vormen die al een waardevolle foerageerplek voor zaadeters én insecteneters.

In de BO 'soortenrijk grasland' wordt naargelang de situatie gekozen voor enkel maaien of maaien en nabegrazing. Wat betreft het maaibeheer is er de optie om vanaf 15 juni of vanaf 15 juli te maaien. Het uitstellen van het maaibeheer tot 15 juli is wenselijk voor patrijs en voor 2<sup>de</sup> legsels van bepaalde akkervogelsoorten.

Soortenrijke halfnatuurlijke graslanden zijn een natuurstreefbeeld bij het natuurbeheerplan type 2 en sommige hoogkwalitatieve varianten ook bij het natuurbeheerplan type 3.

#### **Maatregel reeds opgenomen in andere SBP's?**

Deze maatregel is niet op maat vorm gegeven en ingezet in een ander SBP.

Bron: <https://www.vlm.be/nl/themas/beheerovereenkomsten>.

#### **Impact, eventuele meerwaarde en inpasbaarheid in landbouwbedrijfsvoering**

Gras kan in principe in de veehouderij gebruikt worden. Er rijzen echter verschillende uitdagingen om het gras landbouwkundig te valoriseren:

- Wanneer de graslandperceeltjes in het akkerbouwlandschap relatief afgelegen zijn, is het relatief kostelijk om het gras te maaien en af te voeren;
- Gezien er niet gemest mag worden en gezien de restricties op de maaiperiode (na 15 juni of 15 juli) zijn de biomassa-productie en de voedingswaarde van het gras niet optimaal.

Mocht betracht worden om het gras te valoriseren in een veeteeltbedrijf dan zal het als ruwvoeder benut kunnen worden voor droge koeien en het jongvee. Voor hoogproductief melkvee kan soortenarm en intensief beheerd gras, dat een deel beslaat van het volledige rantsoen (krachtvoer, maïssilage en gras(silage)), voor een aanzienlijk deel vervangen worden door gras afkomstig van soortenrijke graslanden, zonder een wezenlijke afname in melkproductie.

Daarnaast heeft deze maatregel een meerwaarde voor bestuivers zoals bijen en vlinders naar omliggende teelten.

Bron: Bruinenberg, M.H. (2003)

## 5.2.2 Hagen, heggen, houtkanten, struwelen



### Omschrijving van de maatregel

Hagen, heggen, houtkanten en struwelen kunnen diverse functies hebben voor akkervogels: nestplaatsen, schuilplaatsen, foerageerplaatsen, verzamelplaatsen, zangposten, ... Volgende randvoorwaarden worden best in acht genomen bij implementatie van deze maatregel:

- de keuze voor hetzij hagen, heggen, houtkanten of struwelen gebeurt best weloverwogen;
- heggen worden niet geschoren tijdens het broedseizoen, ook het beheer van houtkanten en struwelen wordt uitgesteld tot na het broedseizoen;
- Bij eventuele inplant wordt gebruik gemaakt van streekeigen inheemse soorten, bij voorkeur autochtoon plantgoed..
- Een zeker cyclisch beheer is nodig om een voldoende dichte vegetatiestructuur tegen de bodem te behouden.

### Zinvol voor welke (akker)vogelsoorten?

- Paraplusoorten: geelgors, grauwe gors en patrijs.
- Andere soorten: onder meer zomertortel, grasmus, ringmus, putter, kneu, ...

Alhoewel deze maatregel a priori aansluit op landschappen waar KLA's worden beoogd is het, in een weliswaar lagere dichtheid, ook nuttig om heggen of struwelen te voorzien in open landschappen (winterdekking, refugium voor ongewervelden, ...).

### Maatregel als instrument beschikbaar?

- De aanleg van haag, heg, houtkant of bomenrij door landbouwers wordt momenteel ondersteund via het VLIF als steun voor een niet-productieve investering – zie <https://lv.vlaanderen.be/nl/subsidies/vlif-steun/niet-productieve-investeringssteun>.
- Het onderhoud van kleine landschapselementen door landbouwers wordt ondersteund door beheerovereenkomsten, die afgestemd zijn op de verschillende types KLE: onderhoud van hagen, kaphagen, heggen, houtsingels, houtkanten ....
- Gemeentelijke subsidiereglementen voorzien soms ook een stimulans voor de aanleg en het onderhoud van KLE (eerder gericht op particulieren (niet-landbouwers)).
- Aanvullend op de BO's bevat de Catalogus Agromilieu-en klimaatsteun het maatregelenpakket Onderhoud Struweelkant (KLE9) die naast klassieke houtkanten ook voor braam of bremstruwelen kan gebruikt worden.
- Regionale landschappen voorzien ook vaak in de aanleg van kleine landschapselementen in het kader van hun reguliere werking en diverse projecten rond biodiversiteitsherstel in het buitengebied.
- Deze maatregel past ook binnen de projectsubsidies voor wildbeheereenheden. Mogelijk kan ze ook binnen het kader van de projectsubsidies vanuit het jachtfonds worden voorzien.
- Hagen en houtkanten kunnen het voorwerp uitmaken van een natuurbeheerplan type 2.

### Maatregel reeds opgenomen in andere SBP's?

Het voorzien/beheren van lijnvormige houtige KLE's, als leefgebied of als ecologische verbinding tussen leefgebieden, komt aan bod in volgende vastgestelde SBP's: boomkikker, grauwe klauwier, hazelmuis, knoflookpad, vroedmeesterpad en vleermuizen. In het SBP grauwe kiekendief komen structureel verankerde elementen als holle wegen, graften en hagen aan bod als leefgebied voor prooidieren.

### **Impact, eventuele meerwaarde en inpasbaarheid in landbouwbedrijfsvoering**

Hagen, heggen, houtkanten en struwelen nemen plaats in en lijken zo op het eerste zicht een landbouwkundig verlies te genereren, maar de landbouwkundige impact is, wanneer deze structuren goed zijn ingepast in het landschap, al bij al beperkt. Zo kunnen in glooiende landschappen hagen, struwelen of houtkanten voorzien worden op steile taluds (graften).

Ontegensprekelijk kunnen hagen, heggen, houtkanten en struwelen ook een meerwaarde spelen op vlak van erosiepreventie, houtproductie en afrastering tussen percelen. Maar eveneens zorgt een plaatselijk microklimaat voor een beter opbrengst in bepaalde zones in de buurt van deze structuren en kunnen ze ook bijdragen aan een betere bodemkwaliteit, bestuiving en natuurlijke plaagbestrijding.

Bronnen: Dochy & Hens, 2005; Baert e.a., 2007b; Vlaamse Overheid, 2015.

### 5.2.3 Ecologisch beheer van wegbermen



#### **Omschrijving van de maatregel**

In het akkerlandschap wordt momenteel vaak te ver geploegd waarbij (delen van) de wegbermen, horend tot het openbaar domein, verdwijnen en mee worden geïntegreerd in de akker.

Deze maatregel houdt in dat wegbermen als onderdeel van het openbaar domein worden gerespecteerd en beheerd conform het bermbesluit (of indien daarvan afwijkend, via een goedgekeurd bermbeheerplan). Zelfs smalle wegbermen hebben immers een belangrijke potentie in functie van voedselaanbod in de periode van de hungry-gap door de beschikbaarheid van zaden van vroegbloeiende kruiden (bijvoorbeeld paardenbloem) die tijdens het vroege voorjaar het stapelvoedsel kunnen vormen. Hoewel een botanische meerwaarde niet voor de hand ligt op bermen langs akkers kan een goed bermbeheer op die manier toch een belangrijke meerwaarde betekenen voor akkervogels.

Via het doen respecteren van het openbaar domein en het toepassen van de bestaande regelgeving met betrekking tot het bermbeheer, is het mogelijk meer te doen voor akkervogels en ervoor te zorgen dat er ook 'vaste structuren' met meerwaarde deel uitmaken van landschappen waar akkervogels voorkomen. Weliswaar vergt dit een specifieke opvolging en afstemming met de aangelanden.

Het gebruik van pesticiden is generiek verboden op het openbaar domein<sup>8</sup>.

#### **Zinvol voor welke (akker)vogelsoorten?**

- Paraplusoorten: geelgors, grauwe gors, patrijs en veldleeuwerik.

#### **Maatregel als instrument beschikbaar?**

Deze maatregel betreft énkél het doen respecteren van het openbaar domein en het correct beheer van de wegbermen conform de geldende wetgeving (Bermbesluit).

#### **Maatregel reeds opgenomen in andere SBP's?**

Neen.

#### **Impact, eventuele meerwaarde en inpasbaarheid in landbouwbedrijfsvoering**

Gras kan in principe in de veehouderij gebruikt worden. Er rijzen echter verschillende moeilijkheden om het gras van wegbermen landbouwkundig te valoriseren:

- Door het voorkomen als strook (niet perceelsdekkend / over grote oppervlakte) is het relatief kostelijk om het gras te maaien en af te voeren;

---

<sup>8</sup> Besluit van de Vlaamse Regering van 13 maart 2013 houdende nadere regels inzake duurzaam gebruik van pesticiden in het Vlaamse Gewest voor niet-land- en tuinbouwactiviteiten en de opmaak van het Vlaams Actieplan Duurzaam Pesticidengebruik

- Gezien de restricties in het bermbesluit op de maaiperiode (1<sup>ste</sup> snede pas vanaf 15 juni) en het streven naar verschraling is de voedingswaarde en de biomassa productie van bermgras doorgaans eerder laag.
- Door de potentiële aanwezigheid van zwerfvuil/afval is het niet aangewezen het als veevoeder te benutten.

Mocht toch betracht worden om (een deel van) het gras te valoriseren in een veeteeltbedrijf dan zal het (enkel) benut kunnen worden voor droge koeien en het jongvee.

## 5.2.4 Behoud van onverharde veldwegen



### **Omschrijving van de maatregel**

Bij vogels zijn onverharde veldwegen erg in trek: stofbad, kale grond, plasjes stagnerend regenwater, diverse (tred) vegetaties met éénjarigen met eetbare zaden, ... Onverharde wegen (en hun bermen) kunnen aldus tot de permanente ecologische structuur van een landschap worden gerekend.

Bij de herinrichting van landbouwgebieden bij ruilverkavelingsprojecten worden overharde wegen vaak heringericht en (deels) verhard waarbij hun ecologische functie verdwijnt of vermindert.

### **Zinvol voor welke (akker)vogelsoorten?**

- Paraplusoorten: geelgors, grauwe gors, patrijs en veldleeuwerik.

### **Maatregel als instrument beschikbaar?**

Deze maatregel betreft énkél het behoud van onverharde wegen met de specifieke ecologische meerwaarde die er aan verbonden is. Bij de herinrichting van landbouwgebieden bij ruilverkavelingsprojecten worden overharde wegen vaak heringericht en (deels) verhard waarbij hun ecologische functie verdwijnt of vermindert.

### **Maatregel reeds opgenomen in andere SBP's?**

Neen.

### **Impact, eventuele meerwaarde en inpasbaarheid in landbouwbedrijfsvoering**

Voor de moderne landbouw zijn verharde wegen wenselijk voor transport en bereikbaarheid. Naast het ecologisch belang is er ook het functionele aspect dat dient overwogen.

### 5.3 Maatregelen gericht op een akkervogelvriendelijkere teeltwijze

Onder tijdelijke terreinmaatregelen begrijpen we allerhande maatregelen op het perceel of aan de rand ervan die in principe geen langdurig karakter beogen maar in bepaalde gevallen wel enkele jaren naeen op dezelfde plek moeten worden aangehouden om effectief te zijn. Het gaat om maatregelen op landbouwpercelen die inspelen op voedselbeschikbaarheid, dekking en/of nestgelegenheid.

#### 5.3.1 Akkervogelvriendelijk telen van (zomer)granen



##### Omschrijving van de maatregel

Graangewassen hebben intrinsiek veel potentieel voor akkervogels. Zowel wintergranen als zomergranen bieden een meerwaarde:

- Wintergranen kunnen al in het vroege voorjaar dekking geven en een veilige broedplaats voor eerste legfels van bijvoorbeeld veldleeuwerik. Eens het graan geoogst en zolang het veld als 'stoppel' behouden blijft, kan valzaad voedsel bieden.
- Zomergranen kunnen in het vroege voorjaar, tijdens de 'hungry gap' een voedselbron zijn voor akkervogels (kiemen, groeitopjes) en bieden door hun ijlere structuur in het voorjaar ook meer foerageermogelijkheden voor akkervogels dan wintergranen. Aangezien zomergranen generiek iets later worden geoogst dan wintergranen bieden zomergranen kansen op een veilige broedplaats voor tweede legfels. Net zoals voor wintergranen geldt, eens het graan geoogst en zolang het veld als 'stoppel' behouden blijft, kan valzaad een bron van voedsel zijn.

Of het telen van zomergranen of wintergranen werkelijk een meerwaarde heeft voor akkervogels hangt evenwel van diverse factoren af:

- a) of er (nog) ruimte is om te foerageren tussen de halmen (i.f.v. de rijdichtheid – zaaidichtheid);
- b) of er herbiciden en/of pesticiden worden gebruikt (effect op voedselbeschikbaarheid – onkruidkiemen, onkruidzaden en ongewervelden);
- c) of het zaadgoed al dan niet behandeld is;
- d) in hoeverre en hoelang na het dorsen van het graan het veld als stoppel blijft liggen;
- e) In hoeverre er binnen een bepaald gebied jaarrond voldoende aanbod is van voedsel en dekking.

Globaal kan gesteld dat de maatregel interessanter wordt voor akkervogels naarmate: er meer ruimte is tussen de halmen, het gebruik van herbiciden en pesticiden achterwege blijft, er gekozen wordt voor niet behandeld zaadgoed en de stoppel langer behouden blijft.

De afgelopen decennia is er sprake van een verschuiving van het verbouwen van zomergranen naar wintergranen. In het nadeel van het telen van zomergranen spelen de vaak lagere opbrengsten (t.o.v. wintergranen) en het gegeven dat, zeker bij bredere rijafstanden, onkruiddruk een hoger risico vormt (zie hiervoor maatregel 5.2.2). Het is aanbevolen om te streven naar voldoende variatie in het areaal zomer- en wintergranen, daartoe zal het vooral nodig zijn om de teelt van zomergranen te stimuleren.

Bronnen: Dochy & Hens, 2005.



### **Zinvol voor welke (akker)vogelsoorten?**

- Paraplusoorten: grauwe gors, geelgors, patrijs en veldleeuwerik.
- Andere soorten: onder meer Kievit.

### **Maatregel als instrument beschikbaar?**

Deze maatregel valt niet binnen het kader van een bestaand instrument; er bestaat geen beheerovereenkomst voor. Wel is het aspect winterstoppel als maatregel opgenomen in de Catalogus Agromilieu-en klimaatsteun (Winterstoppel – SB22).

### **Maatregel reeds opgenomen in andere SBP's?**

Deze maatregel is niet op maat vorm gegeven en ingezet in een ander SBP.

Bron: <https://www.vlm.be/nl/themas/beheerovereenkomsten>.

### **Impact, eventuele meerwaarde en inpasbaarheid in landbouwbedrijfsvoering**

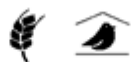
Het verbouwen van granen heeft ontegensprekelijk nog steeds een belangrijke plaats in de landbouw. Het verbouwen van granen is zinvol in zowel de typische akkerbouw, de veeteelt als in gemengde bedrijven en kan zijn plaats hebben in zowel gangbare landbouw als biolandbouw.

Wanneer deze maatregel in een akkervogelvriendelijke maatregel wordt geïmplementeerd zal er dus steeds nog een opbrengst zijn voor de landbouwer. In die zin kan gesproken van een 'productieve maatregel'.

Het telen van zomergranen is niet op elke bodemsoort mogelijk; zware gronden zijn in het voorjaar moeilijk te bewerken, dus klei- en poldergronden zijn niet geschikt voor het telen van zomergranen.

Toepassing in biolandbouw (haver of haver/gerst, als veevoeder)

### 5.3.2 Onderzaaien van vlinderbloemigen onder zomergraan



#### **Omschrijving van de maatregel**

Het betreft het in het voorjaar inzaaien van een graansoort met een vlinderbloemige als onderzaai. Voor akkervogels verhoogt het inzaaien van vlinderbloemigen als ondergewas in zomergranen het aanbod aan groeitopjes/bladeren, zaden en ongewervelden. Weliswaar neemt de aantrekkelijkheid als foerageergewas vrij snel af als de gecombineerde vegetatiestructuur van graan en ondergroei te dicht wordt. Dat is in het bijzonder het geval als de reguliere rijafstanden uit de graanteelt worden gehanteerd. Bij bredere rijafstanden van het graan kan een hogere onkruiddruk een risico vormen wat bij dergelijke mengteelt voorkomen wordt door de onderzaai van vlinderbloemigen. Door te kiezen voor ijlere soorten vlinderbloemigen (voederwikke, luzerne) kan alsnog de doorwandelbaarheid van het gewas (c.q. foerageerpotentie) tot op zekere hoogte behouden blijven.

De onderzaai dient aangepast te zijn aan de bodemtextuur om een optimaal resultaat te verkrijgen. Na de oogst verkrijgt men ook op de stoppel, zonder bijkomende bewerking, een groenbedekker (ondergezaaide vlinderbloemige) die klaar staat voor de winter. In de winter verleent de maatregel dan ook de nodige dekking.

Aangezien vlinderbloemigen geen herbiciden verdragen is het gebruik ervan bij implementatie van deze maatregel alvast geen optie wat ook bijdraagt aan het verminderen van de algemene milieudruk.

Met de duurtijd dat de vlinderbloemige behouden blijft, kan gevarieerd worden. Er kan voor gekozen worden dit te beperken tot het voorjaar (half maart) of het gewas kan langer behouden blijven.

Een variant is te bedenken waarbij onder het graan een gras-klover mengsel wordt ingezaaid dat het jaar erop als grasklaverteelt kan worden geoogst. Voor akkervogels is dit evenwel minder aangewezen gezien dit leidt tot een dichtere ondergroei en een intensief beheerde grasklaverteelt in het jaar erop, wat een ecologische val kan betekenen voor akkervogels.

#### **Zinvol voor welke (akker)vogelsoorten?**

Deze maatregel is zinvol voor patrijs en wellicht nog heel wat andere akkervogelsoorten, zeker tijdens de broedperiode. Qua wintervoedsel is het mogelijk niet voor alle soorten de beste maatregel omdat soorten als veldleeuwrik en grauwe gors verondersteld mogen worden hun voedsel makkelijker te zullen vinden op een 'klassiek' ijl stoppelveld.

Het is belangrijk om gebiedsgericht de meerwaarde af te toetsen. De dichtheid van het ondergewas is bijvoorbeeld nadelig voor veldleeuwrik maar wel positief voor grauwe gors.

#### **Maatregel als instrument beschikbaar?**

Deze maatregel maakt geen deel uit van een bestaande BO.

Bron: <https://www.vlm.be/nl/themas/beheerovereenkomsten>

### **Maatregel reeds opgenomen in andere SBP's?**

Deze maatregel is niet op maat vorm gegeven en ingezet in een ander SBP.

Bron: <https://www.vlm.be/nl/themas/beheerovereenkomsten>

### **Impact, eventuele meerwaarde en inpasbaarheid in landbouwbedrijfsvoering**

In veeteeltbedrijven is de maatregel, alvast in theorie, interessant omdat na de oogst van het graan meteen een nieuw gewas 'klaarstaat' dat het daarop volgende jaar geoogst kan worden. Daarnaast heeft deze maatregel meerwaarde op vlak van bodemverbetering (organische stof, structuur, stikstoffixatie) en onderdrukking van ongewenste onkruiden, wat de behoefte aan het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen vermindert.

De teelt van onderzaai grasklaver onder een graangewas is landbouwkundig niet evident en niet zonder risico. Ten eerste is er het risico van het verdrogen van het graangewas wanneer de (extra) grasklaver vocht uit de bodem wegneemt. Ten tweede zal de inzaai oordeelkundig moeten gebeuren want bewaakt moet worden dat alles goed kiemt. Niet alle grassen zijn overigens geschikt om 'onder scherm' te doen groeien en deze die dat wél doen, zijn ook niet altijd even smakelijk voor het vee.

### 5.3.3 Japanse haver als zaadleverende groenbedekker



#### **Omschrijving van de maatregel**

Deze maatregel houdt in dat er na de hoofdteelt Japanse haver, al dan niet licht gemengd met andere soorten (voederwikke, zonnebloemen, bladrammenas ...), wordt ingezaaid en dat de nateelt gedurende een bepaalde tijd behouden blijft.

Het is in principe de bedoeling om:

- Door tijdig (uiterlijk 1 augustus) inzaaien van de Japanse haver deze nog hetzelfde groeiseizoen in zaad te doen komen.
- De Japanse haver minstens te behouden tot in het navolgende voorjaar;
- geen gewasbeschermingsmiddelen te gebruiken na de inzaai van de nateelt (uitgezonderd voor de pleksgewijze bestrijding van distels).

In het Regionaal Landschap Westhoek wordt de maatregel al enkele jaren toegepast als aanvulling op de BO vogelvoedselgewas. Het graan uit die BO is in de loop van januari meestal uitgeput en pas dan komt de Japanse haver in zaad. Let wel: dit lukt niet elk jaar. In heel droge zomers is de kieming later en is het groeiseizoen ontoereikend om nog zaad te vormen. Het is daarom beter om de maatregel (en het risico) over veel kleinere percelen te spreiden en niet te concentreren op enkele grote percelen.

#### **Zinvol voor welke (akker)vogelsoorten?**

- Paraplu-soorten: in het bijzonder geelgors en grauwe gors; later op de winter als het gewas open valt komen ook patrijs en veldleeuwerik er in.
- Andere soorten: nagenoeg alle zaadeters, in het bijzonder ringmus, kneu, rietgors en vinkachtigen

#### **Maatregel als instrument beschikbaar?**

De maatregel bestaat als instrument onder vorm van de BO 'hamstervriendelijke nateelt' die evenwel enkel gesloten kan worden in gebieden waar bescherming van de hamster wordt beoogd.

#### **Maatregel reeds opgenomen in andere SBP's?**

Deze maatregel is eveneens opgenomen in het SBP hamster en gevaloriseerd als instrument.

Bronnen: Vlaamse overheid, 2015; <https://www.vlm.be/nl/themas/beheerovereenkomsten>.

#### **Impact, eventuele meerwaarde en inpasbaarheid in landbouwbedrijfsvoering**

De nateelt met Japanse haver maakt het uiteraard niet mogelijk dat een 'klassieke' winterteelt kan worden ingezaaid. In die zin kan er een landbouwkundige beperking zijn.

Toch hoeft zelfs deze maatregel niet zonder betekenis te zijn voor de landbouw.

Het gericht inzetten van deze maatregel biedt tal van bijkomende voordelen omwille van de gunstige eigenschappen van Japanse haver:

- Snelle onderdrukking van onkruidgroei wegens goede en snelle startontwikkeling;
- Reductie wortellesie-aaltjes;
- Vorstgevoelig: geen opslag in vervolgteelt;
- Erosiepreventie (intensieve beworteling).

Tevens kan ze ook bijdragen aan de bodemverbetering (hoge organische stofproductie, structuur en eventueel stikstoffixatie) waardoor volgend op deze nateelt een betere productie van het navolgend gewas zou kunnen worden verkregen.

Door het 'overbruggen' van de winter kan het gewas in principe ook als groenbedekker worden gehonoreerd. Op die manier kan deze maatregel bijdragen aan het verkrijgen van een vergroeningspremie. Bovendien kan de landbouwer dan derogatie krijgen voor deze percelen; het verkrijgen van een uitzondering op de maximale bemesting van 170 kg N per ha dierlijke mest. Er zijn echter aanwijzingen dat na een hoge bemesting de plant vooral investeert in bladeren en niet of later in bloei, en dus niet in zaad komt in het najaar. Verder onderzoek is hier noodzakelijk.

Om nog hetzelfde jaar in zaad te komen, is een vroege inzaai (voor 1 augustus) noodzakelijk. De facto kan dit dus enkel na de oogst van vroeg geoogste gewassen: wintergerst (in vroege jaren evt. ook na wintertarwe), haver, erwten, ....

#### **Bemerking**

Er worden tegenwoordig rassen Japanse Haver geselecteerd die pas later in bloei komen en die daarom niet meer in zaad komen. Het is duidelijk dat die rassen hier niet als zaadleverende groenbedekker kunnen beschouwd worden. Niet in zaad gekomen Japanse haver trekt immers quasi geen vogels aan, de vegetatie is te dicht voor de vogels en er zijn geen zaden.

### 5.3.4 Telen van low-input gewassen



#### **Omschrijving van de maatregel**

Het algemeen vermijden van het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen en meststoffen leidt op vele vlakken tot een sterke kwaliteitsverbetering binnen landbouwgebied van zowel natuur (met name biodiversiteit) als het abiotische milieu (bodem, lucht, water). Eén van de belangrijkste voordelen voor akkervogels is een verhoging van kuikenoverleving n.a.v. een verhoogde ongewerveldenfauna. Er zijn gewassen die 'van nature' minder nood hebben aan gewasbeschermingsmiddelen en/of meststoffen. Hierbij kan gedacht worden aan de teelt van vlinderbloemigen zoals luzerne, bepaalde graansoorten zoals triticale, en mengteelten (bijvoorbeeld gerst – erwten, triticale – veldbonen). In geval van mengteelten wordt hierbij dus een ondergewas ingezaaid dat ongewenste onkruiden onderdrukt en tegelijk een landbouwkundige meerwaarde creëert (in geval van vlinderbloemigen bedrijfseigen eiwitten). De teelt van dergelijke gewassen kan, naargelang de beschouwde teelt, ook bijkomende nestgelegenheid en dekking opleveren.

Tevens is het een optie om deze maatregel in functie van teeltrotatie in te zetten. Een voorbeeld hierbij is het telen van een x aantal jaar luzerne, wat een positief effect heeft op het vervolggewas als stikstofbinder (maar ook als bodemverbeteraar en onkruid-onderdrukker), zodoende er geen bijkomende bemesting nodig is op datzelfde vervolggewas. Dit kan voor een landbouwer, mits geen opbrengstverliezen, een stimulans zijn om minder te gaan bijmesten en zijn kosten voor kunstmest terug te schroeven.

Deze maatregel beoogt uitdrukkelijk een 'volleveldsmaatregel' te zijn die wordt toegepast op het gehele perceel.

#### **Zinvol voor welke (akker)vogelsoorten?**

Deze maatregel is zinvol voor bijna alle akkervogelsoorten, inclusief alle paraplu-soorten. Wel kan er een risico bestaan met betrekking tot het broeden in de teelt, afhankelijk van het beheer: oogsttijdstip en/of oogstintervallen.

#### **Maatregel als instrument beschikbaar?**

Teelten van (bepaalde) vlinderbloemigen worden vanwege departement L&V gesubsidieerd (LV-agromilieumaatregelen).

Bepaalde vlinderbloemigen kunnen meetellen als ecologisch aandachtsgebied (vergroening)<sup>9</sup>.

#### **Maatregel reeds opgenomen in andere SBP's?**

De teelt van luzerne is opgenomen binnen volgende beheersovereenkomsten:

- BO's voor grauwe kiekendief: aanleg en onderhoud luzernestrook vogelakker grauwe kiekendief;

---

<sup>9</sup> [https://lv.vlaanderen.be/sites/default/files/attachments/fiche\\_vergroening\\_-\\_stikstofbindende\\_gewassen\\_-\\_versie\\_06022019.pdf](https://lv.vlaanderen.be/sites/default/files/attachments/fiche_vergroening_-_stikstofbindende_gewassen_-_versie_06022019.pdf)

- BO's voor hamster: aanleg en onderhoud luzernestrook hamster.

Bronnen: <https://www.vlm.be/nl/themas/beheerovereenkomsten>, Vandegehuchte e.a., 2015; Vlaamse Overheid, 2015.

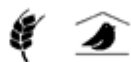
### **Impact, eventuele meerwaarde en inpasbaarheid in landbouwbedrijfsvoering**

De bedoelde maatregelen hebben zeker een belangrijke landbouwkundige waarde. De meeste teelten zijn goed inpasbaar in de veehouderij. Eveneens zijn mengteelten reeds gangbaar als veevoeder in de biologische landbouw en kunnen op bedrijfsniveau een meerwaarde bieden in functie van het telen van bedrijfseigen eiwitrijke gewassen. Bepaalde teelten gelden ook voor voedingstoepassingen (spelt: brood; haver: ontbijtgranen) en bepaalde teelten hebben nauwelijks/weinig verlies ten opzichte van andere (gangbare/behandelde) gewassen.

Aangezien deze maatregel als een 'volleveldsmaatregel' beoogd wordt, valt deze best in de context van (semi-)productieve teelten te plaatsen. Het inzetten van deze maatregel op bedrijfsniveau kan, zoals hierboven beschreven, ook een meerwaarde betekenen. Hierbij wordt via een rotatiesysteem steeds een deel van het areaal op deze wijze geteeld waarbij een zekere mate van extensivering wordt nagestreefd om deze gebieden aantrekkelijker te maken voor akkervogels en tegelijk de bodemvruchtbaarheid en -weerbaarheid te verhogen voor landbouwdoeleinden.

Teelttechnisch dient in acht genomen te worden dat het beheer van dergelijke teelten voldoende akkervogelvriendelijk is wat betreft oogsttijdstip en -intervallen. Het combineren van deze teelten met stroken kan hiervoor een meerwaarde bieden.

### 5.3.5 Behoud stoppel in 1 winter



#### Omschrijving van de maatregel

Het hanteren van de maatregel ‘behoud stoppel in 1 winter’ houdt in dat er na de oogst van een graangewas in de winterperiode geen vervolgteelt/groenbemester wordt ingezaaid of andere ingrijpende grondbewerking wordt uitgevoerd. Het stoppelveld dat na de oogst ontstaat, wordt met rust gelaten en biedt akkervogels dekking en foerageergelegenheid. Er zijn enkele specifieke aanbevelingen bij de ‘vormgeving’ van deze maatregel:

- de stoppel blijft behouden tot half maart;
- er wordt (gedurende de winter) geen ander beheer (maai- of klepelbeheer) uitgevoerd.
- Er worden vanaf de oogst geen herbiciden (uitgezonderd voor de pleksgewijze bestrijding van distels) gebruikt zodat stoppelkruiden, die een belangrijke voedselbron vormen voor akkervogels, goed tot ontwikkeling kunnen komen.

Er kan nog onderscheid gemaakt worden tussen 2 varianten in deze maatregel:

- Behoud stoppelveld in de winter: stoppels worden minstens t.e.m. half maart behouden om een hungry gap te vermijden.
- Behoud stoppelveld tot de zomer (15 juli / 1 augustus): de stoppel wordt (nog) langer behouden, om ook broedsels van akkervogels in het perceel een kans te geven.

Het is een optie deze maatregel te combineren met het dun inzaaien met een groenbedekker of om een ‘sanitaire rand’ te voorzien met bijvoorbeeld rogge of Japanse haver.

#### Zinvol voor welke (akker)vogelsoorten?

Deze maatregel is zinvol voor bijna alle akkervogelsoorten, incl. alle paraplu-soorten.

#### Maatregel als instrument beschikbaar?

Deze maatregel valt niet binnen het kader van een bestaand instrument. De BO “onbespoten, overwinterende stoppelakker” bestond maar is inmiddels geschrapt.

Bron: <https://www.vlm.be/nl/themas/beheerovereenkomsten>

De Catalogus Agromilieu-en klimaatsteun bevat wél een maatregelenpakket Winterstoppel (SB22).

#### Maatregel reeds opgenomen in andere SBP’s?

Deze maatregel is vermeld in het SBP grauwe kiekendief en het SBP Europese hamster maar deze maatregel is niet op maat vorm gegeven of vertaald als instrument (zie hoger).

#### Impact, eventuele meerwaarde en inpasbaarheid in landbouwbedrijfsvoering

Winterstoppel betekent uiteraard dat er in nazomer/najaar geen nieuw, oogstbaar gewas (wintergranen) kan worden ingezaaid zodat er sprake kan zijn van een zeker landbouwkundig verlies. Weliswaar is dit



verlies er ook indien voor een rotatie met aardappelen of maïs wordt gekozen. De omschakeling naar meer zomerteelten kan hier in zekere mate een oplossing aan bieden maar hier geldt generiek de bemerking die ook reeds is gemaakt ten aanzien van het telen van zomergranen: (zie §5.2.1) overschakeling van wintergranen naar zomergranen impliceert in regel een zeker opbrengstverlies.

Een specifiek aandachtspunt vormt het gegeven dat binnen de huidige vergroeningspremie de nateelt van een groenbedekker wordt aangemoedigd zodat er bij de keuze van het behoud van de stoppel (en dus niet inzaaien met groenbedekker) minder 'ecologisch aandachtsgebied' kan worden ingebracht door de landbouwer voor zijn percelen. Tevens ontnemt het de landbouwer een mogelijkheid op derogatie; het verkrijgen van een uitzondering op de maximale bemesting van 170 kg N per ha dierlijke mest.

Bronnen: Dochy & Hens, 2005; Dochy, 2012; VILT, 2017; Guelinckx, 2017; Wilson e.a., 2017; Baert e.a., 2007a; Baert e.a., 2007c; Vandegehuchte e.a., 2015; Vlaamse Overheid, 2015.

### 5.3.6 Extensiever beheerd luzernehoiland i.f.v. akkervogels



#### **Omschrijving van de maatregel**

Luzerne trekt heel wat ongewervelden aan en biedt aldus stapelvoedsel voor tal van akkervogels. Daarnaast verkiezen in het bijzonder veldleeuweriken een kort, gewas om hun nesten in te maken. Pas gemaaid, vormt luzerne een erg aantrekkelijk broedbiotoop voor deze soort. Om de nestjes kans te geven vliegvlug te geraken mag de volgende maaibeurt evenwel niet te snel volgen. Bij de akkervogelvriendelijke teelt van luzerne liggen tijdens het broedseizoen de intervallen tussen de snedes dan ook minstens 60 dagen uiteen. De eerste snede kan gebeuren vanaf 1 maart.

Deze maatregel gaat er van uit dat in een bepaald gebied een zeker areaal aanwezig is dat idealiter een gedifferentieerde beheerkalender heeft. Op deze manier vinden vogels altijd wel ergens een geschikt perceel om in te broeden.

Er kan verwacht worden dat 1<sup>ste</sup> broedsels ook vaak in andere teelten voorkomen wat het uitmaairisico bij de 1<sup>ste</sup> snede van luzerne spreidt. Indien toch nesten worden uitgemaaid bij de eerste snede, wordt verwacht dat dit vroeg in het broedseizoen gebeurt zodat de vogels nog tot een vervangelsel kunnen overgaan. Deze maatregel beoogt in het bijzonder een geschikte broedplek voor 2<sup>de</sup> broedsels veldleeuwerik, wanneer andere gewassen daarvoor te hoog/dicht zijn opgeschoten.

Specifieke aanbevelingen<sup>10</sup>:

- Luzerne wordt best gezaaid in de nazomer (tot half september), desnoods in het voorjaar (vanaf april).
- Het interval van 60 dagen tussen 2 snedes geldt tot het einde van het broedseizoen (15 augustus).
- Idealiter bij elke maaibeurt een strook luzerne laten staan als insectenrijke strook (stapelvoedsel voor kuikens, reservoir aan zomervoedsel). Deze functie kan ook opgevangen worden door een strookvormige maatregel aan de rand van de teelt.

#### **Zinvol voor welke (akker)vogelsoorten?**

Deze maatregel is bij voorbaat gericht op veldleeuwerik. Weliswaar zullen ook andere soorten profiteren van het verhoogd voedselaanbod (ongewervelden). In gebieden met grauwe gors is er een groot risico op ecologische val; daar wordt deze maatregel best énkél uitgerold indien voldoende garanties zijn voor nestopvolging en evt. -bescherming.

---

<sup>10</sup> Het Regionaal Landschap Zuid-Hageland werkte een specifieke en praktijkgerichte leidraad uit rond de ecologische teelt van luzerne. Daarin staan nog meer aanbevelingen en worden deze ook van bijkomende achtergrondinformatie voorzien:

[https://www.rlz.be/rlzh/sites/default/files/Ecologische%20teelt%20luzerne\\_Web.pdf](https://www.rlz.be/rlzh/sites/default/files/Ecologische%20teelt%20luzerne_Web.pdf)

Voor patrijs is er mogelijk een risico op ecologische val (uitmaaien nesten). Wellicht maakt een vroege 1<sup>ste</sup> maaibeurt (maart-april) het perceel minder aantrekkelijk voor deze soort om in te broeden, wat dit risico beperkt. Aangezien luzernevelden ook aantrekkelijk kunnen zijn voor andere soorten (bv. haas) is het aangewezen om faunavriendelijk te maaien: van binnen naar buiten maaien, of van de ene zijde van het perceel naar de andere. Ook énkél overdag maaien (is sowieso gangbare praktijk bij luzerne (meer suikers)).

### **Maatregel als instrument beschikbaar?**

Teelten van (bepaalde) vlinderbloemigen worden onder PDPO III door het departement Landbouw en Visserij gesubsidieerd als agromilieumaatregel (zie <https://lv.vlaanderen.be/nl/subsidies/agromilieuverbintenissen/teelt-van-vlinderbloemigen-pdpo-iii>).

De teelt van luzerne is binnen bestaande beheersovereenkomsten als strook opgenomen

- BO's voor grauwe kiekendief: aanleg en onderhoud luzernestrook vogelakker grauwe kiekendief;
- BO's voor hamster: aanleg en onderhoud luzernestrook hamster.

Bronnen: <https://www.vlm.be/nl/themas/beheerovereenkomsten>,

### **Maatregel reeds opgenomen in andere SBP's?**

- BO's voor grauwe kiekendief: aanleg en onderhoud luzernestrook vogelakker grauwe kiekendief;
- BO's voor hamster: aanleg en onderhoud luzernestrook hamster.

Bron: Vandegehuchte e.a., 2015; Vlaamse Overheid, 2015.

### **Impact, eventuele meerwaarde en inpasbaarheid in landbouwbedrijfsvoering**

Vanuit landbouwkundig perspectief kunnen luzerne, klavers en wikkes prima tot 4 of zelfs 5 keer per jaar gemaaid worden. Normaalgezien volgen de snedes elkaar op met tussenpauzes van een 40- tal dagen. Het extensiever beheer (60 dagen) zorgt dus voor een beperkt volume- en kwaliteitsverlies.

### 5.3.7 Strokenteelt



#### Omschrijving van de maatregel

Bij strokenteelt worden reguliere gewassen geteeld in lange stroken naast mekaar in plaats van op 1 grote akker eenzelfde gewas te telen. Het is een variant op de vogelakker waarbij evenwel alle stroken een oogstbaar product opleveren. Het waardevolle voor akkervogels schuilt hem in de diversiteit van verschillende gewassen met een verschillende bewerkingskalender op korte afstand van elkaar. Bij bewerkingen op de ene strook is er altijd een veilige zone (andere strook) nabij voor kuikens wat de overleving verhoogt en tussen 2 stroken/gewassen is er altijd een gradiënt die voor flora en fauna interessant is.

#### Zinvol voor welke (akker)vogelsoorten?

Het aantal lopende meters randen tussen naburige gewassen is bij strokenteelt veel groter dan bij de teelt van slechts 1 gewas op een perceel wat in het bijzonder voor patrijs aantrekkelijk is. Variatie op korte afstand is evenwel voor alle akkervogelsoorten een pluspunt.

#### Maatregel als instrument beschikbaar?

Deze maatregel is momenteel niet als instrument beschikbaar.

#### Maatregel reeds opgenomen in andere SBP's?

Deze maatregel werd nog niet vermeld in andere SBP's.

#### Impact, eventuele meerwaarde en inpasbaarheid in landbouwbedrijfsvoering

Landbouwkundig kan deze maatregel ook zijn waarde hebben:

- Omdat er in smalle stroken gewassen geteeld worden kan de druk van ziekten en schadelijke organismen kleiner zijn wat kan leiden tot mindere noodzaak van het gebruik van pesticiden. De meeste schadelijke insecten zijn namelijk gewasgebonden, hun natuurlijke vijanden niet.
- Nuttige fauna krijgt veel meer kansen en kan zorgen voor een hogere functionele agrarische biodiversiteit (FAB).
- De teelt van verschillende gewassen op 1 perceel betekent een risicospreiding bij klimatologische extremen. De ene strook zal door extreme weersomstandigheden misschien minder opbrengen, de andere misschien net meer.
- De opbrengst is doorgaans iets hoger, maar de kosten ook waardoor het totaalplaatje op het eind van de rit toch licht negatief uitvalt: de inrichting van een perceel met strokenteelt brengt een beperkte meerkost met zich mee van enkele tientallen tot 150€/ha.

Bron: De Levende Natuur, september 2019.

### 5.3.8 Onbespoten akkerranden



#### **Omschrijving van de maatregel**

Deze maatregel betreft het niet behandelen van de randzones van percelen/gewassen met herbiciden en insecticiden. Met deze maatregel bedoelen we specifiek de rand van een gewas, dat het volledige perceel in beslag neemt, die niet wordt meebehandeld (bv. de buitenrand van een perceel met graan). Op deze manier kunnen kruiden spontaan tussen het gewas opschieten. Deze trekken op hun beurt insectenleven aan. Beide elementen dragen bij tot een hoger voedselaanbod in de zomer.

Uiteraard is deze maatregel maar nuttig als het gewas op zich geschikt is voor akkervogels om in te foerageren.

In het Verenigd Koninkrijk is deze maatregel al heel lang in gebruik onder de term 'conservation headland'.

#### **Zinvol voor welke (akker)vogelsoorten?**

- Paraplusoorten: patrijs.
- Andere soorten: grauwe gors en allerlei andere, voornamelijk insectenetende, (akker)vogelsoorten.

#### **Maatregel als instrument beschikbaar?**

Het niet behandelen van (graan)randen is als aparte BO niet beschikbaar.

In de Catalogus Agromilieu-en klimaatsteun sluit het maatregelenpakket 'Bloemrijke graanstroken - SB19' aan bij deze maatregel.

#### **Maatregel reeds opgenomen in andere SBP's?**

Deze maatregel werd nog niet vermeld in andere SBP's.

#### **Impact, eventuele meerwaarde en inpasbaarheid in landbouwbedrijfsvoering**

Het verlies voor de landbouwer, door het toepassen van deze maatregel, is relatief beperkt. Er is in principe geen verliesoppervlakte en ook de 'faunarand' kan worden geoogst. Dit geldt alvast als de faunarand als rand van een graangewas wordt voorzien.

## 5.4 Gerichte akkervogelmaatregelen op perceelsniveau

### 5.4.1 Behoud stoppel in 2 winters (of eenjarige braak)



#### Omschrijving van de maatregel

Eénjarige braak houdt in dat stoppelvelden niet 1 winter (zie maatregel onder §5.2.5) maar 2 winters worden behouden. In feite betekent het dat een perceel ca. 1,5 jaar braak ligt. Vaak spreekt men ook van ‘zomerstoppel’ omdat de stoppel ook een volle zomer braak ligt. Een groot voordeel van zomerstoppel is het vele voedsel voor akkervogels in jaar 2 (tussen 1<sup>ste</sup> winter en 2<sup>de</sup> winter), zowel van onkruidzaden als insecten.

Er kan eventueel voor gekozen worden om deze maatregel toe te passen op slechts een deel van het perceel of in een perceelsrand.

Naast de zaken die reeds vermeld werden onder de maatregel ‘behoud stoppel in 1 winter’ zijn er enkele specifieke aanbevelingen bij de ‘vormgeving’ van deze maatregel:

- deze maatregel wordt best verspreid toegepast in een grootschalige landschap om de predatierisico’s zo klein mogelijk te houden;
- het is aangewezen deze maatregel te implementeren in een rotatiesysteem om de blijvende integratie van deze maatregel in een landbouwgebied mogelijk te maken.

#### Zinvol voor welke (akker)vogelsoorten?

Deze maatregel is zinvol voor bijna alle akkervogelsoorten, incl. alle paraplu-soorten.

#### Maatregel als instrument beschikbaar?

Deze maatregel valt niet binnen het kader van een bestaand instrument.

Deze maatregel valt in de toekomst misschien in te passen als BO in een landbouwschema waarbij 3 van de 5 jaar een reguliere teelt op het perceel kan plaatsvinden (weliswaar minstens 2 keer graan, maar het laatste jaar is de teelt dan vrij) en er gedurende 2 jaar een volledige derving (braak) is. Schema: graan-braak-graan-braak-vrije keuze.

#### Maatregel reeds opgenomen in andere SBP’s?

Deze maatregel werd nog niet vermeld in andere SBP’s.

#### Impact, eventuele meerwaarde en inpasbaarheid in landbouwbedrijfsvoering

De landbouwkundige impact van het behoud van stoppel in 2 navolgende winters is uiteraard groot; gedurende 1 volledig jaar kan er geen oogstbaar gewas van het veld worden gehaald.

Voor de rest gelden dezelfde opmerkingen als reeds gegeven onder de maatregel ‘behoud stoppel in 1 winter’ (zie §4.1.11).

Bronnen: Dochy & Hens, 2005; Guelinckx, 2017.



#### 5.4.2 Meerjarige braaklegging van stoppelvelden



##### Omschrijving van de maatregel

De meerwaarde van meerjarige braaklegging van stoppelvelden t.o.v. behoud stoppel in 1 winter of in 2 winters (zie §5.2.5 en §5.3.1), is dat meerjarige braaklegging nog meer spontane ontwikkeling van al dan niet kruidenrijke of bloemenrijke grasruigtes toelaat, met naast eenjarige ook tweejarige planten.

Het is echter niet geheel duidelijk of meerjarige braaklegging, langer dan 2 jaar, echt zo waardevol is voor akkervogels. Het betreffend perceel zal na verloop van tijd evolueren naar een grasland/ruigte en er is geen sprake meer van het typische pioniersstadium wat veel akkervogels verkiezen.

##### Zinvol voor welke (akker)vogelsoorten?

Deze maatregel is mogelijk zinvol voor bijna alle akkervogelsoorten, inclusief alle paraplu-soorten. Zie wel de bedenking ten aanzien van de afnemende meerwaarde na het 2<sup>de</sup> jaar, gerelateerd aan de spontane ontwikkeling (sluiting) van de vegetatie, zoals hoger aangegeven.

##### Maatregel als instrument beschikbaar?

De Catalogus Agromilieu-en klimaatsteun bevat een maatregelenpakket 'Faunastroom spontane evolutie' (SB21) die de spontane evolutie van vegetatie beoogt gedurende de looptijd van de overeenkomst.

##### Maatregel reeds opgenomen in andere SBP's?

Deze maatregel werd nog niet vermeld in andere SBP's en dus ook geen vormgegeven als instrument ten behoeve van een soort waarvoor reeds een SBP is gemaakt.

##### Impact, eventuele meerwaarde en inpasbaarheid in landbouwbedrijfsvoering

De landbouwkundige impact van meerjarige braaklegging is uiteraard groot; gedurende 2 (of meer) volledige jaren kan er geen oogstbaar gewas van het veld worden gehaald.

Voor de rest gelden dezelfde opmerkingen als reeds gegeven onder de maatregel 'behoud stoppel in 1 winter' (zie §4.1.11).

Bronnen: Dochy & Hens, 2005; Vandegehuchte e.a., 2015

#### 5.4.3 Voedselgewassen voor akkervogels (incl. wisselteelt, bloemenblokken)



##### Omschrijving van de maatregel



Het principe van de maatregel voedselgewas is dat een gewas, in principe zaadleverend, niet geoogst wordt en dus voedsel levert gedurende een groot deel van het jaar (kiemen, groeitopjes/bladeren, zaden en granen). Door de lange(re) periode dat het gewas ongemoeid wordt gelaten trekt het bovendien ook ongewervelden aan, de belangrijkste voedselbron voor de kuikens. Deze maatregel biedt uiteraard ook kansen voor dekking en als veilige nestplaats.

Bij de implementatie van deze maatregel zijn er een aantal opties.

- a) Er zijn verschillende gewaskeuzen mogelijk. Vaak wordt gekozen voor een graansoort maar ook Brassica-soorten (boerenkool, koolzaad, raap, koolraap, ...), quinoa, vlas, pluimgierst, teunisbloem, honingklaver, e.a. kunnen worden overwogen
- b) er kan 1 enkele gewassoort worden ingezaaid of er kan gekozen worden voor een mengsel;
- c) er kan gevarieerd worden met de duur dat het gewas behouden wordt op het veld / de voorbereidingen worden getroffen voor een nieuwe teelt. Kiest men voor een gewas of een mengsel waarin (ook) 2-jarigen aanwezig zijn dan moet uiteraard gewerkt worden met een aangepaste duur opdat het zaad van de 2-jarige soorten beschikbaar komt;
- d) er kan al dan niet gewerkt worden in een wisselteeltformule waarbij beurtelings een deel van het zaadleverend gewas wordt heringezaaid en een deel behouden blijft. Wat gewaskeuze betreft, kan bij wisselteelt ook geopteerd worden voor een (bloemrijk) mengsel van 1- en 2-jarigen waarbij meer garantie is op broedgelegenheid en een jaarrond aanbod van voedsel (insecten) en dekking (cf. bloemenblokken in het PARTRIDGE-project). De meerwaarde van wisselteelt ten opzichte van een jaarlijkse herinzaai is dat jaarrond voedsel en dekking aanwezig blijft.
- e) er kan gevarieerd worden met de grootte van de percelen waar het voedselgewas wordt ingezaaid. Dochy & Hens (2005) doen onder meer de aanbeveling om eerder meerdere kleine perceeltjes dan 1 groter perceel in een gebied van deze maatregel te voorzien (bijvoorbeeld a rato van 0,5 ha voedselgewas per 20 ha landbouwgebied).

Bemesting van het perceel (op de norm) kan normaliter worden toegelaten.

Bronnen: Dochy & Hens, 2005; Vandegehuchte e.a., 2015; VILT, 2017; Wilson e.a., 2017; Kuijper, 2007; [58].

### **Zinvol voor welke (akker)vogelsoorten?**

Deze maatregel is zinvol voor alle akkervogelsoorten, incl. alle paraplussoorten.

### **Maatregel als instrument beschikbaar?**

Deze maatregel is momenteel als instrument in 2 varianten beschikbaar. Ten eerste is er de akkervogel-BO vogelvoedselgewas waarbij jaarlijks en voor 31 mei een zaadleverend gewas dient ingezaaid en het gewas niet mag worden geoogst of ondergewerkt vóór 15 maart van het volgende kalenderjaar. Ten tweede is er de BO voedselgewas die wordt ingezet in de actiegebieden voor grauwe kiekendief. Deze BO wordt beheerd als wisselteelt waarbij jaarlijks de helft van het perceel wordt heringezaaid en de andere helft blijft liggen.

### **Maatregel reeds opgenomen in andere SBP's?**

Deze maatregel is eveneens opgenomen in het SBP grauwe kiekendief. Ze wordt daar concreet toegepast in een formule van wisselteelt (zie hoger).

### **Impact, eventuele meerwaarde en inpasbaarheid in landbouwbedrijfsvoering**

Feit is dat deze maatregel in eerste instantie een natuurfunctie heeft en dus sowieso een landbouwkundig productieverlies impliceert. Binnen het '(land)bouwjaar' is er immers geen landbouwkundige opbrengst op het perceel of het gedeelte van het perceel waarop de maatregel wordt ingezet.

Toch hoeft zelfs deze maatregel niet volledig zonder betekenis te zijn voor de landbouw. Het gericht inzetten van deze maatregel kan zijn diensten bewijzen op vlak van erosiepreventie. Tevens kan ze bijdragen aan de bodemverbetering (organische stof, structuur en eventueel stikstoffixatie) waardoor volgend op het voedselgewas een betere productie van het navolgend gewas zou kunnen worden verkregen. In dat geval lijkt het wel aangewezen dat de maatregel voedselgewas niet jaar na jaar op hetzelfde perceel wordt geïmplementeerd maar roteert doorheen het landbouwlandschap.

Als de maatregel ingezet wordt als wisselteelt en waarbij binnen een perceel beurtelings een deel wordt geoogst en een deel blijft staan (cfr. BO voedselgewas voor grauwe kiekendief) betekent dit uiteraard ook dat er steeds een stuk landbouwkundige waarde wordt behouden.

Het is wellicht moeilijk deze maatregel te implementeren in een biolandbouwbedrijf omdat in de biolandbouw onkruiden op een mechanische wijze moeten worden aangepakt in combinatie met een ruime vruchtwisseling. Eens er veel onkruid op een veld komt, is het dan ook lastig om hier terug vanaf te geraken. Ook wanneer in het mengsel van het zaadleverend gewas oliehoudende zaden worden gebruikt (bijvoorbeeld Brassica-soorten) leent de implementatie van de maatregel zich niet in een biolandbouwbedrijf.

Er lijken kansen om de maatregel voedselgewas zo vorm te geven dat deze kansen biedt voor én akkervogels én een gedeeltelijke oogst van gewas voor verkoop als vogelvoedsel. Verdere productontwikkelingskansen, rekening houden met dieetbehoeften van vogels, kunnen verkend worden. Een te onderzoeken piste is het behoud van het gewas, waarvan het zaadmengsel gepast is samengesteld, tot het in het tweede jaar oogstbaar is. Door het 'overbruggen' van de winter kan het gewas dan in principe als groenbedekker worden gehonoreerd. Op die manier kan de landbouwer dit inbrengen als 'ecologisch aandachtsgebied' wat bijdraagt aan het verkrijgen van de vergroeningspremie. Bovendien kan de landbouwer dan derogatie krijgen voor deze percelen; het verkrijgen van een uitzondering op de maximale bemesting van 170 kg N per ha dierlijke mest.

#### 5.4.4 Vogelakkers



##### Omschrijving van de maatregel

Een 'vogelakker' is een volleveldsmaatregel waarbij een perceel opgedeeld wordt in stroken waarin alternerend een luzernestrook en een extensieve strook met een andere teelt en met een ander beheer wordt toegepast. Het initieel doel van 'de vogelakker', alvast in de vorm van de combinatie van stroken van vlinderbloemigen en een gemengde grasstrook of graanstrook, is als gunstmaatregel voor soorten als grauwe kiekendief en velduil. De maatregel is dus *qua origine* niet gericht op akkervogels maar die kunnen er zeker op meeliften.

Zangvogels en muizen reproduceren goed in de extensieve stroken en zijn makkelijker te vangen voor de kiekendieven in de pas gemaaide luzernestroken. Deze maatregel wordt dan ook wel eens 'jaagakker' genoemd. Gezien de luzernestroken een oogstbaar product opleveren, wordt met deze maatregel landbouwkundige productie en voedselgewas op 1 perceel gecombineerd.

Binnen 'vogelakkers' kunnen verschillende varianten onderscheiden worden naargelang de invulling van de extensief beheerde strook. Deze kan bv. ingezaaid worden met graan, met een grasklavermengsel, een graan-kruidenmengsel, etc.

Een specifiek aandachtspunt betreft de meerwaarde van de luzerne voor allerhande ongewervelden die het stapelvoedsel vormen voor akkervogels. Wanneer de ganse luzernestrook ineens wordt gemaaid, verdwijnt deze voedselbron abrupt. Hieraan kan tegemoetgekomen worden door bij iedere maaibeurt een deel van de luzernestrook te laten staan of door in de extensief beheerde stroken soorten in te mengen die eveneens waardplant zijn voor grote aantallen ongewervelden (erwten, bonen, koolachtigen, ...).

Gezien de broedcyclus van akkervogels zoals veldleeuwerik, grauwe gors en patrijs zou gesteld kunnen worden dat het best zou zijn de luzernestrook pas voor de eerste keer te maaien in volle zomer (bijvoorbeeld na half juli). Maar naarmate de (eerste) maaidatum wordt uitgesteld, daalt ook het landbouwkundig rendement van deze teelt en wordt ook voorbijgegaan aan de initiële functie nl. jaagakker voor roofvogels.

In Nederland is jarenlang gewerkt met een beheer waarbij een derde deel bestond uit luzerne, een derde deel uit wintergraan en een derde deel uit zomergraan. De luzerne mocht tot half juni worden geoogst. Het wintergraan werd niet geoogst, in de winter of vroege voorjaar geklepeld en dan weer ingezaaid met zomergraan. Het zomergraan werd geoogst bij voorkeur zo laat mogelijk en met een hoge stoppel. In oktober werd er dan weer wintergraan ingezaaid.

##### Zinvol voor welke (akker)vogelsoorten?

- Paraplusoorten: patrijs en veldleeuwerik.
- Andere soorten: grauwe kiekendief, velduil, ....

##### Maatregel als instrument beschikbaar?

Er bestaat de BO 'aanleg en onderhoud gemengde grasstrook vogelakker' en de BO 'aanleg en onderhoud luzernestrook vogelakker' die kunnen afgesloten worden in beheergebieden voor de grauwe kiekendief. Het afsluiten van de combinatie van beide maatregelen laat toe een heuse vogelakker te realiseren.

Bronnen: <https://www.vlm.be/nl/themas/beheerovereenkomsten>, Vandegehuchte e.a., 2015.

### **Maatregel reeds opgenomen in andere SBP's?**

Deze maatregel is als instrument uitgerold en gerelateerd aan SBP grauwe kiekendief.

### **Impact, eventuele meerwaarde en inpasbaarheid in landbouwbedrijfsvoering**

Landbouwkundig kunnen vogelakkers sowieso een zekere waarde hebben. De mate waarin dat het geval is hangt af van de specifieke manier hoe vogelakkers worden gerealiseerd en beheerd.

De combinatie van enerzijds stroken met vlinderbloemigen en anderzijds braakliggende stroken of gemengde grasstroken heeft landbouwkundig weliswaar haar beperkingen. Stroken met vlinderbloemigen hebben landbouwkundig zeker hun waarde, maar dat geldt veel minder (of niet) voor de andere stroken (zie verder onder maatregel 'gemengde grasstrook') in een dergelijk opgezette 'vogelakker'.

Zoals hoger reeds vermeld is een specifiek aandachtspunt de vrijheidsgraden die worden toegelaten bij het oogsten van de eiwitrijke teelt. Vanuit landbouwkundig perspectief kunnen luzerne, klavers en wikkes prima tot 4 of zelfs 5 keer per jaar gemaaid worden; een eerste keer rond 20 mei en vervolgens telkens circa 40 dagen later.

De combinatie van stroken van de eiwitrijke teelt en gemengde grasstroken kunnen landbouwkundig nog een bijzonder perspectief bieden wanneer bepaalde oogstmomenten voor de vlinderbloemigen gecombineerd kunnen worden met een (gedeeltelijke) maaibeurt van de gemengde grasstroken.

Overige bronnen: Vandegehuchte e.a. (2015), ANB (2015), [www.vogelbescherming.nl](http://www.vogelbescherming.nl); leden.inagro.be

## 5.5 Gerichte akkervogelmaatregelen in strookvorm

### 5.5.1 Behoud van graanranden



#### Omschrijving van de maatregel

Door graan, hetzij in perceelsranden hetzij in overhoekjes, niet te oogsten, blijft het graan beschikbaar voor akkervogels als voedsel in het najaar of in de winter. Er zijn aanvullend nog een aantal randvoorwaarden voor het goed functioneren van de maatregel 'graanranden' voor akkervogels. Bij de implementatie van de maatregel dient voor KLA's bijvoorbeeld gezorgd dat de graanrand aan de zonzijde van hagen en houtkanten of doornstruweel is gelegen. Aangewezen is dat de graanrand de hele winter blijft staan, minstens tot half maart.

In principe gaat het hier om het kweken van granen en is deze maatregel specifiek gericht op wintervoedsel. Bijgevolg kan de rand deel uitmaken van een reguliere teelt (incl. pesticiden, bemesting, ...) zolang die maar niet geoogst wordt.

Een specifiek aandachtspunt vormt de keuze van het graangewas aangezien voldoende garantie dient geboden om op het juiste moment het vereiste wintervoedsel te leveren: kortstengelige graanvariëteiten waarbij de korrels lang in de aren blijven zitten, genieten de voorkeur.

Bronnen: Dochy & Hens, 2005; Guelinckx, 2017; Wilson e.a., 2017; Baert e.a., 2007a; Baert e.a., 2007c.

#### Zinvol voor welke (akker)vogelsoorten?

- Paraplu-soorten: geelgors, grauwe gors, veldleeuwerik en patrijs.
- Andere soorten: onder meer vinkachtigen, ringmus, rietgors en fazant.

#### Maatregel als instrument beschikbaar?

Deze maatregel maakt geen deel uit van een bestaande BO. Wel is de maatregel opgenomen in de Catalogus Agromilieu-en klimaatsteun onder maatregelenpakket Graanstroken - SB20.

Bron: <https://www.vlm.be/nl/themas/beheerovereenkomsten>

#### Maatregel reeds opgenomen in andere SBP's?

Deze maatregel is niet op maat vorm gegeven en ingezet in een ander SBP.

Bron: <https://www.vlm.be/nl/themas/beheerovereenkomsten>.

#### Impact, eventuele meerwaarde en inpasbaarheid in landbouwbedrijfsvoering

Het laten staan van een graanrand betekent uiteraard een (zuiver) verlies en zal sowieso een vergoeding vereisen. Voordeel is alvast dat het uitvoeren van deze maatregel niet echt extra inspanningen vereist aangezien de inzaai tegelijk met de inzaai van het perceel als geheel gebeurt. Bedrijfseconomisch bekeken en rekening houdend met de tijdsinvestering voor het bewerken van land per oppervlakte-eenheid wordt het minste verlies geleden op gerende (schuin uitlopende) percelen.

Net zoals de maatregel 'voedselgewas' hoeft deze maatregel echter niet volledig zonder betekenis te zijn voor de landbouw. Het gericht inzetten van deze maatregel kan zijn diensten bewijzen op vlak van erosiepreventie. Tevens kan ze ook bijdragen aan de bodemverbetering (organische stof, structuur en eventueel stikstoffixatie).

## 5.5.2 Aanleg van gemengde grasstroken



### Omschrijving van de maatregel

Gemengde grasstroken zijn perceelsrandstroken van overjarige, bij voorkeur polvormende, grassen, gemengd met kruiden, aan de rand van een landbouwperceel/gewas, die meerjarig worden behouden. Ze worden zo beheerd dat ze een geschikte nestplek voor akkervogels kunnen vormen, ongewervelden aantrekken als voedsel voor de kuikens en de nodige dekking bieden.

Wat betreft het uit te voeren beheer is het belangrijk dat een gefaseerd maaibeheer wordt toegepast zodat er elk jaar delen van de strook ongemoeid blijven (zie i.h.b. ook bij volgende maatregel duo- en trioranden). Tevens dient het (maai)beheer zo te gebeuren dat de broedperiode wordt gemeden. In de praktijk betekent dit dat pas vanaf de nazomer en eventueel in het vroege voorjaar de gemengde grasstrook mag worden gemaaid.

Het gebruik van herbiciden en pesticiden is bij deze maatregel niet aangewezen. Ook het gebruik van meststoffen is te mijden omdat anders het aandeel kruiden (te) beperkt zal zijn. Het afvoeren van maaisel, zeker bij de zomermaaibeurt is aangewezen om dominantie van grassen en forse (probleem)kruiden te vermijden.

Bij de maatregel 'gemengde grasstrook' wordt best volgende in acht genomen:

- als zaadmengsel kiest men voor in pollen groeiende grassen zoals kropbaar, rietzwenkgras, beemdlangbloem, timoteegras, ... aangevuld met één-, twee- en meerjarige kruiden;
- in functie van KLA's wordt de maatregel toegepast langs hagen, struwelen, ... en in functie van OLA's in het open veld;
- De gemengde grasstrook moet voldoende breed zijn om nestpredatie zoveel mogelijk te vermijden. De strook die beoogd wordt als broedstrook is daarom idealiter zo'n 15 à 20m breed.

Bron: Dochy & Hens, 2005;

### Zinvol voor welke (akker)vogelsoorten?

- Paraplu-soorten: geelgors, grauwe gors, patrijs en veldleeuwerik.
- Andere soorten: wellicht batig voor nagenoeg alle akkervogels, ook grauwe kiekendief.

### Maatregel als instrument beschikbaar?

Deze maatregel past binnen de volgende beheersovereenkomsten:

- BO's voor grauwe kiekendief: aanleg en onderhoud gemengde grasstrook vogelakker;
- BO's voor akkervogels: (aanleg en) onderhoud gemengde grasstrook plus.

Bronnen: <https://www.vlm.be/nl/themas/beheerovereenkomsten>, Vandegehuchte e.a., 2015.

### Maatregel reeds opgenomen in andere SBP's?

Deze maatregel wordt ook vermeld in het SBP grauwe kiekendief.

Bronnen: <https://www.vlm.be/nl/themas/beheerovereenkomsten>, Vandegehuchte e.a., 2015.

### **Impact, eventuele meerwaarde en inpasbaarheid in landbouwbedrijfsvoering**

Gras kan in principe in de veehouderij gebruikt worden. Er rijzen echter verschillende moeilijkheden om het gras landbouwkundig te valoriseren:

- Door de aanleg in stroken is het relatief kostelijk om het gras te maaien en af te voeren;
- Aangezien grasstroken typisch in akkerbouwgebieden worden aangelegd, en er dus vaak akkerbouwbedrijven zonder vee actief zijn, kan het gras niet als voeder voor vee worden aangewend, althans niet in het eigen bedrijf;
- Gezien er niet gemest mag worden en gezien de restricties op de maaiperiode (alvast niet in de maanden mei, juni, juli) is -in vergelijking met regulier landbouwgrasland- de biomassa-productie en de voedingswaarde van het gras laag;
- Het gefaseerde maaibeheer impliceert dat slechts de helft van de grasstroken jaarlijks kan geoogst worden.

Mocht betracht worden om (een deel van) het gras te valoriseren in een veeteeltbedrijf dan zal het (enkel) benut kunnen worden voor droge koeien en het jongvee.

#### **5.5.3 Keverbank**



#### **Omschrijving van de maatregel**

De 'keverbank' is een gelijksoortige maatregel als de gemengde grasstrook maar betreft een graskruidenstrook van een 2-3m breed in het open veld/gewas zelf, tot stand komend na opploegen en dus iets hoger gelegen dan het omgevend hoofdgewas. De keverbank wordt ingezaaid met polvormende grassen zoals kropaar en timotheegras, gemengd met kruiden (o.a. meerjarige kruiden). Het eerste jaar wordt de grasmat tweemaal gemaaid (vestiging van een grasmat), daarna is geen verder maaibeheer nodig, tenzij eventueel om te verregaande verruiging zoals kieming van boomzaailingen tegen te gaan.

Het initiële doel van de keverbanken is om natuurlijke ongewervelde predatoren van plaaginsecten van gewassen meer overlevingskansen te geven maar ze is ook aantrekkelijk voor akkervogels om in te broeden. In geval van aanwezigheid van patrijzen wordt idealiter om de vijftig meter een struikgroep geplant bestaande uit meidoorn, hondsroos en sleedoorn. Dit voor extra dekking en broedgelegenheid; tegelijk bieden deze struiken zangposten voor allerlei zangvogels (bv. geelgors). Ook de aanplant van braamstruwelen (of eventueel framboos en bessenstruiken) is in deze context te overwegen wegens de relatief beperkte hoogtegroeï en het jaarrond aanbod aan dekking. Deze laatsvermelde struwelen zijn



geen verboden te wijzigen vegetaties volgens het Vegetatiebesluit<sup>11</sup>, dit biedt de mogelijkheid om na verloop van tijd percelen opnieuw te normaliseren zonder restricties.

Voor een keverbank is het belangrijk dat die niet aansluit op perceelranden (een keverbank wordt dus omgeven door het gewas). Dit om grondpredatoren minder kans te geven de keverbank te ontdekken. Om het predatierisico te drukken wordt een keverbank verder idealiter geflankeerd door andere maatregelen zodat de combinatie breed genoeg is om voldoende predatiebestendig te zijn.

#### **Zinvol voor welke (akker)vogelsoorten?**

- Paraplusorten: geelgors, grauwe gors, patrijs en veldleeuwerik.
- Andere soorten: wellicht batig voor nagenoeg alle akkervogels.

#### **Maatregel als instrument beschikbaar?**

De keverbank is niet als instrument beschikbaar; als de aanleg gepaard gaat met grondverzet >30m<sup>3</sup> is een stedenbouwkundige vergunning vereist.

#### **Maatregel reeds opgenomen in andere SBP's?**

Nee

#### **Impact, eventuele meerwaarde en inpasbaarheid in landbouwbedrijfsvoering**

De keverbank geeft het landbouwkundig voordeel dat nuttige insecten deze gebruiken als refugium en uitvalsbasis, waardoor ze een rol heeft in de natuurlijke plaagcontrole.

De keverbank wordt na aanleg in principe niet meer gemaaid, wat ervoor zorgt dat de tijdsinvestering gering is en dat geen probleem van beheerresten ontstaat.

Bron: <https://northsearegion.eu/partridge/press-releases/beetle-banks-why-and-how-to-build-them-for-farmland-wildlife/>

---

<sup>11</sup> Besluit van de Vlaamse Regering van 23 juli 1998 tot vaststelling van nadere regels ter uitvoering van het decreet van 21 oktober 1997 betreffende het natuurbehoud en het natuurlijk milieu.

#### 5.5.4 Duo- en trioranden



##### Omschrijving van de maatregel

Duo- en trioranden zijn brede (ruigte)randen die langs het hoofdgewas worden ingezaaid en bestaan uit grassen, granen, kruiden, ... Deze randen bestaan uit twee ('duo') of drie ('trio') gedeeltes van verschillende aard of structuur. Deze maatregel draagt bij aan zowel voedselbeschikbaarheid, dekking en nestgelegenheid en heeft in het bijzonder een meerwaarde met betrekking tot variatie/diversiteit in akkergebied. Daarnaast heeft deze maatregel een meerwaarde op vlak van erosiepreventie.

Enkele wenselijke karakteristieken voor deze maatregel zijn:

- Duo- en trio randen dienen voldoende breed te zijn om nestpredatierisico's te beperken. Als richtwaarde kan minimaal een breedte van 15 tot 20 m gehanteerd worden voor de strook die binnen de duo- of triorand als broedplek wordt beoogd;
- Er wordt gekozen voor het inzaaien van inheemse, in pollen groeiende grassen, in combinatie met korte grassen en inheemse kruiden;
- Er wordt een gefaseerd maaibeheer toegepast, waarbij:
  - minstens één strook een volledig jaar niet wordt gemaaid;
  - één of meerdere stroken beurtelings worden gemaaid;
- Afvoer van het maaisel, zeker bij de zomermaaibeurt, is aangewezen om dominantie van grassen en (probleem)onkruiden en de ophoping van een strooisellaag te vermijden;
- Geen gebruik van gewasbeschermingsmiddelen en meststoffen.

##### Zinvol voor welke (akker)vogelsoorten?

- Paraplusoorten: patrijs, veldleeuwerik en grauwe gors, wellicht ook voor geelgors.
- Andere soorten: onder meer grauwe kiekendief, wellicht ook heel wat andere akkervogels.

##### Maatregel als instrument beschikbaar?

Beheersovereenkomsten zoals 'gemengde grasstrook vogelakker' (zie SBP grauwe kiekendief); (aanleg en) onderhoud gemengde grasstrook en (aanleg en) onderhoud gemengde grasstrook plus zijn varianten op dit concept.

##### Maatregel reeds opgenomen in andere SBP's?

De 'gemengde grasstrook vogelakker', als variant op deze maatregel, is opgenomen in SBP grauwe kiekendief.

Bron: <https://www.vlm.be/nl/themas/beheersovereenkomsten>

##### Impact, eventuele meerwaarde en inpasbaarheid in landbouwbedrijfsvoering

Gras kan in principe in de veehouderij gebruikt worden. Hier gelden dezelfde bedenkingen als bij de verwante maatregel 'gemengde grasstrook' zodat het maaisel wellicht slechts beperkt gebruikt kan worden. Mocht betracht worden om (een deel van) het gras te valoriseren in een veeteeltbedrijf dan zal

het (enkel) benut kunnen worden voor droge koeien en het jongvee. Het is ook geschikt voeder voor paarden.

### 5.5.5 Bloemenstroken



#### Omschrijving van de maatregel

Er is een structureel tekort aan nectar- en stuifmeelbronnen op het platteland voor allerlei insecten die ook landbouwgewassen bestuiven of plagen bestrijden, zoals wilde en honingbijen, hommels, zweefvliegen, vlinders, bladwespen, sluipwespen, enz. De maatregel op zich is niet specifiek gericht op akkervogels, maar die hebben er zeker baat bij, Insecten (en hun larven) vormen namelijk een belangrijke voedselbron voor jongen van akkervogels. Een ijl gezaaid mengsel biedt voor akkervogels nog meer voordelen: de vegetatie is beter doorwandelbaar, er is meer ruimte voor spontane kieming van pioniersplanten die aanvullend voedsel bieden, vogels kunnen er een stofbad nemen in de sneller opwarmende en opdrogende kale grond, ...

Klavermengsels bieden een deel van de oplossing voor weinig kritische soorten. Andere plantensoorten kunnen toegevoegd worden voor een langere bloeihoogte en een grotere diversiteit aan bloembezoekende soorten. Door de keuze van de soorten in het bloemenmengsel kan er ook ingespeeld worden op waardplanten van insectensoorten die het stapelvoedsel vormen voor akkervogels. Daarnaast kunnen er gericht soorten ingemengd worden die ook een meerwaarde betekenen via hun zaden.

Deze maatregel kan zowel in stroken als in vlakken uitgevoerd worden. De bloemenstrook kan jaarlijks heringezaaid worden of kan als meerjarige variant worden ontwikkeld.

Indien ijl ingezaaid biedt deze maatregel nog een extra meerwaarde: in het huidige landbouwlandschap is er tijdens de broedtijd een groot gebrek aan kale (of schaars begroeide) bodem. Veel akkervogels hebben baat bij tijdelijke pionierssituaties met kruiden en insecten als (late) lente- en zomervoedsel (kiemen, groeitopjes, insectenleven, zaden). De vegetatie is er ijl en goed doorwandelbaar, vogels kunnen er ook een stofbad nemen in de sneller opwarmende en opdrogende kale grond. Soorten als Kievit en veldleeuwerik zullen niet in randstroken broeden, maar kunnen er wel komen foerageren. De meerwaarde voor ongewervelden zal hoger zijn als de éénjarige strook langs een permanente structuur ligt (grasland, haag, berm), om ook soorten met een langere levenscyclus toe te laten om de éénjarige rand te benutten.

Voor zomertortel wordt de ijle inzaai reeds toegepast in het Verenigd Koninkrijk; de daartoe specifiek geselecteerde soorten<sup>12</sup> bieden namelijk reeds voldoende stapelvoedsel (zaden) tijdens de voor deze soort

---

<sup>12</sup> Voor de samenstelling, zie SBP zomertortel of <https://www.operationturtledove.org/get-involved/habitat/do-you-manage-land/establishing-feeding-habitat/>

specifieke hungry-gap (eind april – half juni). Zomertortels foerageren bij uitstek in ijle vegetaties met veel kale bodem. Ook voor patrijs is de ijle uitvoering van deze maatregel erg interessant als foerageerbiotoop.

### **Zinvol voor welke (akker)vogelsoorten?**

- Paraplusorten: geelgors, grauwe gors, veldleeuwerik en patrijs.
- Andere soorten: Kievit, zomertortel, gele kwikstaart ...

### **Maatregel als instrument beschikbaar?**

Deze maatregel past binnen de beheerovereenkomst aanleg en onderhoud bloemenstrook. Weliswaar is deze beheerovereenkomst actueel niet afgestemd op de noden voor akkervogels (zaadmengsel, zaaidichtheid, ...).

Bron: <https://www.vlm.be/nl/themas/beheerovereenkomsten>

### **Maatregel reeds opgenomen in andere SBP's?**

Deze maatregel is niet op maat vorm gegeven en ingezet in een ander SBP.

### **Impact, eventuele meerwaarde en inpasbaarheid in landbouwbedrijfsvoering**

Het inzaaien van een bloemenstrook betekent uiteraard een verlies en een extra inspanning en zal sowieso een vergoeding vereisen. Weliswaar kan er een meerwaarde zijn naar bestuiving en plaagbestrijding mits een geschikte soortenkeuze. Tevens kan ze ook bijdragen aan de bodemverbetering (organische stof en structuur) en eventueel stikstoffixatie, wanneer het bloemenmengsel veel vlinderbloemigen bevat.

## 5.6 Overige maatregelen

### 5.6.1 Ondersteunende maatregelen in bredere landbouwcontext

#### Bodemkoolstof verhogen

Een bodem met veel bodemkoolstof is veel rijker aan ondergronds bodemleven. Dit is de basis van de voedselketen van de bovengrondse kleine ongewervelden, die zelf als voedsel dienen voor o.a. de meeste akkervogels, van veldleeuwerik tot Kievit, maar ook geelgors, patrijs, enz. Het terug verbeteren van de bodem komt dus onrechtstreeks ten goede aan akkervogels.

Tevens zorgt deze maatregel voor koolstofopslag en een beter vochtgehalte in de bodem waardoor het in feite ook als een klimaatmaatregel kan gezien worden (zowel mitigatie als adaptatie).

Het streven naar het verhogen van de bodemkoolstof kan potentieel faciliteren bij de problematiek van de bestemming van niet-buikbare beheerresten die het gevolg zijn van sommige maatregelen:

- onderwerken op akkers van maai-resten
- composteren van beheerresten
- inploegen van haksel van knotwilgen, snoeiafval van hagen, ...

Het ontbreekt momenteel nog aan een wetgevend kader voor niet-bedrijfseigen organisch materiaal, en er is nog geen ervaring met effecten op onkruiddruk en eventuele andere ongewenste neveneffecten. Het is zinvol deze piste verder te verkennen.

### 5.6.2 Maatregelen op bedrijfsniveau

#### Akkervogelvriendelijk teeltplan

Het centrale idee van deze maatregel is het creëren van een akkervogelvriendelijk teeltplan op basis van het areaal op bedrijfsniveau, met mogelijkheid tot het roteren van bepaalde maatregelen over verschillende percelen. Op deze manier kun je een gans bedrijfsareaal aantrekkelijker maken i.p.v. 1 of enkele percelen. Daarnaast kan zo'n teeltplan ook inspelen op synergieën met aanliggende beheerovereenkomsten. Er kan ook gedacht worden over verschillende ambitieniveaus. Voldoende coaching en ecologische onderbouwing zal daarbij wel essentieel zijn. Concreet komt het dus neer om in zekere zin een korf van maatregelen aan te bieden waarmee naargelang de eigenheid van het gebied of de inpasbaarheid in het teeltplan van de landbouwer een zekere combinatie wordt gemaakt die alles samen een zeker instandhoudingsniveau ten voordele van akkervogels bereikt.

Met betrekking tot rotatie zijn er evenwel nog een aantal onzekerheden. Door jaarlijkse rotatie zullen de positieve effecten van meerdere jaren na een niet ploegen, niet bemesten<sup>13</sup> of niet behandelen met pesticiden zich veel minder kunnen doorzetten in de opbouw van de bodemfauna populaties. Het is

---

<sup>13</sup> Verschillende types mest hebben een verschillende impact op bodemfauna. Kunstmest en drijfmest hebben bv. een sterk negatief effect op de bodemfauna na toedienen (of toch op die van de bovenste laag) itt stalmest.

weliswaar nog onduidelijk in welke mate bemesting echt nadelig is specifiek voor akkervogels<sup>14</sup>. Wellicht werkt het vooral de uitbundige groei van onkruiden in de hand en daarmee gelinkt verminderde bereikbaarheid van ongewervelden (minder naakte of open bodem).

In principe kan het schaalniveau ook verder verruimd worden tot gebiedsniveau waarbij in functie van gebiedsvisie ook kan gedacht worden aan positieve discriminatie van bepaalde teelten zoals gebeurt in de Elzas (in kader van hamsterbescherming); en/of juist bepaalde teelten ontraden in bepaalde aandachtsgebieden?

### **5.6.3 Ondersteunende maatregelen door niet-landbouwers**

Naast de landbouwsector zijn ook andere actoren actief in de open ruimte die via gerichte maatregelen op kleinere schaal ook een belangrijke bijdrage kunnen leveren.

#### **5.6.3.1 Bijvoederen in de winterperiode**



##### **Omschrijving van de maatregel**

Deze maatregel is er op gericht om akkervogels actief van extra voedsel te voorzien, in het bijzonder op het moment dat de voedselbeschikbaarheid in het veld op zijn laagst is (late winter, vroege lente). De maatregel beoogt in het bijzonder de voorjaarsconditie van de vogels te optimaliseren wat een betere garantie op een goed broedsucces moet bieden.

##### **Zinvol voor welke (akker)vogelsoorten?**

Als structurele maatregel is bijvoederen vooral zinvol als noodmaatregel in afwachting van een bredere context op grotere schaal (biotoopverbetering, wintervoedselveldjes, beschikbaarheid van vroeg ingezaaide zomergraan veldjes ...) die een antwoord biedt op de huidige situatie van problematische voedselbeschikbaarheid in de kritische periode. Als tijdelijke crisis-maatregel is het aangewezen dat het bijvoederen weloverwogen en gericht gebeurt met ondersteuning van soortenexperts. Ook bij extreme weersituaties zoals een late koudegolf in het voorjaar of een dik pak sneeuw in de winter is de maatregel als crisis-maatregel opportuun.

Weliswaar kan het bijvoederen op lokale schaal altijd een meerwaarde betekenen voor de lokale broedvogels.

##### **Maatregel als instrument beschikbaar?**

Deze maatregel valt niet binnen het kader van een bestaand instrument.

---

<sup>14</sup> Van het injecteren met drijfmest is wel gekend dat het een schadelijke impact heeft op het bodemleven, maar voor andere manieren van bemesten is het effect onduidelijk.

### **Maatregel reeds opgenomen in andere SBP's?**

Deze maatregel werd nog niet vermeld in vastgestelde SBP's.

In het SBP zomertortel (in opmaak) wordt deze maatregel overwogen als op korte termijn in te zetten noodmaatregel, gezien de sterke achteruitgang van de soort en een gelijkaardige problematiek van hungry-gap bij aankomst uit de overwinteringsgebieden (weliswaar later: eind april, begin mei).

### **Impact, eventuele meerwaarde en inpasbaarheid in landbouwbedrijfsvoering**

Deze maatregel heeft niet meteen een rechtstreekse relatie met het landbouwkundige aspect op een perceel.

#### **5.6.3.2 Nest- en kuikenbescherming**



#### **Omschrijving van de maatregel**

Deze maatregel inzetten als reactief instrument voor uiterst zeldzame soorten, waarvan de nestplaats bovendien relatief makkelijk te detecteren is, zoals de grauwe kiekendief, is nuttig en (zeer) effectief. Voor een soort als grauwe gors, die inmiddels uiterst zeldzaam geworden is in Vlaanderen, kan de maatregel ook worden overwogen en is het raadzaam de nodige middelen in te zetten inzake begeleiding en prospectie.

Nestbescherming in de enge betekenis van het woord (bescherming van ieder individueel nest) is niet haalbaar voor algemenere soorten als veldleeuwerik en patrijs omdat het teveel tijd zou vergen, zowel om nesten op te sporen als voor landbouwers om nesten te vrijwaren bij elke landbewerking.

Voor deze overige akkervogels moeten we bij 'nest- en kuikenbescherming' vooral inzetten op laag-risico beheer (aanpassen oogstdata en -methode<sup>15</sup>), al dan niet gepaard gaand met het ontwikkelen van veilige broedzones. Dit kan in het bijzonder nuttig zijn voor nestvlinders als de patrijs.

Delen van een veld of stroken rondom een veld die niet worden bewerkt kunnen ook beschouwd als een manier om in te spelen op het verhogen van de nest- en kuikenoverleving. Dit sluit evenwel aan bij hoger reeds behandelde maatregelen zoals gemengde grasstroken, vogelakkers, voedselgewassen, kleine landschapselementen ...

#### **Zinvol voor welke (akker)vogelsoorten?**

- Paraplu-soorten: als reactieve maatregel in de enge zin van de betekenis: grauwe gors, kiekendieven
- Andere soorten: in de brede zin van de betekenis: alle soorten

---

<sup>15</sup> Bijvoorbeeld van binnen naar buiten maaien, strooksgewijs maaien, gebruik van wildredders, niet 's nachts maaien of oogsten, ...

### **Maatregel als instrument beschikbaar?**

Er bestaat een subsidie nestbescherming (via ANB) voor de bescherming van nesten en jongen van bruine kiekendief, grauwe kiekendief, kwartelkoning, velduil en grauwe gors. Deze subsidie komt evenwel énkél tegemoet aan het aspect oogstderving.

Nestbescherming is echter een breder proces van voorafgaande prospectie van een gebied om de nesten te vinden, contacten leggen met de eigenaar/gebruiker tot de opvolging van de nestlocaties tot het moment van uitvliegen van de jongen. Deze (tijds)investering gebeurt doorgaans door vrijwilligers waardoor het succes van de subsidie doorgaans afhankelijk is van het toevallig aanwezig zijn van voldoende gemotiveerde en voldoende georganiseerde vrijwilligers.

### **Maatregel reeds opgenomen in andere SBP's?**

Deze maatregel is eveneens opgenomen in het SBP grauwe kiekendief (Vandegehuchte e.a., 2015), het SBP bruine kiekendief (Agentschap voor Natuur en Bos, 2018) en het SBP kwartelkoning (Agentschap voor Natuur en Bos, 2015). In deze SBP's is ook telkens budget voorzien voor de coördinatie van de prospectie en opvolging van broedgevallen.

### **Impact, eventuele meerwaarde en inpasbaarheid in landbouwbedrijfsvoering**

Het aanpassen van de oogstmethode in voor akkervogels belangrijke gebieden heeft meestal geen grote repercussies op de tijd (en dus de kost) voor het maaien of oogsten van gewassen.

Nestbescherming, in de zin van het vrijwaren van de zone rond een nest, heeft een wat grotere impact door enerzijds een (minimaal) deeltje van het land dat niet (of later) geoogst wordt en anderzijds een iets grotere tijdsinvestering voor het bewerken van het land.

Aangezien het te volgen beheer in de BO's mogelijks kan conflicteren met het beschermen van broedsels die voorkomen op percelen/stroken in een BO, is het nuttig in de toekomst een clause op te nemen in het lastenboek van de BO om problemen voor de landbouwers te voorkomen bij een afwijking van het beheer.

Bronnen: Dochy & Hens, 2005; Vandegehuchte e.a., 2015; Lewylle e.a., 2011.

### ***5.6.3.3 Optimaliseren van wildakkers voor akkervogels***



#### **Omschrijving van de maatregel**

Nog te vaak bestaan wildakkers uit maïs, maar maïsakkers vormen geen geschikt akkervogelbiotop. Invulling van wildakkers door een voor -akkervogels meer geschikte- teeltkeuze biedt een meerwaarde op vlak van zowel voedselbeschikbaarheid, dekking en/of nestgelegenheid. Binnen de jachtsector is een tendens ingezet in deze richting. Het is belangrijk de opgedane kennis en inzichten verder te verspreiden bij de jagers in Vlaanderen zodat het potentieel van wildakkers optimaal wordt benut.



Enkele handvaten om te komen tot voor akkervogels meer geschikte wildakkers zijn de volgende:

- zaai wildakkers in met zomergranen of een vogelvoedselgewas.
- voorzie wildakkers op geschikte plaatsen in het landschap; vermijd natte en beschaduwde locaties.
- combineer de omvorming met andere maatregelen zoals voorgesteld in dit SBP voor maximale leefgebiedkwaliteit.

Opgemerkt wordt dat deze maatregel in feite nauw kan gaan aansluiten bij reeds besproken andere akkervogelvriendelijke maatregelen.

#### **Zinvol voor welke (akker)vogelsoorten?**

De akkervogelsoorten waarvoor deze maatregel zinvol is, hangt af van het landschap waarbinnen de maatregel wordt geïntegreerd en de omvang van de wildakker.

#### **Maatregel als instrument beschikbaar?**

Deze maatregel past binnen de projectsubsidies voor wildbeheereenheden. De maatregel past tevens binnen het kader van de projectsubsidies van het jachtfonds.

#### **Maatregel reeds opgenomen in andere SBP's?**

Deze maatregel werd (nog) niet opgenomen in andere SBP's.

#### **Impact, eventuele meerwaarde en inpasbaarheid in landbouwbedrijfsvoering**

Zones die gereserveerd zijn als wildakkers beogen nooit echt een landbouwkundige meerwaarde en hebben die veelal ook niet.

Wanneer echter wildakkers worden omgevormd (bijvoorbeeld van niet geoogste maïs) in de richting van de teelt van zomergranen, al of niet gemengd met granen, of een vogelvoedselgewas dan kan de wildakker eventueel nog zo worden opgezet dat er een zeker (maar beperkt) landbouwkundig rendement is.

Belangrijker is wellicht dat indien wildakkers zo worden omgevormd dat ze ook voor akkervogels een (hoge) meerwaarde hebben en de druk om in de overige delen van een akkerlandschap (bijkomende) inspanningen te doen voor akkervogels enigszins verlaagt.

#### ***5.6.3.4 Omvormen van landschapsvreemde veldbosjes naar doornstruwelen***



#### **Omschrijving van de maatregel**

Het omvormen van kleine veldbosjes in het open landbouwlandschap (vooral in de leemstreek, en daar vaak met ondertussen hoog opgeschoten dennen en sparren) naar inheems doornstruweel biedt een grote meerwaarde voor akkervogels. Het gaat dan niet om historische veldbosjes die doorgaans landschapsecologisch goed ingepast zijn (vaak in kwel of bronzones) maar om eerder lukraak in het relatief recente verleden aangeplante groepjes bomen en struiken die sindsdien fors zijn opgeschoten.

Doornstruwelen met meidoorn, sleedoorn, hondsroos, hier en daar een eik en andere inheemse struiken, bieden goede dekking, zangposten en veel insecten voor soorten als geelgors, grauwe gors, zomertortel, ringmus, kneu, ... Deze bosjes, van oorsprong vaak aangelegd in functie van de jacht, hebben als struweel ook meer te bieden aan jachtwildsoorten als haas, ree en fazant. Dergelijke klein maar hoge bosjes zijn ook de plekken waar buizerds en kraaien in broeden of die ze gebruiken als uitkijkpost.

Doornstruwelen worden als bos beschouwd, dus het komt niet neer op ontbossing maar op omvorming. Bovendien zijn ze zo goed als onderhoudsvrij. Als de randen gefaseerd als mantelzoom worden beheerd is dit nog een bonuswaarde erbij.

#### **Zinvol voor welke (akker)vogelsoorten?**

- Paraplusoorten: geelgors, grauwe gors. Onrechtstreeks (door een verbeterde leefgebiedkwaliteit) straalt deze maatregel ook af op de ruimere omgeving en kan dan ook voor veldleeuwerik positief zijn.
- Andere soorten: nestgelegenheid en voedsel voor diverse KLA-soorten als ringmus, kneu, zomertortel, ...

#### **Maatregel als instrument beschikbaar?**

Deze maatregel past binnen de projectsubsidies voor wildbeheereenheden. De maatregel past tevens binnen het kader van de projectsubsidies van het jachtfonds.

Doornstruwelen kunnen tevens het voorwerp uitmaken van een natuurbeheerplan type 2 of 3.

#### **Maatregel reeds opgenomen in andere SBP's?**

Deze maatregel werd reeds vermeld in het SBP grauwe kiekendief in functie van actie 1.1 in de kernzones: 'Behoud en bevordering van de openheid van het landschap'.

#### **Impact, eventuele meerwaarde en inpasbaarheid in landbouwbedrijfsvoering**

Veldbosjes hebben geen directe landbouwkundige meerwaarde. Door het omvormen van hooghout naar lager struweel leidt dit in ieder geval tot minder schaduw om de omliggende teelten.

Belangrijker is wellicht dat indien landschapsvreemde veldbosjes zo worden omgevormd dat ze ook voor akkervogels een (hoge) meerwaarde bieden, dat dit de druk om in de overige delen van een akkerlandschap (bijkomende) inspanningen te doen voor akkervogels, in het bijzonder gericht op het creëren van permanente ecologische structuren, enigszins verlaagt.

### **5.6.3.5 Predatorcontrole**



#### **Omschrijving van de maatregel**

Het verminderen van de predatiedruk op akkervogels door afschot of afvangen van predatoren kan in bepaalde omstandigheden een effectieve maatregel zijn om de achteruitgang van akkervogelpopulaties af

te remmen en om het herstel van akkervogelpopulaties door het nemen van biotoopverbeterende maatregelen te ondersteunen en te versnellen. Het bestrijden van generalistische predatoren (vos, kraaiachtigen, verwilderde kat) is een courante maatregel in de jachtpraktijk waar ze vooral wordt toegepast met het oog op het verhogen van de voorjaarsstand en het verhogen van de reproductie van wildsoorten, in deze context in het bijzonder patrijs, met het oog op het creëren van een oogstbaar surplus in het najaar.

We benadrukken hierbij evenwel wat eerder onder hoofdstuk 3 is gesteld, namelijk dat het in eerste instantie nodig is om in te zetten op een weldoordacht biotoopherstel met het oog op het creëren van een predatiebestendig landschap. Tezamen met het predatiebestendig maken van het landschap is het van groot belang om in te zetten op het creëren van robuuste akkervogelpopulaties die een normale predatiedruk aankunnen. Hierbij is het essentieel om anomalieën in het landschap weg te werken die het risico op predatie verhogen (bijvoorbeeld uitkijkpost kraai in open gebied verwijderen).

Met volgende algemene handvaten wordt best rekening gehouden bij implementatie van deze maatregel:

- Focus in geval van predatorcontrole op de voortplantingsperiode;
- Beperk de predatorcontrole tot de zone die relevant is voor het gebied waar je predatie wil milderen;
- Pas predatorcontrole enkel toe ter ondersteuning van biotoopverbeterende maatregelen.

### **Zinvol voor welke (akker)vogelsoorten?**

- Deze maatregel is zinvol voor alle akkervogelsoorten, incl. alle paraplu-soorten. Tenminste voor zover het wegnemen van een aantal predatoren de abundantie van andere predatoren en daarmee het totale predatierisico niet in de hand werkt.

### **Maatregel als instrument beschikbaar?**

Deze maatregel valt te kaderen binnen de bestaande jachtwetgeving en het Soortenbesluit. Hierin is momenteel de mogelijkheid op controle van vos, zwarte kraai, ekster, rat en verwilderde kat voorzien. In kader van natuurbeheer is het eveneens mogelijk om predatorcontrole uit te voeren onder de figuur van bijzondere bejaging (i.c. vos), echter enkel voor de periode tussen 15 mei en 14 oktober (Jachtopeningsbesluit 28 juni 2013, artikel 7).

Inzake predatorcontrole is de controle op de verwilderde kat met de huidige wetgeving in de praktijk lastig, door de terughoudendheid van asielen voor de opvang ervan en het vaak terug vrijlaten na sterilisatie.

Binnen de huidige regelgeving (jachtwetgeving, soortenbesluit) is actieve bestrijding van kraai, ekster, vos, verwilderde kat en rat mogelijk.

### **Maatregel reeds opgenomen in andere SBP's?**

Deze maatregel is vermeld in het SBP Europese hamster maar is niet op maat vormgegeven en ingezet als instrument.

Bron: <https://www.vlm.be/nl/themas/beheerovereenkomsten>

Bronnen: Tapper e.a., 1996; Bro e.a., 2000; Bro e.a., 2004, Aebischer & Ewald, 2004; Aebischer & Ewald, 2012; Ewald e.a., 2012, Vlaamse Overheid, 2015.

### **Bemerking**

Predatorcontrole is een delicate maatregel. Er bestaat een ganse gradatie aan opinies over de wenselijkheid of aanvaardbaarheid hiervan op ethisch vlak. Het doden van de ene soort ten bate van de andere is iets wat een aantal mensen aan de ene kant van het ethisch spectrum onaanvaardbaar vindt. Aan de andere kant vinden anderen het aanvaardbaar als predatorcontrole noodzakelijk blijkt om populaties van een kwetsbare soort te redden. In het kader van dit SBP worden er geen extra acties voorzien buiten het wettelijke kader.

## 5.7 Combinatiemogelijkheden van maatregelen voor akkervogels

Er zijn verschillende redenen waarom het zinvol is na te denken over de mate waarin akkervogelvriendelijke maatregelen met elkaar kunnen worden gecombineerd.

- Ten eerste ligt de sterkte van een maatregel vaak op slechts 1 of enkele voor akkervogels essentiële elementen (wintervoedsel, zomervoedsel, broedgelegenheid, dekking). Akkervogels hebben echter alle elementen nodig. Om aan alle vereisten tegemoet te komen, is een combinatie van verschillende maatregelen dus vaak noodzakelijk. Door combinatie van verschillende maatregelen met verschillende sterktes kan nog beter verzekerd worden dat akkervogels in hun leefgebied jaarrond én voedsel én dekking én een veilige broedplaats kunnen vinden.
- Ten tweede zijn er ook bepaalde maatregelen waarbij het voor de hand ligt om ze effectief te combineren of alvast er de mogelijkheid voor te creëren om ze gecombineerd als instrument te ontwikkelen en aan te bieden aan landbouwers.
- Ten derde biedt de denkoefening rond het combineren van maatregelen de mogelijkheid om na te denken of de aaneenschakeling van specifieke akkervogelvriendelijke maatregelen ook landbouwkundig een meerwaarde kan betekenen.

Opgemerkt wordt dat het combineren zich niet a priori hoeft te beperken tot mogelijk na elkaar te schakelen maatregelen op eenzelfde perceel maar ook de manier hoe maatregelen ruimtelijk, op verschillende percelen in het akkerlandschap, kunnen worden gecombineerd. Hieronder wordt een eerste denkoefening gedaan die later aangevuld en verfijnd kan worden.

Ook worden hier reflecties gemaakt ten aanzien van de kansen die deze combinatiemogelijkheden (al dan niet) bieden voor de inpassing in landbouwbedrijfsvoering.

Een doordachte combinatie van teelten zou finaal zijn plaats kunnen hebben onder de vorm van 'ecoschema's voor akkervogels' en door landbouwbedrijven tegen vergoeding worden toegepast in hun jaarlijks teeltplan (zie eerder onder 4.5.2). Een *patchwork* van akkergewassen biedt van nature uit een aantrekkelijke uitgangssituatie waar tegelijk aan verschillende behoeften van akkervogels (dekking, nestgelegenheid en deels ook voedsel) wordt voldaan (Verdonckt e.a., 2018).

### 5.7.1 Ruimtelijk combineren van zomergranen en wintergranen

#### **Wat houdt het in?**

De teelt van zomergranen en wintergranen wordt ruimtelijk gecombineerd t.t.z. in elkaars nabijheid worden telkens én zomergranen én wintergranen verbouwd.

De teelt van de zomer- en wintergranen dienen, met het oog op akkervogels, uiteraard in lijn te zijn met de aanbevelingen voor de 'akkervogelvriendelijke teelt van granen' (zie §5.3.1).

#### **Wat betekent het voor akkervogels?**

Door de combinatie van percelen met wintergranen en zomergranen in elkaars nabijheid worden de beschikbaarheid van voedsel, dekking en broedgelegenheid in zekere mate 'geschrinkt' met als meerwaarde dat gedurende een langere periode in het jaar deze drie elementen beschikbaar zijn voor akkervogels.

### **Wat betekent het landbouwkundig?**

Het deels kiezen voor zomergranen is vanuit landbouweconomisch standpunt suboptimaal maar indien het gecombineerd kan worden met de vernieuwing van grasland of grasklaverland kan dit verlieseffect worden weggenomen.

### **5.7.2 Combinatie vogelvoedselgewas met nateelt van Japanse haver**

#### **Wat houdt het in?**

Navolgend op de teelt van een vogelvoedselgewas wordt een nateelt gestart met Japanse haver. In de tijd uitgezet betekent dit: (a) inzaaien vogelvoedselgewas in voorjaar van jaar X, (b) behoud van vogelvoedselgewas tot de zomer van jaar X+1, (c) inzaai nateelt Japanse haver in zomer van jaar X+1 en behoud van deze teelt tot minstens maart of zelfs tot de zomer van jaar X+2.

De teelt van het voedselgewas en de nateelt met Japanse haver dienen, met het oog op akkervogels, uiteraard in lijn te zijn met de aanbevelingen zoals gegeven bij het beschouwen van de betreffende, afzonderlijke maatregelen (zie §4.1).

#### **Wat betekent het voor akkervogels?**

Door de combinatie vogelvoedselgewas en nateelt Japanse haver wordt de periode dat dekking, nestgelegenheid en voedsel wordt geboden aan akkervogels verlengd. Weliswaar kan het omwerken van het perceel vogelvoedselgewas eind juli, waar het nog steeds erg aantrekkelijk is voor akkervogels, negatief zijn voor laat aanwezige broedsels of niet vliegvlugge patrijzen.

#### **Wat betekent het landbouwkundig?**

Japanse haver heeft landbouwkundig als voordeel dat het een dikke gesloten vegetatie vormt en hierdoor plaagonkruiden sterk onderdrukt. De Japanse haver dient echter vroeg genoeg ingezaaid te worden (voor 1 augustus) om nog tot ontwikkeling te komen tot een zaaddragend gewas met voor akkervogels beschikbare korrels. Andere voordelen van Japanse haver werden reeds vermeld (zie § 5.3.3).

### **5.7.3 Combinatie telen van graan met nateelt van Japanse haver**

#### **Wat houdt het in?**

Navolgend op de teelt van een graangewas wordt in de nazomer Japanse haver, met eventueel nog wat voederwikke, bladrammenas of zonnebloem bijgemengd, ingezaaid in de stoppel. Weliswaar dient voldoende vroeg, uiterlijk begin augustus, doorgezaaid om het zaad van de Japanse haver nog tot rijping te laten komen in het najaar, waardoor het de facto énkelt op stoppel van wintergraan past. Eventueel kan na de oogst van het graangewas de stoppel licht gebikt worden alvorens de inzaai van Japanse haver (en evt. voederwikke) om net iets meer structuur en spontane ontwikkeling op de naakte stoppel te krijgen.

De teelt van het graangewas en de nateelt met Japanse haver dienen, met het oog op akkervogels, uiteraard in lijn te zijn met de aanbevelingen zoals gegeven bij het beschouwen van de betreffende, afzonderlijke maatregelen (zie §4.1).

### Wat betekent het voor akkervogels?

Door de combinatie graan en nateelt Japanse haver wordt de periode dat dekking, nestgelegenheid en voedsel wordt geboden aan akkervogels verlengd via voor akkervogels hoogkwalitatieve maatregelen.

### Wat betekent het landbouwkundig?

Voordelen van Japanse haver werden reeds vermeld (zie § 5.2.3).

## **5.7.4 Creëren van predatiebestendige landschappen**

Om het predatierisico tijdens het broedseizoen te beperken, is het van belang om het landschap predatiebestendig in te richten. Dit kan door het combineren van een aantal losse ingrepen, gecombineerd met verschillende hierboven beschreven maatregelen. Voor sommige maatregelen is de dimensionering in deze context van belang alsook de ruimtelijke afstemming met andere maatregelen. Hieronder worden niet-limitatief een aantal vuistregels opgelijst.

*Globale maatregelen met het oog op verkrijgen van een predatiebestendig landschap:*

- Vermijden van hoge alleenstaande bomen of bomenrijen (uitkijkposten voor predatoren zoals kraaiachtigen) in een akkervogelgebied voor OLA's.
- Vermijden dat er locaties zijn waar voor predatoren interessant niet-natuurlijk voedsel *ad libitum* aanwezig is wat als gevolg zou kunnen hebben dat predatoren sterk uitbreiden en de predatiedruk verhogen (bijvoorbeeld weinig afgeschermd silo's in het landbouwlandschap).

*Maatregelen met betrekking tot broedlocaties en voedsel tijdens het broedseizoen*

- Vermijden dat in een landschap gunstige broedlocaties voor akkervogels enkel zeer lokaal voorkomen. Dit heeft een aanzuigende werking op predatoren en kan functioneren als een ecologische val. Vergroot het aanbod aan geschikte broedlocaties en spreid op deze manier het predatierisico.
- Randen en kleine percelen moeten minstens 15 à 20 m breed zijn .
- Zorgen voor voldoende geschikte voedselgebieden in de buurt van (potentiële) nestplaatsen zodat de oudervogels minder lang het nest onbewaakt moeten achterlaten en de kuikens van nestvlinders (patrijs, kwartel) vlot te voet tot bij insectenrijke zones geraken.

*Maatregelen met betrekking tot het beheer van hagen en houtkanten*

- In gebieden die belangrijk zijn voor KLA's zorgen dat het beheer van de hagen niet te intensief is zodat nesten niet makkelijk bereikbaar zijn voor predatoren. Een breedte van 1,2m wordt aanbevolen.
- In gebieden die belangrijk zijn voor KLA's zorgen dat het beheer van hagen en houtkanten niet te extensief is, waarbij te weinig licht doordringt en de dichte ondergroei van lange grassen, kruiden, ... verdwijnt. Daardoor verdwijnt dekking tegen de bodem en worden deze structuren ook beter doorloopbaar voor predatoren.





## 6 Doelstellingen en strategieën

### 6.1 Inleiding

Akkervogels zijn in sterke mate gebonden aan het landbouwlandschap. De uitdagingen om de achteruitgang van populaties akkervogels, in de brede betekenis van deze soortengroep, te stoppen en te herstellen dienen dan ook verwezenlijkt in het landbouwgebied en vooral ondersteund via het landbouwbeleid, waar vergroeningsdoelen in beide pijlers zijn opgenomen. Een soortenbeschermingsprogramma is een instrument vanuit het natuurbeleid dat dit landbouwbeleid noch rechtstreeks noch integraal kan aansturen of wijzigen. Wel biedt het de context om voor specifiek bedreigde akkervogelsoorten in vooraf bepaalde kansrijke gebieden de inzet van speciaal daartoe ontwikkelde instrumenten te concentreren en ecologisch te omkaderen. De impact van dit SBP zal daarnaast groter zijn naarmate er meer wisselwerking is tussen het generieke landbouwbeleid en respectievelijk natuurbeleid en deze elkaar meer gaan versterken. Dergelijke wisselwerking is uiteraard ook positief voor de brede soortengroep aan akkervogels in het Vlaamse landbouwareaal, maar dergelijke brede benadering behoort niet tot de focus van dit SBP.

Dit SBP beoogt dus de katalysator te zijn voor het doelgerichter en efficiënter inzetten van instrumenten uit het landbouw-, plattelands- en natuurbeleid in functie van bedreigde akkervogelsoorten door het beter afstemmen van complementaire en versterkende instrumenten en maatregelen uit deze verschillende beleidsachtergronden. Door vanuit het SBP in te zetten op het versterken van de focus op een selectie van de meest geschikte gebieden, beoogt het SBP minstens in deze gebieden een betekenisvolle groei van deze populaties akkervogels te realiseren.

In dit hoofdstuk wordt in de mate van het mogelijke een kwantificatie gemaakt van concrete doelen.

### 6.2 Strategische doelstellingen

De algemene doelstelling van soortenbeschermingsprogramma's is volgens artikel 24 van het Soortenbesluit om een gunstige staat van instandhouding te bereiken van de soort of soorten waarvoor het SBP wordt opgesteld, in voorkomend geval op grond van de in dat verband vastgestelde instandhoudingsdoelstellingen.

Het soortenbeschermingsprogramma akkervogels heeft met andere woorden tot algemeen doel een populatie akkervogels in Vlaanderen te ontwikkelen die voldoet aan het criterium 'gunstige regionale staat van instandhouding'. Gezien er veel soorten als akkervogel kunnen beschouwd worden, werd om deze doelstelling concreet te maken, gekozen voor een beperkt aantal parapluoorten met hoge affiniteit voor het akkerlandschap, de parapluoorten. De belangrijkste noden van deze parapluoorten worden verondersteld die van de andere soorten akkervogels te omvatten. Gezien voor de parapluoorten van dit SBP geen Gewestelijke Instandhoudingsdoelstellingen (G-IHD) opgemaakt zijn, is het ook niet mogelijk de doelen te formuleren uitgaande hiervan. Doelen dienen dus in dit SBP verder geconcretiseerd.

### 6.2.1 Stoppen van de achteruitgang van de populaties akkervogels in Vlaanderen

Door de brede focus van deze strategische doelstelling is pijler 1 van het GLB de uitgesproken drager van de nodige maatregelen om deze brede doelstelling te bewerkstelligen. Deze doelstelling sluit aan bij de specifieke doelstelling binnen het Europese POST-2020 CAP rond biodiversiteit<sup>16</sup> en spoort samen met de conclusie van de Europese Raad<sup>17</sup>, in het kader van de voorbereiding van het post-2020 globaal biodiversiteitskader, om het aspect biodiversiteit te integreren in alle Europese en nationale beleidsstromen, onder andere landbouw. Het is daarom aanbevolen dat bij het uitwerken van de instrumenten onder pijler 1 ook een vorm van biodiversiteitstoets gebeurt zodat opportuniteiten op win-win situaties maximaal worden benut en maatregelen met een hoog risico op ecologische val tijdig worden gedetecteerd.

In het streven naar de instandhouding en herstel van de populaties akkervogels dient in eerste instantie de verdere afname van de broedpopulatie gestopt. Actueel vertonen veldleeuwerik, patrijs en grauwe gors nog steeds een verdere afname terwijl de trend voor de geelgors het voorbije decennium lijkt gestabiliseerd, althans in sommige delen van Vlaanderen (zie eerder in 2.3.5).

Het streven naar een stand-still van de populatie dient niet enkel gezien in absolute aantallen broedparen in Vlaanderen maar dient ook gezien als het behoud van de broedarealen.

Daarnaast wordt voor deze doelstelling gesteund op de passieve bescherming van de permanente ecologische infrastructuur (KLE) via het Natuurdecreet en op het correct beheer van de aanwezige kleine landschapselementen (bermen, houtkanten, ...) zodat die hun functionele rol voor akkervogels kunnen vervullen.

### 6.2.2 Ontwikkelen van bronpopulaties van akkervogels

Om deze strategische doelstelling concreet te maken, is het essentieel om eerst te definiëren wat duurzame populaties en bronpopulaties juist zijn. Vervolgens gaan we na welke dichtheden voor akkervogels als representatief gezien kunnen worden voor een bronpopulatie van een soort.

#### 6.2.2.1 Achtergrond

Belangrijk als vertrekpunt is te onderkennen dat populatieaantallen fluctueren in de tijd (Kalkhoven *et al.*, 1995). Bij sommige soorten zijn deze aantalsfluctuaties groot, bij andere veel geringer. De belangrijkste oorzaak van deze fluctuaties is omgevingsstochasticiteit, het optreden van toevallige fluctuaties in omgevingsomstandigheden die

---

<sup>16</sup> [https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/food-farming-fisheries/key\\_policies/documents/cap-specific-objectives-brief-6-biodiversity\\_en.pdf](https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/food-farming-fisheries/key_policies/documents/cap-specific-objectives-brief-6-biodiversity_en.pdf)

<sup>17</sup> [https://www.consilium.europa.eu//media/41924/st15272-en19.pdf?utm\\_source=dsms-auto&utm\\_medium=email&utm\\_campaign=Biodiversiteit+-+Conclusies+van+de+Raad](https://www.consilium.europa.eu//media/41924/st15272-en19.pdf?utm_source=dsms-auto&utm_medium=email&utm_campaign=Biodiversiteit+-+Conclusies+van+de+Raad)

invloed hebben op een lokale populatie of meerdere lokale populaties in een groter gebied. Hierbij kan gedacht worden aan bijvoorbeeld koude winters, natte zomers, droge zomers of stormen, waardoor de reproductie sterk verlaagd is en/of de mortaliteit hoger is dan gewoonlijk. Daarnaast is er ook demografische stochasticiteit: natuurlijke fluctuaties in een populatie die bij toeval optreden als een beperkt aantal individuen onafhankelijk van elkaar geboren wordt en dood gaat. De impact van demografische stochasticiteit wordt belangrijker naarmate een populatie kleiner wordt.

Om omgevingsstochasticiteit te kunnen overleven, moet een populatie van een bepaalde soort een minimumgrootte hebben. Hoe groot dit minimum is, hangt af van de gevoeligheid van de soort voor de fluctuaties in milieuomstandigheden en van de situatie waarin de populatie verkeert. Een volledig geïsoleerde populatie kan geen individuen uitwisselen met andere populaties, waardoor de populatie zelf groot genoeg moet zijn om aantalsfluctuaties als gevolg van omgevings- en demografische stochasticiteit op te vangen, ook op lange termijn. Men spreekt in deze context over 'minimum viable population' (MVP). Modelberekeningen geven aan dat bij volledig geïsoleerde populaties van zoogdieren en vogels enkele tot vele honderden individuen nodig zijn. Opgemerkt wordt dat kerngebieden voor akkervogels in Vlaams-Brabant en Limburg nog in belangrijke mate met elkaar verbonden zijn (zie Figuur 14). Zones die deel uitmaken van het (Vlaams) kerngebied in Oost- en West-Vlaanderen zijn, althans op basis van de 'oude afbakening', veel meer geïsoleerd<sup>18</sup>.

In vele gevallen, en ook wat betreft akkervogels, bestaan er meerdere kleine lokale deelpopulaties van een soort. Deze deelpopulaties bewonen verscheidene van elkaar gescheiden leefgebieden, die via uitwisseling van tenminste enkele individuen per generatie met elkaar verbonden zijn. Het geheel van deze met elkaar verbonden lokale deelpopulaties wordt een metapopulatie genoemd. Een deel van de lokale deelpopulaties produceert een overschot dat emigreert naar andere lokale deelpopulaties, en fungeert bijgevolg als 'source'. De andere populaties fungeren als 'sink', en zijn voor hun voortbestaan afhankelijk van immigratie doordat de productiviteit te laag is, of de mortaliteit te hoog. Hoe de metapopulatie zich als geheel ontwikkelt is afhankelijk van de verhouding tussen de 'sources' en de 'sinks'. Op basis van deze populatiedynamische overwegingen geven Kalkhoven et al. (1995) op modelberekeningen gebaseerde soortspecifieke richtgetallen voor de minimumomvang van het reproducerende deel van een 'kernpopulatie' en de minimumoppervlakte leefgebied voor deze 'kernpopulatie'.

Een kernpopulatie wordt gedefinieerd als een populatie die slechts een geringe kans heeft om door normale demografische en niet-extreme omgevingsstochasticiteit uit te sterven. De belangrijkste voorwaarde van een kernpopulatie is dat deze moet fungeren als 'source' voor omliggende kleinere deelpopulaties die aan grotere fluctuaties onderhevig zijn.

### **6.2.2.2 Streefaantallen en streefdichtheden voor bronpopulaties**

Kalkhoven et al. (1995) geeft enkele richtgetallen voor kernpopulaties van patrijs, geelgors en grauwe gors. Deze worden weergegeven in 1. Bij de kleinere zangvogels wordt uitgegaan van een 'veilige' minimale omvang van vijftig reproducerende vrouwtjes in de kernpopulatie. Bij wat grotere soorten, zoals de patrijs, is dit twintig. De minimaal benodigde oppervlakte aaneengesloten leefgebied voor de kernpopulatie hangt af van de kwaliteit van het leefgebied voor de betreffende soort. Voor de soorten vermeld in Tabel 2, geldt bij een goede kwaliteit

---

<sup>18</sup> Deze kerngebieden zijn niet zozeer geïsoleerd van elkaar door ongeschikt tussenliggend gebied als bebouwing of bos, maar door zones met lagere geschiktheid. Gebieden met hogere akkervogeldichtheden komen er dus als het ware lokaler voor.

landbouwgebied een minimum oppervlakte van 400 à 500 ha, bij een mindere kwaliteit is dat al snel het drie- of viervoudige.

**Tabel 2. Minimaal aantal reproducerende vrouwtjes in een kernpopulatie en bijbehorende minimum oppervlakten leefgebied voor de gehele kernpopulatie (Kalkhoven et al., 1995).**

Soort	Leefgebied	Minimaal aantal reproducerende vrouwtjes in kernpopulatie	Minimum oppervlakte (ha) leefgebied voor kernpopulatie	
			Hoge leefgebiedkwaliteit	Lage leefgebiedkwaliteit
Geelgors	Akker zandgrond	50	400	1000
Veldleeuwerik	Akker zandgrond	50	500	1500
Grauwe gors	Akker zandgrond	50	500	1500
Patrijs	Akker zandgrond	20	500	2000

In de context van dit SBP gaan we er van uit dat als doelstelling wordt genomen dat de ontwikkeling van bronpopulaties, met het oog op een duurzame instandhouding van de soort, nagestreefd wordt binnen een voor akkervogels goede kwaliteit landbouwgebied. Is die goede kwaliteit er actueel niet, dan dient die bereikt via het nemen van de benodigde maatregelen. Hieruit volgt dat gebieden waar gestreefd wordt naar een hoge leefgebiedkwaliteit, waarbinnen zich een duurzame en robuuste populatie kan ontwikkelen, minstens 400 à 500 ha groot dienen te zijn.

Op basis van deze bevindingen kunnen streefdichtheden (aantal broedparen per oppervlakte-eenheid) voor duurzame kernpopulaties die als bronpopulatie kunnen gaan fungeren, bepaald worden (Tabel 3).

**Tabel 3. Inschatting streefdichtheden in gebieden met hoge leefgebiedkwaliteit voor patrijs, veldleeuwerik, grauwe gors en geelgors (op basis van Kalkhoven et al. (1995)).**

Soort	Aantal broedparen/100 ha
Patrijs	4
Veldleeuwerik	10
Grauwe gors	10
Geelgors	12,5

### 6.2.2.3 Haalbaarheidstoets van de streefdichtheden

Uitgaande van huidige en historische dichtheden van de vier soorten in Vlaanderen gaan we in volgende paragrafen na of de voorgestelde streefdichtheden realistisch of voldoende ambitieus zijn. Hiervoor richten we ons op vastgestelde dichtheden in het recente verleden. Deze dichtheden kunnen afwijken van de historische referentie (shifting baseline) gezien de achteruitgang voor de meeste soorten al decennia aan de gang is. Desalniettemin kiezen we ervoor aansluiting te zoeken met de dichtheden uit het recente verleden gezien de landbouwkundige en landschappelijke context het meest aansluit bij de huidige en aldus zeker een haalbare referentie zou moeten zijn. Tenslotte zijn historische dichtheden vaak niet gekend gezien gericht onderzoek vaak pas opstart als een soort al een tijdje achteruit boert.

#### **Patrijs**

De soort werd in de jaren 1990 op verschillende plaatsen in Vlaanderen gericht geïnventariseerd waardoor voor die periode nauwkeurige informatie over lokale dichtheden beschikbaar is. In de ruilverkaveling Mettekovens werden in 1994 vier tot vijf paren per 100 ha opgetekend. Eenzelfde grootteorde (4,5/100 ha) werd vastgesteld in het Meetjesland, terwijl een gestandaardiseerde inventarisatie door wildbeheereenheden in de Westhoek een gemiddelde dichtheid van 4,3/100 ha opleverde met plaatselijk pieken tot 10/100 ha. Gericht onderzoek in het kader van de broedvogelatlas gaf echter aan dat deze waarden in 2002 ook in deze West-Vlaamse stronghold niet meer bereikt werden (Verbelen, 2010).

In de ruilverkaveling van Elingen werden in 2002 nog 39 territoria op 784 ha geteld (4,9/100 ha). In 2010 daalde de populatie er met ruim 25% en bleef de teller staan op 29 territoria (3,7/100 ha) (Verbelen, 2010). In 2014 nam het aantal territoria verder af tot 25 (3,2/100 ha) (Opstaele, 2015). In 2012 werd in 6 gebieden in Gooik een gemiddelde dichtheid van 3,6/100 ha vastgesteld (Verbelen et al., 2012). Daar waar er in Nederland in de jaren negentig nog dichtheden tot 14 paren/100 ha werden aangetroffen, waren deze er in 2013 gedaald tot nog maximum 6 broedparen/100 ha (Teunissen et al., 2014).

Uitgaande van de huidige en historische dichtheden van patrijs in Vlaanderen, lijkt een streefdichtheid van minimum **4 broedparen per 100 ha** een haalbare na te streven dichtheid.

#### **Veldleeuwerik**

De veldleeuwerik was ooit een van de meest algemene akkervogels in het landbouwgebied, maar is ondertussen in heel wat regio's verdwenen als broedvogel. Ten opzichte van omstreeks 1960 is de Vlaamse broedvogelpopulatie wellicht met 95% afgenomen. Gegevens van de Vlaamse broedvogelatlas geven aan dat in de periode 2000-2002 naar schatting nog 9.000-11.000 paren broedden in Vlaanderen (Stevens, 2004). Sindsdien lijkt de soort iets beter stand te houden, hoewel nog steeds een verdere, matige afname vastgesteld wordt.

Tijdens het veldwerk voor de atlas van de Vlaamse broedvogels werden sterk variërende dichtheden opgetekend. In de akkergebieden in de regio Hoegaarden werden tijdens deze periode dichtheden van tientallen paren per 100 ha teruggevonden (Stevens, 2004). Buiten de kerngebieden werden zelden meer dan 2 territoria/100 ha gekarteerd. Anno 2007 werden in Honsem dichtheden van meer dan 20 broedparen/100 ha opgetekend; in die periode haalden 'goede' gebieden nog dichtheden tussen 15 en 25

broedparen/100 ha. In de historisch goede kerngebieden in Riemst werden anno 2010 bijna 30 broedparen/100 ha vastgesteld; in 2018 nog 20 broedparen/100ha (schrift. med. Remar Erens). In 2016 werd een dichtheid van 8,3 territoria/100 ha teruggevonden in akkergebieden in Vissenaken (Nijs et al., 2016).

In Nederland beschrijft Ottens et al. (2003) dichtheden van 11-16 broedparen in de betere akkerbouwgebieden. Tijdens het veldwerk voor dat rapport werden dichtheden vastgesteld van 13 tot 19 broedparen per 100 ha in landbouwgebied zonder akkervogelvriendelijke maatregelen; in een gebied met 5% maatregelen werd een dichtheid van 17 broedpaar per 100 ha vastgesteld. Teunissen et al. (2007) vond in Nederland in gelijkaardige akkergebieden als in Vlaanderen dichtheden van 5,7 tot 17 broedparen per 100 ha.

Uitgaande van de huidige en historische dichtheden van veldleeuwerik in Vlaanderen en Nederland, lijkt een streefdichtheid van minimum 10 broedparen per 100 ha in de kern/bronpopulaties haalbaar maar aan de lage kant. Er kan worden verwacht dat gerichte akkervogelmaatregelen hogere aantallen zouden opleveren zodat wordt voorgesteld om **minstens 15 broedparen/100 ha na te streven**.

### **Grauwe gors**

De eerste gerichte inventarisaties van Grauwe Gorzen in Vlaanderen dateren van eind jaren '80. In Limburg werd toen al een sterke achteruitgang van de soort vastgesteld in toenmalige Limburgse kerngebieden (Rutten 1990). Onder impuls van deze oproep werd vanaf eind jaren 90 op een aanzienlijk deel van de Haspengouwse akkerplateaus aan broedvogelinventarisatie gedaan waarbij op de leemplateaus plaatselijk dichtheden tot >5 territoria/100ha bereikt (Guelinckx & Lambrechts 1999 in Natuur.Oriolus 84(3), themanummer akkervogels). Weliswaar was de achteruitgang van de soort toen al ingezet. In de atlasperiode (2000-2002) werden in goede akkergebieden in Riemst niettemin nog vlot 10 broedparen/100 hectare vastgesteld (Gabriels, 2002). In 2008-2010 werden in Heers nog meer dan 5 bp/100 ha gevonden terwijl in Riemst en Gingelom nog tot 4 broedparen/100 ha werden opgetekend (Lewylle et al. 2011).

Uitgaande van de huidige en historische gegevens over de dichtheid van de grauwe gors in Vlaanderen lijkt een streefdichtheid van **minimum 10 broedparen per 100 ha** in theorie haalbaar in een akkercontext. Dit kan in de huidige context erg ambitieus lijken, doch hier gaat het er in eerste instantie om wat in een optimaal scenario in Vlaamse context kan worden verwacht van territoriumdichtheden als de nodige maatregelen worden voorzien. Daarbij maken we abstractie van de huidige situatie op het terrein.

### **Geelgors**

In de broedvogelatlas staat een dichtheid van 18 broedparen/100 ha genoteerd als de hoogste dichtheid die toen opgemeten werd (Vermeersch et al., 2004). Dichtheden van meer dan 20 broedparen op atlashokniveau (25km<sup>2</sup>) zijn zeldzaam, en werden enkel vastgesteld ten oosten van Brussel (Rutten, 2004). Hierbij dient wel de kanttekening gemaakt dat zelden de volledige 25km<sup>2</sup> potentieel leefgebied vormt.

In de ruilverkaveling van Elingen werden in 2002 20 territoria geteld (2,5/100 ha) (Opstaele, 2015). Gedurende inventarisaties tijdens de periode 2002-2007 werden in de ruime regio rond het akkerreservatencomplex in Hoegaarden – Tienen 10, tot meer dan 20 territoria per 100 ha waargenomen

(Guelinckx, 2008). In Gooik zijn in 2012 dichtheden vastgesteld van 0,9/100 ha, met hogere aantallen in sommige deelgebieden (Goterings: 2/100 ha; Nolleken: 2,7/100 ha) (Verbelen et al., 2012). In het kerngebied van Galmaarden/Geraardsbergen werden 46 territoria gekarteerd in 2012, wat overeenkomt met een dichtheid van 1,8 territoria/100 ha. In de kerngebieden van Gooik en Geraardsbergen kunnen duidelijke clusters worden afgebakend waarbij lokaal dichtheden werden genoteerd tot 10 territoria/100 ha (Faveyts & Bert, 2013). Onderzoek uit Vlaams-Brabant toont dat een dichtheid van 8 tot 10 territoria/100 ha als hoog wordt beschouwd (Lewylle et al., 2011). De hoogste dichtheid opgemeten in 2010 werd gevonden rondom akkerreservaten in Leefdaal en Hoegaarden: respectievelijk 15 en 13 territoria/100 ha.

Dichtheden van boven de 10 broedparen per 100 ha werden recent in de betere akkervogelgebieden in Vlaanderen nog gevonden (voornamelijk Vlaams-Brabant). Een **streefdichtheid van minimum 12,5 broedparen/100 ha** voor kernpopulaties lijkt dan ook een haalbare na te streven dichtheid.

### 6.2.3 Afgestemde en gebiedsgerichte inzet van het instrumentarium

Enkel voor grauwe gors is de actuele verspreiding van de broedpopulatie voldoende beperkt om van hieruit een gebiedsgerichte focus voor maatregelen te kunnen leggen. De parapluoorten komen nog ruimer verspreid voor in Vlaanderen, zij het soms in relatief lage dichtheden.

Onder 6.2.2 werd een doelstelling geformuleerd om te streven naar de ontwikkeling en de instandhouding van bronpopulaties. Gezien het van belang is om bepaalde dekkingspercentages te bereiken in een welbepaald deelgebied, vooraleer kan verwacht worden dat er een significant positief effect op te tekenen valt, is het aangewezen om niet overal tegelijk acties op te starten maar weloverwogen deelgebieden aan te snijden om de werking en de inzet van instrumenten op te focussen.

Sommige kansrijke gebieden bevatten een betere leefgebiedkwaliteit en grotere populaties dan andere. Vanuit de optiek om zo snel mogelijk zoveel mogelijk bronpopulaties te ontwikkelen, die dan later het verdere herstel van de naburige populaties kunnen ondersteunen, is het logisch om eerst te starten waar de distance-to-target het kleinst is. Dit zijn de kansrijke gebieden met een nog relatief hoge landschappelijke waarde en waar de dichtheden van de parapluoorten relatief genomen het hoogst zijn. In deze gebieden kan verwacht worden dat maatregelen en instrumenten zich het efficiëntst zullen vertalen in een stijging van de populatie.

Het spreekt voor zich dat ook de gebiedsgerichte focus van de verschillende instrumenten op elkaar afgestemd wordt. Gezien ieder instrument an sich voor- en nadelen heeft en verschillende instrumenten elkaar kunnen versterken, wordt ook de inzet van de verschillende instrumenten in de geactiveerde kansrijke gebieden op elkaar afgestemd.

Als strategische doelstelling wordt dus vooropgesteld dat a priori in de meest kansrijke gebieden gestreefd wordt naar bronpopulaties via een afgestemde en gebiedsgerichte focus van de verschillende instrumenten. De werkwijze hiervoor wordt verder uitgewerkt onder 6.2 Operationele doelstellingen.

### 6.2.4 Samenwerking met de landbouwsector

Een belangrijke, zometer de belangrijkste succesfactor voor het welslagen van het SBP is het kunnen betrekken en kunnen engageren van landbouwers. De realisatie van het SBP staat of valt immers met de bereidheid van een grote groep landbouwers om op hun terreinen akkervogelvriendelijke maatregelen te nemen. Het is dan ook belangrijk om deze doelgroep goed te informeren en hen ook goed te betrekken bij de implementatie van het beleid rond akkervogels.

.



## 6.3 Operationele doelstellingen

### 6.3.1 Afbakening van de focusgebieden

#### 6.3.1.1 Bestaande afbakening van het focusgebied

Het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (INBO) heeft in 2009 op basis van de toen recentste beschikbare broedvogelgegevens beheergebieden voor akkervogels voorgesteld. In 2014 werden deze beheergebieden voor akkervogels geüpdatet. Aan de hand van de beschikbare data stelde het INBO een akkervogelindex op die aangaf in welke mate de akkervogelgemeenschap volledig was. De akkervogelindex is gebaseerd op het voorkomen van verschillende algemene en minder algemene akkervogelsoorten (kievit, patrijs, veldleeuwerik, gele kwikstaart, ringmus, geelgors en grauwe gors). Het gewicht waarmee een soort doorweegt bij de berekening van deze index werd bepaald door hun Rode Lijst status waarbij meer belang aan bedreigde soorten werd gehecht. Verdere duiding over de totstandkoming van die gebieden is terug te vinden in Feys & Vermeersch (2014).

Deze afbakening leidde tot het focusgebied voor akkervogels. De facto was dit een lijst van gebieden met erg hoge potentie tot gebieden met lagere potentie, een continuüm van gebieden met hoge score op de akkervogelindex en gebieden met een lagere score (samen begrensd tot de 100.000 ha best gerangschikte gebiede). Dat continuüm werd in twee verschillende types focusgebied opgedeeld, kerngebieden en zoekzones, waarbij budgetbeschikbaarheid bepalend was om de oppervlakte van het kerngebied op een 30.000 ha te begrenzen. Bij de afbakening van het focusgebied stelde het INBO (Feys & Vermeersch, 2014) weliswaar vast dat de beste 15.000 ha uit de rangschikking reeds alle 'topgebieden' omvatte (allen met indexwaarde > 9,5). Bijkomende gebieden hebben al snel een lagere index en daarmee ook een lagere kosteneffectiviteit van het instrumentarium. Zo bevatten de uiteindelijk weerhouden 25.000 ha best gerangschikte gebieden reeds 'perifere gebieden'. Kerngebieden zijn grosso modo gebieden waar akkervogels nog aanwezig zijn, die een landschappelijke geschiktheid vertonen en die niet te geïsoleerd gelegen zijn (Feys & Vermeersch, 2014).

De kerngebieden liggen voornamelijk in de provincies Vlaams-Brabant en Limburg. Binnen de kerngebieden werden vervolgens nog prioritaire zones afgebakend. Hiervoor baseerde men zich op de verspreiding van grauwe gors tijdens de broedseizoenen 2007 – 2008 (Feys & Vermeersch, 2014). In zoekzones is het landschap meer gedegradeerd en de populatie akkervogels uitgedund. Door de lage graad van versnippering van het landschap is er wel nog voldoende potentie voor een herstel van de populatie akkervogels, als er maar genoeg maatregelen getroffen worden. Voorwaarde is wel dat de doelsoorten nog aanwezig zijn (Feys & Vermeersch, 2014). Ook hier werd vertrokken van een arbitraire grens van (ongeveer) 70.000ha.<sup>19</sup> (zijnde het saldo van de eerder vermelde 100.000 ha – 30.000 ha kerngebied).

Hierbij is het ook belangrijk om nog te vermelden dat beheergebieden voor weidevogels en aankoopperimeters van natuurgebieden om pragmatische redenen (eenduidige communicatie over aanbod BO's) uitgesloten werden uit de afbakening van de kerngebieden voor akkervogels, terwijl in het bijzonder voor de beheergebieden weidevogels daar zeker ook 'top-gebieden' voor soorten als

---

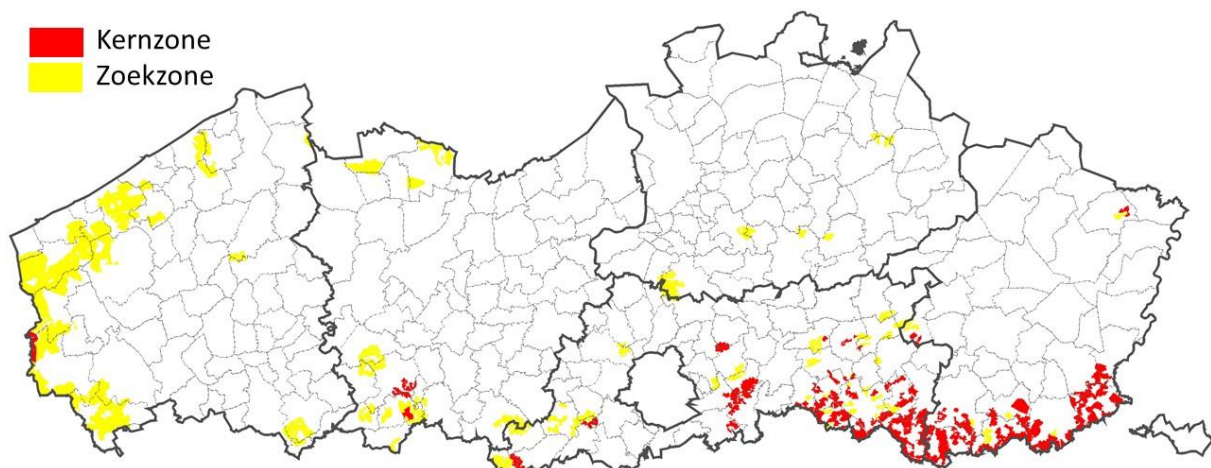
<sup>19</sup> Deze oppervlaktelimiten werden gesteld op basis van het beschikbare budget, gesteld dat die gebieden optimaal (tot 7% bedekking) met beheerovereenkomsten zouden worden voorzien.

veldleeuwrik tussen zitten. Indien er waakzaamheid aan de dag wordt gelegd om beheerovereenkomsten voor weidevogels en akkervogels niet contraproductief met elkaar te laten interfereren, hoeft zulke uitsluiting bij de actualisatie van het focusgebied niet meer te gebeuren. Gebiedscoördinatie vanuit de respectievelijke SBP's kan daar mee over waken. Experts verwachten dat op die manier een aantal relevante bolwerken voor akkervogels in West-Vlaanderen volwaardig kunnen aansluiten bij de betere kerngebieden.

Deze analyse leidde tot de afbakening van beheergebieden voor beheerovereenkomsten voor akkervogels. In totaal gaat het actueel om 85.041 ha focusgebied, verspreid over 179 gebieden en ingedeeld in 4 categorieën volgens prioriteit (zie Tabel 4). Figuur 14 geeft een overzicht van de ligging van de kerngebieden en zoekzones in Vlaanderen.

**Tabel 4: Overzicht van de oppervlakte per categorie van het beheergebied voor akkerfauna onder PDPOIII**

Prioriteit	Type	Opp (ha) focusgebied
1	Prioritair zones kerngebied	4.249
2	Kerngebied	16.135
3	Kerngebied extra tot 25000ha	8.306
4	Zoekzone	56.351
<b>SOM</b>		<b>85.041</b>



**Figuur 14. De afbakening van kerngebieden (rood) en zoekzones (geel) vormen samen het focusgebied voor beheerovereenkomsten voor akkervogels onder PDPO III (VLM, 2019).**

De aanvankelijk gedifferentieerde inzet van beheerovereenkomsten in zoekzones en kerngebieden (zie 3.3.2), werd na verloop van tijd verlaten door de VLM. Door middel van een gerichte inzet van de VLM bedrijfsplanners ligt de focus tegenwoordig op het versterken van bepaalde gebieden, met name de (prioritaire) kerngebieden en enkele betere zoekzones.

### **6.3.1.2 Actualisatie van het focusgebied**

#### *Algemene actualisatie van het focusgebied*

Het is aangewezen dat de afbakening van het focusgebied, en daarbinnen de afbakening van de meest kansrijke gebieden, wordt geactualiseerd gezien de actuele afbakening nog in belangrijke mate steunt op het veldwerk van de vorige broedvogelatlas. Een knelpunt hiervoor is dat er geen recentere gestandaardiseerd verzamelde en gebiedsdekkende informatie beschikbaar is over het precieze voorkomen van akkervogels in Vlaanderen. Het opmaken van kaarten énkél op basis van de beschikbare actuele data zou, doordat sommige delen van Vlaanderen minder intensief worden gemonitord, kunnen leiden tot een ‘bias’ naar enkele beter onderzochte gebieden. Op middellange termijn zou dit kennishiaat met de nieuwe Vlaamse (broed)vogelatlas (veldwerk 2020-2023) kunnen worden opgelost (zij het met een steekproef van 8 kilometerhokken per 5x5 km hok).

De methodiek van het INBO van 2009 en 2014 kan bij de actualisatie van het focusgebied richtinggevend zijn. Weliswaar is het aanbevolen om daarbij explicieter te focussen op de doelsoorten van dit SBP bijvoorbeeld door eerst een kaart te maken voor de afzonderlijke soorten (veldleeuwerik, geelgors, patrijs, grauwe gors, eventueel nog andere akkervogelsoorten) om in een volgende stap te komen tot het hierboven voorgestelde, geïntegreerde kaartmateriaal. Aangezien het de betrachting is zoveel mogelijk maatregelen op maat van het specifieke akkervogelgebied in te zetten is het belangrijk een goede indicatie te hebben van het relatief belang voor de aanwezige soorten. Voor grauwe gors is het sowieso aangewezen een aparte kaart te maken zodat, gezien de precaire toestand van de populatie, heel doelgericht op deze locaties kan worden ingezet. Voor Patrijs kan een gedifferentieerde afbakening overwogen worden, afgestemd op nieuwe initiatieven inzake monitoring en onderzoek die recent werden opgestart in samenwerking met de jachtsector.

Ook is het belangrijk om bij deze actualisatie zo veel als mogelijk bepalende parameters te betrekken die van belang zijn om de potentie in te schatten voor de doelsoorten, zoals landschapsstructuur, aanwezige teelten, teeltevoluties en inzichten in functie van soort- en systeembescherming. Vooral een goed onderbouwde visie over landschapsecologie en soortbehoeften zullen hierin sturend zijn. Daarnaast is het zinvol om aanvullend ook soort- en gebiedsexperten te betrekken en gebruik te maken van aanvullende informatiebronnen, waar beschikbaar (bv. uit het MAS-meetnet dat werd opgestart n.a.v. SBP Grauwe Kiekendief).

In het verleden werd in de ranglijst van de gebieden het scharnierpunt tussen kerngebied en zoekzone op basis van budgetbeschikbaarheid bepaald, wat bij een actualisatie opnieuw een opportune insteek is (zowel op basis van budgetbeschikbaarheid van het instrumentarium als voor de gebiedscoördinatie). Aannemelijk ligt dit scharnierpunt opnieuw rond de 25.000ha, maar om te anticiperen op voorheen uitgesloten en mogelijks eerder over het hoofd geziene gebieden niet uit te sluiten is het aangewezen om een marge van 25% bijkomende oppervlakte (7.500ha) in acht te nemen. Daarnaast is het ook interessant om parallel ook na te gaan of ook op basis van indexwaarde/kansrijkdom, een scharnierpunt kan worden gedetecteerd.

#### *Snelle herbevestiging van de meest kansrijke zones*

Dit SBP wil bewust de focus leggen op herstel en betekenisvolle groei van populaties van doelsoorten in de meest kansrijke gebieden. Op heel korte termijn dringt zich daarvoor een pragmatische actualisatie/verificatie van de meest kansrijke zones van het focusgebied (het zogenaamde kerngebied cf. de bestaande afbakening – zie 6.3.1.1) op, die dan ook de focus kan bieden voor de implementatie

van dit SBP. Deze actualisatie kan dan gebeuren op basis van bestaande afbakeningen, beschikbare datasets en recente monitorgegevens<sup>20</sup>, GIS-analyses, expertbeoordelingen en waar nodig terreincontroles.

### *Conclusie*

Het actualiseren van de afbakening van het nieuwe focusgebied en het voorstellen van het toepassingsgebied voor maatregelen binnen dit SBP wordt als één van de acties in het actieplan (hoofdstuk 7) opgenomen. Het is qua timing te verwachten dat de algemene actualisatie pas op het einde van de looptijd van dit SBP kan gemaakt worden (afgestemd op de timing van de nieuwe broedvogelatlas) en daarbij ook parallel kan verlopen aan de eerste voorbereidingen van een volgende GLB-programmaperiode. In het belang van dit SBP c.q. een effectieve uitrol van het instrumentarium, de praktische organisatie, de tijdige communicatie naar doelgroepen en een coherente gebiedscoördinatie dient weliswaar een actualisatie/verificatie van de meest kansrijke gebieden op basis van de huidige afbakening in het eerste jaar na vaststelling van het SBP te gebeuren. Dit gebeurt dan op basis van een pragmatische methodiek zoals eerder beschreven, aangevuld met expertbeoordelingen en waar nodig terreinbezoeken.

### **6.3.1.3 Focusgebied als basis voor een gebiedsgerichte, gecoördineerde en kennisgedreven aanpak**

#### *Gebiedsgerichte aanpak*

Het focusgebied bakent een omvangrijke oppervlakte af aan gebieden met hoge tot minder hoge (maar nog steeds realistische en haalbare) potentie voor het behoud en herstel van akkervogelpopulaties. De operationele prioritering kan daarbij uitgaan van de relatieve 'score' van het deelgebied ten opzichte van de andere deelgebieden die tot het focusgebied behoren. In de praktijk gaat het vaak over een onderscheid tussen nog gave aaneengesloten topgebieden en perifere kleinere leefgebieden. Een gezonde populatie kan waarschijnlijk efficiënter worden bereikt op plaatsen waar de distance-to-target het kleinst is (actueel aanwezige akkervogelpopulatie in behoorlijke dichtheden en met een breed pallet aan soorten). In dergelijke deelgebieden kan sneller toegewerkt worden naar een populatie die als bronpopulatie kan fungeren zodat de inspanningen sneller kunnen afstralen op omliggende zones en de efficiëntie van de aldaar aanwezige potenties en/of ondernomen initiatieven versterken.

Door het ter beschikking hebben van dichtheids/potentiekaarten van de afzonderlijke (paraplu)soorten, kan alternatief (of aanvullend) ook de nadruk gelegd worden op deelgebieden die voor bepaalde paraplu-soorten een grotere potentie hebben (die zich niet noodzakelijk vertaalt in een hoge score van de totale akkervogelpopulatie) waarbij dan vooral gericht op die soort acties worden opgestart. Bijvoorbeeld een gerichte werking op die gebieden die voor de grauwe gors van belang zijn of focusgebieden voor de geelgors, waarvan de verspreiding weliswaar wat ruimer is maar toch ook

---

<sup>20</sup> In de actiegebieden van het SBP grauwe kiekendief (zuidoosten van Vlaams-Brabant, Zuid-Limburg en de Moeren) is sinds enkele jaren een MAS-meetnet (MAS=Meetnet Agrarische Soorten) opgericht waarbij gedetailleerde informatie m.b.t. het voorkomen van akkervogels voorhanden is.

eerder gebonden aan bepaalde gebieden. Het differentiëren van operationele maatregelen op basis van deze soortenfocus is een belangrijke taak voor de gebiedscoördinatie.

Voor elk deelgebied waar middelen van het SBP worden ingezet, wordt een beknopte gebiedsvisie opgesteld. Elementen die deel kunnen uitmaken van deze gebiedsvisies zijn (niet-limitatief):

- Een lange-termijn visie, eindbeeld voor het gebied;
- De lokale huidige situatie op vlak van het voorkomen van akkervogels;
- De lokale situatie op het vlak van de aanwezigheid van permanente ecologische infrastructuur die relevant is voor akkervogels en de kansen voor bijkomende structuren;
- Sterktes en zwaktes van de betreffende landbouwlandschappen inzake ecologische behoeften van de doelsoorten (voedsel, dekking, broedgelegenheid);
- Specifieke bedreigingen;
- De mate waarin het landschap binnen het deelgebied als predatiebestendig wordt beoordeeld;
- De lokale situatie op vlak van reeds lopende maatregelen en instrumenten;
- De lokale situatie ten aanzien van de landbouwbedrijfsvoering (type landbouwbedrijven, grootte bedrijven, ...);
- De prioritaire inspanningen (zowel tijdelijke als permanente maatregelen) die nodig zijn in het deelgebied alsook inspanningen van secundair belang;
- De actoren die betrokken zijn bij de uitrol van de maatregelen op terrein en hun evaluatie en de manier hoe rollen en taakstellingen zullen worden verdeeld;
- De mogelijkheden voor de inzet van een complementair instrumentarium.
- De opportuniteiten om via maatregelen op het openbaar domein bij te dragen aan een de permanente ecologische infrastructuur;
- Inventarisatie van bestaande initiatieven en samenwerkingsverbanden rond het beheer van permanente en tijdelijke ecologische infrastructuur;
- Afspraken inzake monitoring: betrokken vrijwilligers/organisaties en taakverdeling;
- ...

### *Gecoördineerde aanpak*

De afbakening van het focusgebied werd tot dusver énkél doorvertaald in een gerichte inzet van het instrument beheerovereenkomsten. In de praktijk zijn beheerovereenkomsten tot vandaag ook quasi exclusief het enige instrument waarmee gericht rond akkervogels wordt gewerkt. Voor wat betreft de ecologische begeleiding van dit instrument bestaan er vandaag al enkele samenwerkingsvormen tussen bedrijfsplanners van VLM en akkervogelexperten. Die zijn echter vaak op vrijwillige basis gestoeld en zelden formeel vastgelegd zoals dat bijvoorbeeld wel al binnen de beheergebieden van het SBP Grauwe Kiekendief gebeurt. Rond flankerende processen als draagvlakvorming en communicatie zijn er tot nog toe al meer samenwerkingsvormen met diverse actoren opgezet, zowel op projectbasis als structureel. Die hebben er ondermeer toe bijgedragen dat beheerovereenkomsten vandaag een brede participatie kennen.

Zoals hierboven gedeut, zijn beheerovereenkomsten een nuttig en belangrijk instrument, maar ze hebben ook een aantal beperkingen, waar andere instrumenten (zie Hoofdstuk 4) mogelijks aan tegemoet kunnen komen. In het bijzonder gaat het dan over maatregelen waar het engagement een

langere duur inhoudt en waar bij uitstek kan worden ingezet op het versterken en akkervogelvriendelijk maken van permanente ecologische structuren in het landschap. Deze in steek wordt tot op vandaag weinig of niet (of slechts lokaal) ingezet in functie van akkervogels, niettegenstaande ze de werking van beheerovereenkomsten niet in de weg hoeven te staan en vaak complementair of zelfs extra versterkend zijn. Ook binnen de uitvoering van het SBP Grauwe Kiekendief blijft dit luik onderbelicht, hoewel er daar oppervlakedoelen (20% van het te creëren leefgebied) aan zijn toebedeeld.

Door het bundelen van de focus van tijdelijke maatregelen en (semi-) permanente inrichtingen in dezelfde gebieden kunnen deze instrumenten elkaar versterken en meer garanties bieden op het beoogde ecologisch rendement. De initiatiefnemers/aanstuurders van de verschillende instrumenten zijn echter niet altijd dezelfde. De nodige procesbegeleiding en wijze van actorenbenadering kan ook sterk verschillen tussen de instrumenten. Zo vraagt de totstandkoming van een natuurbeheerplan, landinrichtingsproject of gemeentelijk plan om wegbermen akkervogelvriendelijker te maken een pak meer procestijd in actorenoverleg en draagvlakvorming dan de deelname aan beheerovereenkomsten.

Die laatste zijn welafgebakend en vrijblijvend en worden vandaag al succesvol op individueel niveau contractueel afgesloten. Omwille van het hoge pioniersgehalte voor het creëren van permanent of structureel leefgebied voor akkervogels ligt de primaire uitdaging voor dit SBP vooral in het *bereiken* van een overeenkomst, terwijl bij de reeds goed draaiende beheerovereenkomsten de primaire focus van dit SBP ligt in het zo ecologisch efficiënt mogelijk *uitvoeren* ervan en dit binnen een onderbouwde gebiedsvisie. Het SBP akkervogels wil via een gecoördineerde aanpak verder bouwen op bovenstaande inzichten. Dit vraagt een coördinatie op meerdere niveaus.

Voor de prioritaire deelgebieden van het focusgebied wordt gebiedscoördinatie voorzien om op een afgestemde en ecologisch onderbouwde manier de nodige doelgerichte maatregelen uit te rollen. De gebiedscoördinatie wordt getrokken vanuit een **gebiedscoördinator** die instaat voor de algemene aansturing, communicatie en netwerking op het niveau van (een cluster van) prioritaire deelgebieden van het focusgebied. Het kan opportuun en effectiever zijn om de gebiedscoördinatie als team vorm te geven in functie van de onderscheiden uitdagingen op het terrein zodat specifieke thema's telkens kunnen worden behartigd door een persoon met de nodige expertise op dat vlak:

- Een **akkervogelexpert/soortencoördinator** kan zich toeleggen op het luik rond kennis en de monitoring, indien deze thema's niet of onvoldoende te combineren vallen binnen de persoon van de coördinator. Voor wat betreft de beheerovereenkomsten (waarmee in hoofdzaak de doelarealen binnen dit SBP zullen worden gerealiseerd) en andere tijdelijke maatregelen (zoals bv. de inzet van ecoregelingen die vanaf 2023 mogelijk zullen zijn) streeft de akkervogelexpert, in nauwe samenwerking met de bedrijfsplanners en deelnemende landbouwers, het behalen van de beoogde ecologische effectiviteit na bij de planning, aanleg en het beheer van de vrijwillige maatregelen. Daarnaast staat de akkervogelexpert in voor de evaluatie via monitoring en de organisatie en coaching van vrijwilligers die daarbij worden betrokken (zoals bv. in meetnetten). De aard van dit takkenpakket vereist uiteraard een affiniteit voor samenwerking met landbouwers en vrijwilligers.
- De realisatie van permanente en semi-permanente maatregelen voor akkervogels vereist dan weer een andere aanpak. Afgestemd op de nodenbehoefte uit de gebiedsvisies worden proactief kansen gezocht en **procesbegeleiding** gegeven bij dossieropmaak en uitvoering. Dit proces is complementair aan de soortencoördinatie van tijdelijke maatregelen en zal in de

praktijk aan andere snelheid lopen en ook niet gebiedsdekkend zijn over alle deelgebieden. Cruciaal is hier immers dat er potentie is onder mogelijke deelnemers en/of bereidheid van derden (zoals bv. gemeenten of landeigenaars) om mee in zulke processen te stappen. Voor dergelijke maatregelen is ervaring in netwerking, actorenoverleg en draagvlakvorming belangrijk. Daarnaast vraagt de finaliteit van dit coördinatielink ook een affiniteit met ecologische doelen en de gebruikte instrumenten.

Een **algemene SBP-coördinator** tenslotte waakt op Vlaams niveau over de samenhang van aanpak binnen de verschillende (clusters van) prioritaire deelgebieden van het focusgebied (met elk hun gebiedscoördinatie) met ondermeer de informatiedoorstroming en kennisuitwisseling tussen gebiedscoördinatoren onderling en andere key-stakeholders, de globale evaluatie van het instrumentarium en het identificeren van kansen en uitdagingen, de aansturing en onderbouwing van de monitoringsinitiatieven op macro- en microniveau.

#### *Kennisgedreven aanpak*

In de prioritaire deelgebieden van het focusgebied wordt gebiedsdekkend een beheermonitoringsprogramma geïmplementeerd dat zowel op macro- als microniveau voor de nodige zeggingskracht moet zorgen.

MAS wordt als uitgangspunt genomen voor de beheermonitoring op macro-niveau om tendenzen in broedvogelpopulaties en verschillen tussen gebieden onderling te verklaren (zoals bv. gebieden met gelijkaardig potentieel maar met verschillende bezettingsgraad of mix aan beheerovereenkomsten). Indien er voor bepaalde soorten alternatieve, betere methodes beschikbaar zijn, kunnen deze worden overwogen (zoals bijvoorbeeld voor patrijs). Op deze manier kan het effect van de ondernomen acties worden opgevolgd en geëvalueerd.

Tegelijk wordt een vorm van beheermonitoring op microniveau opgestart die een aantal bepalende parameters opvolgt waarmee ondermeer het broedsucces van doelsoorten in relatie tot de efficiëntie van maatregelen kan gedocumenteerd en geëvalueerd worden. Dergelijke beheermonitoring op detailniveau kan niet gebiedsdekkend worden opgezet. Op basis van steekproeven kunnen ze echter waardevolle informatie opleveren om vastgestelde tendenzen op macro-niveau beter te verklaren, om ad hoc gebiedsvisies (juiste mix aan maatregelen) te kunnen bijsturen en aanleg en beheer van maatregelen te evalueren en optimaliseren.

#### *Gedifferentieerde aanpak*

Het in te zetten maatregeleninstrumentarium verschilt niet tussen prioritaire deelgebieden en andere deelgebieden van het focusgebied met uitzondering van bepaalde high-level (gerichte en intensieve, alsook eventuele experimentele of nieuwe ) maatregelen die énkél in de prioritaire deelgebieden worden uitgerold zodat voldoende ondersteuning en begeleiding ten aanzien van de landbouwers verzekerd is, zeker in de opstartfase van de maatregelen.

In niet-prioritaire deelgebieden van het focusgebied worden landbouwers of andere actoren vanuit de SBP-coördinatie niet actief benaderd en wordt eerder ingespeeld op de interesse en dynamiek die

lokaal leeft. Gezien er minder garanties zijn op het bereiken van de nodige dichtheid aan akkervogelvriendelijke structuren in het brede landschap (zie verder onder 6.2.2), worden high-level maatregelen hier niet ingezet gezien de effectiviteit ervan minder gegarandeerd is wanneer ingebed in een suboptimaal landschap (tenzij eventueel via een projectmatige werking waarbij garanties zijn op voldoende omvang en kwaliteit van maatregelen binnen een ruimere projectzone).

Binnen de prioritaire deelgebieden moeten deelnemende landbouwers en vrijwilligers kunnen rekenen op doorlopende, specifieke ondersteuning op verschillende vlakken:

- ten aanzien van de mogelijkheid en wenselijkheid om akkervogelvriendelijke maatregelen (onder vorm van BO's of andere instrumenten) te sluiten of aan te leggen;
- ten aanzien van de gedeeltelijke overlap tussen beheergebieden voor akkervogels en beheergebieden voor de grauwe kiekendief, een coherente en integrale visie vanuit de soortencoördinator over de inzet van beheerovereenkomsten (de beheerovereenkomsten voor grauwe kiekendief hebben immers ook een doelbereik op akkervogels);
- ten aanzien van de landbouwkundige en bedrijfseconomische kansen en uitdagingen van akkervogelvriendelijke maatregelen in het landbouwbedrijf, zoals bv. het helpen omgaan met onkruiddruk op maatregelen waarbij gebruik van gewasbescherming via beheer voorwaarden is uitgesloten;
- ten aanzien van de ondersteuning bij uitvoering (zowel aanleg en beheer van maatregelen als monitoring) en van mogelijke samenwerkingsverbanden tussen deelnemers onderling of met partijen daarbuiten;
- ten aanzien van het krijgen van feedback over de resultaten op het terrein, verkregen via de monitoring.

Het verschil tussen prioritaire deelgebieden van het focusgebied en de rest van het focusgebied zal dus vooral zitten in de omvang van de maatregelen die er genomen kunnen worden, dit gedreven vanuit het ter beschikking gestelde budget en de beschikbare begeleidingstijd voor beide gebieden. Een gecoördineerde aanpak wordt buiten de prioritaire gebieden dan ook in eerste instantie niet voorzien binnen deze eerste looptermijn van het SBP. Uiteraard kan een coördinatie rond akkervogels, zowel rond dezelfde parapluoorten als rond het bredere palet aan akkervogelsoorten, in deze gebieden via diverse projectwerking alsnog geïnitieerd worden, bijvoorbeeld in het kader van faunabeheerplannen, LEADER, gebiedsgerichte projecten of Demo-projecten uit PDPO. Ook inzake instrumenten blijven er buiten focusgebied kansen voor akkerbiodiversiteit (ecoregelingen, agromilieuklimaatmaatregelen, niet-productieve investeringssteun, beheerovereenkomsten, jachtfonds, ...).

### Participatieve aanpak

Door sterk in te zetten op gebiedscoördinatie in een participatief model kunnen de doelstellingen worden gerealiseerd met voldoende aandacht voor het eigenaarschap.

Een mogelijke werkwijze is de procesaanpak van complexe projecten waarbij volgende principes worden vooropgesteld:

- Participatie
- Open communicatie en transparantie



- Maatwerk bij concrete procesinvulling
- Geïntegreerde en oplossingsgerichte samenwerking
- Gelijktijdige en geïntegreerde aanpak
- Onderzoeken en inspraak
- Procesregie door actoren gedragen

Zie ook: <http://www.complexeprojecten.be/Een-nieuwe-procesaankpak/Principes>

### **6.3.2 Kwantificatie van de na te streven maatregelendichtheid**

#### **6.3.2.1 Inleiding**

Een belangrijke voorwaarde voor het behoud en ontwikkelen van duurzame akkervogelpopulaties is het bijkomend ontwikkelen van geschikt leefgebied voor de akkervogelsoorten. Dit kan door op landschappelijk niveau de geschikte gebieden te vrijwaren en te optimaliseren. Het beleid dient erop gericht te zijn maatregelen te stimuleren die gunstig zijn voor de akkervogels en ongunstige/storende factoren tegen te gaan. Om tot populatieherstel van de brede akkervogelgemeenschap in het focusgebied te komen, is het noodzakelijk dat een voldoende hoog aandeel ecologische infrastructuur (zowel tijdelijke akkervogelvriendelijke maatregelen als kleine landschapselementen) wordt gerealiseerd.

#### **6.3.2.2 Drempelwaardes uit de literatuur**

Onderzoek wijst uit dat veranderingen op populatieniveau pas optreden als er in het landbouwlandschap een minimaal areaal aan voor akkervogels relevante infrastructuur aanwezig is (Chamberlain et al. 2000, Siriwardena et al. 2006).

In internationale literatuur wordt voor het stopzetten van de achteruitgang van akkervogels gesteld dat minstens 5 % van de oppervlakte van een landbouwgebied uit 'akkervogelvriendelijk' terrein moet bestaan. Slechts vanaf 8 à 10 % akkervogelvriendelijk terrein treedt ook daadwerkelijk een belangrijk herstel op. Onder de 5 % gaat de achteruitgang verder (Boller et al., 2004; Flade et al., 2006; Phillips et al., 2009). Andere buitenlandse studies stellen vast dat een minimum dekkinggraad van 10% aan akkervogelvriendelijke elementen (permanente structuren én specifieke aanvullende maatregelen samen) noodzakelijk is om soorten van het agrarisch gebied te herstellen en vooruitgang te boeken (onder andere Henderson et al., 2012; Cormont et al., 2016). Op beleidsniveau stelt de Farm to Fork strategie, die de Europese Commissie n.a.v. de Green Deal in 2020 naar buiten bracht, een streefcijfer van 10% niet-productief areaal in functie van biodiversiteit voorop om de biodiversiteitscrisis op het platteland te stoppen.

In Dochy en Hens (2005) wordt een richtcijfer van minimum 5 tot 10 % van het landbouwareaal naar voren geschoven dat uit '*onbemeste en onbespoten kleine landschapselementen*' zou moeten bestaan. Wanneer beheerovereenkomsten perfect zouden afgestemd zijn op ecologische behoeften van de Grauwe Gors acht Werkgroep Grauwe Gors een populatieherstel maar haalbaar wanneer de eigenlijke broedzones worden ingericht aan dekkingpercentages van minimaal 7 % (Verdonckt et al., 2018). Bos et al. (2010) schuiven voor patrijs 7,5% van het areaal aan insectenrijk biotoop naar voor.

Bovenstaande geciteerde drempelwaardes suggereren in zekere zin een boekhoudkundige haalbaarheid van een akkervogelvriendelijk landschap, zolang die percentages behaald worden en met de juiste maatregelen worden ingevuld. De praktijk leert dat wat zich in die resterende 90 à 95% van een landbouwgebied afspeelt eveneens bepalend is om succesvol tot akkervogelherstel te komen. Op macro-niveau werd enerzijds met het intrinsieke potentieel voor akkervogels van het actueel landgebruik (waar geen maatregelen op liggen – zie ook kadertekst hieronder) al rekening gehouden in de berekening van de akkervogelindex en de afbakening die eruit volgt. Daarnaast wordt er ook steeds meer gewerkt met semi-productieve maatregelen die relevant zijn voor akkervogels (zie 6.2.3.3 Equivalenten) en die strikt genomen niet onder de doelarealen van niet-productief areaal kunnen gerekend worden. Daarom is het belangrijk om onderliggend hoofdstuk m.b.t. dekkingsgraden als richtinggevend te beschouwen. Het uiteindelijk kwantificeren van de gewenste maatregelenmix gebeurt binnen de gebiedsvisies.

Bij de evaluatie van deze dekkingsgraad kunnen (reeds) aanwezige landschapsstructuren (struweel, bermen, onverharde wegen, biologisch waardevolle graslanden ...) worden inbegrepen, voor zover deze uiteraard relevant kunnen worden geacht voor de doelsoorten. In een gebied waar KLA's tot doel worden gesteld (bijvoorbeeld geelgors), spreekt het voor zich dat bijvoorbeeld ook de aanwezigheid van hagen, houtkanten en houtwallen worden meegerekend, op voorwaarde dat ze in goede conditie verkeren en correct worden beheerd.

Het aandeel reeds aanwezige landschapsstructuren is sterk variabel van deelgebied tot deelgebied. In het verleden heeft het INBO voor een aantal geactiveerde deelgebieden van het focusgebied de analyse van de aanwezige landschapsstructuren met potentiële meerwaarde voor akkervogels gemaakt.

Een indicatieve greep uit deze analyses (De Beck et al. 2010, Lommaert et al. 2011, Guelinckx et al. 2011, Laurijsens & Guelinckx 2011, Feys 2012) leert dat dit aandeel sterk kan verschillen: 12,21% (Maarkedal-Brakel), 6,61% (Halen), 6,46 (Holsbeek), 3,61% (Diest), 3,02 (Tiens Veld – Tienen), 2,33 (Kapelpolder – Assenede).

Weliswaar dient hierbij opgemerkt dat biologisch waardevolle percelen op basis van de BWK werden meegenomen en vaak een hoog aandeel van deze oppervlakte innemen (resp. 11,47% voor Maarkedal-Brakel, 5,98% voor Halen, 4,08% voor Holsbeek, 2,48% voor Diest, 2,44% voor Tiens Veld en 1,22 voor Assenede). Het betreft vaak ecologisch waardevolle (bloemrijke) cultuurgraslanden. Men ging er bij de analyse van uit dat de kwaliteit van de graslanden nog steeds overeenstemt met die op het moment van de BWK-kartering. Het is evenwel waarschijnlijk dat de natuurkwaliteit van deze graslanden inmiddels gemiddeld is afgenomen.

Beheeraspecten, zowel bij de graslanden als bij de andere structuren, werden bij de analyse niet in rekening gebracht hoewel ze wel erg belangrijk zijn voor het functioneel nut voor akkervogels.

Concluderend kan gesteld worden dat in de prioritaire deelgebieden dient gestreefd naar een areaal van minstens 7 tot 10% aan performante akkervogelvriendelijke infrastructuur (niet-productieve beheermaatregelen + permanente ecologische structuren). Daarbij wordt voldoende evenwicht nagestreefd tussen permanente en tijdelijke structuren en tussen maatregelen die voor de verschillende parapluoorten dekking, voedsel (zomer/winter) en broedbiotoop bieden.

### 6.3.2.3 Equivalenten

Er kan aangenomen worden dat niet alle maatregelen even sterk bijdragen tot de beoogde (ecologische) doelstelling. Zo is het aannemelijk dat bepaalde (semi-)productieve maatregelen met ecologische meerwaarde (bv extensieve luzerne, mengteelt, strokenlandbouw, ...) in vergelijking met bepaalde andere gerichte akkervogelvriendelijke maatregelen (faunavoedselgewas, vogelakkers, ...) een lagere ecologische output met zich meebrengen.

Evenwel ligt de instapdrempel voor (semi-)productieve maatregelen lager zodat ze door een inzet op grotere schaal toch netto meer zouden kunnen bijdragen. Het toekennen van verschillende gewichten aan de verschillende akkervogelvriendelijke maatregelen, naargelang het ecologisch rendement, is daarom een waardevolle te verkennen piste. Daarbij kan bv. in plaats van 10% niet-productieve maatregelen een equivalent van dit streefdoel bereikt worden door een combinatie van maatregelen die qua gewicht die 10% bereiken (bv. 5% gerichte niet-productieve maatregelen en 20% semi-productieve maatregelen die een kwart van het gewicht krijgen).

Dit maakt de oefening natuurlijk complexer en concrete referenties hiervoor zijn er ook amper, maar het sluit beter aan bij de ecologische realiteit en valoriseert ook de meerwaarde van de teelten zelf. Niet alle voor akkervogels kritische elementen zijn immers op te vangen binnen 10% aan randen en vlakjes. Bos et al. (2010) geven bv. voor veldleeuwerik 15 tot 20% aandeel zomergranen in landbouwgebied als een vereiste maatregelenintensiteit.

De beoordeling of al dan niet de nagestreefde bedekking gehaald wordt, behoeft verdere verfijning. Een methodiek zal binnen de uit te werken gebiedsvisies verder worden geconcretiseerd.

### **6.3.3 Kwantificatie en haalbaarheidstoets van het vooropgestelde areaal aan maatregelen binnen het focusgebied**

In dit hoofdstuk wordt een theoretisch scenario uitgewerkt waarbij 25% van het actuele focusgebied zou worden voorzien van de vooropgestelde maatregelendichtheid cf. § 6.3.2. Daarbij is het vooral de bedoeling om indicatief de omvang van de beoogde doelstelling, in termen van oppervlakte c.q. benodigd budget van een aantal instrumenten, te projecteren en zodoende de budget-technische haalbaarheid van de maatregelendichtheid op dergelijk schaalniveau na te gaan. Eerst wordt kort een analyse gemaakt van het huidige areaal en de huidige maatregelendichtheid van BO's voor akkervogels zodat eveneens kan nagegaan worden hoe ver dit scenario (25%) staat van de huidige praktijk.

#### **6.3.3.1 Huidig focusgebied - areaal en maatregelendichtheid onder PDPOIII**

Onder PDPO III werden reeds heel wat beheerovereenkomsten voor akkervogels afgesloten. Deze beheerovereenkomsten kunnen gesloten worden in de focusgebieden voor BO akkerfauna (in totaal 85.041ha, waarvan 78.802 in landbouwgebruik). Anno 2020 werden in 168 van de 179 deelgebieden van het focusgebied beheerovereenkomsten voor akkervogels gesloten. Dekkingspercentages variëren daarbij van 0,06 tot 21,82%.

In 17 deelgebieden (samen 3.673ha) wordt door de beheerovereenkomsten akkervogels alleen 10% bedekking bereikt. In 47 deelgebieden (samen 13.110ha) halen de beheerovereenkomsten akkervogels op zich al 7% van de oppervlakte.

Nemen we hypothetisch aan (weliswaar richtinggevend geruggesteund door de analyse uit 6.2.2.2) dat er in de deelgebieden een zekere minimale aanwezigheid is van permanente ecologische structuren van 3%, dan betekent dit dat mits 4% aanvulling aan akkervogelvriendelijke BO's het minimum van 7% wordt bereikt. Dat is het geval in 81 deelgebieden met een gezamenlijke oppervlakte van 30.938ha. Dit correspondeert met 36% van het focusgebied.

Gaan we uit van gemiddeld 4% aan permanente ecologische structuren, dan volstaat een aanvulling van 3% aan BO's om aan de 7% akkervogelvriendelijke oppervlakte te geraken. Dat is het geval in 97 deelgebieden (samen 37.863ha, 45% van het focusgebied).

Bij bovenstaande analyse wordt weliswaar abstractie gemaakt van het feit dat niet iedere maatregel op zich tegelijk aan de verschillende basisbehoeftes (dekking, nestgelegenheid, zomervoedsel, wintervoedsel) tegemoet komt en dat de combinatie van maatregelen, in de optimale verhoudingen, eveneens essentieel is, naast de oppervlakte/dekkingsgraad. Dit vergt echter een gedetailleerde analyse per gebied. Daarnaast nemen we ook aan dat de hypothetisch reeds aanwezige 3 dan wel 4% aan aanwezige permanente ecologische infrastructuur dusdanig wordt beheerd dat ze functioneel is voor akkervogels; dit is vaak niet het geval.

#### **6.3.3.2 Vooropgesteld areaal aan maatregelen binnen het focusgebied**

Voor een stand-still van de brede akkervogelgemeenschap wordt 5% aan akkervogelvriendelijk terrein in het landbouwgebied vooropgesteld (zie § 6.2.2.2). Voor een betekenisvolle groei van de populaties wordt minimaal 7 tot 10 % naar voor geschoven. Vanuit dit SBP schuiven we als doelstelling naar voor om tijdens de looptijd van dit SBP in 100% van het focusgebied te streven naar minstens 5% aan akkervogelvriendelijk terrein en in (richtinggevend) 25% van het focusgebied naar minstens 7 tot 10%.

De vork 7 tot 10% is noodzakelijk gezien niet énkél het dekkingspercentage van belang is, maar ook de mix aan maatregelen die in ieder gebied dient in te spelen op de verschillende noden van de akkervogels. Het is daarbij overigens niet uitgesloten dat, om tot een voldoende mix aan maatregelen in een bepaald gebied te komen, meer dan 10% dient nagestreefd.

Het SBP legt haar focus, en die van het ingezette instrumentarium, bewust op een herstel- en groeiscenario binnen een doordacht afgebakend gebied waar de kansrijkdom het hoogst is. Voor het bereiken van een stand-still scenario van het brede palet aan akkervogelsoorten buiten de prioritaire deelgebieden van het focusgebied wordt er op gerekend dat het streefcijfer van 5% gerealiseerd wordt via de implementatie van de vergroeningsmaatregelen uit de eerste pijler van het GLB aangevuld met maatregelen binnen de 2<sup>de</sup> pijler (niet-productieve investeringen, agromilieu-klimaatmaatregelen, Leader, ...) en een correct beheer van de aanwezige permanente ecologische infrastructuur.

Voor het creëren van kern/bronpopulaties van de doelsoorten uit dit SBP is een gerichte inzet van maatregelen vereist die leidt tot 7 à 10% akkervogelvriendelijk terrein in het landbouwgebied, dus 2 tot 5 % extra maatregelen bovenop bovenvermelde generieke maatregelen (die in theorie tot 5% ondersteunen), onder de vorm van specifieke beheerovereenkomsten en nieuwe permanente ecologische infrastructuur. Deze worden bovendien op maat van doelsoort en gebied ingezet. Hiervoor stellen we voor om, naar analogie met het SBP grauwe kiekendief, een verhouding 80/20 (tijdelijke vs. permanente maatregelen) na te streven. Richtinggevend betekent dit 1,6 tot 4% via beheerovereenkomsten en 0,4% tot 1% via andere instrumenten ter ondersteuning van permanente ecologische infrastructuur.

Geprojecteerd op het huidige focusgebied betekent dit dat in deelgebieden met een aandeel aan BO-akkervogels van 1,6% het al zou moeten kunnen volstaan om de 7% doelstelling te bereiken als ook onder pijler 1 en via het correct beheer van de permanente structuren de nodige stappen worden gezet. Dit scenario gaat actueel op voor 120 deelgebieden met een gezamenlijke oppervlakte van 51.047ha of 60% van het huidige focusgebied. Richten we ons op 10% aan akkervogelvriendelijk terrein dan dienen akkervogelvriendelijke BO's bij te dragen met minstens 4% wat voor 36% van het actuele focusgebied het geval is.

Geprojecteerd op de huidige situatie betekent dit dat in deelgebieden met een aandeel aan BO-akkervogels van 1,6% het al zou moeten kunnen volstaan om de 7% doelstelling te bereiken als ook onder pijler 1 en via het correct beheer van de permanente structuren de nodige stappen worden gezet. Dit scenario gaat actueel op voor 120 deelgebieden met een gezamenlijke oppervlakte van 51.047ha of 60% van het focusgebied. Richten we ons op 10% aan akkervogelvriendelijk terrein dan dienen akkervogelvriendelijke BO's bij te dragen met minstens 4% wat voor 36% van het actuele focusgebied het geval is.

Bovenstaande theoretische analyse gaat uit van de snelle en wezenlijke bijdrage via pijler 1 onder het nieuwe GLB, het correct beheer van de bestaande permanente ecologische infrastructuur en het voorzien van nieuwe permanente ecologische infrastructuur. Aangezien hieromtrent beleidsmatig geen garanties zijn en het ook ecologisch ook tijd vergt vooraleer genomen maatregelen hun effect kunnen hebben, is het noodzakelijk om voorlopig hoger in te zetten op het sluiten van beheerovereenkomsten. Gevolg hiervan is dat de theoretische bijdrage van de BO's, nog steeds in combinatie met de implementatie van andere instrumenten, terug naar boven dient bijgesteld naar 2 tot 5%, wat de ruimtelijke inzetbaarheid in functie van het beschikbare budget terug doet inkrimpen. Parallel hieraan is het noodzakelijk om ook via de intensieve inzet van verschillende andere

instrumenten een akkervogelvriendelijk landbouwgebied na te streven in het ganse focusgebied, zodat in een volgende programmaperiode de bijdrage van BO's kan teruggeschaald worden en de ruimtelijke inzet verbreed.

Naar oppervlakte toe betekent dit dat, uitgaande van een actuele gemiddelde aanwezige permanente structuur van 3% (die bovendien wordt beheerd zodat ze functioneel nuttig kan zijn voor akkervogels) en berekend vanuit 25% van de huidige oppervlakte van het focusgebied, op 21.260,5 ha 4 tot 7% van het areaal onder een akkervogelvriendelijke beheerovereenkomst wordt voorzien (dit is excl. beheerovereenkomsten met betrekking tot het onderhoud van KLE). Dit betekent in theorie 850 tot 1488 ha aan akkervogelvriendelijke beheerovereenkomsten (tegenover een huidige oppervlakte van 2.849 ha in het volledige focusgebied van 85.041 ha). Door de noodzakelijke mix aan types van maatregelen is het streven naar de bovengrens van de vork aangewezen. Op basis van de huidige vergoeding voor de BO faunavoedselgewas en aanleg en onderhoud van gemengde grasstrook plus kan als richtcijfer 2000€/ha/jaar gerekend worden. De realisatie van deze doelstelling zou dan in theorie een budget van minstens 1,7 tot 2,8 miljoen euro per jaar vergen.

Nemen we hypothetisch aan dat er van de 3% aan aanwezige permanente ecologische infrastructuur eigenlijk 2/3 een beheer kent dat niet gunstig is voor akkervogels (bv. te vroeg en te regelmatig gemaaid graslanden) dan dient de ambitie aan BO binnen de 25% beste deelgebieden opgeschroefd naar 6 tot 9% ( 1.275 tot 1.913 ha) met een bijhorend budget van 2,55 tot 3,83 miljoen euro per jaar. Dezelfde hypothetische aanname maakt de uitdaging om tot 5% aan akkervogelvriendelijk terrein te komen in de rest (75%) van het focusgebied met behulp van generieke maatregelen uiteraard ook groter.

Parallel dient in deze 25% van het focusgebied gestreefd naar een bijkomende oppervlakte aan permanente ecologische infrastructuur (bovenop de 5% die voor de stand-still nodig is) via andere instrumenten (o.a. niet-productieve investeringen via VLIF). De nodige oppervlakte aan permanent leefgebied werd eerder, via de 80/20-verdeling, op 0,4 tot 1% gekwantificeerd. Uitgedrukt in hectares bekomen we hiervoor een vork van 85 tot 213 ha. Gezien dit wellicht overwegend lineaire elementen zal betreffen (haag, heg) kunnen we de kostprijs hiervan ruwweg benaderen door het gemiddelde te nemen van wat het VLIF voorziet aan subsidiabele eenheidsprijs (9€/m voor een haag, 3€/m voor een heg<sup>21</sup>; gemiddeld 6€/m) en verondersteld een breedte van 1 meter (dus 6€/m<sup>2</sup>). Op deze manier bekomen we richtinggevend een benodigd budget van 5,1 tot 12,8 miljoen euro. Dit valt ruimschoots binnen de 10% van het budget dat voor niet-productieve investeringen via het VLIF in het Vlaams Regeerakkoord 2019-2024 is voorzien.

De doelstelling met betrekking tot de permanente structuren is in de praktijk behoorlijk ambitieus. Daartegenover staat dat er wellicht een veelvoud aan oppervlakte tijdelijke ecologische structuren (BO) nodig is om het gebrek aan permanente ecologische structuren te kunnen compenseren. Daar wordt in bovenstaand ideaalscenario abstractie van gemaakt.

Bovenstaande analyse maakt duidelijk dat de hypothetische doelstelling om in 25% van het focusgebied te streven naar 7-10% akkervogelvriendelijk areaal kan gedekt worden door de middelen

---

<sup>21</sup> Eenheidsprijzen d.d. oktober 2021 cf. [https://lv.vlaanderen.be/nl/subsidies/vlif-steun/niet-productieve-investeringssteun#steunvorm\\_omvang](https://lv.vlaanderen.be/nl/subsidies/vlif-steun/niet-productieve-investeringssteun#steunvorm_omvang)

van het huidig instrumentarium. Het ambitieniveau, althans van het areaal en maatregelendichtheid van BO, is niet onrealistisch en wordt in sommige deelgebieden nu al gehaald.

De hypothetische aannames, onzekerheden en marges in bovenstaande analyse nopen om de concrete cijfers te nuanceren maar de analyse biedt toch voldoende inzicht in ambitie, haalbaarheid en potentie. Het instrument BO zal (op zijn minst op korte tot middellange termijn) erg belangrijk blijven om de dekkingpercentages te handhaven/bereiken gezien er nog veel onzekerheden zijn over de concrete en snelle bijdrage via andere instrumenten om de akkervogelvriendelijke doelarealen te bereiken. Het is daarom opportuun om minstens op korte termijn het huidige areaal c.q. budget aan BO te blijven aanhouden en gaandeweg af te stemmen naarmate duidelijk wordt in hoeverre andere instrumenten effectief bijdragen aan het akkervogelvriendelijk areaal.

## **6.3.4 Optimalisatie van de inzet van het instrumentarium**

### **6.3.4.1 Optimalisatie van de instrumenten en maatregelen**

Onder hoofdstuk 4 werden de verschillende instrumenten besproken waarbij aandachtspunten voor een efficiëntere en effectievere inzet werden vermeld. Voor een aantal concrete maatregelen werden eveneens verbeterpunten gedetecteerd tijdens de besprekingen op de technische werkgroep, al dan niet in detail doorvertaald in hoofdstuk 5. Deze aandachtspunten worden hier niet meer herhaald wat niet betekent dat het niet belangrijk is om ermee aan de slag te gaan.

### **6.3.4.2 Optimalisatie door afgestemde en gebiedsgerichte inzet**

Onder § 6.2.3 wordt een afgestemde en gebiedsgerichte inzet van het instrumentarium gemotiveerd om de efficiëntie en resultaatgerichtheid van genomen maatregelen te verhogen. Gezien het initiatief van de verschillende instrumenten zich bij verschillende instanties bevindt, is op Vlaams niveau een coördinatie noodzakelijk om de focus van de verschillende instrumenten op elkaar af te stemmen en gezamenlijk de ruimtelijke prioriteiten te bepalen.

Daarnaast wordt per (cluster van) prioritaire deelgebieden een gebiedscoördinatie aangeduid die instaat voor de concrete coördinatie van de inzet van de instrumenten en maatregelen, en hun onderlinge afstemming, in een bepaald gebied. De opmaak van een gedragen (beknopte) gebiedsvisie cf. § 6.3.1.3 is nuttig om deze werking naar te richten.



#### **6.3.4.3 Projecten in functie van optimalisatie van maatregelen en instrumenten**

Naast de klassieke inzet van de bestaande maatregelen en instrumenten is het zinvol om via het SBP de mogelijkheid te bieden om te experimenteren. Dit kan zowel betrekking hebben op het uittesten van innovatieve maatregelen of teeltwijzen en de wetenschappelijke opvolging daarvan (op ecologisch, eventueel ook op landbouwkundig vlak).

Anderzijds kan het ook betrekking hebben op nieuwe samenwerkingsformules om in een projectgebied een bepaalde inspanningsverbintenis te realiseren. In gebieden waar er een sterke bereidheid leeft om akkervogelvriendelijke maatregelen te treffen, maar die buiten de prioritaire deelgebieden vallen, kan zo via een gecoördineerde projectwerking toch actie op grotere schaal worden ondernomen.

Procedureel kunnen hoger genoemde zaken worden in gang gezet en financieel ondersteund via een projectoproep vanuit de doelstelling dat bijgedragen moet worden aan een betere kennis van en een betere toestand voor akkervogels. Hierbij kan een (onafhankelijke) expertenjury een keuze maken tussen de verschillende kandidaat-projecten.

Opnieuw ligt de focus vanuit het SBP hiervoor in eerste instantie op de prioritaire deelgebieden van het focusgebied. Dit neemt niet weg dat, wanneer soortgelijke initiatieven via andere financieringskanalen worden ondernomen vanuit de SBP-coördinatie advies en expertise kan worden verleend.

#### **6.3.4.4 Onderzoek en monitoring in functie van evaluatie en permanente optimalisatie**

Onderzoek en monitoring zijn een wezenlijk onderdeel van de voortgangscntrole en bieden input voor een permanente evaluatie en optimalisatie van het instrumentarium. Gezien het succes van een maatregel vaak neerkomt op 'de juiste maatregel op de juiste plaats' is een gebiedsgerichte opvolging noodzakelijk (de coördinatie van de macro- beheermonitoring voor de prioritaire deelgebieden en de steekproefsgewijze micro-monitoring is in §6.3.1.3 voorzien). Generieke vuistregels bestaan en zijn zinvol, maar de grote variatie tussen de deelgebieden, op vlak van landschap, bodem, landbouwbedrijfstype, ... zorgt ervoor dat gebiedskennis vaak een belangrijke component is die tot het succes van een maatregel zal bijdragen.

Het effect van de output (maatregelen) dient gemeten via de outcome (aantal broedparen). Daarbij is het ook steeds aangewezen om een zicht te hebben op de startpopulatie, bij (of vóór) de start van de actie. De MAS-methode (Meetnet Agrarische Soorten) wordt hierbij naar voor geschoven als uitgangspunt (indien er voor bepaalde soorten alternatieve, betere methodes beschikbaar zijn, kunnen deze worden overwogen).

## 6.4 Strategische keuzes vanuit de mogelijke landbouwbedrijfsvisies

### 6.4.1 Achtergrond

Zoals hoger aangegeven zetten denkoefeningen rond strategieën ter verbetering van de situatie voor akkervogels gangbaar in op de te ontwikkelen en in te zetten instrumenten. In het denken rond 'strategieën' zou ook een geheel andere invalshoek gehanteerd kunnen worden, nl. denken vanuit de te hanteren landbouwbedrijfsvisie.

Deze denkoefening start vanuit de feitelijke vaststelling dat het realiseren van en bijdragen tot biodiversiteit door landbouwers maar haalbaar is voor de landbouwer wanneer dit ook economisch haalbaar is of een een economisch interessant alternatief biedt.

Een eerste feitelijke vaststelling is dat sommige gewassen een meerwaarde kunnen hebben voor bepaalde akkervogels én tegelijk een bepaalde landbouwproductieve waarde. Voorbeelden van dergelijke productieve maatregelen werden reeds aangehaald in hoofdstuk 5.

Het kan hierbij enerzijds gaan over volleveldsmaatregelen zoals:

- de teelt van granen;
- de teelt van vlinderbloemigen zoals luzerne;
- mengteelten zoals gerst – erwten, triticale – veldbonen;
- strokenteelt.

Maar ook akkervogelvriendelijke maatregelen die (slechts) in stroken voorkomen kunnen, in bepaalde gevallen, een landbouwproductieve waarde hebben. Voorbeelden zijn:

- grasstroken;
- vogelakkers met de combinatie van gemengde grasstroken en luzerne.

Er bestaan dus maatregelen die een betekenis hebben voor akkervogels en tegelijk een landbouwproductiefunctie hebben. Vaak impliceert dit een extensiever beheer dan wat gangbaar is (bijvoorbeeld lagere maaifrequentie of uitgesteld maaien) en het achterwege laten van gewasbeschermingsmiddelen.

Daarnaast hebben bepaalde akkervogelvriendelijke maatregelen ook andere zaken te bieden voor de landbouw: erosiebestrijding, een verbeterde bodem, bestuiving, kostenbesparing (minder gewasbeschermingsmiddelen of meststoffen).

In hoofdstuk 5 werd al indicatief de landbouwkundige meerwaarde van verschillende akkervogelvriendelijke maatregelen verkend (zie ook samenvatting in onderstaande Tabel 5). Voor sommige maatregelen kan de meerwaarde weliswaar afhankelijk zijn van de ruimtelijke configuratie, de gebruikte soorten/teelten en het type landbouwbedrijf.

Tabel 5. Mogelijke meerwaarden van akkervogelvriendelijke gewassen in de landbouw (+ : zeker een bepaalde meerwaarde, +/- : mogelijk een bepaalde meerwaarde of beperkte meerwaarde).

Maatregel	Productiefunctie	Erosiebestrijding	Bodemverbetering	FAB (Bestuiving, natuurlijke plaagbestrijding, ...)	Besparing kosten (bv. gewasbestrijding, meststoffen, ...)
bloemrijk hooiland, soortenrijk grasland	+/-	+		+	+/-
Hagen, heggen, houtkanten en struwelen		+		+	indirect
Beheer van wegbermen		+		+	
Akkervogelvriendelijk telen van granen	+				+
Onderzaaien van vlinderbloemigen onder graan	+	+	+	+	+
Japanse haver als groenbedekker		+	+		+/-
Gewassen die minder gewasbeschermingsmiddelen behoeven	+	soms	soms	soms	+
Behoud stoppel in 1 winter		+			
Extensiever beheerd luzernehooiland	+	+	+	+	+
Strokenteelt	+	soms	soms	+	+/-
Onbespoten akkerranden	+			+	+/-
Behoud stoppel in 2 winters		+			
Vogelvoedselgewas		+	+	+	+/-
Vogelakker	+/-	+	+	+	+
Behoud graanranden		+	+		
Grasstroken (incl. duo/trioranden)	+/-	+	+	+	+/-
Keverbank			soms	+	+/-
Bloemenstroken				+	+/-

Zoals reeds aangegeven zal de meerwaarde van sommige akkervogelvriendelijke maatregelen meer te bieden hebben voor het ene bedrijf en voor het ene bedrijfstype dan voor het ander bedrijf of het

andere bedrijfstype. In elk geval is het zinvol dat een landbouwer voor zijn landbouwbedrijf gelegen in een akkervogelgebied nagaat welke akkervogelvriendelijke maatregelen nuttig kunnen zijn, ook vanuit een landbouwkundige en bedrijfseconomische benadering.

Zoals hoger aangegeven zal bij deze afweging het bedrijfstype een rol spelen. In een veeteeltbedrijf of een gemengd bedrijf is het zinvol om bijvoorbeeld granen of eiwitrijke gewassen te telen. Het is dan ook evident voor zulke bedrijven te overwegen om over te gaan tot het akkervogelvriendelijk telen van granen of andere volleveldsgewassen die minder gewasbeschermingsmiddelen en/of meststoffen behoeven en een betekenis hebben voor akkervogels. Veel akkerbouwers hebben echter vaak geen dieren en kunnen binnen hun bedrijfsvoering dan ook geen rechtstreeks gebruik maken van gras en andere voederteelten. Een valorisering van de voederteelten voor deze landbouwers vereist daarom de nodige creativiteit en eventueel vormen van samenwerking met veehouders in de buurt.

Ook de ligging van het bedrijf is een belangrijk element bij de afweging. In meer heuvelachtige landbouwgebieden is bijvoorbeeld erosiebestrijding nodig en tegelijk ook nuttig voor de landbouwer (om bijvoorbeeld nodeloos verlies van meststoffen te vermijden). Hier is strokenbeheer op gericht gekozen locaties opportuun en mits een aangepast beheer kan dit ook een (grote) meerwaarde hebben voor akkervogels (gemengde grasstroken, vogelvoedselgewas, behoud van graanranden, ...).

#### **6.4.2 Inpassingsstrategieën**

Vanuit een bredere, en typisch bedrijfseconomische benadering, kan dan ook de vraag gesteld voor welke inpassingsstrategieën een landbouwer zou kunnen kiezen bij het integreren van akkervogelvriendelijke maatregelen in het landbouwbedrijf. De idee van het inpassen van natuurvriendelijk beheer in de bedrijfsstrategie van een landbouwbedrijf (bijvoorbeeld onder het begrip 'natuurinclusieve landbouw' of 'agro-ecologische landbouw') leeft ook in Vlaanderen inmiddels al enige jaren.

We zien onder meer dat het SBP grauwe kiekendief in bepaalde actiegebieden tot een zekere dynamiek leidt waarbij bepaalde landbouwers hun bedrijfsvoering bijsturen/afstemmen met integratie van typisch kiekendiefvriendelijke maatregelen (zoals vogelakkers) en dat er van daaruit samenwerkingsverbanden ontstaan tussen landbouwers (mond. med. F. Verdonckt). Ook in het kader van het Interregproject Grenspark Groot Saefthinghe wordt sinds 2015 actief geëxperimenteerd met het integreren van kiekendiefvriendelijke maatregelen (voor bruine kiekendief) die ook een landbouwkundige waarde hebben. Dit leidde op de linker Scheldeoever inmiddels tot meer dan 100 ha volleveldsmaatregelen met een meervoudige functie (biodiversiteit en landbouwproductie).

In de studie 'Economische modellen voor samenwerking met landbouwers in natuurreservaten' (Indeherberg e.a., 2018) werd nagegaan op welke manier landbouwers het beheer van natuurgraslanden kunnen inpassen in hun landbouwbedrijf. Hierin werden ook 3 inpassingsstrategieën onderscheiden die eveneens kunnen worden getransponeerd naar de mogelijke manieren hoe landbouwers akkervogelvriendelijke maatregelen kunnen integreren in hun landbouwbedrijf.

Globaal zijn er drie manieren waarop het realiseren van natuurgerichte maatregelen, naast een maatschappelijke meerwaarde, ook een economische meerwaarde kan betekenen voor een landbouwbedrijf:

- Door het kunnen activeren van landbouw- of andere subsidies;
- Door het direct kunnen valoriseren van de landbouwopbrengst die groeit ter hoogte van de velden of stroken waar akkervogelvriendelijke maatregelen worden genomen. Bijvoorbeeld als rantsoen

voor het eigen vee, voor menselijke consumptie (bijvoorbeeld spelt), als door te verkopen product (bijvoorbeeld hooi voor paardenliefhebbers), als strooisel of ingewerkt op het land als compost, als vogelvoedsel, ...;

- Door het valoriseren van natuurgerichte activiteiten via verbredingsactiviteiten op het bedrijf (korte ketenverkoop, hoevertoerisme, ...).

Zo zouden zich ten aanzien van landbouwbedrijven die inzetten op akkervogelvriendelijke maatregelen, net zoals in de mate dat bedrijven inzetten op beheer van natuurgrasland, drie inpassingsstrategieën kunnen gaan ontwikkelen:

1. De premie- en rechtenoptimalisator

Vanuit deze bedrijfsstrategie is het bekomen van bijkomende mogelijkheid om landbouw- of PDPO-subsidies te activeren op de eigen of verpachte gronden de voornaamste motivatie. In dit type bedrijf wordt weinig of geen belang gehecht aan de landbouwopbrengst of andere meerwaarden die door akkervogelvriendelijke teelten kunnen worden gerealiseerd.

2. De meerwaardezoeker-gebruiker

Vanuit deze bedrijfsstrategie zijn de landbouw- of PDPO-subsidies niet de enige motivatie. Deze bedrijven zijn geïnteresseerd in de opbrengst van de akkervogelvriendelijke teelten of ze zien andere voordelen (erosiebestrijding, bestuiving, bodemverbetering, uitsparen kosten, ...). Zij zullen maximaal proberen deze maatregelen/gewassen economisch te valoriseren en te integreren in hun bedrijfsmodel.

3. De natuurboerenstrategie

In de natuurboerenstrategie gaat het beheer door de landbouwer overhellen naar een vorm van natuurinclusieve of zelfs natuurgerichte landbouw. Het biodiversiteitsvriendelijke of natuurgerichte beheer vormt een wezenlijk onderdeel van het bedrijf. Net als de vorige 2 types landbouwbedrijven zullen ze de landbouw- en PDPO-subsidies optimaliseren en zullen ze de opbrengsten zo goed mogelijk valoriseren. In deze strategie wordt bovendien sterk ingezet op verbredingsactiviteiten om het biodiversiteitsvriendelijke of natuurgerichte beheer op hun bedrijf economisch te valoriseren wat moet zorgen voor een extra toegevoegde waarde die zich kan vertalen in prijs.

Belangrijk hierbij is dat hoger genoemde strategieën geen strak gegeven zijn binnen een landbouwbedrijf. Bedrijfsstrategieën kunnen evolueren in de tijd.

In de context van akkervogelvriendelijke teelten kan globaal gesteld dat momenteel, in Vlaanderen, de meeste landbouwers die werken met beheerovereenkomsten kunnen gecatalogeerd als 'premie- en rechtenoptimalisator'. Her en der zijn er al landbouwers die als meerwaardezoeker-gebruiker kunnen worden ingeschaald.

In de context van de invalshoek 'bedrijfsstrategieën' stellen zich nog heel wat uitdagingen om landbouwers hierbij te ondersteunen. Ten eerste dient gedacht aan de versterking van het instrumentarium. Dit gaat in wezen over het implementeren (en blijven zoeken naar) van maatregelen die een ecologische en tegelijk landbouwkundige/bedrijfseconomische meerwaarde hebben. Hierin kan ook verhoogde aandacht gegeven worden aan de piste van de landbouwproductieve beheerovereenkomsten als een strategische parameter. Ten tweede dient gedacht aan een gerichte

ondersteuning en begeleiding van landbouwers in een zoektocht om akkervogelvriendelijke maatregelen in te passen in hun bedrijf. Oogmerk moet zijn om landbouwers de kans te geven te verkennen hoe biodiversiteit een drijfveer kan zijn voor een vernieuwde bedrijfsstrategie. Hierdoor kunnen landbouwers een intrinsieke motivatie gaan ontwikkelen om hun bedrijf en bouwplan af te stemmen op biodiversiteitsontwikkeling/soortbescherming omdat dat voor hen een betekenisvolle vorm van boeren kan worden.

Het spreekt voor zich dat hoe meer beloftevolle strategieën er zouden bestaan ter inpassing van akkervogelvriendelijke maatregelen in landbouwbedrijven - die een perspectief zouden kunnen bieden tot een robuuste bedrijfseconomische landbouwuitbating - hoe meer kansen er zijn om binnen de landbouw te komen tot een evolutie in de richting van meer akkervogelvriendelijke landbouwlandschappen.

Bovenstaande bedrijfsstrategieën kunnen in dit SBP experimenteel worden verkend. Dat kan enerzijds vanuit de Vlaamse gebiedscoördinatie en anderzijds vanuit de procesbegeleiders op gebiedsniveau. Het is belangrijk om dit in hun taakstelling mee op te nemen.

## 7 Actieplan

De doelstellingen van dit soortenbeschermingsprogramma werden in het hoofdstuk 6 beschreven en worden in dit hoofdstuk vertaald naar een concreet actieprogramma. Dat gebeurt mede op basis van de SWOT-analyse uit hoofdstuk 3, de instrumenten en maatregelen uit hoofdstukken 4 en 5 en met de inzichten uit hoofdstuk 6 (doelen en strategieën).

Hieronder volgt een beschrijving van elke actie/maatregel. Acties worden hierbij thematisch gegroepeerd (bijvoorbeeld beheermaatregelen, communicatie, monitoring, ...).

Onder iedere actie wordt een indicatie gegeven van te betrekken actoren. De precieze invulling van de rol kan daarbij van actie tot actie verschillend zijn: het mee uitwerken van het kader waarbinnen de concrete acties tot stand komen, daarbij input te leveren, het faciliteren en stimuleren van de actie bij de eigen achterban of bij andere organisaties, zelf instaan voor de uitvoering van een deel van de actie, ... De precieze invulling van de rollen zullen daardoor doorgaans pas helder worden wanneer de acties concreet vorm krijgen bij de uitvoering van het SBP. In de overzichtstabel (Tabel 6) wordt een indicatie gegeven van welke instanties meest geschikt lijken om de actie te trekken (verantwoordelijke).

### 7.1 Actiecluster 1: Actualisatie focusgebieden en prioritaire deelgebieden

#### Actie 1.1. Actualisatie van het focusgebied.

Conform de bespreking onder § 6.3.1.2 wordt de afbakening van het focusgebied geactualiseerd. Deze kaart quoteert de verschillende deelgebieden op basis van huidige aanwezigheid (akkervogelindex) en potentie (betrekken van bijkomende ecologische en landschappelijke parameters).

Naast deze kaart worden tevens afzonderlijke kaarten gemaakt voor de verschillende paraplu-soorten en de grauwe gors (eventueel aanvullend ook voor andere akkervogelsoorten). Op deze manier kunnen instrumenten en maatregelen zoveel mogelijk op maat van het specifieke akkervogelgebied worden ingezet op basis van het relatief belang (of relatieve distance-to-target) voor de aanwezige soorten.

Actoren: VLM, INBO, ANB, vertegenwoordigers van expertencomité (zie Actie 7.3)

Prioriteit: Hoog. Gezien voor de actualisatie van het focusgebied een gebiedsdekkende inventarisatie nodig is, zal deze update pas kunnen gebeuren als het veldwerk voor de nieuwe broedvogelatlas is voltooid.

Instrumenten: /

Raming benodigd budget voor 5 jaar: analyse te integreren binnen reguliere werking INBO

#### Actie 1.2. Afbakening van de prioritaire deelgebieden van het focusgebied

Gezien de actualisatie van het focusgebied pas mogelijk is als het veldwerk voor de broedvogelatlas is voltooid, zal in een eerste fase moeten verder gewerkt worden op basis van de huidige afbakening. Om te vermijden dat hierdoor deelgebieden geactiveerd worden/blijven waar de situatie op het terrein sterk is gewijzigd (kansrijkdom sterk is gedaald), is het aanbevolen om deze in teek, in afwachting van een geactualiseerde kaart, te laten valideren/aanvullen door input van gebieds- en soortenexperten.

Zodra de gebiedsdekkende inventarisatie voor de broedvogelatlas is afgerond, is het van belang zo snel mogelijk tot een nieuwe kaart van het focusgebied te kunnen komen (zie voorgaande actie) gezien dit de basis vormt voor gerichte en gecoördineerde actie. In overleg nemen VLM, ANB en INBO hierin het voortouw. Op basis van de relatieve scores van de verschillende deelgebieden van het focusgebied worden cf. §6.3.1.2 de 25.000 à 30.000 ha best scorende deelgebieden geselecteerd als prioritaire deelgebieden.

*Actoren:* ANB, VLM, INBO, Departement Landbouw & Visserij, in samenwerking met het 'Overlegplatform akkervogels' (Actie 7.2) en expertencomité (Actie 7.3).

*Prioriteit:* Zeer hoog

*Instrumenten:* /

*Raming benodigd budget voor 5 jaar:* te integreren binnen reguliere werking INBO

## **7.2 Actiecluster 2. Aanpassen beheerinstrumentarium.**

### **Actie 2.1. Diversifiëren en verbeteren van GLB-maatregelen ten gunste van akkervogels.**

Tijdens de opmaak van het SBP akkervogels werd vastgesteld dat de effectiviteit en de efficiëntie van het ingezette instrumentarium nog gevoelig kunnen verhoogd worden. In de technische werkgroep is reeds heel wat informatie samengebracht. Daarbij zijn er heel wat mogelijke maatregelen in beeld gebracht die nu nog geen deel uitmaken van het ingezette instrumentarium. Er werden echter ook bestaande maatregelen/instrumenten gedetecteerd die actueel op het terrein te weinig doelgericht voor akkervogels worden ingezet. Tevens kwam naar voren dat bepaalde elementen in de lastenboeken van bestaande BO's ecologisch niet wenselijk zijn (bijvoorbeeld maaien van grasstroken zonder afvoer).

De inzichten en adviezen van de technische werkgroep vormen input voor de voorbereiding van de implementatie van het nieuwe GLB in Vlaanderen, concreet voor het verder optimaliseren van het instrumentarium (beheerovereenkomsten, ecoschema's, eventueel ook randvoorwaarden, gebiedsgerichte inzet).

Voorstellen van akkervogelmaatregelen (en bijhorende lastenboeken) worden voor advies teruggelinkt met het INBO, die zich hiervoor kan laten bijstaan door een technische akkervogel-expertenwerkgroep (het expertencomité cf. Actie 7.3). Daarbij wordt ook nagegaan of het totaalpakket aan voorgestelde maatregelen voldoende kan inspelen op alle behoeftes van akkervogels en de gestelde voorwaarden (gerelateerd aan de lastenboeken) voldoende kunnen verzekeren dat de maatregelen voldoende performant zullen zijn.

Om vlot te kunnen inspelen op varianten als gevolg van voortschrijdend inzicht laten de concrete voorstellen best voldoende ruimte voor detailaanpassingen, zonder dat daarvoor een terugkoppeling/goedkeuring van Europa nodig is. De maatregelen en voorwaarden dienen weliswaar steeds te voldoen aan de richtlijnen van de EC en de verordeningen.

*Actoren:* VLM, Departement Landbouw & Visserij, INBO, ILVO, ANB, landbouwsector, natuursector, jachtsector, regionale landschappen, agrobeheergroepen, Eco<sup>2</sup>, Wildbeheereenheden, Aanspreekpunt Privaat Beheer, Werkgroep Grauwe Gors, expertencomité, ...

*Prioriteit:* Hoog



Instrumenten: nvt

Raming benodigd budget voor 5 jaar: reguliere werkingsmiddelen

### **Actie 2.2. Verankering van het instrumentarium in het nieuwe GLB.**

Gelijklopend aan Actie 2.1 zal ook een beslissingstraject worden doorlopen hoe de verschillende maatregelen verankerd zullen worden binnen enerzijds pijler 1 en anderzijds pijler 2 van het nieuwe GLB. Sommige maatregelen worden daarbij als BO 'in de markt gezet', andere maatregelen sluiten beter aan bij het concept van eco-schema's of versterkte conditionaliteit onder pijler 1 van het GLB en kunnen zo bijdragen aan de versterking van de generieke basis-natuurkwaliteit in landbouwgebieden. Ook kunnen voor bepaalde maatregelen verschillende varianten worden uitgewerkt, waarbij een variant die een hogere kost impliceert voor de landbouwer ingeschakeld wordt in pijler 2 (als BO) en een variant die bijvoorbeeld nog een zeker landbouwkundig rendement kan opleveren deel uitmaakt van pijler 1 (eco-schema's).

Gelijklopend met Actie 2.1 kan tegelijk ook voor deze aspecten het advies ingewonnen worden van het INBO, die daarbij het expertencomité (zie Actie 7.3) kan betrekken.

Actoren: Departement Landbouw & Visserij, ANB, VLM, landbouwsector, HVV, natuursector, expertencomité, APB, INBO, ILVO

Prioriteit: Hoog

Instrumenten: nvt

Raming benodigd budget voor 5 jaar: reguliere werkingsmiddelen

### **Actie 2.3. Uitwerken van een plan van aanpak voor een projectoproep rond akkervogelprojecten**

Met dit SBP is het de bedoeling om, naast de gerichte en gecoördineerde inzet van de bestaande instrumenten, ook ruimte te bieden voor aanvullende projecten en innovatieve maatregelen zoals gedefinieerd in §6.3.4.3. Daarbij kunnen daarbij 2 verschillende types projecten worden onderscheiden:

- Uittesten van experimentele, nieuwe maatregelen in de prioritaire deelgebieden.
- Projecten buiten prioritaire deelgebieden waarbij samenwerkingsverbanden een bepaalde inspanningsverbintenis ten behoeve van een beter akkervogelgebied beogen te realiseren.

Via projecten die zich focussen op experimentele, nieuwe maatregelen kunnen nieuwe gewassen of teeltwijzen worden onderzocht op hun potentie voor akkervogels. Om conclusies te kunnen trekken naar de meerwaarde van dergelijke maatregelen is uiteraard een goede opvolging essentieel. Het is immers de bedoeling dat de resultaten van deze projecten een insteek kunnen bieden voor de aanpak in een volgende programmaperiode.

Projecten die worden geïnitieerd door samenwerkingsverbanden verkennen als het ware een alternatieve aanpak om buiten de prioritaire deelgebieden lokaal draagvlak op een gecoördineerde wijze te laten resulteren in een effectieve meerwaarde voor akkervogels op het terrein.

Monitoring van de resultaten dient deel uit te maken van de projecten.

Uitgangspunt is dat iedereen dergelijk projectvoorstel kan indienen. Dat kan volgens een vooraf bepaald protocol met jurering. Niet limitatief kan gedacht worden aan volgende criteria voor het

toewijzen van projecten: kansrijkdom van het voorgedragen gebied, oppervlakte van het projectgebied, innovatief karakter van de voorgestelde maatregelen, aanwezigheid van doelsoorten, visie op het gebied, aanwezige en gewenste landschapselementen, beschikbaar kennisniveau (ecologisch, landbouwkundig, ...), sterkte en ervaring van het voorgestelde samenwerkingsverband, gevraagde kostprijs, onderbouwing van de monitoringsaspecten, meerwaarde van het project tot de betere kennis en bescherming van akkervogels, ...

Actoren: voor wat betreft het op punt stellen van het concept 'projectoproep': minimaal ANB, VLM, Departement Landbouw & Visserij, INBO, jachtfonds, expertencomité.

Prioriteit: Middel

Instrumenten: nvt

Raming benodigd budget voor 5 jaar: Het uitwerken van de plan van aanpak gebeurt binnen de reguliere werking.

#### **Actie 2.4 Uitbreiden van stimulansen voor akkervogelvriendelijke teelten en teeltwijzen**

Deze actie vloeit voort uit de vaststelling dat soms zeer goede maatregelen (via BO's) worden genomen die niet geheel kunnen renderen omdat ze ingebed zijn in een (landbouw)matrix die functioneert als een ecologische val of die weinig of niets bijdraagt aan het verkrijgen van een zekere biodiversiteit.

Om hieraan tegemoet te komen kan gedacht worden aan een vorm van positieve teeltdiscriminatie waarbij landbouwers gestimuleerd worden om te kiezen voor bepaalde teelten en teelttechnieken. Dergelijk initiatief sluit aan op de LV-agromilieumaatregelen, waar nu reeds een aantal teelten en teelttechnieken worden ondersteund door het Departement Landbouw en Visserij. Dit gamma zou ondermeer via de ecoregelingen kunnen worden uitgebreid met nog meer akkervogelvriendelijke teelten en teeltwijzen (zoals momenteel voorzien en in 2021 ook geïnitieerd als 'pre-ecoregelingen'.

Niet limitatief kan hierbij gedacht worden aan ondersteuning van de teelt van zomergranen, mengteelten, vlinderbloemigen (met faunavriendelijke maaischema) en dies meer. Dit instrument dient dan bij uitstek gepromoot in prioritaire deelgebieden waar het de efficiëntie van andere maatregelen zal ondersteunen. Een meer generiek werkende inzet zou ook kunnen overwogen worden in een ruimer beheergebied om op die manier samen met andere 1<sup>ste</sup> pijler en PDPO-maatregelen het stand-still principe te bewerkstelligen waarvan sprake in §6.2.1.

Actoren: ANB, VLM, Departement Landbouw & Visserij, landbouwsector, natuursector, jachtsector, regionale landschappen, Eco<sup>2</sup>, Aanspreekpunt Privaat Beheer, WGG, expertencomité, ...

Prioriteit: Middel

Instrumenten: LV-Agromilieumaatregelen (of analoog instrument onder nieuwe GLB), ecoregelingen, niet-productieve investeringen, ...

Raming benodigd budget voor 5 jaar: reguliere werkingsmiddelen

#### **Actie 2.5 Ontwikkeling van een pilootwerking rond akkervogelbedrijfsplannen**

Via een 'akkervogelbedrijfsplan' kan een landbouwer die bewust kiest om zijn bedrijf bij te sturen in de richting van akkervogelvriendelijke landbouw genieten van een specifieke ondersteuning en coaching zodat hij/zij niet enkel de nodige ecologische kennis verwerft maar ook begeleid en ondersteund wordt bij de integratie van akkervogelvriendelijke maatregelen (via de verschillende beschikbare en nog te ontwikkelen instrumenten) in zijn/haar teeltplan en bedrijfsmodel.

Een akkervogelbedrijfsplan bestaat nog niet op dit moment maar kan een belangrijke meerwaarde bieden gezien op deze manier maatregelen niet op perceelsniveau maar op bedrijfsniveau kunnen worden uitgerold en zo een veel grotere oppervlakte akkervogelvriendelijk terrein kunnen realiseren. Voor deelname aan dergelijk instrument wordt een doelgroep beoogd die al ervaring heeft in deelname aan soortgerichte beheerovereenkomsten en interactief wil meewerken aan een hoger ambitieniveau.

Deze actie beoogt specifiek de mogelijkheden te verkennen om het instrument akkervogelbedrijfsplan te ontwikkelen. Bij voorkeur wordt hier zo snel mogelijk een pilootwerking rond gestart zodat, eens het instrument/kader er is, het zou kunnen geïmplementeerd worden als instrument en mee ondersteund worden vanuit de gebiedscoördinatie.

Actoren: Inagro, ILVO, INBO, KRATOS, ANB, gespecialiseerde consultants, Eco<sup>2</sup>, Regionale landschappen, VLM, akkervogelexperten, gebiedscoördinatie

Prioriteit: Middel

Instrumenten: nvt

Raming benodigd budget voor 5 jaar: reguliere werking

### 7.3 Actiecluster 3. Uitrollen vernieuwd instrumentarium ter behoud en ontwikkeling van leefgebied binnen geselecteerde gebieden

Globale toelichting actiecluster. Momenteel worden jaarlijks reeds grote inspanningen geleverd om landbouwers akkervogelvriendelijke maatregelen te laten nemen. Deze inspanningen zullen worden verder gezet binnen een geoptimaliseerde afbakening van gebieden (zie actiecluster 1) en met een geoptimaliseerd instrumentarium (zie actiecluster 2).

#### Actie 3.2. Aanstellen van gebiedscoördinatie op niveau van deelgebieden

Voor (ruimtelijk samenhangende clusters van) prioritaire deelgebieden wordt gebiedscoördinatie voorzien om de nodige dynamiek en draagvlak rond akkervogels te genereren en de uitrol van een ecologisch optimale implementatie van akkervogelvriendelijke instrumenten te coördineren. Daarbij worden landbouwers en vrijwilligers op een constructieve manier bijgestaan in respectievelijk de praktische uitvoering van maatregelen en het monitoren van resultaten.

Omwille van de uitgebreide taakstelling, verschillen in procesaanpak en finaliteit tussen het optimaliseren van tijdelijke maatregelen en het genereren van structurele maatregelen omvat de gebiedscoördinatie per (cluster van) prioritaire deelgebied(en) telkens verschillende profielen:

- De gebiedscoördinatie wordt getrokken vanuit een **Gebiedscoördinator** die instaat voor de algemene aansturing, communicatie en netwerking op het niveau van (een cluster van) prioritaire deelgebieden van het focusgebied.
- Een **Soortencoördinator** focust op tijdelijke maatregelen, die in de praktijk de voornaamste spil zullen zijn van de akkervogelvriendelijke inrichting van deelgebieden. Het werk van de soortencoördinator is voor een stuk voorbereidend, aanvullend en soms ook voortbouwend op de kerntaak van de bedrijfsplanner, i.c. het sluiten van beheerovereenkomsten. De soortencoördinator borgt op die manier het behalen van de beoogde ecologische effectiviteit van de vrijwillige maatregelen en dit bij zowel de planning, aanleg en het beheer ervan. Daarnaast staat de soortencoördinator in voor de evaluatie van de effectiviteit via monitoring en de organisatie en coaching van vrijwilligers die daarbij worden betrokken (zoals bv. in meetnetten). De soortencoördinator verzorgt ook de communicatie hierrond.
- Een **Procescoördinator** richt zich op instrumenten die moeten leiden tot permanente akkervogelvriendelijke structuren en op processen die de bedrijfsgerichte akkervogelvriendelijke aanpak faciliteren. Het werk van procescoördinatoren is in de praktijk pionierend en draagvlakversterkend. Parallel (maar complementair) aan het coördinatiewerk rond tijdelijke maatregelen zoeken zij proactief naar partners en kansen voor instrumenten die permanente natuurlijke structuren voor akkervogels kunnen versterken en uitbreiden. Binnen het profiel van de procescoördinator ligt de klemtoon op het genereren van kansen van tot nog toe onderbenutte of onverkende instrumenten.

In het bijzonder omvat het takenpakket van de soortencoördinator (niet limitatief):

- *Uitwerken van een gebiedsvisie in samenwerking met de lokale actoren (zie Actie 3.3);*
- *Bepalen van optimaal beheer van het leefgebied en het geven van beheeradviezen rond de aanleg en het regulier beheer van maatregelen;*

- *Aftoetsen van ecologische geschiktheid/wenselijkheid van maatregelen en de mix van maatregelen op micro-niveau;*
- *(coördinatie van) doelgerichte communicatie naar deelnemende landbouwers en vrijwilligers en lokale actoren (landbouwers, landeigenaars, jagers, natuurverenigingen, lokale besturen, ...);*
- *Coördinatie en opvolging van monitoring, in samenwerking met INBO.*
- *Netwerking met collega-soortencoördinatoren in andere deelgebieden en afstemming met algemene SBP-coördinator*

Het takenpakket van de procescoördinator omvat (niet limitatief):

- *Informeren en sensibiliseren van betrokken stakeholders binnen de deelgebieden rond instrumenten voor permanente akkervogelvriendelijke natuurlijke structuren*
- *Draagvlak verwerven en opstarten van terreingerichte processen, in afstemming met de noden uit de gebiedsvisies*
- *(coördinatie van) doelgerichte communicatie naar stakeholders en grote publiek*
- *Netwerking met collega-procescoördinatoren en afstemming met algemene SBP-coördinator*

Expertise over de ecologie van doelsoorten en het beheer van hun leefgebied zijn belangrijke inhoudelijke criteria voor het zoeken en aanstellen van een gebiedscoördinatie(team). Daarnaast vereist de aard van het takenpakket een affiniteit en openheid voor samenwerking met landbouwers en vrijwilligers en een respectvolle houding naar alle mogelijke stakeholders (landbouwers, jagers, landeigenaars, natuurorganisaties, overheden ...). Ervaring in draagvlakvorming, multi-actorenoverleg, projectwerking en kennis van de mogelijke inzetbare instrumenten is ook belangrijk.

De verschillende profielen die in het gebiedscoördinatie(team) worden gezocht, kunnen gecombineerd worden in éénzelfde persoon of over verschillende personen, wanneer de expertise voor de verschillende thema's niet of onvoldoende te combineren valt in eenzelfde persoon of wanneer het effectiever wordt geacht dit op te splitsen over meerdere partijen. In dat geval werkt zo'n tandem of consortium in onderlinge afstemming als een team en coherent aan de opgestelde gebiedsvisie.

Actoren: ANB - Wat betreft aangeduide gebiedscoördinatoren kan het gaan over mensen van overheden of door hen aangestelde partijen

Prioriteit: Hoog

Instrumenten: nvt

Raming benodigd budget voor 5 jaar: Voor het aanstellen van externe gebiedscoördinatie dient budget voorzien. Indien we uitgaan van een 5-tal clusters van op te volgen (clusters van) prioritaire deelgebieden en een voltijdse tewerkstelling (1 VTE) voor de verschillende taken van de gebiedscoördinatie (rekening houdend met loonkosten en werkingsmiddelen, inclusief ecologische begeleiding en monitoring) zal ca. 50.000 euro per jaar een minimaal te voorzien bedrag zijn. Vijf clusters voor 5 jaar aan 50.000€/jaar komt dan op 1.250.000€).

### **Actie 3.3. Uitwerken gebiedsvisie per prioritair deelgebied**

Het idee voor de opmaak van een gebiedsplan per deelgebied werd naar voren geschoven binnen het SBP grauwe kiekendief en blijkt daar een prima aanpak. Voor de prioritaire deelgebieden van het focusgebied wordt op niveau van het deelgebied (of cluster van deelgebieden, als deze op elkaar

aansluiten en gelijkaardige karakteristieken hebben) een gebiedsplan of gebiedsvisie ontwikkeld en afgestemd met een brede groep stakeholders. Een prioritering in het opstellen van gebiedsvisies, op basis van de ranking van deelgebieden (cf. afbakeningmethodiek), kan aangewezen zijn. Bij afgewerkte gebiedsvisies kan de focus van de soortencoördinator gaan naar de voorbereiding van gebiedsvisies voor nieuwe deelgebieden.

De elementen die in dergelijk gebiedsplan of gebiedsvisie aan bod komen, worden in het achtergronddocument indicatief opgelijst onder §6.3.1.3.

Op het einde van de planperiode van dit SBP wordt de gebiedsvisie en het gebruik ervan geëvalueerd met het oog op de eventuele bijsturing. In die zin heeft de gebiedsvisie een dynamisch karakter. Op die manier kan steeds een antwoord gegeven worden op de vragen: waar staan we, wat dient nog gerealiseerd, wie neemt welke engagementen?

Actoren: gebiedscoördinatoren (cf. actie 3.2), ANB, VLM, Departement Landbouw & Visserij, landbouwsector, natuursector, jachtsector, regionale landschappen, agrobeheergroepen, Eco<sup>2</sup>, Aanspreekpunt Privaat Beheer, INBO, expertencomité, ...

Prioriteit: Middel

Instrumenten: ...

Raming benodigd budget voor 5 jaar: de uitwerking van de gebiedsvisie wordt voorzien binnen het takenpakket van de gebiedscoördinatie(-teams) cf. Actie 3.2. Bijgevolg dienen hier geen extra middelen voor gereserveerd te worden.

### **Actie 3.4. Gebiedsgericht inzetten van het vernieuwd instrumentarium**

Van zodra de geoptimaliseerde afbakening van gebieden (zie actiecluster 1) en het geoptimaliseerd instrumentarium (zie actiecluster 2) beschikbaar zijn, kunnen ze worden ingezet.

Een synchrone start van de gebiedscoördinatie en de inzet (het onder contract brengen) van het geoptimaliseerd instrumentarium is belangrijk. Om een te trage doorstart van de reguliere werking te vermijden wordt een eerste fase van implementatie reeds opgestart voorafgaand aan de actualisatie van het focusgebied (Actie 1.1), de selectie van de prioritaire deelgebieden (Actie 1.2), het aanwijzen van coördinatoren (zie actie 3.2) en het uitwerken van gebiedsvisies (actie 3.3). Hierbij gaan we er van uit dat gebieden met een hoge actuele populatie/potentie voldoende bekend zijn bij de bedrijfsplanners en aangestelde soortencoördinatoren, die daarvoor ook op lokale gebiedskenners beroep doen. Dergelijke werkwijze impliceert niet dat er navolgend geen structurele werking meer hoeft te worden opgestart in de betrokken deelgebieden.

Bijzondere aandacht dient ook meteen uit te gaan naar die (kern)gebieden waar nog grauwe gors aanwezig is aangezien deze soort acuut uit Vlaanderen dreigt te verdwijnen.

Daarnaast dient ook aandacht te worden besteed om landbouwers en bedrijfsplanners bij te staan in nieuwe uitdagingen bij de implementatie van de geoptimaliseerde beheerovereenkomsten. We denken daarbij aan nieuwe beheer- of aanlegschema's of het hanteren van bepaalde beheervoorwaarden rond maaibeheer of het gebruikverbod van gewasbeschermingsmiddelen.

Tenslotte is ook aandacht en voorzorg nodig bij het gegeven dat het focusgebied voor de grauwe kiekendief in belangrijke mate overlapt met de betere akkervogelgebieden. Gezien de inhoudelijke en doelmatige overlap van de maatregelen (beheerovereenkomsten voor grauwe kiekendief hebben als

doel om de stapelvoedselsituatie te verbeteren, waaronder naast muizen ook akkervogels horen) moet absoluut vermeden worden dat de aansturing en advisering van terreinmaatregelen vanuit twee verschillende partijen gebeurt. Het is daarom aangewezen om beide doelstellingen (akkervogels en grauwe kiekendief) onder dezelfde gebiedscoördinatie samen te voegen en soortgericht terreinadvies te integreren. Het neemt evenwel niet weg dat voor andere ecologische taakstellingen rond de grauwe kiekendief (zoals prospectie en bescherming van kiekendievennesten of gericht onderzoek), waarvoor de potentiële interferentie minder weegt, wél afzonderlijke initiatieven worden opgestart.

Actoren: VLM, kerngroep per kernzone o.l.v. gebiedscoördinatie(-team), in samenwerking met lokale besturen, regionale landschappen, agrobeheergroepen, WGG, akkervogelexperten, ...

Prioriteit: Middel

Instrumenten: diverse instrumenten uit het GLB

Raming benodigd budget voor 5 jaar: Reguliere middelen voor diverse instrumenten onder het GLB (VLM, DL&V).

### **Actie 3.5. Projectoproep 'experimentele maatregelen in de prioritaire deelgebieden'**

Deze actie betreft *niet de ontwikkeling* van het instrument en de procedure inzake de projectoproep (zie hiervoor Actie 2.3) maar het *effectief uitrollen van dit nieuwe instrument* in Vlaanderen.

Zoals geduid in §6.3.4.3 betreft het hier projecten waarin wordt geëxperimenteerd. Het experimenteren kan betrekking hebben op het uittesten van innovatieve maatregelen of teeltwijzen en omvat ook steeds de ecologische en landbouwkundige opvolging daarvan. Om de ecologische impact van dergelijke experimentele maatregelen voldoende te kunnen testen, worden deze projecten enkel voorzien binnen de prioritaire deelgebieden, waar de populatie akkervogels voldoende sterk is om een meetbaar resultaat van de maatregel te kunnen bekomen. Het spreekt voor zich dat voor deze projecten afstemming met de respectievelijke gebiedscoördinatie aangewezen is.

Actoren: iedereen kan een projectvoorstel indienen en/of betrokken partij zijn. Coördinatie door ANB in samenwerking met VLM en Departement Landbouw en Visserij, SBP-coördinatie en expertencomité. INBO en ILVO betrekken kan zinvol zijn in functie van ecologische en landbouwkundige opvolging.

Prioriteit: Middel

Instrumenten: projectoproep (instrument nog te ontwikkelen)

Raming benodigd budget voor 5 jaar: ca. 300.000 euro. Vanaf jaar 2 wordt per jaar ca. 75.000 ter beschikking gesteld en worden 1 of 2 projecten toegewezen. Budget via SBP en via budget LEADER en/of demoprojecten in het kader van PDPO<sup>22</sup>.

### **Actie 3.6: Ondersteuning van akkervogelprojecten via samenwerkingsverbanden buiten de prioritaire deelgebieden**

Deze actie betreft niet de ontwikkeling van het instrument en de procedure inzake de projectoproep (zie hiervoor Actie 2.3) maar het effectief uitrollen van dit nieuwe instrument in Vlaanderen.

---

<sup>22</sup>Demoprojecten PDPO zijn weliswaar beperkt tot verenigingen die erkend zijn als centrum voor de sensibilisering rond meer duurzame landbouw.

Zoals geduid in §6.3.4.3 richt deze actie zich op het ondersteunen van lokale initiatieven die vanuit een lokale dynamiek akkervogelpopulaties buiten de prioritaire deelgebieden (maar wel binnen een kansrijke zone) beogen te versterken.

Actoren: iedereen kan een projectvoorstel indienen en/of betrokken partij zijn. Coördinatie door ANB in samenwerking met VLM en Departement Landbouw en Visserij en expertencomité.

Prioriteit: Middel

Instrumenten: projectoproep (instrument nog te ontwikkelen)

Raming benodigd budget voor 5 jaar: ca. 300.000 euro. Vanaf jaar 2 wordt per jaar wordt ca. 75.000 euro ter beschikking gesteld en worden 1 of 2 projecten toegewezen. Budget via SBP (ondersteuning coördinatie), maximaal gebruikmakend van budget van bestaande instrumenten (die bv. ruimtelijk niet in het betreffende gebied inzetbaar zijn, maar i.h.k.v. projectwerking wél). Idealiter aangevuld met budget voor demoprojecten in het kader van PDPO<sup>23</sup>, jachtfonds, LEADER, ...

---

<sup>23</sup>Demoprojecten PDPO zijn beperkt tot verenigingen die erkend zijn als centrum voor de sensibilisering rond meer duurzame landbouw.



## 7.4 Actiecluster 4. Optimalisatie omkadering van en advisering aan landbouwers en andere betrokken doelgroepen

### Actie 4.1. Continue wisselwerking met betrokken en geëngageerde landbouwers

Een belangrijke succesfactor bij het betrekken en engageren van landbouwers is de communicatie met en begeleiding van deze doelgroep. Binnen deze actiecluster is het dan ook een algemeen streven om deze doelgroep goed te informeren en hen op uitvoeringsniveau te betrekken bij de implementatie van het beleid rond akkervogels.

In de prioritaire deelgebieden zal dit gebeuren via de aangeduide soortencoördinatoren voor de uitrol van de tijdelijke maatregelen en de procescoördinatoren voor de permanente maatregelen (zie Actie 3.2).

De coördinator van het SBP (zie Actie 7.1) zorgt samen met de regionaal uitbestede gebiedscoördinatie voor een coherente doelgerichte voorlichting van landbouwers en dit in samenwerking met (bedrijfsplanners van de) VLM, Departement Landbouw en Visserij, natuurverenigingen, akkervogelexperten, agrobeheergroepen, particuliere grondeigenaars, wildbeheereenheden, ... bijvoorbeeld via een aantal gerichte infosessies op niveau van (clusters van) deelgebieden. Het doel is hier te komen tot een goede en bijzondere samenwerking en onderlinge betrokkenheid tussen landbouwers, loonwerkers en natuurbeschermers.

Ook in samenwerking met het Departement Landbouw en Visserij kunnen akkervogels aan bod gebracht worden n.a.v. nieuwe instrumenten zoals ecoregelingen en niet-productieve investeringen bv. tijdens een reguliere voorlichtingsactiviteit (vergadering, demoproject, proefveldbezoek, ...). Zo bereik je meestal meer landbouwers dan met een activiteit die alleen maar over akkervogels gaat.

Buiten de prioritaire deelgebieden kan de interactie met landbouwers gebeuren via de projectorganisatie van de via de projectoproep gelanceerde projecten.

*Actoren:* ANB, VLM, Departement Landbouw & Visserij, landbouwsector, natuursector, jachtsector, regionale landschappen, agrobeheergroepen, Eco<sup>2</sup>, Wildbeheereenheden, Aanspreekpunt Privaat Beheer, Werkgroep Grauwe Gors, INBO, expertencomité, ...

*Prioriteit:* Middel

*Instrumenten:* via pro-actieve aanpak in de prioritaire deelgebieden, via projectwerking in het kader van actie 3.5 daarbuiten.

*Raming benodigd budget voor 5 jaar:* reguliere werking aangevuld met specifiek budget via Actie 3.2, Actie 3.5 en Actie 3.6.

### Actie 4.2. Gerichte opleidingen naar doelgroepen

Momenteel bestaan er opleidings- en leertrajecten binnen de afzonderlijke organisaties die samenwerken met en advies geven aan landbouwers. Een op maat ontworpen opleidingstraject waar iedereen zich voor kan inschrijven, kan de kennis bij begeleiders – zowel vanuit de overheid, intermediaire organisaties als adviserende bureaus – verhogen, op een hoger of vergelijkbaar niveau brengen.

De uit te werken opleiding kan meer bevatten dan enkel de thematiek akkervogels en kan zich zelfs uitstrekken over het hele veld van de 'agro-ecologie'. Naast de 'klassieke' akkervogels kan hierbij ook gedacht worden aan kiekendieven, hamster, wilde bijen, FAB, bodemleven binnen het landbouwlandschap. Hierbij kan er tevens aan gedacht om een module in te bouwen rond het beheer

van (natuur)graslanden door landbouwers. Er kan, aansluitend bij actie 2.5, aan landbouwers ook een module worden aangeboden die hen helpt om het nemen van akkervogel- en natuurvriendelijke maatregelen optimaal te integreren binnen hun bedrijfsvoering of zelfs hun globale bedrijfsstrategie.

Deze opleidingen kunnen evenwel ook omgekeerd worden bekeken: bij veel natuurliefhebbers, wildbeheerders, ecologische adviesbureaus, intermediaire organisaties ... ontbreekt de nodige landbouwkundige en landbouweconomische achtergrondkennis. Door meer inzicht te verkrijgen in de realiteit van de landbouwsector kunnen opportuniteiten voor maatregelen sneller gedetecteerd worden en in onderling overleg met landbouwers concreet uitgewerkt.

Het is nuttig om deze opleidingen regio-specifiek te maken zodat concreet bruikbare informatie wordt verstrekt op maat van de regio-specifieke kenmerken en behoeften. De reikwijdte van dergelijke opleidingen hoeft zich niet te beperken tot de ruimtelijke afbakening van de focusgebieden.

Actoren: Actoren die een bijdrage kunnen leveren aan het tot stand brengen van dergelijke opleiding zijn onder meer: ANB, VLM, Departement Landbouw & Visserij, landbouwsector, natuursector, regionale landschappen, agrobeheergroepen, Eco<sup>2</sup>, HVV, Aanspreekpunt Privaat Beheer, de Werkgroep Grauwe Gors, Inverde, INBO, ILVO, overige experts

Prioriteit: Middel

Instrumenten: Idealiter worden dergelijke opleidingen aangeboden vanuit een samenwerking tussen diverse instellingen met expertise zowel vanuit landbouw (bv. ILVO, Eco<sup>2</sup>, ...) als vanuit akkernatuur met evt. inhoudelijke terugkoppeling met VLM en Departement Landbouw & Visserij.

Raming benodigd budget voor 5 jaar: reguliere werkingsmiddelen, beperkt budget wordt best wél voorzien voor de vergoeding van experts voor de ondersteuning van de ontwikkeling van de opleidingen het bijscholen van de lesgevers (10.000€).

### **Actie 4.3. Integratie van biodiversiteit en soortenbescherming in landbouwopleiding**

Binnen deze actie wordt nagegaan in hoeverre kennis rond akkervogels en de maatregelen die landbouwers kunnen nemen deel uitmaken van de bestaande landbouwopleidingen. Aanbevelingen worden uitgewerkt om de bestaande opleidingen te verbreden en te verdiepen.

Niet elke landbouwer heeft evenwel een reguliere landbouwopleiding gevolgd. Landbouwers die vanuit een andere studierichting willen starten, kunnen gebruik maken van de startersopleiding via de naschoolse landbouwworming. In deze opleidingen komt het aspect landbouw en natuur verplicht aan bod. Zo worden onder meer de verschillende beheerovereenkomsten tijdens de cursussen toegelicht door deskundigen ter zake.

Landbouwers kunnen via het bedrijfsadviesstelsel KRATOS een beroep doen op gratis adviesverlening op bedrijfsniveau. Binnen deze adviesverlening is er ook een module rond biodiversiteit. Zo is module 5A uitgewerkt rond agromilieuoacties met betrekking tot biodiversiteit, module 5B rond Instandhoudingsdoelstellingen (IHD) en Programmatische Aanpak Stikstof (PAS) en module 5C rond de link tussen biodiversiteit en veerkracht van het agro-ecosysteem, link tussen monoculturen en gevoeligheid voor ziekten en extreme klimatologische gebeurtenissen, informatie over invasieve soorten.

Actoren: landbouwsector, landbouwopleidingscentra, Departement Landbouw & Visserij, ILVO, Inverde, Eco<sup>2</sup> ...

Prioriteit: Middel

Instrumenten: nvt

Raming benodigd budget voor 5 jaar: integratie van thema in lessenpakket vergt geen specifiek bijkomend budget, beperkt budget wordt best wél voorzien voor de vergoeding van experts voor de ondersteuning van de ontwikkeling van de opleidingen en het bijscholen van de lesgevers (10.000€).

## 7.5 Actiecluster 5. Evaluatie, monitoring en (overig) onderzoek

### Actie 5.1. Evaluatie van de effectiviteit van akkervogelvriendelijke maatregelen in de prioritaire deelgebieden

Gezien dit SBP aanstuurt om in duidelijk afgebakende gebieden (prioritaire deelgebieden) welbepaalde streefdichtheden aan maatregelen te realiseren om bronpopulaties te ontwikkelen, is het essentieel om te evalueren of de populaties inderdaad gunstig reageren op de genomen maatregelen. Gezien deze maatregelen gepaard gaan met behoorlijke investeringen is het ook essentieel dat de nuttige inzet van dit budget via een degelijke monitoring kan worden aangetoond. Voor een groter verklarend vermogen t.a.v. de maatregelen (en om op niveau van specifieke beheervoorwaarden conclusies te kunnen trekken) is minstens op steekproefniveau een vorm van beheermonitoring op micro-niveau essentieel (zie Actie 5.2).

Een beheermonitoring op macro-niveau wordt uitgerold (via MAS of evenwaardige monitoringsmethodes) om zowel de impact van de genomen maatregelen als de teeltevoluties op de doelpopulaties met statistische zeggingskracht te kunnen meten. Dergelijke beheermonitoring wordt preferentieel uitgerold binnen het volledige focusgebied maar kan eventueel in de praktijk gefaseerd gebeuren. Dit vraagt immers een inspanning voor een minimum aantal professioneel getelde meetpunten (die relatief snel kunnen worden opgestart) en voor een aanvullend aantal vrijwillig getelde meetpunten om het meetnet fijnmaziger te maken. Wel vraagt het werken met vrijwillige tellers een professionele coaching en duurt het minimaal twee jaar om in 'blanco gebieden' zo'n netwerk op te zetten dat tot solide datasets kan leiden. In het kader van het SBP grauwe kiekendief zijn daartoe alvast de eerste stappen gezet in de Leemstreek en de Moeren (Veurne).

Het is evident dat dient gestreefd naar een gelijkaardige methodiek in de verschillende gebieden teneinde ook de resultaten onderling te kunnen analyseren en vergelijken. Dit zowel voor het bepalen of extrapoleren van populatiedichtheden en populatietrends als voor het bepalen van de bedekkingsgraad aan akkervogelvriendelijk terrein. Het kunnen beschikken over gestandaardiseerd verzamelde datareeksen in een groter aantal deelgebieden moet het mogelijk maken om de impact van de akkervogelmaatregelen met meer zeggingskracht te kunnen evalueren dan actueel mogelijk is via het doorlopend onderzoek van het INBO (zie o.a. De Bruyn et al, 2019).

Dergelijke monitoring, of alvast de terreincoördinatie ervan (zowel professioneel als vrijwillig getelde meetpunten), maakt idealiter onderdeel uit van het takenpakket van de gebiedscoördinatie. Voor de data-analyses en de globale coördinatie en rapportering wordt afgestemd met het INBO. Eveneens dient er uiteraard een inventarisatie te gebeuren van de genomen maatregelen in een gebied, afspraken hierrond worden gemaakt met het Departement Landbouw en Visserij en de VLM.

Nieuwe kennis en informatie aangaande de effectiviteit van maatregelen wordt uitgewisseld via een specifiek opgezet 'expertcomité (zie Actie 7.3).

Actoren: In eerste instantie partijen die ervaring hebben met proefopzet, veldonderzoek en verwerking van gegevens: INBO, onderzoeksinstituten, Werkgroep Grauwe Gors, kenniscentrum HVV, ...

Prioriteit: Middel

Instrumenten: ...

Raming benodigd budget voor 5 jaar: monitoring deels geïntegreerd in budget voor gebiedscoördinatie. Voor proefopzet, analyse en verwerking van de data is afstemming aangewezen met het onderzoeksprogramma van het INBO. Een procentuele afdracht voor monitoringsdoelinden van het Vlaamse Mina-budget dat instaat voor de cofinanciering van de beheerovereenkomsten voor soortbescherming kan een te overwegen piste zijn en past binnen de logica van een effectieve inzet van het betreffende budget.

### **Actie 5.2. Effectiviteitsonderzoek van akkervogelvriendelijke maatregelen op micro-niveau (steekproefsgewijs)**

Waar Actie 5.1 zich focust op het meten van gebiedstrends in relatie tot de inzet van akkervogelvriendelijke maatregelen (en andere gebiedsparameters), richt deze actie zich op effectiviteitsanalyses op micro-niveau, dit betekent op het niveau van technische beheerindicatoren en –voorschriften van maatregelen en hoe ze interageren met de ecologie van de doelsoorten (ingezaaide mengsels, maaibeheer, broedpiek, nestplaatskeuze, predatierisico, ...)

In de praktijk zou dit kunnen betekenen dat op steekproefniveau een ecologisch-technische opvolging van de BO's soortbescherming (en eventuele nieuwe maatregelen) wordt opgestart die breed bruikbare kennis kan opleveren over de relatie tussen beheervoorschriften, landbouwrelevantie en ecologische effectiviteit. Deze kennis is ook cruciaal om trends die vastgesteld worden op macro-niveau (zie actie 5.1) beter te verklaren. Ook op korte termijn is de veldkennis uit deze actie relevant voor bv. het geven van beheeradvies aan landbouwers, het bijstellen van instructiekaders voor bedrijfsplanners (bv. voor de aanleg van de beheerovereenkomst), het vermijden van ecologische vallen, ... Op middellange termijn is deze kennis uitermate bruikbaar voor het fijnstellen van lastenboeken van beheerovereenkomsten of de voorbereiding van een nieuwe programmaperiode.

Bij wijze van illustratie, de jarenlange inspanningen en veldpresentie van Werkgroep Grauwe Gors hebben bijvoorbeeld aangetoond dat gericht veldonderzoek belangrijke nieuwe inzichten kan opleveren die nuttig aangewend kunnen worden bij het optimaliseren van het maatregeleninstrumentarium en bij het geven van beleidsaanbevelingen.

De reikwijdte van deze actie is groot en dient binnen dit SBP vanuit budgettaire en pragmatische oogpunt begrensd te worden. Het is evenwel met dergelijk diepteonderzoek dat steeds betere inzichten kunnen worden bekomen en knelpunten kunnen achterhaald worden in jaarlijkse overleving van akkervogels: zit dat bij de nesten, de ei-fase, de nestjongen, de jonge vogels, de winteroverleving van adulten, de zomeroverleving van adulten, ... Dergelijk diepgaand en gedetailleerd onderzoek loopt bij voorkeur meerdere jaren en is bij voorkeur geïntegreerd in een ruimer onderzoeksprogramma.

Binnen het kader van dit SBP is het wenselijk dat rond een beperkte set aan beheerparameters en op steekproefniveau de eerste stappen worden gezet inzake beheermonitoring op micro-niveau. Hiermee wordt een belangrijk hiaat in effectiviteitsonderzoek aangesneden en kunnen met de eerste resultaten onderzoekinstellingen of onderzoeksgroepen, die het thema wensen aan te snijden, met concrete onderzoeksvragen en prangende kennishiaten geïnspireerd worden.

Belangrijk is dat er ook vanuit de projecten die opgestart worden vanuit de projectoproep (Actie 3.5) belangrijke bijkomende informatie en kennis kan vrijkomen aangaande de effectiviteit van vooral experimentele, akkervogelvriendelijke maatregelen op dergelijk micro-niveau. Dergelijke projecten dienen immers ook gemonitord teneinde de beoogde meerwaarde te kunnen evalueren.

Actoren: In eerste instantie partijen die ervaring hebben met proefopzet, veldonderzoek en verwerking van gegevens: INBO, onderzoeksinstellingen, Werkgroep Grauwe Gors, overige onderzoekers en experts, expertencomité, ...

Prioriteit: Middel

Instrumenten: ...

Raming benodigd budget voor 5 jaar: monitoring deels geïntegreerd in budget voor gebiedscoördinatie. Voor proefopzet, analyse en verwerking van de data is afstemming aangewezen met het onderzoeksprogramma van het INBO. Een procentuele afdracht voor monitoringsdoeleinden van het Vlaamse Mina-budget dat instaat voor de cofinanciering van de beheerovereenkomsten voor soortbescherming kan een te overwegen piste zijn en past binnen de logica van een effectieve inzet van het betreffende budget. Voor verder uitgebreid onderzoek door universiteiten en onderzoeksinstellingen is geen budget voorzien. Indien er opportuniteiten zijn (bv. onderzoeksgroepen die het thema aansnijden) is het evenwel belangrijk de mogelijkheden na te gaan om dergelijk onderzoek alsnog te ondersteunen of het zoeken naar financiering te faciliteren.

### **Actie 5.3. Proefproject predatordruk en predatorcontrole**

Om meer inzichten te bekomen in de mogelijke effecten van (een geïntensiveerde) predatorcontrole kan er gericht onderzoek worden opgezet. Belangrijk bij dergelijk onderzoek is uiteraard het in kaart brengen van de 'nultoestand' om, na een gerichte aanpak van predatoren, na te gaan wat het wetenschappelijk vaststelbaar effect hiervan is.

Met financiering vanuit het jachtfonds is ondertussen een onderzoek opgestart over de populatiedynamiek van de patrijs en de rol die predatie hierin speelt.

Actoren: HVV, ANB, Natuurpunt, INBO, ...

Prioriteit: Laag.

Instrumenten: Aanbesteding

Raming benodigd budget voor 5 jaar: Opportuniteit van deze actie is te evalueren na beschikbaar zijn van resultaten lopend onderzoek. Om niet te interfereren met het lopende onderzoek wordt vanuit dit SBP geen parallelle actie opgestart.

### **Actie 5.4 Evaluatie van de monitoring en jachtvoorwaarden voor patrijs<sup>24</sup>**

Met betrekking tot de populatie patrijs wordt, op basis van de gegevens verzameld in het kader van het project Algemene Broedvogelmonitoring, een dalende trend vastgesteld. De op basis van deze

---

<sup>24</sup> Voor heel wat uitvoeringsonderdelen verschilt de aangewezen benadering van patrijs van die van de andere doelsoorten: verschillende monitoring, heterogeniteit verspreiding, interferentie met bejaagbaarheid en uitzettingen maar ook op het niveau van maatregelen, patrijsvriendelijk beheer en het instrumenten- en (vervolg voetnoot)

methode geschatte populatiegrootte wordt actueel veel kleiner geschat dan de gesommeerde aantallen (voorjaarsstand) die WBE's in hun jaarlijkse wildrapporten rapporteren.

De discrepantie tussen de output van beide methodes vertroebelt een heldere kijk op de zaak en zorgt er voor dat er actueel geen eenduidig zicht is op de huidige populatiegrootte. Daarnaast is er geen gestandaardiseerde monitoringsmethode die door wildbeheereenheden gehanteerd moet worden en die een basis kan vormen voor de wetenschappelijke verwerking van deze data om bv. op alternatieve wijze (naast ABV) populatiegrootte en trend te bepalen en op te volgen.

Deze actie is er op gericht om een wetenschappelijk onderbouwd monitoringsprotocol voor patrijs te ontwikkelen zodat de data uit de wildrapporten de mogelijkheid bieden om op objectieve wijze de voorwaarden voor de bejaagbaarheid van de patrijs te evalueren. Daarnaast wordt geëvalueerd of de huidige jachtvoorwaarden volstaan om de duurzaamheid van de jacht op de soort te verzekeren.

Deze actie geeft uitvoering aan de actie uit het Vlaams Regeerakkoord 2019-2024 (2.3.4 Soorten) en de beleidsnota Omgeving van de Minister (13.2 SD 2. Doeltreffend Soortenbeleid en -beheer).

Actoren: INBO, HVV, ANB

Prioriteit: Hoog

Instrumenten: nvt

Raming benodigd budget voor vijf jaar: Parallel aan de opmaak van dit SBP werden reeds initiatieven genomen door het ANB en het INBO in samenwerking met de jachtsector om een aangepast monitoringsprotocol te hanteren. Daarnaast zijn nog aanvullende initiatieven lopende in functie van leefgebiedherstel in functie van bejaagbaarheid. Om deze initiatieven niet te doorkruisen, wordt de concrete opstart van deze actie vanuit dit SBP niet voorzien.

HVV engageert zich om op basis van het in deze actie voorziene geoptimaliseerde monitoringsprotocol met de lokale jagers een quick-win rond maatregelen door jagers op te zetten en te begeleiden. Omdat patrijs een kapstoksoort is voor de jagerij, is het voor de rechtszekerheid en incentives belangrijk dat acties vanuit de eigen sector voor de sector kunnen worden gecommuniceerd en uitgewerkt. Op basis van de literatuur en dit SBP zal HVV met lokale jagers maatregelen uitwerken (waar opportuun via faunabeheerplannen), aanvullend aan de leefgebiedverbetering in de prioritaire deelgebieden, met als doel de bronpopulaties op zo kort mogelijke tijd op zoveel mogelijk locaties boven het streefdoel te krijgen. De maatregelen zullen enerzijds worden uitgewerkt naar jachtintensiteit op basis van de monitoring (behoud, verlaagd of geen afschot) en anderzijds aanvullende terreinmaatregelen op basis van de habitatverbetering (wildakkers, patrijzenmengsels, wintervoedsel, watervoorziening, stofbaden ...).

---

beleidskader waar voor een aanzienlijk deel het jachtdecreet ook bepalend is. Omdat sinds 2020 rond onder meer monitoring, onderzoek naar genetische variatie en parameters inzake patrijsvriendelijk beheer nieuwe project- en beleidsinitiatieven zijn opgestart in samenwerking met ondermeer INBO, ANB en de jachtsector, zal binnen deze processen een parallel actieprogramma worden opgenomen dat moet leiden tot de instandhouding en het herstel van de patrijs in Vlaanderen. Patrijs blijft weliswaar als paraplu-soort een doelsoort van betreffend SBP, weliswaar worden vanuit dit SBP geen overlappende initiatieven opgestart.

## 7.6 Actiecluster 6. Sensibilisering en communicatie

### Actie 6.1. Algemene communicatie

Het SBP zal algemeen toegelicht worden in drukwerk (gemeentelijke infobladen, tijdschriften van betrokken actoren...), de krachtlijnen en acties zullen via een website en waar nodig op informatiepanelen in de prioritaire deelgebieden worden toegelicht. Er zullen lezingen voorzien worden en regelmatig geleide excursies in de prioritaire deelgebieden.

De algemene SBP coördinator garandeert een samenhangende communicatie over de deelgebieden heen en wordt daarbij ondersteund door de gebiedscoördinatie.

Actoren: ANB, VLM, Departement Landbouw & Visserij, landbouwsector, natuursector, regionale landschappen, agrobeheergroepen, Eco<sup>2</sup>, HVV, Aanspreekpunt Privaat Beheer, lokale besturen, Werkgroep Grauwe Gors, INBO, expertenwerkgroep, ...

Prioriteit: Middel

Instrumenten: N.v.t.

Raming benodigd budget voor 5 jaar: 100.000 euro op 5 jaar, deels te voorzien vanuit de werkmiddelen voor de aangestelde gebiedsondersteuners.

### Actie 6.2. Doelgroepgerichte communicatie

Deze actie sluit aan bij actiecluster 'Optimalisatie omkadering van en advisering aan landbouwers' maar richt zich meer op voorlichting en inhoudelijk-communicatieve begeleiding die flankerend aan concrete maatregelen wordt voorzien.

Kijken we naar de huidige informatie-verstrekking rond akkervogels, akkervogelmaatregelen en BO's, dan dient vastgesteld dat deze vaak versnipperd beschikbaar en niet altijd even wervend is. Hierbij wordt zelden, en in een bevattelijke taal, uitgelegd waar precies een bepaalde maatregel voor moet dienen en met welke ecologische achtergrond de gestelde randvoorwaarden precies werden bedacht. Ook zijn best-practices uit de praktijk en leerpunten, zoals verworven bij experts en coördinatoren, nauwelijks beschikbaar.

Een wervend vademecum/handboek over akkervogelmaatregelen en beheerovereenkomsten (en andere instrumenten) met best-practices en testimonials en voorzien van het nodige beeldmateriaal, kan hier een antwoord op bieden. Dit kan eveneens uitgewerkt worden in een website (bv. als onderdeel van Ecopedia of de website van VLM en/of Departement L&V).

Specifiek kunnen hier nog volgende mogelijkheden worden vermeld:

- Vogelgidsje voor landbouwers (en andere plattelandsbewoners);
- Opmaak aantrekkelijke fiches voor de BO's, met duidelijke illustraties en frisse layout;
- Tips voor aanleg/beheer BO's opnemen op centrale plaats, bijvoorbeeld op Ecopedia.be;
- Nieuwsbrieven met specifieke beheertips voor landbouwers die BO's hebben afgesloten (met ritme afgestemd op de beheerkalender van de BO);
- Een redacteur aanstellen die dit levend houdt en input levert of laat leveren. Dat kan een tijdelijke job zijn om 'bij te benen'.



Actoren: trekkers ANB, VLM, Departement Landbouw & Visserij, gebiedscoördinatie

Prioriteit: Middel

Instrumenten: N.v.t.

Raming benodigd budget voor 5 jaar: deels vervat in reguliere werking (Ecopedia, bestaande communicatie-initiatieven van VLM, DL&V, ... Deels ook vervat in budget van actiecluster 4 en actie 6.1.

## 7.7 Actiecluster 7. Coördinatie

### Actie 7.1. Aanstelling van en werking door coördinator SBP

Voor de realisatie van de beoogde doelen is een goede coördinatie essentieel. Het aanstellen van (een) algemene coördinator voor het SBP akkervogels is dan ook noodzakelijk. Deze coördinator is een personeelslid van of aangesteld door het ANB en fungeert als aanspreekpunt voor de verschillende partijen, stuurt de aangestelde gebiedscoördinatoren aan, behoudt het overzicht over de diverse projecten en beschermingsmaatregelen en rapporteert jaarlijks over de voortgang (van de uitvoering) van het soortenbeschermingsprogramma (zie actie 7.4) aan het overlegplatform akkervogels (zie actie 7.2).

Actoren: ANB, VLM, alle actoren die als trekker/(gebieds-)coördinator/coach fungeren

Prioriteit: Hoog

Instrumenten: N.v.t.

Raming benodigd budget voor 5 jaar: reguliere middelen ANB ingeval van interne invulling, 60.000€ per jaar voor uitbesteding van deze coördinatie.

### Actie 7.2. Oprichting en werking van een 'Vlaams overlegplatform akkervogels'

Het overlegplatform houdt vinger aan de pols voor alle aspecten die te maken hebben met het uitvoeringsprogramma van het SBP akkervogels.

Het overlegplatform bestaat uit vertegenwoordigers van de relevante betrokken actoren en komt minimaal eenmaal per jaar samen. Het overlegplatform heeft een adviserende rol met betrekking tot de implementatie van het SBP. Op het overlegplatform wordt de voortgang van het SBP besproken (opvolging en evaluatie van de acties) maar het is ook het forum voor kennisdeling, uitwisseling van insteken rond beleidsaspecten, inpasbaarheid van maatregelen in de bedrijfsvoering en dergelijke. Dit overlegorgaan kan verder bouwen op de stuurgroep van het SBP akkervogels.

Actoren: ANB, VLM, Departement Landbouw & Visserij, landbouwsector, natuursector, jachtsector, regionale landschappen, Eco<sup>2</sup>, Aanspreekpunt Privaat Beheer, Werkgroep Grauwe Gors, INBO.

Prioriteit: Middel

Instrumenten: N.v.t.

Raming benodigd budget voor 5 jaar: reguliere middelen

### Actie 7.3. Oprichting en operationele werking van expertencomité

Een expertencomité wordt opgericht om vanuit ecologisch perspectief nieuwe kennis en ervaring (i.h.b.. op het vlak van maatregelen) uit binnen- en buitenland met elkaar te delen en er toe bij te dragen dat deze kennis en ervaring gesynthetiseerd wordt, naar relevantie wordt getoetst op Vlaams niveau en op de snelst mogelijke wijze doorstroomt naar alle organisaties en partijen met het oog op permanente optimalisatie van maatregelen en instrumenten.

Het voorzitterschap wordt genomen door ANB & INBO.

Het expertencomité heeft onder meer volgend takenpakket:

- adviserende functie (onder meer naar het overlegplatform akkervogels (zie Actie 7.2));
- jaarlijks open workshop;
- organisatie thema-excursies (bv. voor bedrijfsplanners en gebiedscoördinatoren);
- organisatie bezoeken pilots (bv. voor bedrijfsplanners en gebiedscoördinatoren);
- adviserende rol inzake het formuleren van voorstellen rond en tot bijsturing van BO's, eco-schema's, enz ....
- Ondersteuning bij communicatie-acties en publicaties.
- Opmaken van een onderbouwde lijst van kennishiaten en onderzoeksvragen + prioritering.
- Adviserende rol inzake experimentele projecten.

Actoren: Deelname van overheidsinstellingen INBO, VLM, ANB, ILVO, DL&V en aangevuld met akkervogelexperten

Prioriteit: Middel

Instrumenten: N.v.t.

Raming benodigd budget voor 5 jaar: 15.000€ ter ondersteuning van concrete initiatieven gelieerd aan de werking (workshops, excursies, ...).

#### **Actie 7.4. Opmaak evaluatierapport**

De SBP-coördinator zorgt ervoor dat er na jaar 2 en jaar 4 een evaluatierapport wordt opgemaakt. Daarbij wordt telkens een stand van zaken gegeven van de vooruitgang van de verschillende acties van dit SBP.

Deze rapportering behelst daarnaast ook een analyse van de concrete voortgang op het terrein in de prioritaire deelgebieden. Zowel kwalitatief qua werking als kwantitatief in termen van realisatiegraad aan maatregelen (oppervlakte onder BO en structureel verankerde ecologische elementen) en de diverse onderzoeks- en monitoringsresultaten. Dit evaluatierapport geeft tevens inzicht in de successen en problemen. Het evaluatierapport kan ook verbetervoorstellen doen.

Het evaluatierapport wordt jaarlijks gerapporteerd aan het overlegplatform.

Actoren: Programmacoördinator ANB

Prioriteit: Hoog

Instrumenten: N.v.t.

Raming benodigd budget voor 5 jaar: Binnen de reguliere middelen

## 7.8 Fasering en financieel overzicht

Tabel 6 geeft een overzichtelijke samenvatting van de hierboven beschreven acties met bijhorende prioriteit en budgettering. Tevens wordt aangegeven welke instanties a priori voor de uitvoering van de respectievelijke actie in aanmerking komen en welke actoren daarbij kunnen betrokken worden.

Niet voor alle acties zijn extra financiële middelen noodzakelijk. Sommige acties kunnen (mede) gerealiseerd worden binnen de reguliere werking, al dan niet door het verleggen van de focus bij de besteding van de werkmiddelen. Extra financiële middelen worden beoogd voor acties die niet of onvoldoende gedekt worden door de reguliere werking of die het bereiken van resultaten door de reguliere werking sterk kunnen verbeteren.

**Tabel 6. Overzicht van de acties met -waar mogelijk- een aanduiding van fasering en benodigd budget bovenop de reguliere werkingsmiddelen.**

Nr+actie	Verantwoordelijke	Financierder	Andere betrokkenen	Prioriteit	J1	J2	J3	J4	J5	Totaal €
Actie 1.1 – actualisatie focusgebied	INBO	/	VLM, ANB Expertencomité	Hoog	Reguliere werkingsmiddelen					/
Actie 1.2 –afbakening prioritaire deelgebieden	VLM, INBO	/	DL&V, ANB Overlegplatform akkervogels	Hoog	Reguliere werkingsmiddelen					/
Actie 2.1 – Diversifiëren en verbeteren maatregelenpakket	VLM, DL&V	/	ANB, Landbouw-, natuur- en jachtsector, regionale landschappen, agro-beheergroepen, Eco <sup>2</sup> , Aanspreekpunt Privaat Beheer, Werkgroep Grauwe Gors, INBO, experten comité, ...	Hoog	Reguliere werkingsmiddelen					/
Actie 2.2 – verankeren instrumentarium in GLB	D&LV, VLM	/	ANB Landbouw- en natuursector, HVV, expertencomité	Hoog	Reguliere werkingsmiddelen					/
Actie 2.3 – Plan van aanpak projectoproepen uitwerken	ANB	/	DL&V, VLM, expertencomité	Middel	Reguliere werkingsmiddelen					/
Actie 2.4 –Uitbreiden stimulansen voor vogelvriendelijke teelten en teeltwijzen	DL&V	/	VLM, ANB Landbouw-, natuur- en jachtsector, regionale landschappen,	Middel	Reguliere werkingsmiddelen					/

Nr+actie	Verantwoordelijke	Financierder	Andere betrokkenen	Prioriteit	J1	J2	J3	J4	J5	Totaal €
			Eco2, Aanspreekpunt Privaat Beheer							
Actie 2.5 – ontwikkelen pilootwerking rond akkervogel-bedrijfsplannen	Inagro, ILVO, Inverde, ANB	/	INBO, Natuurpunt, gespecialiseerde consultants	Middel	Reguliere werkmiddelen					/
Actie 3.2 – aanstellen gebiedscoördinatie voor prioritaire deelgebieden	ANB, DL&V	ANB	VLM, DL&V, Landbouw-, natuur- en jachtsector, regionale landschappen, Eco <sup>2</sup> , agrobeheergroepen, , Aanspreekpunt Privaat Beheer, Werkgroep Grauwe Gors, INBO, expertencomité	Hoog	Telkens 1 ondersteuner voor een 5-tal clusters van prioritaire deelgebieden. A rato van 50.000€ per coördinator(team) per jaar x 5 x 5 jaar.					1.250.000€
Actie 3.3 – gebiedsvisie voor prioritaire deelgebieden	VLM, ANB, gebiedscoördinatoren	/	Zie 3.2 – specifieke betrokkenen variabel per gebied.	Middel	Reguliere werkmiddelen + ook vervat als onderdeel van het takenpakket van de coördinatoren uit 3.2					/
Actie 3.4 – inzetten vernieuwd instrumentarium	VLM, DL&V	VLM, DL&V	ANB, gebiedscoördinator kerngroep per kernzone o.l.v. gebiedscoördinator (cf. 3.2), lokale besturen	Middel	Reguliere werkmiddelen instrumenten GLB na 2020 zoals eco-regelingen, niet productieve investeringen, Agromilieumaatregelen, ...					/

Nr+actie	Verantwoordelijke	Financierder	Andere betrokkenen	Prioriteit	J1	J2	J3	J4	J5	Totaal €
Actie 3.5 – Experimentele projecten	ANB, VLM, DL&V	ANB	Afhankelijk project per project	Middel	Jaarlijks wordt via de projectoproep 75.000€ toegekend voor (samen) een 5-tal experimentele projecten. Budget deels via SBP en deels via budget voor demoprojecten in het kader van PDPO.					375.000€
Actie 3.6 – projectoproep alternatieve projectwerking	ANB, VLM, DL&V	ANB	Afhankelijk project per project	Middel	Jaarlijks wordt via de projectoproep 75.000€ toegekend voor 1 of 2 gebiedsgerichte projecten. Budget via SBP (ondersteuning coördinatie), deels gebruikmakend van budget van bestaande instrumenten. Idealiter aangevuld met budget voor demoprojecten in het kader van PDPO en jachtfonds.					(375.000€)
Actie 4.1 – wisselwerking met betrokken landbouwers	ANB, VLM, DL&V, gebiedscoördinator	/	Landbouw-, natuur- en jachtsector, regionale landschappen, agrobiheergroepen, Eco <sup>2</sup> , Aanspreekpunt Privaat Beheer, Werkgroep Grauwe Gors, INBO, expertencomité	Middel	Op zich geen specifiek budget vereist, weliswaar interactie met BO, gebiedscoördinatie, projectoproep (actie 3.2, 3.5, 3.6 ...)					/
Actie 4.2 – gerichte opleiding naar doelgroepen	Inverde, ILVO	/	ANB, VLM, DL&V, landbouw-, natuur- en jachtsector, regionale landschappen, agrobiheergroepen, Eco <sup>2</sup> , Aanspreekpunt Privaat Beheer, Werkgroep Grauwe Gors, INBO, overige experten	Middel	Reguliere werking van opleidingsinstituten. Beperkte vergoeding voor het ontwikkelen van de lessenpakketten door externe experten.					10.000€

Nr+actie	Verantwoordelijke	Financierder	Andere betrokkenen	Prioriteit	J1	J2	J3	J4	J5	Totaal €
Actie 4.3 – integratie biodiversiteitsaspecten in landbouwopleiding	DL&V, Inverde, landbouwopleidingscentra	/		Middel	Reguliere werking. Beperkte vergoeding voor het ontwikkelen van de lessenpakketten door externe experts.					10.000€
Actie 5.1 – evaluatie effectiviteit maatregelen	ANB	/	Afhankelijk van de focus en vraagstelling.	Middel	Gelinkt aan monitoring resultaten van gebiedsgerichte werking (ihb luik monitoring onder gebiedscoördinatie cf. 3.2)					/
Actie 5.2 – onderzoek problematiek akkervogels	INBO	/	ANB, VLM, natuursector, regionale landschappen, Werkgroep Grauwe Gors, INBO, jachtsector, overige onderzoekers en experts, ...	Middel	Het gaat hier om gedetailleerd en kostelijk onderzoek dat best verloopt via universiteiten en onderzoeksinstituten. Het is niet aangewezen dat het (beperkt) budget dat voorzien wordt via een SBP hiervoor wordt aangewend.					/
Actie 5.3 – proefproject impact predatie	HVV, INBO, ANB			Middel	Via jachtfonds.					/
Actie 5.4 – evaluatie van monitoring en jachtvoorwaarden patrijs	ANB, INBO		HVV	Laag	Initiatieven hierrond zijn reeds opgestart binnen de reguliere werking.					/
Actie 6.1 – Algemene communicatie	ANB		VLM, DL&V	Middel	100.000€, ook deels geïntegreerd in werkingspakket gebiedscoördinatie (actie 3.2)					100.000€
Actie 6.2 – doelgroepgerichte voorlichting	DL&V, ANB			Middel	Sluit aan bij actiecluster 4 en 6.1					/



Nr+actie	Verantwoordelijke	Financierder	Andere betrokkenen	Prioriteit	J1	J2	J3	J4	J5	Totaal €
Actie 7.1 – algemene coördinatie SBP	ANB		VLM, DL&V,	Hoog	Reguliere werking bij interne invulling – 60.000€ per jaar indien uitbesteed					(300.000€)
Actie 7.2 – overlegplatform akkervogels	ANB		VLM, DL&V, landbouw-, natuur- en jachtsector, regionale landschappen, Eco2, Aanspreekpunt Privaat Beheer, Werkgroep Grauwe Gors, INBO.	Middel	Reguliere werking.					/
Actie 7.3 - expertencomité	ANB		INBO, VLM, ANB, ILVO aangevuld met akkervogel-experten	Middel	15.000€					15.000€
Actie 7.4 – opmaak van tussentijdse evaluatie	ANB		Alle betrokkenen	Hoog	Reguliere werking					/
									<b>Totaal</b>	<b>2.435.000€</b>

## 8 Voortgangscntrole en evaluatie

### 8.1 Algemene voortgangscntrole van het SBP

Om onder meer de opvolging van de acties en het integreren van nieuwe inzichten te verzekeren wordt via het actieplan voorzien om specifieke overlegstructuren in het leven te roepen die de voortgang van het SBP begeleiden. In dat verband kan allereerst verwezen worden naar actie 7.2: 'Oprichting en werking van een overlegplatform akkervogels'. Dit overlegplatform wordt geacht vinger aan de pols te houden met alle aspecten die te maken hebben met het uitvoeringsprogramma van het SBP akkervogels. Dit overlegplatform komt minimaal eenmaal per jaar samen. Dit overlegorgaan kan verder bouwen op de stuurgroep van het SBP akkervogels.

Tevens relevant is actie 7.3. 'Oprichting en operationele werking van een expertencomité'. Het expertencomité zal worden opgericht om nieuwe kennis en ervaring met elkaar te delen en zal deze kennis en ervaring op de snelst mogelijke wijze laten doorstromen naar alle organisaties en partijen die hier nood aan hebben. Uiteraard heeft zij hierin ook een adviserende functie naar het overlegplatform akkervogels. Voor de specifieke deeltaken en acties die het expertencomité zal nemen verwijzen we naar Actie 7.3.

Daarnaast dient gedurende de duur van het SBP na 2 en 4 jaar een evaluatierapport opgemaakt. Dit is opgenomen als actie 7.4 van het SBP akkervogels. Het evaluatierapport geeft inzicht in de successen en tegenslagen binnen het SBP, de vordering in de oppervlakten onder beheerovereenkomst en structureel verankerde ecologische elementen, en de diverse onderzoeks- en monitoringsresultaten. Het evaluatierapport kan ook verbetervoorstellen doen.

Belangrijk om de voortgang van de uitvoering van de acties op te volgen is ook een planningsschema, waarbij de voorgenomen acties in de tijd worden gepland. Na goedkeuring van het SBP akkervogels is dit een eerste taakstelling die door de programmacoördinator kan worden opgemaakt en ter goedkeuring kan worden voorgelegd aan het overlegplatform akkervogels, na advies van het expertencomité.

### 8.2 Voortgangscntrole en monitoring in de prioritaire deelgebieden van het focusgebied

Het SBP gaat uit van het ontwikkelen van bronpopulaties in de meest kansrijke zones en legt daar een sterke focus. Het moet tijdens de looptijd van het SBP dan ook duidelijk worden of deze aanpak en de ingezette maatregelen daadwerkelijk hiertoe resulteren.

De voortgangscntrole binnen de prioritaire deelgebieden richt zich enerzijds op het opvolgen van de realisatiegraad van maatregelen en gebiedsvisie (Actie 3.3). Anderzijds op de daadwerkelijke ontwikkeling van de akkervogelpopulaties in functie van de gerealiseerde maatregelen. Daartoe is het noodzakelijk om enerzijds een goed beeld te vormen van de startsituatie (aandeel en aard van het akkervogelvriendelijk terrein en de populatiedichtheden binnen een deelgebied cf. Actie 3.3) en in een significant aantal prioritaire deelgebieden nauwkeurig de evoluties van maatregelen én de populaties op te volgen (deel van het takenpakket van de gebiedscoördinatie cf. Actie 3.2).

De doelstelling om in een significant aandeel van de prioritaire deelgebieden een structurele periodieke monitoring op te zetten mag, gezien de omvang, in eerste instantie ambitieus lijken. Het is evenwel noodzakelijk om het ingezette instrumentarium en de in dit SBP uitgewerkte gebiedsgerichte aanpak te kunnen evalueren naar doeltreffendheid toe. Het kunnen beschikken over concrete cijfers onderbouwt en objectiveert de goede werking of kan een duidelijk signaal geven dat die ergens spaak loopt en bijsturing vereist is. De vereiste steekproefgrootte dient zo snel mogelijk te worden bepaald zodat dit aspect in het takenpakket van de gebiedscoördinatie kan worden opgenomen. Hierbij dient ook vermeld dat in het kader van het SBP grauwe kiekendief op reeds een belangrijke oppervlakte akkervogelgebied een MAS-meetnet werd opgestart.

### **8.3 Algemene opvolging van de populaties akkervogels in Vlaanderen**

Een goede opvolging van de algemene toestand van akkervogels in Vlaanderen gebeurt via het ABV-project, waarbij echter geen directe link is met de prioritaire deelgebieden en de maatregelen die op het terrein worden genomen. Niettemin kan via ABV de veronderstelling worden opgevolgd dat in het niet prioritaire delen van het focusgebied een stand-still wordt bereikt via de algemene versterkte aandacht voor de biodiversiteit in de pijler 1 van het nieuwe GLB.

### **8.4 Opvolging van nieuwe maatregelen**

Een laatste issue dat relevant is in de context van de voortgangscntrole is de initiële geïntensiveerde opvolging van de correcte uitvoering van nieuwe maatregelen, wanneer deze in Vlaanderen worden geïmplementeerd. Bij tussentijdse evaluaties dient dan te worden nagegaan of het nieuwe instrumentarium effectief en correct (zoals vooropgesteld) op het terrein uitgevoerd wordt.

## 9 Aanbevelingen voor de toekomst

Het realiseren van de vooropgezette doelstellingen van het SBP akkervogels, en meer nog het herstellen van populaties van akkervogels in Vlaanderen, is een gigantische uitdaging. In de eerste hoofdstukken van het SBP akkervogels werd immers reeds geschetst dat heel wat akkervogels enorm achteruit zijn gegaan in Vlaanderen, ook nog in de laatste decennia, en dat er heel wat factoren ('bedreigingen') zijn die deze achteruitgang in de hand hebben gewerkt. Intensivering in de landbouw, deels toe te schrijven aan de globale markteconomie, speelt hierin een belangrijke rol.

Een belangrijke aanbeveling aan (Vlaamse) beleidsmakers blijft dan ook om verder te werken aan een kader wat er toe kan bijdragen dat landbouwers die werken aan biodiversiteit, en in casu akkervogels, beloond kunnen worden.

In het huidige GLB zit dit idee reeds deels vervat in de beheerovereenkomsten die landbouwers kunnen sluiten, en in beperkte mate ook in de vergroeningspremie. Het nieuwe GLB zal dit gedachtengoed behouden en wellicht versterken via de zogenaamde ecoschema's of ecoregelingen en, opnieuw, via (geoptimaliseerde) beheerovereenkomsten.

De vraag stelt zich echter of dergelijk kader kan leiden tot een trendbreuk en enerzijds meer landbouwers zal enthousiasmeren om maatregelen te nemen voor akkervogels en anderzijds de maatschappij en de consument kan overtuigen om de meerwaarde die landbouwers op die manier realiseren, te helpen vergoeden.

Het is dan ook aan te bevelen dat in de komende jaren het beleids- en regelgevend kader versterkt wordt opdat landbouwers akkervogelvriendelijke maatregelen gaan integreren in hun bedrijfsvoering, niet enkel vanwege de subsidies die hierdoor bekomen kunnen worden, maar ook omdat ze andere landbouwkundige en bedrijfseconomische voordelen en hefbomen kunnen genereren. De kennis hierover is evenwel nog fragmentair en niet bedrijfseconomisch geanalyseerd en gevalideerd. Er is, ook in Vlaanderen, zeker nog nood aan dergelijke kennis om impulsen te genereren naar landbouwers om te evolueren in de richting van een natuurinclusieve bedrijfsvoering en bijhorend businessmodel.

Daarbij moet het niet de betrachting zijn om de hele landbouwgemeenschap in zulk verhaal mee te nemen maar kan het ondersteunen van een kern aan enthousiaste landbouwers, die kiezen voor een natuurinclusief en op akkervogels gericht landbouwbedrijf, wel bijdragen aan het verzekeren van een solide basis en blijvende 'vaste grond' voor akkervogels in Vlaanderen die op termijn mogelijks minder afhankelijk wordt van een om de zes jaar wijzigend Europees subsidie-instrumentarium (GLB).

Een tweede aanbeveling is dat alle betrokken actoren inspanningen leveren om op korte termijn te komen tot een gestandaardiseerd monitoringsprogramma voor akkervogels dat gericht wordt ingezet en dat langjarig (ook lang na de looptijd van dit SBP) wordt verder gezet. Het is immers van het grootste belang dat we een goed beeld verkrijgen en behouden over de effectiviteit van de ingezette maatregelen in de projectgebieden en meer algemeen over hoe de toestand van akkervogels in Vlaanderen evolueert.

Een derde aanbeveling betreft de samenwerking tussen alle actoren in Vlaanderen die op een of andere manier betrokken zijn bij akkervogels of (mede-)verantwoordelijkheid dragen voor de toestand van deze soortgroep. De achteruitgang van akkervogels in Vlaanderen is immers van die aard dat samenwerking tussen alle betrokken partijen nodig is om op de meest efficiënt mogelijke wijze, en dus ook door het bundelen van de krachten, te werk te gaan. Samenwerking en het maken van goede

afspraken over wie welke taakstelling op zich neemt en wie voor wat verantwoordelijk is, is dus aan de orde.

Verder wordt de aanbeveling gedaan om een grondige oefening te doen naar de benodigde budgetten om dat te doen wat nodig is, en meer specifiek om te verzekeren dat de acties opgesomd in het SBP akkervogels ook echt uitgevoerd kunnen worden. Het budget dat generiek voorzien is voor de uitvoering van een SBP (500.000 euro voor de ganse looptijd van 5 jaar), toegevoegd aan de reguliere middelen, lijkt immers zeer beperkt in het licht van de schaal van de opdracht. In die zin wordt de idee geopperd om over de beleidsdomeinen heen na te gaan of middelen kunnen worden vrijgemaakt. Bijdragen tot de zorg voor akkervogels en andere biodiversiteit in het landbouwgebied is immers ook een van de doelen van het landbouwbeleid en het plattelandsbeleid. De toestand van akkervogels in Vlaanderen is onlosmakelijk verbonden met het landbouwlandschap in brede zin, haar landschappelijke kwaliteiten, haar mogelijkheden en potentie om mensen veilig en gezond voedsel te bieden en te laten genieten tijdens een dagtochtje op het platteland.

Als laatste aanbeveling achten we het van belang dat een programmacoördinator 'akkervogels' wordt aangeduid die zich volledig kan richten op zijn/haar taakstelling, die beschikt over een sterk mandaat uit alle geledingen en die beschikt over de nodige kwaliteiten om iedereen enthousiast en doelgericht te laten werken naar een gemeenschappelijk doel: het behoud en het versterken van de situatie voor akkervogels in Vlaanderen.

## 10 Literatuurlijst

- Aebischer N. & Ewald J. (2004). Managing the UK Grey Partridge *Perdix perdix* recovery: population change, reproduction, habitat and shooting. *Ibis* nr. 146 (Suppl. 2), p. 181-191.
- Aebischer, N.J. & Ewald, J.A. (2010). Grey partridge *Perdix perdix* in the UK: recovery status, set-aside and shooting. *Ibis*, 152: 530–542.
- Aebischer N. & Ewald J. (2012). The grey partridge in the UK: population status, research, policy and prospects. *Animal Biodiversity and Conservation* 35.2, p. 353-362.
- Baert P. & Fourneau J. (2007). Actieplan Bocholt – geelgors. Actieplan in het kader van het EFRO Doelstellingen 2-project: Gemeenten Adopteren Limburgse Soorten, Provincie Limburg, Provinciaal Natuurcentrum, Genk, 95 p.
- Baert P. & Nevelsteen I. (2007a). Actieplan Riemst – grauwe gors. Actieplan in het kader van het EFRO Doelstellingen 2-project: Gemeenten Adopteren Limburgse Soorten, Provincie Limburg, Provinciaal Natuurcentrum, Genk, 93 p.
- Baert P. & Nevelsteen I. (2007b). Actieplan Sint-Truiden – veldleeuwerik. Actieplan in het kader van het EFRO Doelstellingen 2-project: Gemeenten Adopteren Limburgse Soorten, Provincie Limburg, Provinciaal Natuurcentrum, Genk, 93 p.
- Bolton, M., Tyler, G., Smith, K. & Bamford, R. 2007. The impact of predator control on lapwing *Vanellus vanellus* breeding success on wet grassland nature reserves. *Journal of Applied Ecology* 2007 (44): 534-544.
- Bos J., Sierdsema H., Schekkerman H. & van Scharenburg C. (2010). Een Veldleeuwerik zingt niet voor niets! Schatting van kosten van maatregelen voor akkervogels in de context van een veranderend Gemeenschappelijk Landbouwbeleid. Wageningen, Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, WOt-rapport 107. 242 blz. 94 fig.; 24 tab.; 187 ref.; 5 bijl.
- Brewin J., Buner F. & Ewald J. (2019). How grey partridge conservation helps to adress the farmland biodiversity crisis. A summary of scientific evidence underlying the NSR Interreg PARTRIDGE project <http://northsearegion.eu/partridge>. Partridge booklet – agreed text by partnership.
- Bourdouxhe, L. (2002). Cent quintaux, cent perdreaux. *Chasse et Nature*, 94: 21–24.
- Bro E., Sarrazin F., Clobert J. & Reitz F. (2000). Demography and the decline of the grey partridge *Perdix perdix* in France. *Journal of Applied Ecology* nr. 37, p. 432-448.
- Bro E., Mayot P., Corda E. & Reitz F. (2004). Impact of habitat management on grey partridge populations: assessing wildlife cover using a multisite BACI experiment. *Journal of Applied Ecology* nr. 41, p. 846-857.
- Bruinenberg M. (2003). Forages from intensively managed and semi-natural grasslands in the diet of dairy cows. Proefschrift Wageningen Universiteit, Wageningen, 184 p.
- Chamberlain D., Fuller, Bunce R., Duckworth J. & Shrubbs M. (2000). Changes in the abundance of farmland birds in relation to the timing of agricultural intensification in England and Wales. *Journal of Applied Ecology* 37:771-788.

- Cormont A., Siepel H., Clement J., Melman T., Wallis DeVries M., van Turnhout C., Sparrius L., Reemer M., Biesmeijer J., Berendse F. & de Snoo G. (2016). Landscape complexity and farmland biodiversity: Evaluating the CAP target on natural elements. *Journal for Nature Conservation* 30 (2016): 19-26.
- Cramp S. & Perrins C. (1994). *Handbook of the birds of Europe, the Middle East and North Africa. The birds of the western Palearctic. Vol. IX Buntings and New World warblers.* Oxford, Oxford University Press.
- De Beck, L., Guelinckx, R. & Dochy, O. (2010). Advies voor de projectmatige inzet van beheerovereenkomsten 'akkervogelbescherming' in de zoekzone Maarkedal-Brakel. Advies van het Instituut voor Natuur en Bosonderzoek, INBO.A.2010.190. 14pp.
- De Bruyn L., Vermeersch G. & Onkelinx T. (2017). Organisatie en resultaten van akkervogelmonitoring in Vlaanderen. Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, presentatie op het Vlaams-Nederlands Akkervogelsymposium 21/10/2017, Leuven.
- De Bruyn L. (2018). Structurele monitoring voor de evaluatie van beheerovereenkomsten (PDPO). *Natuur.oriolus* 84(3).
- De Bruyn, L., Devos, K., Van Den Berge, K., Vermeersch, G. & Tjollyn, F. (2019). Effecten van beheerovereenkomsten op populaties van landbouwvogels in Vlaanderen. *Rapporten van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek 2019* (26). INBO, Brussel, 69pp.
- De Leo G.A., Focardi S., Gatto M. & Cattadori I.M. (2004) The decline of the grey partridge in Europe: comparing demographics in traditional and modern agricultural landscapes. *Ecological Modelling* 177: 313-335.
- Departement Landbouw en Visserij (2018). VLIF-activiteitenverslag 2017.
- Departement Landbouw en Visserij (2019). VLIF activiteitenverslag 2018.
- Devos K., 2004. Patrijs. In: Vermeersch G., Anselin A., Devos K., Herremans M., Stevens J., Gabriëls J. & Van Der Krieken B. (2004). *Atlas van de Vlaamse broedvogels 2000-2002.* Mededelingen van het Instituut voor Natuurbehoud 23, Brussel, 178-179 p.
- Devos K., Anselin A., Driessens G., Herremans M., Onkelinx T., Spanoghe G., Stienen E., T'Jollyn F., Vermeersch G. & Maes D. (2016a). De IUCN Rode Lijst van de broedvogels in Vlaanderen (2016). *Rapporten van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek INBO.R.2016.11485739*, Brussel, 52 p.
- Devos K., Vermeersch G., Onkelinx T., T'Jollyn F. & Lewylle I. (2016b). Het project Algemene Broedvogels Vlaanderen (ABV): een nieuwe update van populatietrends (2007-2016). *Vogelnieuws: ornithologische nieuwsbrief van het INBO*, vol. 27, p. 28-31.
- Dochy O. & Hens M. (2005). Van de stakkers van de akkers naar de helden van de velden. *Beschermingsmaatregelen voor akkervogels.* Rapport van het Instituut voor Natuurbehoud IN.R.2005.01, Brussel, 106 p.
- Dochy O. & Boone N. (2010). Advies voor een akkervogelproject in de zoekzone voor beheerovereenkomsten voor akkervogels te Zwevegem (West-Vlaanderen). Advies van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek INBO.A.2010.109, Brussel, 18 p.

Dochy O. (2012). Broedvogels en overwinterende akkervogels op gewone perceelsranden en experimentele trioranden in de West-Vlaamse polders. Studie in opdracht van het provinciebestuur van West-Vlaanderen in het kader van het Interreg IVa-project 'SOLABIO', Brugge, 145 p.

Dochy O. (2014). Verslag van de Frans-Belgische akkervogelinventarisatie 2013. Provincie West-Vlaanderen, Brugge. 105 p.

Dochy O. (2017). Een terugblik op 10 jaar akkervogelbeheer. Presentatie op het Vlaams-Nederlands Akkervogelsymposium 21/10/2017, Leuven.

Dochy O. (2018). Ervaringen met de bescherming van de Geelgors in West-Vlaanderen. *Natuur.oriolus* 84(3): 30-38.

Draycott, R.A.H. (2012). Restoration of a sustainable wild grey partridge shoot in Eastern England. *Animal Biodiversity and Conservation*, 35: 381–386.

Europese Commissie (2013). Voornaamste elementen van de hervorming van het GLB. EC MEMO/13/621

Eng M., Stutchbury B. & Morrissey C. (2017). Imidacloprid and chlorpyrifos insecticides impair migratory ability in a seed-eating songbird. *Scientific Reports*, 7, 15176. <https://doi.org/10.1038/s41598-017-15446-x>.

Everaert J. (2015). Effecten van windturbines op vogels en vleermuizen in Vlaanderen. Leidraad voor risicoanalyse en monitoring. Rapporten van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek 2015 (INBO.R.2015.6498022). Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel.

Ewald, J.A., Aebischer, N.J. & Brockless, M.H. (2009). Grey partridge recovery project: final update. *GWCT Annual Review*, 41: 28–29.

Ewald J. , Potts G. & Aebischer N. (2012). Restoration of a wild grey partridge shoot: a major development in the Sussex study, UK. *Animal Biodiversity and Conservation*, 35.2: 363–369.

Faveyts W. & Bert C. (2013). Bijzondere broedvogels in de Denderstreek in 2012. Resultaten van het project Bijzondere Broedvogels in de Denderstreek in het broedseizoen 2012. Cinerea-rapport 2013/1.

Feys, S. (2012). Advies voor de projectmatige inzet van beheerovereenkomsten akkervogelbescherming' in de zoekzone Kapelpolder (Assenede). Advies van het Instituut voor Natuur en Bosonderzoek, INBO.A.2012.65.

Feys S., Vermeersch G. & De Bruyn L. (2013). Inschatting van de impact van beheerovereenkomsten op de biodiversiteit in Vlaanderen. Rapporten van het Instituut voor Natuuren Bosonderzoek (INBO), R.2013.909755, Brussel, Belgium.

Feys S. & Vermeersch G. (2014). Actualisering akker- en weidevogelkerngebieden. Rapport van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek INBO.R.2014.1501602, Brussel, 24 p.

Foppen R., Hallmann C., van Turnhout C. , Hofland N., de Kroon H. & Jongejans E. (2018). Invloed van pesticiden op boerenlandvogels. Is de bewijsvoering rond? Themanummer akkervogels *Natuur.oriolus* 84 (3): 10-14.

Gemeentelijk Havenbedrijf Antwerpen & Natuurpunt (2014). Soortenbeschermingsprogramma Antwerpse haven – ISBPP Bruine kiekendief 2014-2019. 39 p.



- Gibbons D., Morrissey C. & Mineau P. (2015). A review of the direct and indirect effects of neonicotinoids and fipronil on vertebrate wildlife. *Environmental Science and Pollution Research* 22: 103-118.
- Gottschalk E. (2017). How to save the partridge? 14 years of partridge conservation in central Germany. Georg-August-Universität Göttingen, presentatie op het Vlaams-Nederlands Akkervogelsymposium 21/10/2017, Leuven.
- Gottschalk, E., van Reichenbach, H. & Beeke, W. 2017. Rebhühner auswildern, für und wider. *Jäger* 3/2017 (50-53).
- Guelinckx R. (2008). Graan voor Gorzen, het succes van akkerreservaten. *Brakona Jaarboek 2006-2007*: 82–97.
- Guelinckx R., Thoonen M. & Boone N. 2011. Advies voor de projectmatige inzet van beheerovereenkomsten ‘akkervogelbescherming’ in de zoekzones Halen en Diest. Advies van het Instituut voor Natuur en Bosonderzoek, INBO.A.2010.157, 17pp.
- Guelinckx R. (2017). De zwanenzang van grauwe gors in Vlaanderen. Werkgroep Grauwe Gors, presentatie op het Vlaams-Nederlands Akkervogelsymposium 21/10/2017, Leuven.
- Henderson I., Holland J., Storkey J., Lutman P., Orson J. & Simer J. (2012). Effects of the proportion and spatial arrangement of un-cropped land on breeding bird abundance in arable rotations. *J. Appl. Ecol.* 49: 883-891.
- Indeherberg M., Broekx S., Govaerts W., Sannen K. & Vandenboer M. (2018). Economische modellen voor samenwerking met landbouwers in natuurresevaten. *Land-Gewin & VITO*.
- Kalkhoven J., van Apeldoorn R. & Foppen R. (1995). Fauna en natuurdoeltypen: minimumoppervlakte voor kernpopulaties van doelsoorten zoogdieren en vogels. IBN-rapport 193, Instituut voor Bos- en natuuronderzoek (IBN-DLO), Wageningen, 26 p.
- Kentie R., Both C., Hooijmeijer J. & Piersma T. (2015). Management of modern agricultural landscapes increases nest predation rates in Blacktailed Godwits *Limosa limosa*. *Ibis* 157, pp. 614-625.
- Kleijn D. (2017). Over biodiversiteit en natuurbescherming in agrarisch gebied. Wageningen Universiteit, presentatie op het Vlaams-Nederlands Akkervogelsymposium 21/10/2017, Leuven.
- Kuijper D. (2007). De Patrijs in Nederland. Oorzaken van achteruitgang en mogelijkheden voor herstel. A&W-rapport 931, Altenburg & Wymenga ecologisch onderzoek bijvoorbeeld, Veenwouden, 30 p.
- Laurijssens G. & Guelinckx R.. 2011. Advies voor de projectmatige inzet van beheerovereenkomsten ‘akkervogelbescherming’ in de zoekzone Tiens Veld (Tienen). Advies van het Instituut voor Natuur en Bosonderzoek, INBO.A.2011.57, 23pp.
- Lopez-Antia A., Ortiz-Santaliestra M., Mougeo F. & Mateo. R. (2015). Imidacloprid-treated seed ingestion has lethal effect on adult partridges and reduces both breeding investment and offspring immunity. *Environmental Research*, 136, 97–107.
- Lewylle I. & Veraghtert W. (2010). De geelgors in Vlaams-Brabant – Verspreiding en beheer. Rapport Natuur.studie 2010/9, Natuurpunt Studie, Mechelen, 82 p.

- Lewylle I., Erens R. & Raymaekers S. (2011). De grauwe gors in Limburg – Verspreiding en ecologie. Eindverslag Bijzonder Natuurbeschermingsproject 2011. Rapport Natuur.Studie 2011/8, Natuurpunt Studie, Mechelen, 45 p.
- Lommaert L., Geulinckx R. & Boone N. 2011. Advies voor de projectmatige inzet van beheerovereenkomsten ‘akkervogelbescherming’ in de zoekzone Holsbeek. Advies van het Instituut voor Natuur en Bosonderzoek, INBO.A.2011.1. 16pp.
- Madden C., Arroyo B. & Urjan. A. (2015). A review on the impacts of corvids on bird productivity and abundance. *Ibis* (2015), 157, 1-6.
- Manton M., Angelstam P., Milberg P. & Elbakidze M. (2016). Wet grasslands as a green infrastructure for ecological sustainability: wader conservation in Southern Sweden as a case study. *Sustainability* (Switzerland), 8(4). doi: 10.3390/su8040340.
- Millot F., Decors A., Mastain O., Quintaine T., Berny P., Vey D., Lasseur R. & Bro. E. (2017). Field evidence of bird poisonings by imidacloprid-treated seeds: a review of incidents reported by the French SAGIR network from 1995 to 2014. *Environ Sci Pollut Res*: 24:5469–5485. DOI 10.1007/s11356-016-8272-y.
- Newton I. (1998). Population limitation in birds. Academic Press, London.
- Newton I. (2013). Bird populations. Collins New Naturalist Library.
- Nijs G., Lewylle I, Herremans M., Feys S. & Lambrechts, J. (2016). Ruilverkaveling Vissenaken: uitvoeringmonitoringsprogramma jaar 6 (2016). Rapport Natuurpunt Studie 2016/7, Mechelen.
- Onkelinx, T.; Vermeersch, G. & Devos K.(2020). Trends op basis van de Algemene Broedvogelmonitoring Vlaanderen (ABV). Rapporten van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek jaar (10). Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel.
- Ottens H., Kuiper M., van Scharenburg C. & Koks B. (2013). Akkerrandenbeheer niet de sleutel tot succes voor de Veldleeuwerik in Oost-Groningen. *Limosa* 86: 140-152.
- Ottens H.J., Willems F. & Oosterhuis R. 2003. m.m.v. Koks B. & de Boer P. Broedbiologische betekenis van agrarisch natuurbeheer voor Veldleeuweriken (*Alauda arvensis*). SOVON-onderzoeksrapport 2003/10 SOVON Vogelonderzoek Nederland Beek-Ubbergen.
- Ottens H. (2017). Tien jaar bijleren over de veldleeuwerik. Werkgroep Grauwe Kiekendief, presentatie op het Vlaams-Nederlands Akkervogelsymposium 21/10/2017, Leuven.
- Opstaele B. (2015). Ruilverkavelingsproject Elingen. Uitvoering monitoringprogramma avifauna jaar +6 (2014) i.o.v. Vlaamse Landmaatschappij. Driekwart Groen, Maarkedal / Greenspot, Gent.
- Potts G. (1986) *The Partridge: pesticides, predation and conservation*. Collins Professional and Technical Books, London.
- Rutten J. (2004). Geelgors. In: Vermeersch G., Anselin A., Devos K., Herremans M., Stevens J. Gabriëls J. & Van Der Krieken B., 2004. Atlas van de Vlaamse broedvogels 2000-2002. Mededelingen van het Instituut voor Natuurbehoud 23, Brussel, 446-447 p.
- Rutten J. (2004). Grauwe gors. In: Vermeersch G., Anselin A., Devos K., Herremans M., Stevens J. Gabriëls J. & Van Der Krieken B., 2004. Atlas van de Vlaamse broedvogels 2000-2002. Mededelingen van het Instituut voor Natuurbehoud 23, Brussel, 452-453 p.

Scheppers T., Verzelen Y., Devos K., Huysentruyt F., Casaer J., Adriaens T., De Bruyn L., Van Den Berge K., Van Daele T., Vermeersch G. (2019). De impact van jacht op patrijzenpopulaties: Wat kunnen populatiemodellen ons leren? Rapporten van het Instituut voor Natuuren Bosonderzoek 2019 (29). Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel.

Siriwardena G., Calbrade N., Vickery J. & Sutherland W. (2006). The effect of the spatial distribution of winter seed food resources on their use by farmland birds. *Journal of Applied Ecology* 43:628-639.

Stevens J. (2004). Veldleeuwerik. In: Vermeersch G., Anselin A., Devos K., Herremans M., Stevens J. Gabriëls J. & Van Der Krieken B., 2004. Atlas van de Vlaamse broedvogels 2000-2002. Mededelingen van het Instituut voor Natuurbehoud 23, Brussel, 286-287 p. Stieperaere 2002

Tapper S., Potts G. & Brockless M. (1996). The effect of an experimental reduction in predation pressure on the breeding success and population density of grey partridges *Perdix perdix*. *Journal of Applied Ecology* nr. 33, p. 965-978.

Teunissen W., Ottens H., Roodbergen M. & Koks B. (2009). Veldleeuweriken in intensief en extensief gebruikt agrarisch gebied. SOVON-onderzoeksrapport 2009/13. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen. WGK-rapport 2, Stichting Werkgroep Grauwe Kiekendief, Scheemda.

Teunissen, W., Ottens, H.J. & Willems, F. 2007. Veldleeuweriken in intensief en extensief gebruikt agrarisch landschap. Een tussenstand. SOVON-onderzoeksrapport 2007/02. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

Teunissen W., Roodbergen M., van den Bremer L., Sierdsema H. & de Jong A. (2014). Jaar van de Patrijs 2013. SovonTrapport 2014/26. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

Teunissen W.A., Wiersma P., de Jong A., Kleyheeg E. & Vergeer J.-W. 2019. Handleiding voor het Meetnet Agrarische Soorten (MAS). Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

Vandegheuchte M., Van Hoydonck G., Goemaere K., Lewylle I., Lambrechts J. en Heylen O. (2015). Soortenbeschermingsprogramma voor de grauwe kiekendief (*Circus pygargus*) in Vlaanderen. GSB/2015/SBP/003, Agentschap voor Natuur en Bos, Brussel, 174 p.

van der Wal J. & Teunissen W. (2018). Boerenlandvogels en predatie: een update van de huidige kennis. Sovon-rapport 2018/31. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

Van Dijk A. (1996). Broedvogels inventariseren in proefvlakken (handleiding Broedvogel Monitoring Project), SOVON, Beek-Ubbergen.

Verbelen D. (2010). Ruilkavelingsproject Elingen. Uitvoering monitoringsprogramma, avifauna, broedvogels, jaar +2(2010). Rapport Natuur.studie 15/2010, Mechelen.

Verbelen D., Lambrechts J. & Lewylle I. m.m.v. Jacobs I., Steeman R., Decrick L. & Veraghtert W. (2012). Ruilverkaveling Gooik. Studie Avifauna. Rapport Natuurpunt Studie 2012/5, Mechelen. pp. 245.

Verdonckt F., R. Erens & R. Guelinckx. 2018. De zwanenzang van de Grauwe Gors in Vlaanderen. Themanummer akkervogels *Natuur.oriolus* 84 (3): 15-29

Vermeersch G. & Anselin A. (2009). Broedvogels in Vlaanderen in 2006-2007. Recente status en trends van Bijzondere Broedvogels en soorten van de Vlaamse Rode Lijst en/of Bijlage I van de Europese Vogelrichtlijn. Mededeling van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek INBONDER MEER2009.3, Brussel, 99 p.

Vermeersch G. & Devos K. (2017). Advies over paraplu-soorten voor akkervogels. Advies van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek INBONDER ANDERE3536, Brussel, 8 p.

Vermeersch G., Devos K., Feys S., Lewylle I. & Onkelinx T. (2018). Trends van Vlaamse akkervogelpopulaties in Europese context. Themanummer akkervogels Natuur.oriolus 84 (3): 4-9

Vermeersch, G., Devos, K., Driessens G., Everaert J., Feys, S., Herremans M., Onkelinx T., Sti enen E.W.M. & T'Jollyn F. (2020). Broedvogels in Vlaanderen 2013-2018. Recente status en trends van in Vlaanderen broedende vogelsoorten. Mededelingen van het Instituut voor Natuur en Bosonderzoek 2020 (1), Brussel, 228 p.

VILT (2017). Akkervogel beter af met graanstoppel dan groenbedekker. Vlaams infocentrum land- en tuinbouw, Brussel.

Vlaamse Overheid (2014). Vlaams Programma voor Plattelandsontwikkeling 2014-2020 – PDPO-III. Departement Landbouw en Visserij, Brussel, 73 p.

Vlaamse Overheid (2015). Soortenbeschermingsprogramma voor de Europese hamster in Vlaanderen, 2015-2020. GSB/2015/SBP/004, Brussel, 85 p.

Von Blotzheim U., Bauer K., & Bezzel E. (1973). Handbuch der vögel mitteleuropas (Vol. 5 Galliformes und Gruiformes). Akademische Verlagsgesellschaft, Frankfurt am Main.

Von Blotzheim U. & Bauer K. (1985). Handbuch der vögel mitteleuropas (Vol. 10/I Passeriformes, No. 1 Alaudidae-Hirundinidae). AULA-Verlag GmbH, Wiesbaden.

Von Blotzheim U. & Bauer K. (1997). Handbuch der vögel mitteleuropas (Vol. 14/III Passeriformes, No. 5 Emberizidae). AULA-Verlag GmbH, Wiesbaden.

Watson M. (2004). The effects of raptor predation on Grey Partridges *Perdix perdix*. PhD thesis. Linacre College, University of Oxford.

Watson M., Aebischer N., Potts G. & Ewald J. (2007) The relative effects of raptor predation and shooting on overwinter mortality of grey partridges in the United Kingdom. *Journal of Applied Ecology* 44:972-982.

Wilson J., Perkins A. & Maggs H. (2017). Targeted agri-environment measures for the Corn Bunting in Scotland. RSPB Centre for Conservation Science, presentatie op het Vlaams-Nederlands Akkervogelsymposium 21/10/2017, Leuven.

[www. leden.inagro.be](http://www leden.inagro.be)

[www. lv.vlaanderen.be/nl/subsidies/vlif-steun/niet-productieve-investeringssteun](http://www. lv.vlaanderen.be/nl/subsidies/vlif-steun/niet-productieve-investeringssteun)

[www.naturetoday.com/intl/nl/nature-reports/message/?msg=23155](http://www.naturetoday.com/intl/nl/nature-reports/message/?msg=23155)

[www.toekomstglb.nl/maak-graanstoppels-onderdeel-vergroening/](http://www.toekomstglb.nl/maak-graanstoppels-onderdeel-vergroening/)

[www.vlm.be/nl/themas/beheerovereenkomsten](http://www.vlm.be/nl/themas/beheerovereenkomsten)

[www.vogelbescherming.nl](http://www.vogelbescherming.nl)